

АЛЕКСАНДР СЕРЕДА

СИДИСТРЕНСКО - ОЧАКОВСКИЯТ ЕЯЛЕТ
през XVIII - нач. на XIX в.

Административно-териториално
устройство,
селища и население в
Северозападното Причерноморие

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ**

ИНСТИТУТ ПО ИСТОРИЯ

АЛЕКСАНДР СЕРЕДА

**Силистренско-Очаковският еялет
през XVIII – нач. на XIX в.**

**Административно-териториално устройство, селища и население в
Северозападното Причерноморие**

**София 2009
Дио Мира**

Середа, А. Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в.:
Административно-териториално устройство, селища и население в
Северозападното Причерноморие. – София: Дио Мира, 2009. – 262 с.

Sereda A. The Region (eyalet) of Silistra-Ochakov In the 18th – Early 19th Centuries.
Administrative and Territorial Structure, Settlements and Population In the Northwest
Black Sea Region. – Sofia: Dio Mira, 2009. – 262 p.

Автор: д-р Александр Середа

Отговорен редактор: проф. д.и.н. Стефан Дойнов

Научен редактор: проф. д.и.н. Елена Грозданова

Консултанти: доц. д-р Стефка Първева

доц. д-р Олга Тодорова

Рецензенти: проф. д.и.н. Елена Грозданова

проф. д.и.н. Румяна Радкова

© Александр Григориевич Середа

ISBN 978-954-92469-4-0

Издава: Дио Мира – Никодима Медарова

София, Цариградско шосе 138

ПРЕДГОВОР

Османското наследство в Северозападното Причерноморие до голяма степен определя развитието и обособяването на няколко териториални формации в него. Това налага изследването на протичащите процеси в изградените структури през османския период като основа за доброто познаване историята на региона и населението му, който остава в центъра на историческите събития в Източна Европа. Степите на Северното черноморско крайбрежие са вековен транс-континентален коридор на “великите” преселения. Номадите, стигайки до западните предели на “Великата степ”, развиват тук своя държавност, контактувайки със земеделския свят на икономическо и културно ниво.

Върху Причерноморския възел на Югоизточна Европа през Средновековието се концентрират и османските интереси. След установяването си в българските територии, османците формират тук плацдарм за по-нататъшно разширение, развивайки едно от направленията на османската експанзия. Създаването на военноадминистративно крило позволява на османците да се насочат към отвъддунавските територии на Северозападното Причерноморие. След завладяването на балканските територии империята изгражда своята провинциална структура в рамките на един европейски еялет – Румелия. От източните части на заробената България се организира Силистренският санджак. Северните територии от Дунав до Днепър стават съставна част на този санджак в еялет Румелия. Османската империя владее региона над триста години, като икономически усвоява земите чрез заселването на различните етноси и народи. Тя постоянно разширява териториите си и доразвива административните си структури в рамките на изградените впоследствие Силистренско-Очаковски еялет.

Проблемите и различията в оценките за османския период в историята на Северозападното Причерноморие започват още с определянето на началото на османското присъствие в региона. Сблъскват се мненията и гледните точки за характеристиките и особеностите на отделните етапи на османското завладяване на Северозападното Причерноморие. Историографията не предлага и еднозначни оценки за характера и смисъла на отделните етапи в историческия процес. Поставяйки акцента върху периода на османското утвърждаване в региона, е необходимо да се отбележи, че историческите изследвания, определящи развитието на османските провинции в някогашната Източната България, дават най-обща оценка за северната част на тези територии.

Цялостното представяне на една провинция от Югоизточна Тракия до Днепър присъства в някои общи изследвания по история на Османската империя. Българската историческата наука достатъчно задълбочено разработва въпросите по история на източните Причерноморски територии на България, като отдава особено значение на административната им организация и тенденциите в тяхното развитие. В противовес обаче, практически неизследван остава османският период в историята на Северозападното Причерноморие. Липсва концепция за развитието на Силистренската провинция като цялостен обект. В настоящия труд се прави опит за реконструкция на организацията на Северозападното Причерноморие в рамките на провинция с център Силистра, което позволява проучванията за Източна България да се свържат в цялостно представяне на една османска провинция, организирана върху български и съседни им земи.

Необходимостта от изучаването на проблемите, свързани с регионалната история на Северозападното Причерноморие, позволяват да се проследят въпросите от началото на османското завоевание и да се види поэтапното териториално разширяване на османската администрация в рамките на Силистренската провинция. Основните спорове за началото на османската експанзия се водят върху неуточнени данни за подчинението на Молдова в края на XV или началото на XVI столетие и по-нататъшното управление на васалните или крайграничните територии. В руската историография има тенденциозност при представянето на османския период в Северозападното Причерноморие. Тя изключва региона от общия контекст на историята на османските провинции на Балканите. Редица васални територии и земи под централизирано османско управление не са отразени комплексно, а се отбелязва главно социално-икономическото развитие на региона и положението на населението му. Дискусионен остава и последвалият период на руско-турски войни, характеризиращ се с масово придвижване на население на територията на Северозападното Причерноморие. Без съмнение в основата на тази противоречива периодизация са различните гледни точки за историческото място на Северозападното Причерноморие.

Прегледът на различните становища за периодизацията на османската история на Причерноморието повдига въпроса за спецификите на междинните етапи на владение на региона и същността на споменатата по-горе проблематика. Детайлното проучване на моментите на преход, когато през стария османски период се формира, а при новото руско управление се запазва по своеобразен начин административната структура, които се съчетават в единния исторически процес, би стимулирало по-категоричното определяне на тенденциите в общото развитие на историята на региона.

Османският период в Северозападното Причерноморие започва през определяния за “класически” период XV-XVI век, който се характеризира с развита институционална структура и силна централна власт, и завършва към края на XVI – XVIII век, който се оценява като “упадък”. В изследванията се акцентира върху предпоставките за завладяване от османците на северните територии отвъд Дунав, на изграждането и динамиката на административно-териториалната структура в Северозападното Причерноморие. Докато събитията във военно-политическата сфера за преминаване на изследваните територии под османска власт са детайлно проучени, то в историографията липсва подобаващо внимание към състоянието на административното управление, териториалното деление и особено актуалният въпрос за съществуващите населени пунктове в региона.

Всичко това налага проблемът да се осветли чрез наличния османско-турски, руски и румънски изворов материал, като османският период от историята на Северозападното Причерноморие се разгледа в контекста на развитието на Силистренската провинция през XVIII столетие. Подобна интерпретационна позиция провокира и определя интереса към темата на настоящата монография: “Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в. Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие”.

Значимостта на проблема за състоянието на административните институции на Северозападното Причерноморие през XVIII век се определя от факта, че те са резултат от състоянието на османското развитие в региона и показател за протичащите в него икономически, политически и социални процеси. Неделима част от проблема за провинциалната административна система представлява

териториалното деление на провинцията. Анализът на териториалната организация и функционирането на различните административни служби, които обслужват военната, финансовата и данъчната система, би очертал по-ясно етапите в развитието и усвояването на тази част от Причерноморския регион. Изградената административно-териториална организация би определила по-ясно мястото и на християнското население и териториалното му разместване.

Предмет на изследването е формирането и положението на административно-териториалните единици и населените пунктове в тях през XVIII – нач. на XIX столетие, като израз на динамиката на развитието и усвояването на Северозападното Причерноморие в държавните рамки на Османската империя.

Поставяйки в центъра на анализа въпросите за административно-териториалните единици в региона и селищата в тях през XVIII век, географският обхват се ограничава в рамките на откъднуавските територии на част от балканските провинции на империята. Концентрирането на вниманието точно върху Северозападното Причерноморие има няколко причини. Най-важната сред тях е отдалечеността на северните санджаци от центъра. Това определя освен налагането на основните османски институции и структури и провеждането на строг контрол над местната администрация и население, още и местно традиционно управление с ярко изразен етнически характер. Това отличава региона с различна степен на зависимост. Той притежава статут на гранична територия с европейските държави, което създава предпоставки за различен начин на формирането на населението и организацията на държавните институции, в сравнение с централните османски територии.

В рамките на териториалното разграничение се поставят въпросите, определящи периодите на формиране на административните единици, зависещо от увеличението на подчиненото население и териториалното му разполагане на терена. Детайлното представяне на съществуващите през османския период селища би изяснило мащабите на усвояването на региона.

Изследването поставя широк кръг въпроси от периода на завладяването на района до преминаването под руска администрация на земите на Северозападното Причерноморие. Това налага различен подход в разглеждането на проблематиката в хронологически аспект. Ядро на изследването е периодът XVIII – началото на XIX век. Разглеждайки историческия период на завладяване и етапите на териториалното разширяване, в изложението се разглеждат и събитията от преходните XVI - XVII столетия. Аналогично през същия период е представена и динамиката на административно-териториалното деление.

Хронологичните рамки на проучването на населените пунктове започват от подписания през 1699 г. Карловацки мирен договор и установяването на фиксираните граници на османските територии в Северозападното Причерноморие.

Сложността на хронологическите рамки е свързана с наличието в териториалните граници на горепосочения район на два по-обособени региона с различен период на преход от османската към руската администрация. В първия – Днестърско-Бугското междуречие хронологичните рамки са ограничени през XVIII столетие до 1791 година, а вторият – Дунавско-Днестърският регион, е разгледан през XVIII – началото на XIX в. до 1806 година.

Крайната цел на проучването е пълното и точно представяне на съществуващите населени пунктове на Северозападното Причерноморие, като се започне от най-малката териториално-административна единица – общината, в

изградената провинциална административно-териториалната система на Османската империя. Задачата е да се изясни общото историческо развитие и тенденциите в цялостното изследване на регионалната история и да се разгледа тази територия като звено на цялостната Силистренска провинция от Югоизточна Тракия до река Днепър.

Конкретните задачи в труда в така очертаните териториални, хронологични и тематични граници са: 1. Да се анализират историческите предпоставки за завладяването на Отвъддунавските територии, постепенното им разширяване и установяването на конкретните териториални граници през XVIII столетие; 2. Възможно най-пълно да се представи административно-териториалното устройство на Северозападното Причерноморие от първичното деление до изградената провинциална структура през XVIII столетие в рамките на Силистренско-Очаковския еялет; 3. Да се представи положението на териториите с различен статут на управление и особеностите на формирането на етническият им състав; 4. Да се изследва селищната мрежа на провинцията през XVIII - първото десетилетие на XIX век, като се представи в хронологическо-териториален аспект всяка отделна единица, с локализацията на селищата, посочени на карти-схеми за съответния регион.

Анализирайки руско-турските военни конфликти, в изследването се прави опит да се внесе повече конкретност за началния период на административното деление и населените пунктове с приемствеността и промените им през XVIII столетие до началото на руското администриране в региона. Уточнява се, че Османската държава не изгражда стройна и унифицирана териториално-административна структура, а нейните административни единици непрекъснато променят границите, статута си и определящата ги терминология. Това обстоятелство изключва възможността за изграждане на отчетлива и завършена статична картина на териториалното устройство на Северозападното Причерноморие, поради което акцентът в работата е върху динамиката на процеса и влияещите върху него фактори.

Характерът на поставените цели и задачи на изследването определят и основния подход за тяхното решаване – диахронно-компаративният анализ. При него компонентите на местната администрация се представят в развитие, което се определя от централното управление, а особеностите им се открояват по-ясно при сравнения със съответните структури на други османски провинции.

При реконструкцията и анализа на формирането на селищата се оперира с комплекс от методи и подходи, изграждащи методологичната основа на изследването. Широко се прилага сравнително-историческият и системно-структурният анализ, които позволяват да се покаже еволюцията от формирането на даден населен пункт до положението му при преминаване под руска администрация. Така определени, теоретично-методологичните постановки се вписват в набелязаната за проучване проблемна рамка с цел да се даде цялостен и обективен поглед върху административно-териториалното устройство и населението в Северозападното Причерноморие като важен елемент на османската провинция, изградена в рамките на източните български територии и продължението ѝ на север.

Глава I

Северозападното Причерноморие в османската административно-териториална система за управление през XVIII в.

§ 1. Историко-географски преглед (XV-XVIII в.)

1.1. Включване на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в.

Северното и Северозападното Причерноморие представляват уникален масив от степи, които се простират от Дунав до Дон. Условно тези територии могат да се подразделят на три историко-географски части, разграничени от най-големите реки в района на Причерноморието: от Дон до Днепър – Таврия или Приазовие, от Днепър до Днестър – Очаковска степ, а продължението на тази степ от Днестър до Дунав – Буджак. На свой ред на територията на Днестърско-Днепърското междуречие може да бъде обособена историческо-административната единица Очаковска земя. В зависимост от териториалното разширение на Османската империя тя обхваща земите от Днестър до Буг, а през някои периоди се простира до Днепър, което е обусловено от договореностите между османците и татарите относно контрола върху Буго-Днепърското междуречие.

Като се изхожда от това, че Османската империя през XVIII в. е достигала до северните и източни граници на Очаковската земя и ги е обхващала административно, обект за изследване в настоящата работа е именно територията на Северозападното Причерноморие от Буг до Дунав, т.е. Буджак и Очаковска земя в пределите на днешна Южна Украйна.

Буджак, който по своята конфигурация изглежда като ъгъл при сливането на реките Прут и Дунав, отдавна притежава старославянското си название на местността – “Угол”. В същото време, според гръцки източници, още по време на разделянето на Стара Велика България, за територията на Северното и Северозападното Причерноморие се използва старобългарското название “Онгъл” или “Онголос”¹. През XV – нач. на XVI в. Дунавско-Днестърското междуречие попада под властта на турците и татарите, в резултат от което завареното старославянско название се трансформира в смислово идентичното тюркско – Буджак (**بوجاق** , Bucak)². Този топоним в продължение на няколко столетия се използва като географско, административно или териториално название на региона, като се съхранява и до наши дни.

¹ История на България. Том втори. Първа Българска държава. София, 1981, с. 76.; Гръцки извори за българската история. Т.3. София, 1960, с. 262, бел.5.

² DECEŪ, A. Bucak. – In: İA. (İslam Ansiklopedisi). C. II. İstanbul, 1993, s. 442-447.

Фрагментът от карта на XVII в. : Typus Generalis Ukrainae five Palatinatum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis terras nova delincatione exhibens.

Произходът на названието на Буго-Днестърското междуречие също така е свързан с усвояването на тези терени от номади-тюрки. В Северозападното Причерноморие през XV столетие, след заселването на кримските татари в степния регион, в устието на Днепър се изграждат редица фортификации. Историк и географ от Дамаск Абул-Феда (1273-1323) още в ранни пътеписи посочва реката Днепър с тюркското ѝ название “Озен”¹ или “Ози” (Ozen ~ Ozi)². Впоследствие това тюркско название на Днепър дава наименованието и на една от новопостроените тук крепости. Обикновено османците употребяват за нея названието Ози, Озу, а понякога Узи (Ozi kalesi или Özü kalesi) за обозначаване на “Днепърска крепост”. Околното украинско и полско население нарича тези фортификации за относително кратък период – Дашов³, а като трайно славянско наименование се налага – Очаков⁴. Същевременно в молдавските източници се среща най-вече производното от тюркското название – “Возия” или “Воджия”.

“Очаковска” – като славянско название на крепостта, също както и еквивалентът му на османотурски език – “Ози”, дълго се използват в писмените източници и дават отражение върху наименованието на цялата територия на Буго-

¹ Брун, Ф. Крым в половине XVIII столетия. Одесса, 1867, с. 2-5.

² Абрагамович, З. Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 79.

³ Skarbiec dyplomatów papieskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. Tom I. Wilno, 1860, p. 330-331.; Сборник князя Оболенского. № I. Москва, 1838, с. 88.

⁴ Русов, А. А. Осада и взятие Очакова.(1788). – Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с. 589.

Днестърското междуречието като **Очаковска земя**¹ (*اوزی چول* , *Ozi çölü*). Впрочем, столетия наред широко се използват също така и някои други названия, но практически винаги в съответното словосъчетание на историко-географския топоним фигурира и видима връзка с Очаков, от рода на: “Очаковска степ”², “Очаковска област”³ или “Земя на очаковските татари” (*Ozi tatarlarının toprağı*⁴, *Ozi tatarları çölü*⁵).

Същевременно в много славянски източници за съвкупното обозначаване на териториите на Буджак и по-голямата част на Очаковската земя като цялостен регион от Дунав до Днепър и особено в дипломатически преписки дълго време се използва терминът “Белгородщина”⁶ – от славянското название на крепостта Белгород, която по онова време е условен център на околните земи.

Северното Причерноморие със своя просторен степен ландшафт винаги е привличало номадски народи от Азиатския изток. По своята същност западната част на голямата степ “Дешт-и Кипчак” представлява своеобразен “коридор” от азиатските предели към Европа. Този регион през цялото време остава в центъра на редица исторически събития с отражение върху Югоизточна Европа, кръстопът е на различни интереси и на стремеж към разширение на жизнено пространство от изток на запад, което и обуславя на своя ред голямото внимание от Запада към споменатия терен. По-късният период от историческото развитие на региона се характеризира с по-трайно население и продължителното му пребиваване в степите, което още в състояние на протодържавно образование доста стремително осъществява икономическа дейност, контактува със земеделския свят в икономическото и културното пространство, като по такъв начин възникват предпоставки за създаване на кримско-татарска държава⁷.

В резултат от завоюването на територията на Северозападното Причерноморие от Златната орда през първата половина на XIV в. се оформя своеобразен вариант на номадската култура на различна етногенетична основа от остатъци на хуни, българи, печенегии, половци, “черни клобуци” и други номади⁸ – от тюркски конгломерат. Присъствието на тези територии на номади, възникването на тяхна държавност и системи на управление от военно-номадски обединения – това са въпроси, които до последно време остават актуални в историографията на изследвания регион и са едни от най-интересните и недостатъчно проучени.

¹ Деволант. Карта географическая изображающая Область Озу или Едизанъ иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.

² Материалы для истории южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 268.

³ Русов, А. А. Цит. съч., с.589.; Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с.363.

⁴ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d’après quantité d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, карта № 24.

⁵ *ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سی حریطه سیدن* / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

⁶ Скальковский, А.А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 6.

⁷ Зайончковский, А. Летопись Кипчакской степи (Теварих-и Дешт-и Кипчак) как источник по истории Крыма. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с.15-17.

⁸ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с.85.

По време на междуособиците при господството на Златната Орда териториално се оформя Западният Улус на “монголо-татарите”, което впоследствие довежда до образуването през 1427 г. на средновековна държава – Кримското ханство. През XV в., обхващайки първо Кримския полуостров, татарите също така контролират част от степите на Северното Причерноморие. А многочислените разпокъсани орди, намиращи се под контрола на хановете, имат чергарски станове, които се простират през целия Буджак и Добруджа. Регионът, контролиран от кримските ханове, върху който се е простирала тяхната власт, носи двойно наименование: едното по-ранно Дешт-и Кипчак (دشت قپچاق , Deşt-i Kırçak), другото, по-късно, с което вече окончателно се наричат владенията на татарите – Крим (قریم , Kırım)¹. Той си оспорва тук територии с Литовско-полската държава и осъществява нападения в земите на Молдавското княжество, представлявайки непосредствена заплаха от изток.

Впоследствие като нов друг фактор за нестабилност по отношение на тези държави и изследвани територии със своите завоевателни намерения се извява Османската империя. След завладяването на Константинопол през 1453 г., турският султан Мехмед II (1451-1481) концентрира своето внимание върху разширяването на европейските си територии, в частност на Придунавие и Причерноморието². През XV в., след окончателното завоюване на Добруджа, османците възстановяват и усилват там редица крайдунавски градове-крепости³, които заедно с крайчерноморските крепости стават центрове на военно-административна власт. Като един от ключовите градове от този род и първостепенен форпост на османците на р. Дунав се очертава Силистра. Градът придобива значение на административно-териториален център в системата на управление на Османската империя с доста обширни територии и значителен човешки потенциал. Значимостта на Силистренските укрепления продължава да се повишава и след това поради ключовото им разположение за завоевателната политика на османците по посока към Влахия, Молдова и в цялото Северно Причерноморие⁴.

Влахия, след поражението на коалицията на християнските сили на Косово поле и след падането на дунавската крепост Никопол, е принудена да се признае за васал на Портата, за да смекчи опасността от външна заплаха. През 1456 г. влашкият воевода Влад II признава властта на Мехмед II по условията на капитулации от 1393 г., подписан в резултат от битката при Косово.

По същия начин османското нахлуване през лятото на 1454 г. се превръща в реална заплаха за Молдавското княжество, когато османският флот в състав от 56 кораба атакува Белгород⁵. Независимо от поражението на османската армия в този поход, молдавското правителство през 1455 г. е принудено да изпрати посолство в столицата на Османската империя с цел да сключи мир с Портата. Условие за подписване на договора е изплащане на годишния откуп, предявен на Молдова още през 1453 г. Вследствие нарастването на османската агресия в края на пролетта на 1456 г., болярският съвет взема решение всяка година да плаща на

¹ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с.52.

² Тонев, В., Й. Зарчев. Кратка история на Добруджа. Варна, 1986, с.80-81.

³ Cronici turcești privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966, с.111.

⁴ Димитров, Стр., Н. Жечев, В. Тонев. История на Добруджа. Т.III. София, 1988, с.9-10.

⁵ حسين. بدايع الوقائع / Хюсейн. Беда'и` ул-века'и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.І-ІІ. Москва, 1961, с. 54-57.

Карта-схема № 1.1.1.
Териториален обхват на Буджак и Очаковската земя.

- граница на османските територии
- граница на санджаци
- граница на Кримското Ханство и Запорожката Сеч
- център на санджак
- център на каза
- обозначение на селище

- I - Кримско Ханство
- II - Очаковски санджак
- III - Бендерски санджак
- IV - Аккермански санджак
- II - обозначение на местата за преминаване на реките
- долен "Троянов Вал"

Османската империя задължителния данък¹. С това се започва икономическото и отчасти политическо подчиняване на Молдова на Османската империя. Портата разглежда изплащането на васалния данък от европейските княжества, които се оказват под заплахата от османска експанзия, като първа крачка към политическото им подчинение, по примера на балканските държави².

Стимулирана от успеха си да постигне васално подчинение на Молдова и Влахия, Османската империя продължава настъпателните си действия с цел по-нататъшно разширяване на териториите си на север. От добруджанския плацдарм османците продължават да провокират конфликти с Молдавското княжество, контролиращо откъддунавските територии на Северозападното Причерноморие. От средата на 1456 г. османският натиск спрямо буджашките крепости се усилва с нови нахлувания. През лятото на същата година османците атакуват Килия, неотдавна отвоювана от молдавските войски от Влахия. Молдавският воевода Петру III Аарон (1451-1452, 1454-1457), изплашен от придвижването на турска войска в българските земи, предлага на Мехмед II доброволна дан “за сигурност”³. Целта на похода на османската армия остава неизпълнена, но това не пречи за увеличаване на ежегодния васален данък до три хиляди златни монети, с които е задължена Молдова⁴.

В резултат под натиска на Портата Молдавското княжество през 1456 г. се отказва от покровителството на Полша и придобива статут на васална територия в състава на Османската империя. В рамките на административно-териториалното й устройство християнското княжество Молдова се оформя като Воеводство **Богдан** (**بوڭدان ويودالڭي** , **Boğdan Voyvodalıği**)⁵, с определена самостоятелност във вътрешното му управление. Трансформацията на названието от “Молдова” до “Богдан” произлиза от името на воеводата Богдан II (1449-1451), който възглавява княжеството при първото установяване на върховенство от Османската империя над молдавските владетели. Недоволни от установилата се ситуация, боярите начело със Стефан III (1457-1504), син на воеводата Богдан II, повдигат през 1458г. въстание. След поемането на държавната власт през същата година, Стефан оглавява държава, разорена от вътрешни стълкновения и постоянни посегателства от страна на османците и набиращите сила кримски татари. Постигнал успех в отстояването на молдовските интереси и запазването на поне някаква самостоятелност в управлението на Молдова, този воевода се ползва със заслужена обич от народа си, нарекъл го Стефан Велики (Щефан-Чел-Маре)⁶.

Кримското ханство, граничещо с източните предели на Северозападното Причерноморие, повече от половин век продължава борбата си с генуезците за крепостите на Южен Крим. През 1475 г. ханът се обръща за помощ към турския султан Мехмед II, който, без да бърза особено, изпраща голяма османска флота с войска, която разрушава до основи последната генуезка твърдина – Кафа. През

¹ Гонца, Г. В. Молдавия и Османская агрессия в последней четверти XV - первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 18.

² Новичев, А. Д. История Турции. Т. I. Эпоха феодализма (XV-XVIII вв.). Ленинград, 1963, с.32.

³ Гонца, Г. В. Цит. съч., с. 27-29.

⁴ Mehmet, M. A. Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea. – Studii. Revistă de istorie. №.5. București, 1960, с. 165; **Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв.**, собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с. 88.

⁵ **بدایع الوقایع. حسین** / Хюсейн. Беда и` ул-века и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч. I-II. Москва, 1961, с.57.

⁶ Накко, А. История Бессарабии с древнейших времен. Ч. II: От нашествия Батгя до Бухарестского мира. (1241-1812). Одесса, 1876, с. 122.

същото време до султана достига новината за отказа на Стефан Велики да изплаща годишен данък на Османската империя. Също така научава от известията на влашките конфиденти за това, че молдавският войвода освен всичко друго приема под своя опека останалите гегуезци, които отстъпват след последния несполучлив опит да си възвърнат крепостта Кафа. Разгневената Порта изпраща през 1476 г. военни сили от Кафа и напълно разгромява Стефан¹, принуждавайки го да плаща занапред още по-голям годишен данък. Привлекателността на северните територии и перспективата за по-нататъшно завладяване на важни търговски пътища през Молдова и пристанища по нейните граници дават нов тласък на османците към експанзия в Северното Причерноморие.

Завоюването от татарите на гегуезките колонии в Крим, в т.ч. Кафа, както и на княжество Мангоп, съюзник на Молдова, с помощта на османските войски, обуславя през 1475 г. установяването на върховенството на Османската империя над Кримското ханство. Предоставяйки му права на съюзна държава с широка автономия, османците могат да разчитат в завоевателната си дейност в бъдеще на немалка военна сила – кримските татари. Султанът, използвайки кримския хан, оказва натиск на полския крал, и през есента на 1476 г. Казимир IV сключва със султана примирие². Така териториите на Северното Причерноморие, които по онова време се намират под властта на молдавския войвода и полския крал, се оказват между два мощни противника, които до голяма степен решават бъдещото развитие на историческите събития в този регион.

Международното положение на Молдова силно се влошава поради заплахата за окончателното превземане на княжеството от османците и превръщането на населението ѝ в обикновена рая, както това било сторено по-рано с България и българите. В завоевателните планове на османците за установяване на тяхното върховенство в Централна и Източна Европа след падането на Кафа и покоряването на Крим централно място се отрежда на овладяването на молдовските крепости Килия и Белгород, важни със стратегическото и търговско-икономическото си значение. В превземането им се въплъщава целта Черно море да се превърне във вътрешно “турско езеро”. Контролът над търговията по Дунава и черноморското крайбрежие е предпоставка за обогатяване на османската хазна. Наред с това важно е и че, с овладяването на посочените крепости, Портата би имала възможност да положи основите за формиране на войскови плацдарм за експанзия в Централна Украйна, а също така и за достъп към страните на Централна и Източна Европа.

Неслучайно в своята кореспонденция към дубровничаните султан Баязид II (1481-1512) подчертава икономическата значимост на Килия, Белгород и като цяло на Молдова. Според него Килия е “ключ към Молдова”, а Белгород - „център за търговия със съседните държави”. В същото време, споменавайки за Белгород, впоследствие преименуван в Аккерман, султанът обръща внимание и на

¹ Kılıç, O. XVII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999, c. 106.

² Gemil, T. Două documente tătărești referitoare la compania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova. – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D.Xenopol". T.V. Iași, 1968, c. 187-189; Семенова, Л. Е. Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып. I. Кишинев, 1972, с. 215.

стратегическото положение на крепостта, която била „залог за победа над поляци, чехи, унгарци, руси ...”¹.

Молдова често бива сочена, особено от полските и унгарските крале, като преграда по пътя на османските завоеватели в посока към Полша, Унгария и към цялото Черно море.² През 1477 г. посланикът на Молдова във Венеция Иван Цамблак отбелязва, че Молдова с двете крепости Килия и Белгород служат като щит против османската агресия по направление към унгарските и полските земи. Акцентира и на това, че ако бъдат запазени причерноморските твърдини, тогава ще има възможност не само да бъдат спрени османците, но и да бъдат върнати превзетите от тях Кафа и Херсонес.³

По-нататъшното противоборство на молдовските войводи срещу османската власт довежда до по-мащабни загуби. Мотивирайки се с това, че „молдовските гяури ... са притискали и нанасяли щети на търговците, които отивали от Кафа, Крим и минавали през татарските степи”, а също така, че молдовските отряди пресичат Дунав и „нападат ислямските области, като по тази причина последните били празни и недоходни”⁴, османците почти не оставят на спокойствие отвъддунавските земи и планират мащабен натиск над Северозападното Причерноморие.

Така през лятото 1484 г. османците начело със султан Баязид II (син на Мехмед II), използвайки флот, за пръв път се отправят заедно с петдесетхилядна войска на кримския хан Менгли-Гирей от Кафа⁵ към Северозападното Причерноморие. Османската армия пресича Добруджа и Дунав и влиза в Молдова. В продължение на месец тя заема важните фортификации на Буджак. През лятото бива превзета крепостта **Килия**, а след това благодарение на морската обсада на флота и с помощта на татарските войски пада и молдовската твърдина – Белгород⁶. Крепостта, като крайграничен форпост, става главна опорна точка на северната част на Османската империя и е преименувана с тюркско-персийско по произход название – **Аккерман**.

Османското настъпление продължава с обсадата на Сучава – столицата на Молдовското войводство. Намирайки се в политическа изолация, без надежда за помощ от Полша, молдовският господар кардинално променя отношението си към Османска Турция. През 1486 година Стефан Велики сключва мир със султана, като при това се задължава да обнови изплащането на данък⁷. Скоро след това, през 1492 г., се сключва договор между Молдовското княжество и Кримското ханство⁸, но Молдова губи при това своите източни територии и е принудена да се

¹ Гонца, Г. В. Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 33-34.; Antalffy, A. Două documente din Biblioteca Egipteană de la Cairo și a Cetatea Albă în 1484. – Revista Istorică. XX. 1-3. 1934, с.38-40.

² Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1466-1516 (Kodeks Zagrzebski). Opracował J.Garbacik. Wrocław - Warszawa - Kraków, 1966, с. 42.

³ Războieni. Cinci sute de ani de la compania din 1476. Monografie și culegere de texte. București, 1977, с. 230.

⁴ حسين. بدايع الوقائع / Хюсейн. Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.І-ІІ. Москва, 1961, с. 340а.

⁵ Öztürk, Y. Kırım Hanlığı. –In: TÜRKLER., Cilt.8. Ankara, 2002, с. 487.

⁶ حسين. بدايع الوقائع / Хюсейн. Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.І-ІІ. Москва, 1961, с. 47.

⁷ Мохов, Н. А. Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.189.

⁸ Семенова, Л. Е. Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып.І. Кишинев, 1972, с.225.

откаже от крайднестърския пункт Тигиня (Бендер). Това категорично твърди Дмитрий Кантемир: “Бендер се намира в Бесарабия. Открай време тази област представлява трета провинция на Молдовското княжество, ... още приживе на Стефан Велики била отнета и ... при разделянето се паднала на турците и татарите”¹. Тигиня в бъдеще обаче не се използва толкова за военни цели, а служи на Кримското ханство предимно като фактор за икономически контрол на важния търговски път, където в полза на ханството се събират мита и такси. Поради отдалеченото си разположение от Крим тази крепост не винаги принадлежи на татарите.

По такъв начин Молдова загубва крайчерноморските си територии и се лишава от излаз на Черно море. След приключването на войната и примирието между молдовския господар Стефан Велики и турския султан Баязид II през 1486г., Буджак със своите пристанища на Днестър – Аккерман и на Дунав – Килия официално биват присъединени към Османската империя². Определят се границите на аккерманските и килийските земи, потвърдени със съответен разграничителен документ³. Според този договор в османско владение преминават тези крепости заедно с прилежащите им бивши окръзи. Както и преди османската експанзия, тези окръзи нямат обща допирна граница помежду си, а междинната територия формално принадлежи на Молдова. Обаче в действителност цялата ивица от Дунав до Днестър е контролирана от османците. По време на военните действия се формира местната османска администрация с центрове в Аккерман и Килия⁴. Тези крепости с принадлежащите им окръзи се подчиняват в административното отношение на Силистренския санджак като съставна единица на Румелийското бейлербейство.

В резултат от съвместното османско-татарско завладяване на Дунавско-Днестърското междуречие според турските източници-менакиб между аккерманските и килийските земи в продължение на няколко години се намира татарска орда начело с Муртаза⁵, един от потомците на хановете на Златната орда, васална на османците. По-късно за тези територии претендират татарските мурзи начело с последния хан на Златната орда – Шейх-Ахмед⁶.

Времето на завладяване от османците на новите територии съвпада с период на междусобици в султанското семейство, където се води борба за престола на най-голямата държава по онова време. Това съперничество между претендентите за османския престол пряко засяга териториите на Северозападното Причерноморие. Така по-малкият син на Баязид II – принц Селим (1512-1520), през 1510 г. под предлог за среща със сина си Сюлейман, преминава от своя санджак Трабзон в крепостта Кафа – център на “княжески санджак”, оглавяван от

¹ Аствацатуров, Г. Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 34.; Беер. История о жизни и делах молдавского господара князя Константина Кантемира. Москва, 1783, с. 19.

² حسين. بدايع الوقايع. / Хюсейн. Беда и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.І-ІІ. Москва, 1961, с. 49; Гонца, Г. В. Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 37.

³ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. București, 1976, p. 10-11. Doc.№9.[1517-1527].

⁴ Kolodziejczyk, D. 1795`e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, с. 680.

⁵ Cronici turcești privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966, p. 63, 137.

⁶ Сборник РИО. Т.41. Санкт-Петербург, 1884, с.210, 354, 357, 516; Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с. 195.

престолонаследника му Сюлейман¹. Оттук Селим планира да започне военни операции против своите баща Баязид II и брат Ахмед, за когото е предвиден турският престол². Важно значение в този случай има решението на кримския хан на кого ще отдаде предпочитание. Двамата претенденти обещават на Менгли-Гирей големи привилегии и земи. В подкрепа на своята особа Ахмед има намерение да предостави като дар на кримския хан всичките владения с деветте крепости, намиращи се в областта на Кафа³. На свой ред Селим предлага на хан Менгли-Гирей, своя тъст и главен съюзник, възможността да събира част от рентата при използването на земята от някои територии на Белгородската степ (териториите от двете страни на долния Днестър), населена предимно с татаринномади. Впоследствие това се потвърждава от писмо от 1542 г. на султан Сюлейман I (1520-1566) до полския крал Сигизмунд I. Турският султан съобщава на полския крал, че от територията на лявото крайбрежие на долния Днестър до река Тилигул, влизаща в Аккерманския санджак, кримският хан вече трийсет години събира част от рентата в своя полза⁴.

През зимата на 1511-1512 г. Селим, за да избегне противоречия с кримския хан и да не провокира гнева на баща си султана спрямо Менгли-Гирей, установява своята резиденция периодично ту в Килия, ту в Аккерман⁵. По онова време територията, намираща се между Аккерман и Килия, постепенно преминава в османско-кримско владение. Същевременно, на практика управлявайки Дунавско-Днестровския регион, принц Селим обособява в басейна на река Сарата, между аккерманските и килийските земи, територия за мюсюлманското религиозно ведомство, впоследствие известно като вакъф на Селим I⁶.

По време на пребиваването на бъдещия султан Селим I в Аккерман, в причерноморските степи се появяват нови татарски отряди, които много скоро стават известни в източноевропейските извори като Белгородска орда. В кореспонденцията на московския цар с турските посланици намираме известия относно Ордата и възникващата от нея заплаха за Литовското и Московското княжество⁷. Чергарувайки из степта между Днепър и Дунав, Белгородските татари получават названието си от името на града, който се намира в центъра на дадената територия. По тези земи се образува редица постоянни татарски селища⁸, както и кишлаци със сезонно предназначение⁹.

¹ Новичев, А. Д. История Турции. Т. I. Москва, 1963, с.91.

² Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 369-370.

³ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 374.

⁴ *Katalog dokumentów tureckich*. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / *Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich*. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79. Dok. №68.; *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 11-12.: Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

⁵ Beldiceanu, N. La Moldavie Ottomane à la fin bue XV siècle et au début du XVI siècle. – *Revue des études islamiques*. №2. Paris, 1969, p. 255.

⁶ *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 52.: Doc.№158. [1568/oct./31].

⁷ *Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв.*, собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с.195.; *Сборник РИО*. Т. 95. Санкт-Петербург, 1895, с.129,293,502,613.

⁸ *Călători străini despre țările române*. Vol.I. București, 1968, p.197.

⁹ Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 2*. Ankara, 2001, p. 182.

Сюлейман I, продължавайки делото на баща си Селим, се стреми и занаяпред да следва плановите на Портата относно превръщането на Черно море във вътрешно “езеро” в границите на Османската империя. Действията си аргументира с целта да осигури по-привлекателни условия за търговия и защита на османските пристанища по Северозападното Причерноморие. Войводата на Молдова Петру Рареш (1527-1538), който провежда доста твърда политика по отношение на съседните държави, препятства тези намерения и в крайна сметка сам се превръща в цел на военната кампания, организирана и осъществена от Сюлейман на връщане от военните му походи в Трансилвания за Тимишоара и в Унгария за Сегед¹.

През 1538 г. османските войски под предводителство на Сюлейман прекосяват цялата територия по протежение на река Прут, превземат Сучава - столицата на молдовския войвода и подчиняват земите от Прут до Днестър, източната част на които номинално принадлежат на Кримското ханство².

Необходимо да отбележи, че земите на Северното Причерноморие според т.нар. “ярльци” на литовските князе се контролират от кримския хан още по време на Литовската държава³. В края на XV столетие татарите започват строителство на крепостта Джан-керман в устията на реките Днестър и Буг, при тяхното вливане в Черно море. Също така те контролират два пункта за преминаване на реките и в същото време важни пристанища: Тоган (Тягинка) на Днестър и Тигиня на Днестър, последното от тях използвано на равноправна основа от Молдова. Това води до сблъсъци както с литовците, така и с османците по въпросите за владението на тези територии и транспортни артерии. Османската империя решава окончателно да разреши проблема по повод спорните територии с Молдовското княжество, Кримското ханство и Полската държава.

Тигина на реката Днестър е основана през XIV столетие като родово владение на Ширин-бейовете на Кримското ханство. Един от клоновете на този род е Тегин-бей, по името на който вероятно селището и получава наименованието си. В потвърждение на тази теза могат да послужат впечатленията на османския хронист Ибрахим Печеви. Минавайки през тези земи през 1618 г., той описва средновековно родово татарско гробище на левия бряг на р. Днестър. Вниманието му привличат останките от богато в миналото погребение на знатен татарски сановник. Както споменава Печеви: “Аз, негоден сиромах, имах възможността да мина в посока за Аккерман и Бендер. Точно срещу Бендер се намират развалини на една постройка с висока арка, само входната ѝ част. На нея беше отчетливо написано “Сия могила Ширин ...” – останалото е унищожено”⁴. Има основание да се твърди, че Буго-Днестърското междуречие с двете Тигини на Днестър и Днестър до османската експанзия са притежание на Кримското ханство и конкретно на Ширин-бейовете – втория по значимост род в Бахчесарайския двор след ханския род на Гирейте.

Тегин-бей става глава на рода Ширин през 1420 година⁵. Вземайки под свой контрол преходите през реките Днестър, Днестър и Буг, той разполага по тези места зимовища и впоследствие ги развива като укрепени пунктове с мрежата на

¹ Gökbilgin, T. Süleyman I. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, p. 535.

² Етецен, F. Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, p. 513.

³ Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с.157.

⁴ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 158.

⁵ Аствацатуров, Г. Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 20-27.

селищата по тези реки. По същото време Молдова, осъществявайки своето териториално разширение от Карпатите до река Прут и частично до към средата на територията на Бесарабия, активизира колонизацията си на изток, достигайки до Днестър. Тигина придобива важно търговско значение като ключов пункт на Кримския път. Съперничеството за контрола върху търговския път, който минава от Полша през Бесарабия до Кримското ханство, довежда до множество конфликти между татарите и молдовците. В резултат по времето на войводата Стефан Велики Тигина е собственост на Молдова, но е принудена да плаща данък на Ширин-бейовете. Турските летописи свидетелствуват за водещата роля на кримско-татарските войски при окончателното завладяване на Молдова през 1538г., в което взема участие “бейлербей Ширин”¹.

Новозавоюваните земи с крепостта Тигина остават като териториално владение на кримско-татарските бейове, имайки вече в свое подчинение както тюркско, така и все още немногочислено молдовско-славянско население от района на татарския замък-крепост. В тази насока свидетелства османотурски извор на XVIII столетие за крепостта Тигина: “Преди крепостта Бендер (Тигина) беше по-малко значима отколкото сега и служеше като място за настаняване на бей с една конска опашка (бунчук), назначаван от кримския хан”².

Турският летописец Матракич отбелязва на свой ред, че по онова време към “османския дом” се присъединява “ивица земя, която се простира от север (по край Днестър) на юг”, и от река Прут на изток към граничната крепост Килия, на брега на Дунава”³. С други думи, към причерноморските земи на Буджака, които вече окончателно владее Османската империя, се присъединява още една ивица земя, намираща се край десния бряг на Долния Днестър. Тук османците изземват укреплението Тигина с околните му земи от Молдовското княжество и ги превръщат в свой опорен пункт⁴. Тигина преустройват и преименуват по татарско-турски начин на **Бендер**.

Дълго време се смята, че Тигина попада в турско подчинение веднага след превземането на Белгород и Килия или непосредствено след смъртта на Стефан Велики⁵. Друго мнение поддържат предимно молдовски историци, утвърждавайки, че Тигина е молдовска твърдина, завладяна от турците едва през 1538 г.⁶, по време на последния поход на Сюлейман I срещу Молдова. Италианецът Молтабани през 1620 г. обозначава Тигина като стара татарска крепост, завладяна от турците и категорично твърди, че “76 години вече този регион се намира под турска власт”⁷. Следователно крепостта Тигина бива предадена от татарите на турците около 1544-45 г.

Териториите източно от Бендер, принадлежащи на Кримското ханство, също така попадат под пряката юрисдикция на Портата. Съгласува се въпросът за

¹ **Cronici turcești** privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966, p. 268, 352.

² **Губоглу, М.** Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва, 1964, с. 145.

³ **Cronici turcești** privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966, с.230.

⁴ **Губоглу, М.** Поход Сулеймана Великолепного в Молдавию 1538 /945/ г. в свете турецких летописей. – В: Труды XXV-го Международного конгресса востоковедов. Москва, 1963, с.435-442.

⁵ **Зашук, А.** Материалы для военной географии и военной статистики России ... с.338.

⁶ **Guboglu, M.** Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945). – Studii. Revistă de istorie. №.2-3. București, 1956, p. 112-119.

⁷ **Călători străini despre țările române.** Vol.IV. București, 1968, p. 439.

прехода на крепостта Джан-керман с околните причерноморски степи в състава на Османската империя. Достроената крепост Джан-керман турците преименуват на Ози¹. Както по-горе се отбеляза, според руските източници от самото начало на съществуването на крепостта за нея се употребява названието Дашов, а след завладяването ѝ от османците славянските извори я посочват под името **Очаков**. Турците претендират за целия район между Днестър и Буг, на север до реките Ягорлик и Саврань. Те смятат татарите само за арендатори на земите и човешки потенциал за Аккерман и Бендер, като и едните, и другите користо използват в подкрепа на своите права върху тази територия наличието на местни мюсюлмански могили и погребения.²

Кралят на Полша Сигизмунд, подписвайки през 1540 г. договор със султан Сюлейман I относно предаването на тези територии на Османската империя, няма друг избор, освен да се съгласи с претенциите на Портата относно Очаковския форпост. Причината е в роднинските връзки на краля с наместника на Портата в Буда – унгарския войвода Ян Заполля, чрез когото Полша е в тесни взаимоотношения с Османската империя и в пряка зависимост от последната при разрешаването на въпросите относно съседните територии. В същото време съгласно постигнатото съвместно споразумение, Полша още дълго ползва Кочубейското пристанище и съседните солници³.

Със завладяването на стратегическите пунктове Бендер и Очаков с околните им земи, както винаги при усвояване на нови територии, Портата на първо място назначава нова военна администрация в крепостите, а впоследствие допълнително построява фортификационни съоръжения по цялата граница. От крепостите и раята от околните села се формират административни единици с обхват на околии или окръзи, на чиято основа вече по-нататък се създават административно-териториални формирания със статут на санджаци (области) и с центрове в тези две крепости⁴.

По този начин започва укрепването за османците на важния път от столицата Истанбул през долния Дунав до Аккерман, по степта до Очаков и чрез преминаване на долния Днепър до Крим. Този път в османотурските извори се фиксира като Кримски път (*SAĞ KOL*).⁵ Паралелно с това, посредством въвеждането на войските си в Бендер, Османската империя продължава своите действия за създаване на военнотрагически плацдарм в Северното Причерноморие. Съхранявайки вътрешната самостоятелност на Молдова, Влахия и Кримското ханство като васални земи, междуременно Османска Турция последователно завладява важните в стратегическо и търговско отношение крепости Кафа (1475 г.) на Кримския полуостров, Килия и Белгород (1484 г.) в Буджак, и също така Бендер и Очаков (1538 г.)⁶ – най-северните за времето си територии на османското разширяване.

¹ **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 79.

² **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 160.

³ **Хаджибей** - Одеса та Українське Козацтво (1415-1797 роки). Одеса, 1999, с. 21-22.

⁴ **İhsanoğlu, E.** History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1 Istanbul, 2001, p. 35.

⁵ **Антонов, А.** Важен документ за Кримския път (Sağ kol) и неговите отклонения през XVII - XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Велико Търново, 2003, с. 596-621.

⁶ **Османская империя** и страны Центральной, Восточной и Юго-восточной Европы в XV-XVI в.в. Москва, 1984, с. 37.

Френският учен Ш. Лемерсье-Келькеже смята, че крепостта Бендер се явява важно звено в системата на отбранителните съоръжения, “построени от османците в края на XV и начало на XVI в., като защита на Дунавските княжества, намиращи са в ленна зависимост от последните”. Той смята, че крепостта Бендер е построена от турците за непосредствен контрол върху територията на Бесарабия (Буджак) и прехода през реката Днестър. Същевременно обаче, някои негови твърдения пораждаат съмнения, от рода на: “Започвайки от 1491 г., турците построяват крепостта Бендер (Tuagin, на румънски Tighina)”¹. Този извод може да се приеме, ако не се вземе предвид съществуването на две Тигини. Вероятно ученият обърква изворите що се касае до крепостта на Днепър, която има за онова време по-голямо значение², с почти едноименната малко известна фортификация на Днестър, служеща най-вече за отбрана на прехода през реката и митническия пункт. Но общите изводи, направени на основата на множеството документи, използвани от архивите в Истанбул, посочващи присъствието на турците в Тигиня вече в края на XV столетие³, заслужават внимание и подбуждат към търсене на допълнителни изворови твърдения относно появата на тюркско присъствие в Тигиня в началото на нейното съществуване.

Строителството на фортификации на Днестър и по крайбрежието на Черно море до Днепър коренно променя политическата ситуация в региона. За дълги години бендерските и очаковските укрепления стават сериозен дразнител не само за молдовските господари, но и за полския крал с шляхтата, чиито владения започват буквално на няколко десетки километра от Бендер. Молдовските и полските войски заедно с украинското казачество почти всяка година достигат до стените на Бендер или Очаков, опожарявайки предградията им и ограбвайки околните турски или татарски села.

Насочените един срещу друг казашки и татарски набези на съседните територии превръщат големите степни земи от Дунав и Прут до Днепър в опустошен регион. Естествено, всяка от страните е смятала за виновна само противниковата. Турският султан Мурад III (1574-1595) в свое писмо до полския крал Сигизмунд се оплаква от това, че “в Аккерманската степ до неотдавна са се пасяли десетки стада овце по сто хиляди глави във всяко, а днес от злостните казашки набези от това число е останало мизерно количество”⁴. На свой ред Полша, Русия, Молдова и Влахия изискват от турския султан да ги предпази от многобройните татарски набези. Взаимните задължения на Полша и Турция по обезпечаване сигурността на границите остават само празни обещания. Набезите на казаците и татарите продължават още дълго, без да се зачитат договореностите на сюзерените им. Независимо от това, че двете страни са им подчинени, те често предприемат нападения по свое усмотрение в зависимост от собствените си разбойнически и икономически интереси. Така обединените отряди на Лобода и Наливайко през 1594 г. нанасят сериозни щети на османските владения от Очаков, Бендер и чак до Измаил. По-късно в своето писмо казашкият предводител Северин Наливайко съобщава на полския крал за успехите си “под Тигина” и

¹ **Лемерсье-Келькеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, с. 39.

² **Андреев, А. Р.** История Крыма. Москва, 1997, с.120.

³ **Лемерсье-Келькеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, с. 39.

⁴ **Брун, Ф.** Материалы, касающиеся Крыма и Молдавии. – ЗООИД. Т.ХI. Одесса, 1879, с. 468.

голямата плячка: “Взехме 4000 турци, туркини и татарки”. Макар че и загубите за казаците достигат до 1500 загинали¹.

В края на XV столетие татарите, които чергаруват от лявата страна на Днестър, започват да се преселват в земите, прилежащи на Аккерман и Килия, където и основават Белгородската или Аккерманската орда². Още през 1484 г. Менгли-Гирей получава от турския султан Баязид II местността край Днестър за свое ползване³, като с това се открива възможността да се засели Буджак с нови жители от техния юрт. Татарите от Белгородския окръг, който понякога в изворите се споменават като т. нар. “белгородски казаци”, придобиват голяма известност със своите нахлувания през първата половина на XVI столетие.

Очаков заедно с Аккерман и Бендер винаги са служели като прикритие за татарските сили, които в периоди на напрежение между Османската империя, Молдова и Полша са укривали своите семейства в крепостите. В същото време те използват посочените крепостите като плацдарм за нападане на споменатите и други държави от Централна и Източна Европа.

След похода на султан Сюлейман I през 1538 г. от Молдова отново бива откъсната част от земите между Прут и тези до Аккерман и Килия. На тази територия, получила татарското название Буджак, се премества многобройната Ногайска орда⁴. Особено голям наплив от номадско население се забелязва през 1596 г., като в последствие е основана Буджакската орда⁵. Това преселване продължава и не приключва през цялото XVII столетие, като заема не само празни степни райони, но често засяга компактно заселени и вече усвоени земи на османско-татарското население⁶. Когато татарите вече заселват почти цялата степ между Днестър и Дунав, разширението им продължава на територията на Молдовското княжество.

В резултат от увеличаването на населението в Буджак се наблюдават някои промени в административното и териториалното устройство на Южна Бесарабия. Първо това се отнася до установяването на т. нар. “Халил-Паша Юрт” (Halil Paşa Yurdu), т.е. определяне на земите за чергаруване и заселване на ногайците, а също и фиксиране на границата на молдовските и турско-татарските владения в южната част на Днестровско-Прутското междуречие. През 1673 г. ногайците се разселват “в Бесарабия, където ханът заедно със Силистренския бейлербей Халил-Паша им определят територия за поселение”⁷. Така, според един османотурски източник от 1672 г., от територията Ози в Буджашките земи, които принадлежат на Кримското ханство и където частично се разполагат буджашките татари, е заповядано да се освободят новопридобити територии за разместване на нови орди. Централно селище на тези владения е Комрат (Kurmat/Komrat)⁸. Между Молдова и Буджак се установяват граници по природни межди – Горния Троянов Вал и течението на

¹ Грушевський, М. С. Історія України-Русі. Т. VII. Козацькі часи - до року 1620. Київ-Львів, 1909, с. 203.

² Трепавлов, В. В. История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 449.

³ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 346.

⁴ Мохов, Н. А. Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.214.

⁵ Кантемир, Д. Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 47.

⁶ Зененчук, В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. Кишинев, 1979, с. 39.

⁷ Hammer, J. Histoire de L'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. V.II. Paris, 1838, p.389.

⁸ Emecen, F. M. Moldova ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yurdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppej határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-28.; Ankara Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr.83, 34a.

река Ялпуг. В юртата на Халил-Паша се оказват земите, отделени от три административни райони на Молдова¹.

Руски източници относно новодошлите ногайци посочват: “Във връзка с увеличаването на населението и добитъка, Турция разширява техните владения в степта, според изискванията на Бенгарек-хан. Земите им отделя Халал-Паша, започвайки от Мусаиб-кишла и края на река Сарата. Тази степ била: с дължина – 32 часа, с ширина – 2,5”².

По-нататък, след завършването на Прутската война, отстъпвайки на Буджакската орда, при разширяването на татарските владения през 1712 г., на ногайците допълнително е предадена приднестърската ивица между Аккерманската и Бендерската територии “с ширина два , а дължина тридесет и два часа вървеж”³, което увеличава откъснатата от Молдова земя двойно. Това е последното териториално разширение на Османската империя в изследвания регион.

Може да се твърди, че през цялото време на османското господство в Северното Причерноморие по-голямата част от земите между Буг, Днестър и Дунав се използват едновременно от татарите и османците. Трябва да се взема предвид обаче, че османското военно управление поради огромната територия на империята няма възможност самостоятелно да контролира обширните крайгранични степи и често възлага тези пълномощия на своите съюзници – кримските татари. Големият брой на номади, предимно татарско население, което още според ярлъците на литовските князе се намира в степите и осъществява тук стопанска и военна дейност⁴, съставя доминиращ компонент на тюркското присъствие в междуречието на Буг, Днестър и Дунав.

Портата, съобразявайки се с военните възможности на Крим, по всякакъв начин подкрепя дружеските си отношения с хана, който през целия период на османското господство остава защитник на северните и източните граници на империята – независимо от това, че Кримската династия на Гиреите вече отдавна се намира във васална зависимост от Османската империя. Това е изгодно за Портата и води до отстъпки от нейна страна с оглед икономическото използване на териториите на откуп.

Необходимо е специално да се отбележи, че градовете-крепости Аккерман, Бендер, Килия и Очаков като стратегически важни твърдини в района на Северозападното Причерноморие, се намират изключително под османско владение без какъвто и да бил допуск на кримските татари в тяхното управление. Кратковременното притежаване на Очаков от Кримското ханство се ограничава с периода на литовското и полското господство в степите до турската експанзия и приемането на васална зависимост от Османската империя.

И така, в Северозападното Причерноморие Портата постепенно завзема редица стратегични пунктове, предимно крепости и транспортни артерии с места за преминаване на реки, и по този начин присъединява тези територии към Османската империя. В продължение на три столетия Османската порта владее южноукраинските земи, където има няколко васални територии и региони,

¹ Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г. Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 50.

² АВІР. Ф.69. “Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

³ Халиппа, П. Н. Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

⁴ Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 156.

подчинени на непосредственото ѝ управление. Заедно с това Портата създава органи на османската власт, които се характеризират със строго разграничение между военни, съдебни и административни ведомства в цялостния спектър от пъстри форми или системи на централно и провинциално управление в Османската империя.¹

1.2. Хронология на събитията в Северозападното Причерноморие през XVIII – нач. на XIX в.

В хода на изложението се проследяват в хронологическа последователност конкретно събитията през XVIII и нач. на XIX столетие в Северозападното Причерноморие, като при това вниманието се концентрира върху събития, които в по-голяма или по-малка степен влияят върху структурата на провинциалната администрация, както и върху функциите и начина на действие на нейните служители. Посочват се също така промените в административното устройство на северозападните територии и увеличаването на населението в региона. Особено необходимо е да бъдат отразени поредицата руско-турски войни през XVIII – нач. на XIX в., като маркиращи периоди, белязани от съществени промени в региона.

Събитията, свързани с преструктурирането на териториално-административното устройство, продължават през XVII в. като то е изпълнено с промени, настъпили поради редица неуспехи през този период. Османската империя преминава към отбранителна тактика във външната си политика, а загубата на земи се отразява и върху териториалното ѝ устройство². Достига се до подписването на Карловацкия мирен договор от 1699 г., според който Империята за първи път губи значителна част от териториите си. Австрия взема Унгария и Трансилвания, Полша – Подолието и Западна Украйна, Венеция – Морей, Коринт, няколко крепости в Далмация и Босна, Русия – Азов и част от Украйна³. В резултат на това някои еялети отпадат, други намаляват обхвата си, а трети са съществено преструктурирани. След трансформациите през XVII в. състоянието на териториалната структура през XVIII и нач. на XIX в. се запазва без съществени промени.

Хронологическите рамки на изложението започват от периода на твърдо фиксиране на османските граници с Молдова, Полша и Русия. Първа стъпка в разграничението поставя Карловецкият конгрес през 1699 г., на който бива подписано съглашение с Полша за установяване на границата по протежение на реката Кодима и Ягорлък и също така за разграничение на молдовско-татарските територии. Ако фиксирането на полско-турската граница минава без усложнения, то проблемът с молдовските и татарските територии се точи чак до към 1702-1703 години⁴ – периода на окончателно изтеглени на ногайците от териториите на Молдовското княжество⁵.

¹ Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. История Турции. Москва, 1983, с. 39.

² Грачев, В. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с.7.

³ Мантран, Р. Османската империя през XVII век: стабилизация или упадък. – В: История на Османската империя. София, 1999, с. 264.

⁴ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, с.210.: Doc.№703. [1702-1703].

⁵ Дмитриев П. Г., Киргоагъ И. Г. Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 49.

Началото на XVIII столетие е отбелязано от редица военни конфликти на Османската империя със съседните държави. Напрегнатата ситуация в крайграничните области обуславя установяването на постоянната резиденция на Силистренския бейлербей по-близо до границите на империята. На първо време благодарение на Полтавската битка в такъв пункт, определен за център на провинцията, се превръща крепостта Бендер. Международното внимание към Бендер в най-голяма степен е последица от настаняването в крепостта на шведски и украински държавни елити.

Слабостта на централната султанска власт създава предпоставки за преки връзки на всесилните провинциални наместници с политически кръгове от съседни страни. Особено активно се проявяват полската и шведската дипломации, които са пряко заинтересовани от изострянето на руско-турските взаимоотношения. Паралелно с поляците и шведите контакти с Бендерския бейлербей Юсуф-паша установява и хетманът на Украйна Иван Мазепа. Доста предпазливо и изобретателно хетманът поддържа връзки със съседите си под ревностния и плътен контрол върху дейността му от страна на московските помощници на Петър Първи, царската креатура в Украйна. Особено подозрителна изглежда на московската комисия мисията на довереника на хетман Мазепа гръка Згура “до Силистренския сераскер-паша с комплименти и подаръци и със словесно извинение за обидите, причинени на татарите от Белгородската орда”¹.

През октомври 1708 г. хетманът на Украйна Мазепа, заедно със старшините и полковниците, се оказват пред опасността от унищожаване на казашките волности и превръщането на Украинската държавност в провинциална прибавка към Руската империя. Идеята за постигане на пълна независимост на Украйна подбужда хетман Мазепа да подпише съюз с шведския крал Карл XII за съвместни военни действия срещу Московските войски. Следващата проява на съпротива е изпращането в Бендер на пратеник с писмо до Юсуф-паша с обяснение на причините за решението на хетмана за необходимост от отстъпление в османските предели².

Шведският крал храни надежда за подкрепа в Полтавската битка от страна на татарски войски, но в последния момент получава съобщение от султан Ахмед III (1703-1730) за забрана на Девлет-Гирей да премине отвъд Днепър³. Впоследствие, в резултат от фатално развилата се Полтавска битка, шведската и украинската войска начело с Мазепа и Карл XII отстъпват до Бендер.

След смъртта на Мазепа пак в Бендер се събират многочислените войски на казаците, които през април 1710 г. избират на казашки съвет-вече нов хетман на Украйна – Филип Орлик, бивш генерален писар на хетмана. Главен “кошевой” атаман остава Константин Гордиенко. Тези две личности за дълъг период ръководят многобройната казашка или украинска общност, разположена на османските територии. Гордиенко оглавява редовната казашка войска на служба на Османската империя⁴, а на споменатия съвет шведският крал Карл XII получава титлата “висш протектор на цялата казашка войска”⁵.

¹ Письма и бумаги Петра Великого. Т. VII., вып.2. Москва-Ленинград, 1946, с. 824.

² Шутой, В. Е. Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, с. 121-122.

³ Смирнов, В. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 15.

⁴ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43.

⁵ Яворницький, Д. І. Історія Запорізьких козаків. Т. III. Львів, 1992, с.300.

В отговор на наказателните действия на Петър I в борбата му с “казашката волница” – Запорожката Сеч, следва масово бягство на казаците в пределите на Османската империя, най-вече в Крим и Бендер. До края на пролетта на 1710 г. войската на шведския крал наброява около 10 хиляди войници, 7 хиляди от които са казашки отряди¹.

Руско-турската война 1710-1713 г. Съобщенията “от бесарабската граница за големи военни приготовления на руснаците, биват посрещнати с голямо внимание” в султанския двор. След увеличението на руските войски в региона в течение на последните осем месеца ханският пратеник “ага предоставя на Високата Порта редица писмени заявления със същото съдържание и от Девлет-Гирея, и от бендерските еснафи и крайграничните войски”², което свидетелства за подготовка на руснаците за поредна война. През ноември 1710 г. султан Ахмед III обявява турско-руската война. Девлет-Гирей на свой ред настоява за отстраняване на Юсуф-паша от Бендер: “Докато Юсуф-паша се намира на бендерската граница, аз по никакъв начин не съм в състояние да изпълня възложените ми височайши пълномощия”. Юсуф-паша е отстранен и заточен в крепостта Кълбурун³.

Основното събитие във войната е стремителният рейд на четиридесет хиляди татари на Девлет-Гирей с подкрепата на бендерския отряд на Орлик-Гордиенко през януари 1711 г. Решаващото сражение с московската войска се състои около град Бяла Църква през месец март на същата година с участието на поляци, молдовци и шведски отряд.⁴ Поражението в битката не позволява на казаците да възстановят предишната си резиденция на Днепър. Започва продължителен период на настаняване на казаците по протежението на р. Днестър.

След приключването на военните действия и преговорите на османската и руската дипломатии се потвърждава преминаването на значителен брой казаци на “служба на султана” със статут за обезпечаване като редовна турска армия.⁵ Новият хетман на Украйна с част от казаците е принуден да напусне Бендер и по покана от султана е настанен в Солун⁶. В политическата си емиграция хетманът продължава да получава финансиране от султанската хазна⁷. Финансовата помощ за Филип Орлик му позволява да продължи да оглавява и ръководи казачеството. Със същата подкрепа не се прекратява борбата срещу Руската империя, като по всевъзможен начин се провежда агитация в Европа за войната срещу Москва. Благодарение на хетмана на казаците е разрешено да се настанят из селищата по протежението на р. Днестър и Ягорлък⁸, както и да съхранят начина си на самоуправление съгласно казашките традиции и право⁹.

Битката под Бяла Църква предизвиква обявяване на война от Русия срещу Турция в края на март на 1711 г., но участието му в Северната война не позволява на Петър I да насочи значителни сили в района на Причерноморието. Руският цар

¹ Артамонов, В. А. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы. Москва, 1990, с. 44.

² Смирнов, В. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 16-17.

³ Пак там, с. 18.

⁴ Яворницький, Д. І. Історія Запорізьких козаків. Т. III. Львів, 1992, с. 370-371.

⁵ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 178 . 43.

⁶ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 1 . 21.

⁷ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 8 . 14 ; НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 82 . 62.

⁸ Veliman, V. Relațiile Româno - Otomane, 1711-1821: Documente turcești. București, 1984, p. 215-216.: Doc.№78.[1735/iulie/22-23].

⁹ Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

се надява, че навлизайки на Балканите, ще подбуди въстания на подвластните на Османската империя християнски народи, както и на помощта на войводите на Молдова и Влахия. На практика обаче, с изключение на Черна Гора, основната част от Румелия остава спокойна. Руснаците не успяват да минат Дунав и се ограничават само с превземането на Браила. Концентрацията на руски войски в един регион повлича след себе си обкръжаването им от турски войски под ръководството на везира Балтаджи Мехмед-паша и кримския хан. Недостигът на припаси и липсата на помощ от страна на съюзниците довежда до краха на руската армия. Само бунтът на еничарите променя ситуацията и принуждава везира да започне преговори и подпише Прутския мирен договор.

Изпълнението на прутските договорености многократно се нарушава от руска страна. След поредното обявяване на война на Русия, Портата се стреми да постигне нови отстъпки в посока териториално разширение. В резултат е подписан Одринският мир, който изцяло потвърждава условията на Прутските съглашения.

На 5 ноември 1720 г. в Цариград е подписан “Константинополски вечен мир” между Русия и Османската империя, който заменя Одринските съглашения от 1713 г. и потвърждава съществуващите граници. Русия получава право на дипломатическа мисия в Османската империя.

Знаково събитие се случва през 1722 г. В Украйна е ликвидирано правото на самоуправление и свободно избиране на хетман. Традиционният казашки военно-республичански начин на самоуправление е заменен от общоруско самодържавно управление посредством основаването на Малоруската колегия. Надеждите за възстановяване на казашката Сеч потъват в крепостничеството, привнесено от Русия и масово въведено спрямо украинското и казашкото население. Като реакция и форма на съпротива се увеличава потокът на украински и казашки преселници в пределите на Османската империя. Разселването им става не само в Очаковската земя, както преди при хетмана Мазепа, но също така и по целия Буджак и в Северна Добруджа, особено в устието на Дунав¹.

Следващият етап на нарастване на човешкия потенциал в региона е преселването през 1728 г. от Кубан в централната част на Очаковската земя до реката Кодима на многобройната ногайска Йедисанска орда². В политически аспект събитието значимо укрепва позициите на Кримското Ханство относно владението на Буго-Днестърското междуречие.

Руско-турската война 1735-1739 г. Нахлуването на кримските татари в руските предели провокира началото на нова война между Османската и Руската империи. Военните действия започват през 1735 г., но едва през следващата година руските войски под ръководството на Миних стигат до Крим и превземат “портата” на полуострова – татарската крепост Перекоп. След няколко месеца пада турската крепост Кълбурун – най-източният отбранителен пункт на османците в Силистренско-Очаковския еялет.

¹ Бачинський, А. Д. Січ Задунайська (1775-1828). Історико-документальний нарис. Одеса, 1994, с.124.

² Петрунь, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, с. 25.

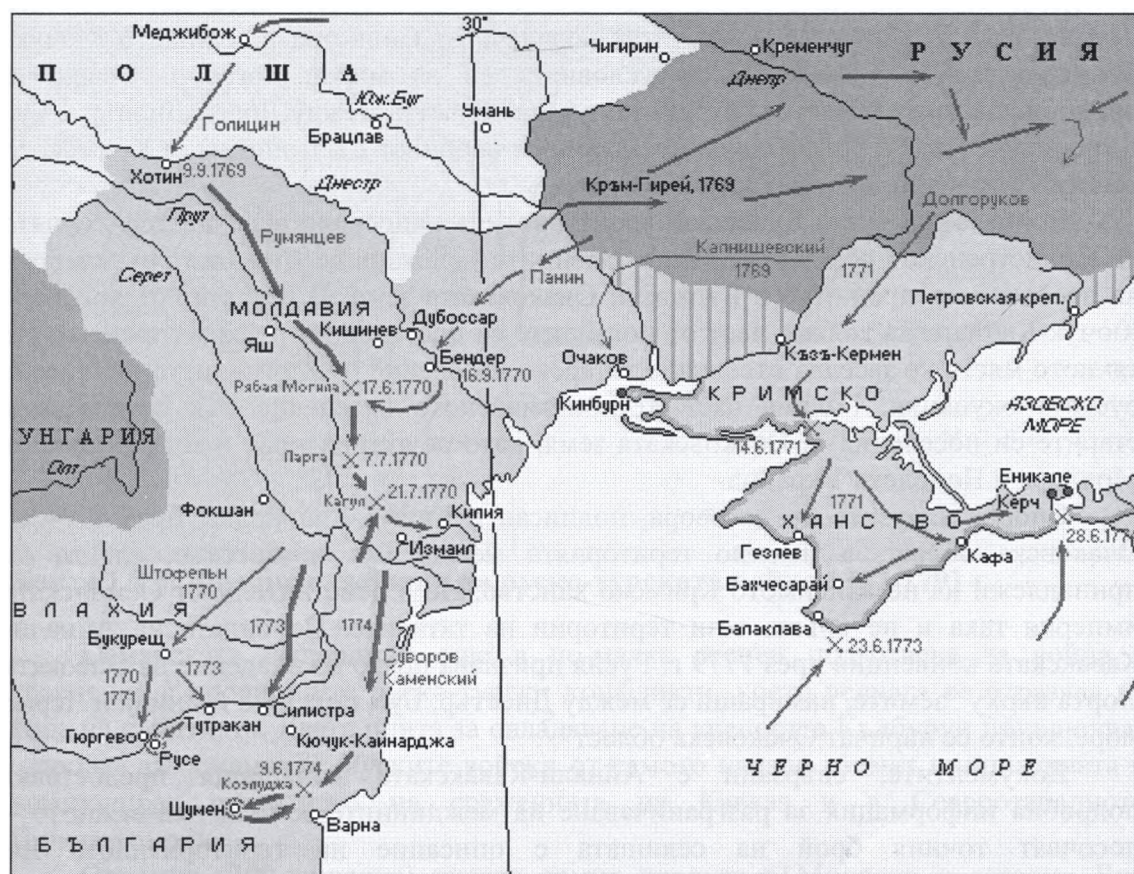
Карта 1.2.1. Военните събития на руско-турската война 1735-1739 г.

През 1737 г. Днепърската армия завладява крепостта Очаков.¹ Безрезултатните преговори в Северозападното Причерноморие водят до ново развитие на военните действия в полза на руснаците. В началото на 1739 г. армията на Миних преминава Днестър, а през август разбива турската армия на Вели-паша около село Ставучани. Превзет е Хотин и окупирана Молдова с последвало приемане на воеводството под руско поданство. Но независимо от успехите си, след сключването на сепаративен мир между Австрия и Османската империя Русия е принудена да подпише през септември 1739 г. неизгодния за нея Белградски мирен договор. Русия получава само неголяма територия на десния бряг на Днепър и крепостта Азов, със забраната да държи кораби в Черно и Азовско море.

Войната няма особено отражение върху живота на населението в османските територии. Административното им устройство не претърпява никакви промени. Относителното спокойствие в региона след Миниховската кампания от 1739 г. до началото на поредната война през 1768 г. обуславя масовата емиграция тук на население от съседните територии. Именно през този период на XVIII столетие се забелязва появата на максимален брой новоосновани селища и къшлаци в Буго-Днестърското междуречие.

¹ Андреев, А. Р. История Крыма. Москва, 1997, с. 164-165.

Руско-турската война 1768-1774 г. Причина за войната става намесата на Русия в полските дела. Началото на войната е пряко свързано с Очаковската земя. През 1768 г. руската императрица Екатерина II изпраща войска в Полша, за да потуши въстанието на конфедератите. Руските отряди, преследвайки отстъпващите поляци, опожаряват турското градче Балта. Същевременно Русия провокира хайдамакското въстание сред украинското население, известно под названието “Колиивщина”.¹ През лятото на същата година настъпва кулминацията на предвоенната ситуация. Хайдамаците пак опожаряват Балта, унищожават изцяло полското и еврейското население в селището Палеєво Езеро, овладяват татарската паланка Голта. Турците на свой ред опожаряват полското селище Палеєво Езеро и укриват бегълците на своя територия.² Повторният разгром на градчето Балта подбужда Османската империя да обяви война на Русия през октомври 1768 г. с обвинения в несъблюдаване на взаимните договорености относно Полша.

Карта 1.2.2. Военните събития на руско-турската война 1768-1774 г.

Военните действия започват през зимата на 1768-1769 г. с неудачен поход на татарите в пределите на създадения от руските власти колонистки окръг “Славяно-Сърбия”. В продължение на година и руските, и турските войски предприемат взаимни нападения, безрезултатни и за двете страни, като се изключи превземането на Молдова от руснаците. През 1770 г. е предприет безрезултатен опит от страна на османците да си върнат Молдова. Отбивайки на

¹ Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. Київ, 1970, с. 124-125.

² Костомаров, Н. Материалы для истории Колиивщины или резни 1768 г. – Киевская старина. №3. 1882, с. 303.

турската атака при Фокшан, Първа руска армия навлиза във Влахия и превзема Браила. Следващият опит за превземане на Молдова от турците започва с овладяването на Измаил и на битката в Бесарабия около “Рябая могила”. Независимо от големите сили на турската армия на Халил-паша и на татарската войска на Каплан-Гирей, сражението около Кагул е безрезултатно за османците. Но пък недостигът на войска възпрепятства руския генерал Румянцев да премине Дунав и руските сили концентрират усилията си за превземане на днестърските и дунавските крепости. Така последователно руснаците овладяват Измаил, Килия, Бендер, Аккерман и Браила¹.

През февруари 1771 г. руските войски превземат Гюргево, обсаждат Тулча, Исакча и Мачин, а на изток през юни овладяват Перекоп. След продължителните преговори започва двегодишно примирие. Отказът на Османската империя да предостави на Кримското ханство независимост довежда до възобновяване на военните действия от началото на 1773 г. Руските победи при Хърсово и Козлуджа насочват войските им в Северна България, където обсаждат градовете Шумен, Русе и Силистра. В резултат недалече от Силистра в селището Кючук-Кайнарджа руснаците диктуват условията си за мирен договор. Освен че придобива Кавказ, Русия също така получава областта между Долен Днепър и Буг с крепостта Кълбурун. Молдова и Влахия се сдобиват с автономия, а Кримското ханство е обявено за независимо.

Войната на т.нар. Дунавски фронт протича непосредствено на територията на Силистренско-Очаковския еялет. Военните действия се отразяват върху броя на населението предимно в Буджак и Очаковската земя. В резултат от договора Кючук-Кайнарджа голяма част от ногайците са преселени в руските предели. На тяхното място се заселва отседнало татарско население от Крим, което не приема руската окупация. Голяма част от християнското население пък се връща в старите си поселения в Очаковската земя, като се активизират и миграциите от Молдова и Подолска Украйна.

Според клаузите на договора, подписан в Кючук-Кайнарджа през 1774 г., Очаковска област, а именно територията между Буг и Днестър, следва да принадлежи на независимото Кримско ханство. Но в действителност Османската империя така и не връща тези територии на татарите. По силата на Айнали-Кавакската конвенция през 1779 г. Русия признава право на владение на Високата Порта върху “земите, намиращи се между Днестър, Буг, полската граница и Черно море, които се наричат Очаковска област”.²

Документите, свързани с Айнали-Кавакската конвенция предоставят подробна информация за разграничаване на междинните земи и най-важното – посочват точния брой на селищата с описание на териториалното им разположение в региона.³ Резултатите от руско-турската война през 1768-1774 г. засягат най-вече населението на Очаковска земя, откъдето се изселва половината от завареното население, а на негово място се установява нов отседнал контингент.

¹ Семенова, И. В. Чугун кагульский ты священ ... (Из истории русско-турецкой войны 1768-1774 гг.). Кишинев, 1970, с. 59.

² Дружинина, Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

³ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, режии и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92, 276-277.

Руско-турската война 1787-1791 г. По повод на руското анексиране на Крим и Кубан през 1783 г. Османската империя с подкрепата на Прусия, Франция и Великобритания в ултиматум изисква от Русия да признае османското васално върховенство над Крим и Грузия. Получавайки отказ, султан Абдул-Хамид I (1774-1789) обявява война на Русия.

Карта 1.2.3. Военните събития на руско-турската война 1787-1791 г.

Османската империя е още в по-малка степен подготвена за война в сравнение с предишните руско-турски конфликти, което веднага се отразява на хода на събитията. Двата опита за овладяване на крепостта Кълбурун приключват с провал за османците. Руските войски от самото начало взимат инициативата и контролират развитието на сраженията на Кавказ и в Северозападното Причерноморие.

Огромна (300 хилядна) турска армия навлиза в Молдова и завзема Яш. Украинската армия се съединява с австрийците около Хотин, но поради ред разногласия съюзниците не осъществяват крупни операции. Важно от стратегическа гледна точка през 1788 г. е само декемврийското овладяване на Очаков от руската Екатеринославска армия.

Особено значение за Северозападното Причерноморие имат събитията през 1789 г. Екатеринославската и Украинската армии се обединяват в една Южна армия под командването на Потемкин. Военните действия се развиват във вътрешна Влахия, като под руски натиск падат Аккерман и Хаджибей, а впоследствие капитулират Бендер и Букурещ.

През януари 1790 г. Прусия сключва с новия османски султан Селим III (1789–1807) договор за гаранции относно неприкосновеността на границите.

Южната руска армия започва настъпление към Дунав и овладява крепостта Килия, устието при Сулина, Тулча и Исакча. През декември под ръководство на руския главнокомандващ Суворов е превзета последна твърдина на Буджак – крепостта Измаил.

През 1791 г. военните действия се водят главно в Добруджа и Северна България. След разгрома на османската флота при нос Калиакра под пряка заплаха попада османската столица Константинопол. Селим III през декември 1791 г. сключва Яшкия мирен договор с Русия. Османската империя отстъпва на Русия територията между реките Буг и Днестър, признава Крим и Кубан като владения на Русия и се задължава за съвместни решения относно съдбата на Молдова и Влахия. С това приключва османското присъствие в Буго-Днестърското междуречие, а регионът бива превърнат в една от провинциите на Руската империя.

Руско-турската война 1806-1812 г. В началото на XIX в. Османската империя се оказва в състоянието на остра вътрешнополитическа криза. Активизират се национално-освободителните движения на балканските народи. Опасенията, че е възможно Русия да се възползва от ситуацията, възникнала след антиосманско въстание на Кара-Георги в Сърбия и да разшири влиянието си на Балканите, подбуждат султан Селим III да наруши редица предишни съглашения. Така например Селим III без съгласието на Русия сваля войводите на Молдова и Влахия и същевременно затваря за руските кораби проливите Босфора и Дарданелите. В отговор Русия обявява война на Османската империя. Молдавската армия на Михилсон през ноември 1806 г. превзема Хотин и до края на месеца окупира Дунавските княжества. Портата на свой ред обявява война на Русия. Несполучливите военни действия на османците задължават новия османски султан Мустафа IV (1807–1809) да подпише през август 1807 г. примирие с Русия.

Военните действия се възобновяват през март 1809 г. Обединената Дунавска армия начело с командващия Багратион форсира събитията с настъпателна тактика. През август 1809 г. са превзети Мачин и Хърсова, през септември – Измаил. Великият везир Юсуф прави опит за нахлуване във Влахия, но след загуба не е в състояние да контролира развитието на по-нататъшния ход на войната. До края на годината от руснаците биват превзети Силистра, Браила и Килия.

Следващото стремително придвижване на руските войски протича в Добруджа и достига своя апогей в Северна и Централна България. Османската армия още няколко пъти се опитва да премине в настъпление в Западна България и към Букурещ, но в крайна сметка всичко приключва безуспешно за нея. Още повече че след обкръжаването на войската на великия везир около град Слободзея, той бива принуден през ноември 1811 г. да подпише капитулация.

На Високата Порта се налага да встъпи в преговори, които приключват на 16 май 1812 г. с подписването на Букурещкия мир. Османската империя отстъпва на Русия междуречието на Прут и Днестър (сегашна Бессарабия), възстановяват се особените права в Дунавските княжества – Молдова и Влахия, на Сърбия е предоставено вътрешно самоуправление. Договорът слага край на османското господство над Буджак и главните му крепости в Северозападното Причерноморие.

§ 2. Системата на административно-териториално деление и провинциално управление

XVIII столетие е важен поврат в живота на много западни и източни държави. Този период е особено важен и в историята на териториите и народите, които се намират в състава на Османската империя. Огромната държава, образувана през средновековието, представлява сложен конгломерат от народи и племенни обединения, които се различават както по нивото на своето социално-икономическо развитие, така и по етническо-конфесионален състав.

В рамките на такава имперска общност остават доста слаби между-регионалните връзки и отношения, което и обуславя различната насоченост и темпове на развитие на отделните ѝ части на ниво провинциално управление. В Северозападното Причерноморие османските принципи на провинциално управление претърпяват системни нарушения и в без това проблематичния крайграничен регион. Една от първостепенните причини за създалата се ситуация е неуредеността във взаимоотношенията с Кримското ханство като цяло и особено по въпросите относно управлението и териториалното разделение в Очаковската земя и Буджак. Проблемите на управлението се усложняват и от хаотичното местене на многобройните номади през степите, предизвикано от кримската власт, съдействието, което оказва на ногайците кримският хан в набезите им в Молдова, постоянните конфликти на територията ѝ и многочислените въстания на ногайско-татарските орди в границите на османските територии¹.

По време на многобройните войни през XVIII столетие състоянието в регионите на Османската империя предизвиква особена загриженост в Истанбул, тъй като отклоненията в работата на механизма на държавното управление, породени от дисбаланса в структурата на политическите отношения, причиняват удар и върху отношенията, които осигуряват господството на центъра спрямо периферията. Нарушаването на нормалното им функциониране прави невъзможно регулярното постъпване на средства за попълване на човешките и материални ресурси, необходими за стабилното съществуване на огромната държава². В резултат, финансовото обезпечаване на платената войска е усложнено. Нанесен е и удар върху военно-ленната структура на управлението. Това на свой ред влошава контрола върху провинциалните бейове, които и преди това си поставят за основна цел самообогатяването и впоследствие развиват самостоятелни насоки на своето управление, без да държат сметка за общодържавната политика в регионите.

Развитието на Османската империя в течение на XVIII столетие е белязано с няколко социално-икономически процеси. Пресмятайки политическите фактори, които подсилват критическата ситуация, ще разгледаме няколко насоки – нивото на централизацията и унификацията на институциите на провинциалното управление. Съществуващите през класическия период институции официално се запазват като рамка на административната система до края на XVIII в., но претърпяват сериозни промени в същността и функциите си.

През периода XV – XVI в. съществува пряка връзка между териториално-административната структура в една типична османска провинция, въведената в нея тимарска система, организираща земята и приходите от нея, и йерархията на спахийската войска. Османските територии са разделени на териториално-

¹ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 682-703.

² Мейер, М. С. Османская империя в XVIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991, с. 154.

административни единици, ръководени от управители, които същевременно са и военачалници на съответните поделения на спахийската войска в този ареал.

Административното устройство на османската държава се отличава с пъстрота на формите и степента на подчинение на подвластните земи и управлението им, и в същото време с прилагането на различни принципи на териториално деление. Началото на системата за провинциално управление полага още първият султан Осман, който организира своите територии под военно управление и предава тези региони на войскови командири като *санджак* (знаме). Санджак е административна единица под ръководство на военен наместник – *санджакбей*, който получава от суверена санджак (щандарт или бунчук) като символ на неговата власт. Санджакбейт е командир на армията в поверената му провинция с военни и административни функции. Съдебно-правните функции в санджака са възложени на кадии, осъществяващи правораздавателна дейност. По такъв начин, като основна административна единица в провинцията се обособява санджакът, в който като първи администратор се извява санджакбейт¹.

Управителите на крайграничните земи се чувстват в по-голяма степен самостоятелни от централната власт, отколкото тези, които се намират близо до столицата. Поради това правителството от XVI столетие се опитва да постави новозавладените земи под пряко управление на санджакбейовете. Населението на тези територии се организира в общини – *нахие*, термин с доосмански произход.

Между областите, които са организирани като санджаци под непосредствено османско управление, и територията на откритата “свещена война” – територията на военни действия, се обособява буферна зона като крайгранична местност с няколко нахии или като васална държава². В Северозападното Причерноморие особено се открояват васалните държави – Кримското ханство с права на съюзник в “свещена война”, а също така и войводства Влахия, Трансилвания и Молдова с ограничена автономия, със запазено свое традиционно управление³, но с назначен от Портата войвода.

По-особен статут имат т. нар. “княжески санджаци”, ръководени от наследниците на престола – шехзаде (*şehzade sancağı*). Едно подобно престолонаследническо владение е санджакът Кафа, разположен по южното крайбрежие на Крим и частично на Кубан.

За сметка на по-рано съществуващите и новообразуваните нахии, османската власт повдига статута на някои, особено крайгранични територии до ранг на отделен санджак увеличавайки по такъв начин обхвата им. На свой ред санджациите се обединяват в нови бейлербейлици, в които назначават бейлербей, за да има по плътен контрол. В йерархичен ред териториално-административната единица бейлербейлик е най-горното ниво на провинциалното управление⁴.

По този начин вследствие увеличаване броя на санджациите се образуват и нови бейлербейлици. Ако до периода на султан Сюлейман I Османската империя се дели на два бейлербейлика – Румели (Европейски) и Анадоли (Азиатски)⁵, то до

¹ **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, s. 247.

² **Иналджик, Г.** Османска империя. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998, с. 116.

³ **Yücel, Y.** Osmanlı İmparatorluğunda desantralizesiyona dair genel gölgelmeler. – Belleten. Cilt.38. №152. Ankara, 1974, s. 668-675.

⁴ **История на България.** Т.4.;Българският народ под османска владичество (от XV до началото на XVIII в.). София, 1983, с. 44-54.

⁵ **Kunt, İ.M.** Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi. İstanbul, 1978, s.182-198.

края на XVI столетие те наброяват до четиридесет¹. През 1595 г. се осъществява реорганизация на бейлербейлика, вследствие на която той намалява териториалния си обхват и се обозначава вече с названието *еялет*².

Еялетът като най-голяма съставна единица в териториалната йерархия включва до десетина санджаци, които на свой ред се подразделят на кази. Казата също така е подложена на реформа по време на властването на Сюлейман I (1520-1566). Като съдебна единица тя се подчинява на юрисдикцията на кадията, а в административно отношение се ръководи от субашия³.

Двамата служители представят две различни структури – военно-административната, упражняваща изпълнителната власт и съответно представляваща съдебната власт. Поради различните си функции двете служби съществуват паралелно, като не са подчинени една на друга и взаимно се контролират. Основната функция на кадията е да прилага шериата и кануна, като издава присъди по съдебните дела в провинцията, но към нея се прибавят и ред други. Той има за задача да следи за правилното изпълнение на султанските заповеди от административно и финансово естество⁴ като по този начин упражнява контрол върху дейността на останалите административни служби, както на субашиите, така и на по-висшите нива – санджакбейовете и бейлербейовете.

Субашията пък има полицейски функции и прилага решенията и мерките, наложени от кадията. Той е свързан с управлението и контрола на спахиите в казата, но участва също така в градското управление, като се грижи за чистотата, ремонтите, строежите и др.⁵ Във военно отношение е подчинен на санджакбея и по време на война ръководи част от неговата войска⁶.

Пълномощията и сферите на дейността на провинциалните наместници (*санджакбейове, бейлербейове*) и съдии (*кадия*) трябвало да бъдат разделени. Беят не можел никого да накаже, без да получи присъдата на кадията, но и кадията не можел персонално да изпълни нито една от своите присъди без резолюцията на бея⁷. В своите решения и прилагането на шериата или кануна кадията би трябвало да не зависи от бея. Обаче това не винаги се съблюдава на практика, а решенията се приемат нерядко с оглед надмощието на единия или другия фактор в управлението и съдебното право⁸. На практика кадиите разполагали с твърде широки власт и правомощия, като следели за събирането на данъците и изпълнението на всички разпореждания на централната османска власт, контролирали местния пазар, оформяли покупко-продажби и сключване на заеми и т.н.

Нахията е следващото по-ниско ниво от казата в териториално-административната йерархия. В нейните граници действа *наибът*, който е подчинен на кадията. Нахията, като община, е основна градивна единица в териториалното деление, която е съставена от селищата и махалите с османска

¹ Turan, Ş. XVII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimati. – In: Atatürk Üniversitesi 1961 Yılıhı. Ankara, 1963, s. 201-227.

² Іналджик, Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998, с. 116.

³ Inalcık, H. The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 117.

⁴ Op. cit., p. 118.

⁵ Pakalın, M. Z. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Cilt. 3. İstanbul, 1954, s. 259-261; Kramers, J. H. Sü-başı. – In: IA. Cilt. 11. İstanbul, 1970, s. 78-79.

⁶ Пряката връзка на субашиите със санджакбейовете е отразена например в “Закон за санджака Силистра от 1569 г.”, където се говори за “субашиите на санджакбея”. Вж. Турски извори за историята на правото в българските земи. Т. 1. София, 1961, с. 273, 274.

⁷ Іналджик, Г. Цит. съч., с. 115.

⁸ Мейер, М. С. Османская империя в XVIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991, с. 156.

рая. Собствено под *реайя* (бълг. “рая”, мн. ч. “раи”) – буквално “стадо”, обикновено се подразбират зависимите селяни в земите под османската власт, първоначално без оглед на религиозната им и етническа принадлежност¹. Впоследствие, откъм средата на XVII столетие насетне, терминът “рая” се използва главно за обозначаване на османските поданици – немюсюлмани.

Съществуването на различни принципи на административно деление се отразява първо на състава на провинциалния държавен апарат. В най-голямата единица на провинциалното управление, която от края на XVI столетие е *еялетът*, паралелно, но доста самостоятелно действат трима представители на централната власт: *валия* (бейлербей), *кадия* и *дефтердар*. Всеки от тях има свой апарат на управление и, поне теоретически, е подотчетен непосредствено на този, който го назначава: валията – на великия везир, съдията кадия – на съответния кадъаскер, а дефтердарят – на централното финансово ведомство². Полицейските функции изпълняват *субашите* със съответно ведомство *субашилък*, а управлението на военния гарнизон е поверено на *алай-бей*. На свой ред на валията се подчиняват санджакбейовете, на които пък се подчиняват мухафъзи и субашии. Кадията разполага с апарата на найбите.

По такъв начин, класическият военно-административен принцип на провинциалното управление на Османската империя предвижда съществуването на твърда вертикала на властта, започвайки от най-горното звено:

Еялет (ايالت , eyalet) или по-рано употребяваното название *Бейлербейлик* – провинция, начело с *бейлербей* или по-късно с *валия*, който включва определен брой санджаци;

Санджак (سنجاق , sancak) или същото арабско значение на термина е *лива* (لواء , liva) – област или регион, начело със *санджакбея*, отделна административна единица, която се състои от кази и нахии. През XVIII – XIX в. управител на санджак в Османската империя е *мутасаррѳ* (бълг. *мутасарѳ*) – владеец, притежател. Замества използвания през XV – XVI в. термин санджакбей;

Каза (قضاء , kaza) – съдебен окръг или околия, начело с *кадия* или по-късно с *каймакам*, околийски управител. В казата се съвместяват съдебното и административно-стопанско управление. В нея съществува и административен институт *субаши* – управител, снабден с полицейски пълномощия, и *алай-бей* – войскови управител. Казата включва няколко или поне една нахия;

Нахия (نهييه , nahiyе, множествено число в арабски език – невахи, nevahi) – околия, община, начело с *наиб*, *каймакам* или *мюдюр* – управител на община. Общините се обособяват с центрове в крепости или градове с околните селища под ръководство на *мухафъз*, който е на пряко подчинение на санджакбея и притежава изключително административно-военните лостове на управлението.

Кьой (كوي , köy) или *карие* (قريه , karye) – селище, селска община начело с *мухтар*,³ което е последното звено в системата на териториално-административното деление в Османската империя.⁴

В Северозападното Причерноморие през XVIII – XIX столетие съществува звено на управление, представляващо особеност, излизаща извън схемата на

¹ Грозданова, Е., Ст. Андреев. Българите през XVI век. София, 1986, с. 299.

² Yücel, Y. Osmanlı İmparatorluğunda desantralizesiyona dair genel gölgelmeler. – Belleten. Cilt.38 №152. Ankara, 1974, s. 668-675.

³ Çadırcı, M. Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması üzerine Bir İnceleme. – Belleten, XXXIV, № 135, 1970, s. 409-420.

⁴ Недков, Б. Осmano-турска дипломатика и палеография. Т.І. София, 1966, с. 62-65.

познатото териториално-административно деление. Редица европейски и руски наблюдатели, коментиращи османското административно деление от края на XVIII – XIX в., използват термина *пашалък* (*پاشالک* , *paşalık*), с който заменят наименованията на една или друга административна единица, без обаче да изясняват точното му значение¹. Обикновено за термина *пашалък*, използван за обозначаване на дадена област, се пояснява, че тя е управлявана от паша, без да се конкретизира дали става дума за *санджак* или *еялет*.² Например в една география на гръцките автори Костандас и Филипидес Силистра и Видин са посочени като центрове на едноименни пашалъци в края на XVIII век (1797 г.)³, обаче като правило тези градове са възприемани съответно като центрове на санджак и еялет.

Един от малкото историци, които се опитват да дадат определение на пашалъка е М. Маринкович. В речника към книгата си тя пише, че *пашалък* е “област под управлението на един паша, синоним за еялет”⁴. Френският автор Д’Оссон обаче твърди, че управляваните от паша санджаци през XVIII и началото на XIX в. се наричат пашалъци. Така гръцката Трикала е *пашалък*, управляван от *паша* с два или три туга⁵. Има и редица други примери, в които *пашалък* съответства по-скоро на *санджак*. В. Грачов смесва още повече понятията при описанието на граничните територии в Османската империя. Според него в началото на XVIII в. се учредяват гранични области, чиито управители се наричат мухафъзи или мутасаръфи, а подвластните им санджаци – пашалъци⁶. Много вероятно е неговото описание да е повлияно силно от използваните извори – предимно донесения на руските дипломати, акредитирани в Османската империя. Описвайки административната структура на Империята, те назовават пограничните паши управители – “губернатори”, а подвластните им територии – “пашалъци” или “губернии”⁷.

В изследвания регион на Силистренско-Очаковския еялет терминът *пашалък* преминава и широко се разпространява в документацията за втората половина на XVIII столетие. Но терминът в османската практика се появява много по-рано от споменатото столетие. Както отбелязва обаче тюркологът Михайл Максим, до XVI в. терминът “пашалък” не се употребява, а вместо него за административната единица с управител с ранг паша още дълго време се използва предимно “санджакбейлик”⁸.

Административно-съдебното устройство в Северозападното Причерноморие през XVIII в. е пряко свързано с териториалното деление на санджаци и кази. Също така, важен фактор в системата на управление е съществуването на институции на земевладението в Османската империя. През XVII-XVIII в. се наблюдава упадък на свързаното с тимарската система по-дребно земевладение и

¹ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 182.

² Георгиева, Г. Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005, с. 162.

³ Христоматия по история на България. Съст. Цв. Георгиева, Д. Цанев. Т. 3. София, 1982, с. 339.

⁴ Маринковић, М. Турска канцеларија кнез Милоша Обреновића (1815-1839). Београд, 1999, с. 192.

⁵ D’Ohsson, M. Tableau general de l’Empire Ottoman. Т. р. 7, 301.

⁶ Грачев, В. П. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с. 7.

⁷ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т. I: 1775-1777 гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 772-774. Док. № 219 (5 Сентябрь 1777 г.)

⁸ Maxim, M. Țările Române și Imperiul Otoman. (§4. Teritorii românești sub administrația otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). București, 2002, p. 846-847.

разпространение на по-големи по обхват аграрни институции, които в известна степен влияят с оглед формирането на териториалните единици.

Особено място в Северозападното Причерноморие заема т.нар. “откупна система”. Според нея частно лице откупува правото за събиране на някакви държавни приходи за определен срок. Обект на откупа в тази система е *мукатаата* (*مقاطعه* , mukataa) – териториално-фискален приходоизточник, даван срещу откуп в рамките на определен срок¹. Откупуването на държавна мукатаа не задължавало притежателите ѝ с нищо друго освен с редовно издължаване към държавната хазна съобразно предварителните условия на откупа. Целта на такива фискално-териториални единици била най-пълно да се обхванат приходите от облагането на всякакъв вид стопанска дейност в даден район.

Правомощията за управление на големи мукатаи през XVIII в. се възлагат от управителите на провинции. Но в провинциите започва последователно арендуване и преарендуване на мукатаите от лица из средите на местната върхушка: представители на търговско-спекулативния капитал, чифликчий или от лица без определено качество като “ага” (например назначеният в мукатаата Томбасар Якуб-ага)². Тези хора се ползват с широки административни и фискални правомощия и се разпореждат из мукатаите като самостоятелни господари.

Територията на мукатаата се определя по наименованието на едно от доминиращите населени места, включени в нея. Останалите села, мезри, реки и други територии по принцип са обозначавани с термина “и спадащите [към мукатаа]”. Наименованието на населеното място е употребено по-скоро като “заглавие” на съответния приходоизточник, отколкото като негов обект. Но преди да се определи по този начин с голяма доза приблизителност местонахождението и териториалният обхват, на съответната мукатаа, винаги се посочва, че тя представлявала дял от султанските хасове.

В Очаковската земя и Буджак половината от османските територии са взети на откуп земи, предоставени на Кримските ханове за заслугите им под формата на хасове. *Хас* – това е условно поземлено владение с годишен доход над 100 000 акчета, предоставяно на висши османски сановници за времето на дадена изпълнявана от тях служба. Тоест, в териториалните рамки на хасовете се оформят данъчните приходоносни участъци или окръзи. Главното предназначение на мукатаата през XVII-XVIII в. е осигуряване на средства за посрещане на разходите по издръжката на многобройната войска и военната администрация. Твърдо често няколко на брой по-големи или една уедрена мукатаа се обособяват като отделна военoadминистративната област, какъвто е случаят с Буджашките земи. В основното си значение мукатаата върху такива обширни територии се определя като финансово-административна единица³, например северозападните територии на Очаковската земя – Ханска Украйна.

Особено отчетливо изразен е процесът на създаване на мукатаи в райони, където има големи струпвания на платени войски, както е в Северозападното Причерноморие. Настаняването на многолюдни гарнизони в пограничните провинции, резерв за завоевателните походи на империята, бележи развитието на мукатаите. Уедряването им предхожда организирането им в специални приходоносни области, наричани оджаклъци. *Оджаклъкът* представлява

¹ Радусев, Е. Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София, 1995, с.9,42.

² Скалковский, А. А. История Новой Сечи. Изд.3-е. Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

³ Gökbilgin, M. T. Edirne ve Paşa Livası. İstanbul, 1952, s. 115.

фискална единица, съставена от мукатаите в даден район. Централната власт отстъпва техните приходи в полза на някой военен гарнизон за изплащане на заплатите на служещите в него. Така например, Русенските мукатаи били оджаклък на гарнизона в крепостта Ози (Очаков).¹ Освен това разпространение имат и друг род оджаклъци като наследствени семейно-родови владение с данъчен, административен и съдебен имунитет с условия на военни задължения, подчинени на военно-административен принцип на управление. За управител при тях се назначава само синът на бившия бей². На територията на Северозападното Причерноморие такъв вид управление не се наблюдава.

По територия и приходи мукатаите превишават значително големите поземлени тимари. Земята, от която са формирани самите мукатаи, първоначално не е спадала към султанските хасове. Преди да премине към султанските имоти, тя е била в обхвата на служебното тимарско земевладение. В процеса на неговото постепенно ликвидиране, тимарски поземлен фонд преминава в категорията на султанските хасове, от които сетне били оформяни държавни мукатаи. В техните граници биват включвани обработваемите земи на множества села. Така или иначе може да се твърди, че през XVII-XVIII в. отдаваната под аренда държавна мукатаа представлява част от султанските хасове.

Най-разпространена форма за стопанисване на султанските хасове се налага посредством формирането на различни териториално-административни единици, в чиито граници могат да влизат до няколко мукатаи. Към този вид единици може да бъде причислен т.нар. *войводалък* (*ويودالک* , *voyvodalık*), който се среща в териториалното деление на изследвания регион. Войводалъкът от XVII-XVIII в. представлява своеобразно обединение от държавни мукатаи. Длъжностното лице, натоварено от властта с експлоатацията на султанските земи в териториално-административната единица “войводалък” съответно се нарича “войвода”. *Войводата* е агент, който се грижи за събиране на приходите от хасовете, а по-късно и от мукатаите на султана и на висшите сановници (бейлербейовете, санджакбейовете и Кримския хан). Получава финансови, административни и полицейски функции и правомощия в казата, където действа и се превръща в част от местната администрация, като един от служителите в казата.³ Също така, до XVII в. нахиите – по-малки административни единици от казите, били управлявани от *войводите* на санджакбейовете, които привеждали в изпълнение султанските или бейлербейските разпореждания⁴.

Като “войводи” се титулуват и князете на Влашко и Молдова, но с различно значение на длъжността. В този случай “войвода” е обозначение на държавен християнски сановник върху васална територия, за разлика от представителя на османското финансово-административно управление в дадени на откуп територии.

В пътеписа на Евлия Челеби от XVII в. именно субашиите⁵ и най-често войводите⁶ са представителите на изпълнителната власт. Тези градове, които принадлежат към големи вакъфи на султани или висши служители, също са

¹ Радусев, Е. Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София, 1995, с.66.

² *Uzunçarşılı, İ. N. Osmanlı Devlet teşkilâtından Kapıkulu ocakları*. Т. II. Ankara, 1984, s. 572-573.

³ Георгиева, Г. Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005, с. 305.

⁴ *История на България*. Т.4.;Българският народ под османска владичество (от XV до началото на XVIII в.). София, 1983, с. 50.

⁵ Челеби, Е. Пътепис. Прев. Стр. Димитров. София, 1972, с. 27, 155.

⁶ Пак там, с. 22, 59, 145.

управлявани от войводи, представящи обаче интереса на мютевелията на вакъфския имот¹.

Приходите от войводалъците служат преди всичко за покриване на най-значителния държавен разход, свързан с издръжката на платената армия. Фискално обособената единица е можела на части или изцяло да преминава под разпореждането на военните гарнизони, т.е. да формира оджаклък. Така например, през 1655 г. служещите в крепостта Ози (Очаков) държаха като оджаклък хасови мукатаи от Русенския войводалък, а длъжността войвода била дадена в пожизнено владение с условие откупвачът да предава постъпленията от поземлената рента в гарнизонната хазна.²

Необходимо е да се отбележи още едно обстоятелство, особено важно за Северозападното Причерноморие. В османската държава, където основната част от населението не е мюсюлманско, ролята на религиозно-етническите общини – *милети* е доста значителна, като понякога те се обособяват в отделна финансово-административна единица под формата на мукатаа или войводалък във връзка с допълнителното им облагане с данък джизие. Но преобладаващата част от немюсюлманското население е включена в административно-териториалното деление на кази³ под управлението на кадиите и първенците на съответната община.

В определен период професионалният принцип се внедрява първо на местно ниво и е свързан с конкретни личности, които се изявяват от името на определена немюсюлманска община, при това характерът на първенството им и мащабите на тяхната власт също са различни⁴, което и позволява формирането на региони или териториални обединения с относително съхранено самоуправление и традиционно устройство.

Освен представените институции, свързани с държавното земевладение, които съществували в Северозападното Причерноморие, необходимо е да се отдели внимание и на формите, присъщи на частния сектор. Част от поземлената собственост в османската държава се обособява в отделна категория с религиозно-благотворителната насоченост – *вакъф* (*واقف* , vakıf). В същност той е движимо или недвижимо приходоносно имущество, завещано за благотворителни цели. Не подлежи на отчуждение и не е свързан със задължения към държавата. Вакъфите обхващат и поземлени обекти от обработвана земя. Вакъфските дела са били ръководени от представители на централната власт. Приходите е трябвало да отиват за издръжката на джамии, медресета и други богоугодни от гледна точка на исляма обекти. Но през XVIII в. на практика вакъфската институция се превръща в държавен приходоизточник за административните разходи в даден регион. Начинът на стопанисване на вакъфската земя се свързва с практиката за наследствено откупване в полза първо на религиозни и после държавни нужди.

Две аграрни категории – султанските вакъфи и султанските хасове, произтичат фактически от мирийска земя. Тъй като султанските благотворителни фондации произхождат изключително от мирийска собственост, религиозната

¹ Челеби, Е. Пътепис. Прев. Стр. Димитров. София, 1972, с. 29, 152, 155.

² Радусев, Е. Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София, 1995, с. 68.

³ Грозданова, Е. Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. III. Москва, 1974, с. 173.

⁴ Мейер, М.С. Кризис османских имперских порядков: меняющиеся отношения центра и периферии в XVIII в. – В: Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Москва, 1990, с. 70.

благотворителност на османските владетели попада по същество в раздела на държавните дела.¹ При това султанските вакъфи имат най-внушителни по размер територии и съответно приходи. Например в Северозападното Причерноморие султанските вакъфски земи заемат до една трета част от територията на санджака Аккерман, а самите вакъфски селища и къшлаци са над 120 на брой.²

Подобна пъстрота в административното устройство и форми на земевладение, формиращи териториалните единици в Северозападното Причерноморие, е разбираема. На османските владетели се е налагало да се сблъскат с различни заварени традиции на политически и стопански живот на народите, включени в състава на империята, и е трябвало да вземат под внимание спецификата на местните географски и стопански условия.

Най-после необходимо е да се отбележи съществуването в изследваните територии и на още един често използван термин – *вилает* (*ولاية* , villayet). През по-ранните векове той представлява административно-териториална единица с обхват на нахия-околия, а е и първоначалното наименование на бейлербейлик. През началото на XVI в. е неясна субординацията, както и точното значение на термините нахия и *вилает*³ като в много случаи те се появяват като взаимозаменяеми. М. Т. Гьокбилгин твърди, че през ранния период дори термини като *еялет*, *лива*, *каза*, *нахия*, *вилает* се използват като синоними⁴. Впоследствие до XIX в. терминът няма нищо общо с административната единица “*еялет*” или “*бейлербейлик*”. Ако “*еялет*” винаги означава административно-териториална единица, то терминът “*вилает*” до определено време, служи за определяне най-вече на териториално пространство. След административната реформа през XIX в. той придобива вече значение на термин за административно-териториално разделение⁵, аналогично на термина “*еялет*”, обаче изследваният регион на Северозападното Причерноморие по това време вече не е в териториалните граници на Османската империя.

Често в литературата се смесват и бъркат понятията Очаковски вилает и Очаковски еялет, които в никакъв случай и никога не са били еквивалентни нито по съдържание, нито по територия. Тоест “*вилает*” се използва тук за определяне само на географски или исторически формирали се територии. По този начин историко-географското название “Очаковска земя” е тъждествено с “Очаковския вилает”, а названието на днестърско-дунавското междуречие “Буджак” е равнозначно на “Буджашкия вилает”. Затова много често в османските документи при обръщения, без да се използва цялата номенклатура на названията на административното или съдебно разделение, се употребяват само названията на въпросните земи – т.е. “*вилает Буджак*” и “*вилает Очаков*”, които са географско-историческите названия на региона.

¹ Радусев, Е. Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София, 1995, с.219.

² Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – In: G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 182-185.

³ Gökbilgin, M. T. Nahiye. – In: IA. Cilt. 9. Istanbul, 1964, s. 37-39.; Gradeva, R. Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ed. by H. C. Güzel, C. C. Oğuz, and O. Karatay. Ankara, 2002, p. 501.

⁴ Gökbilgin, M. T. XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar. Istanbul, 1952, s. 8.

⁵ Недков, Б. Осmano-турска дипломатика и палеография. Т.І. София, 1966, с.66.

§ 3. Военно-административно управление и териториално устройство на откъддунавските земи на Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в.

Погледнато в териториален аспект, Северозападното Причерноморие е сбор от земи с различен начин на административна организация без унифицирана система за управление на покорените територии. Голяма част от тях притежават различна степен на автономност и съответно запазват донякъде старите си форми и структури на управление. Основната част на османските територии в региона принадлежи към ядрото на османските провинции, където се прилага централизирана териториално-административна система. В нея османските институции са представени в своя чист вид и изследването им е добър избор при изграждане на представа за османската административна система на провинциално ниво.

Концентрирането върху териториално-административното деление на земите на Северозападното Причерноморие изисква на първо място да се изяснят границите и мястото на региона в Османската империя. Както вече беше посочено, с оглед географското разположение на региона, за негови югоизточна и южна граница служат съответно Черно море и р. Дунав. На запад османските земи граничат с Молдова, започвайки от Дунав по р. Прут и после по Долен Троянов Вал до р. Ялпуг. На север границата следва водораздела на реките Прут и Ялпуг – по т.нар. линия “Халил-паша юрду” до западните притоци на Днестър – р. Ботна и р. Бик, преминава между Бендер и Молдова, след което по същата р. Бик и по течението на Днестър достига на север до устието на р. Ягорлик. Северните територии граничат с Полша, започвайки от източния приток на Днестър по река Ягорлик и се простират по Кодима до вливането ѝ в Южен Буг. Източната граница се простира по р. Южен Буг гранична с владенията на Запорожката Сеч, на своя ред подконтролна на Руската империя, и достига до устието на р. Ингул. В част от течението си Южен Буг до вливането ѝ в Черно море, формално разграничава владенията на османците и Кримското ханство.

Буго-Днестърската степ дълго време не бива активно включена в стопанския сектор на Османската империя поради слабата ѝ населеност. В края на XVII в. в Очаковската земя населението живее предимно в градове-крепости, откъдето осъществява през следващото столетие разселване в района на Буго-Днестърското междуречие, като увеличава броя на селското отседнало население. Необходимо е да се напомни отново, че ако в градовете-крепости, както в Буджака, така и в Очаковската земя, съществува непосредствено управление от страна на Османската империя, то на територията на степите се намират неконтролируеми ногайци, като управлението им се осъществява посредством Кримското ханство. Проявявайки търпение към непрестанните конфликти между ногайците и съседите им, Портата има предвид големия брой членове на татарско-номадското военно обединение и възможността да ги използва в завоевателните си намерения. На свой ред кримският хан организира от подчинените му ногайско-татарски кибли по-компактните Буджашка и Йедисанска орди. По такъв начин Гиреите всячески се стараят да поставят същата територия под своята администрация и винаги предявяват към османците териториалните си претенции върху цялото Буго-Днестърско междуречие.

Османската държава няма точно установена предварителна структура, която да приложи към завладените земи, и затова изгражда териториални единици според последователността на завладяването им или запазва съществуващото

дотогава териториално деление¹, като към него добавя “тънък слой” османски администратори. Като резултат от тази политика основните териториални единици, санджаците, следват границите на заварените в Причерноморието държави.

Османското управление, поради дълготрайните си противоречия с ногайците, всячески стимулира създаването на нови администрации, отделни от Кримското ханство, върху неподконтролните им земи с цел постепенно да измести ханското управление. Предварвайки това, кримският хан се стреми да засели с поданици молдовци западните дялове, с украинци – севера на Очаковската степ, а в централната ѝ част през 1728 г. преселва Йедисанската орда от Северен Кавказ, за да усилитатарското присъствие в степта. Тази политика на Кримското ханство довежда до сериозни конфликти с Османската империя.

Административното устройство на Буджак и Очаковската земя е необходимо да се разгледа с оглед горепосочената предистория на овладяването на региона от османците, постепенното разширяване на границите му, а също така пъстротата на разнообразните принципи на управлението му и като цяло с оглед на проблемите, свързани с взаимоотношенията на субектите на управление. Както се посочва по-горе, за класическото администриране съществуват и се използват общи закони на централизираното управление. Освен това, управлението върху териториите на Османската империя с население с различен конфесионален и етнически състав, обуславя формирането и на по-различни, с определена степен на самостоятелност, административни единици, което е особено важно за вникване в ситуацията в Северозападното Причерноморие.

По такъв начин, през XVIII в. на въпросните територии са обособени няколко региона в съответствие с хронологията на формирането им или влизането им в състава на Османската империя. Първо, на териториите, намиращи се изключително под османско управление, е необходимо да бъде разгледано поэтапното формиране на централизирана териториално-административна система на управление, започвайки от формирането на най-малките административни единици до образуването на санджаци и впоследствие до положението им в състава на Силистренско-Очаковския еялет:

3.1. Създаване на първично административно управление в Буджак и Очаковска земя, формиране на най-малки военно-административни единици и териториалното им разделение.

3.2. Съдебно-административното управление и фискално-териториалното деление на Северозападното Причерноморие. Църковното управление на християнското население.

3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет.

Второ, в рамките на отделни параграфи е необходимо да бъде проследено формирането на т.нар. мукаатаи (земите на откуп) и особеностите в устройството на кримско-татарското управление върху ордите, както и организацията на населените предимно с християни територии.

4.1. Татарско-ногайски владения и тяхната административна уредба. Буджашка и Едисанска орди.

4.2. Ханска Украйна в административната уредба на Силистренско-Очаковския еялет според османско-кримското управление.

¹ Грачев, В. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с. 6; Обрешков, В. Типология на административно-териториалното деление на Балканите (средата на XIV – XV век). – В: Студия Балканика, № 23. Т. 1. София, 2001, 215-226.

3.1. Наченки на административното и териториално деление в Буджак и Очаковска земя.

Установяването на османската администрация в Северозападното Причерноморие започва след превземането на днестърската крепост Белгород. Още в началото на османската експанзия според румънската хроника от 1402 г. градът-крепост е в “земята ногайска”, от която номадските войски оказват значимо влияние над балканските събития през XIII-XIV в. Обаче в титулите на молдовските войводи от 90-те години на XIV столетие насетне има податки за владенето и от тяхна страна на тези обширни земи от “планините до морето”. Молдовските владетели, от една страна, трайно държат Белгород на Днестър, но и в същото време понасят присъствието на “татарския царевич” още до новата татарска вълна по времето на Менгли-Гирей¹. Също така краткотрайно се оказва владението на молдовските князе в района на Дунав. Молдова през XV в. се намира в постоянно противоборство с Унгария и Влахия за владение на устието на р. Дунав. След завладяването на Килия Молдова контролира главната артерия на Европа вече под заплахата на завладяването ѝ от друг по-могъщ през онова време противник – Османската империя. Нахлуването на османците в откъснатите земи довежда до загуба от Молдова на двете ѝ най-важни причерноморски пристанища Белгород и Килия – доста мощни крепости, икономически и търговски центрове на Югоизточна Европа.

През 1486 г. Молдова губи контрола си и върху крайчерноморските земи – източния Буджак в част от устието на Дунав и долен Днестър. Поради това, че не е възможно Молдова да устои пред нашествието на номадите от изток и османците от юг, молдовският господар Стефан-Велики и турският султан Баязид II сключват мирен договор помежду си. Буджак с неговите пристанища и крепостите Белгород (преименуван в Аккерман) и Килия официално преминават под властта за Османската империя². Според договора се установяват границите на аккерманските и килийските земи и се приема разграничителен документ³. Още не са приключили военните действия на турско-татарските войски с молдовската отбрана, когато османците вече започват да формират тук местна администрация, назначавайки субашии в крепостите Аккерман и Килия⁴.

След подписването на договора в границите на крепостите Аккерман и Килия и прилежащия им район са формирани две нахии на подчинение на Силистренския санджак в Румелийското бейлербейство. Според османските източници от края на XV в., Аккерман и Килия фигурират в регистрите като центрове на самостоятелни административно-териториални единици – кази и нахии⁵.

¹ Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 156-157.

² Kolodziejczyk, D. 1795`e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 680.

³ Documente turceşti privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

⁴ Kolodziejczyk, D. 1795`e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 680.

⁵ Радусев, Е., Ковачев Р. Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 7.

Аккерманските и килийските земи, според подписания договор, нямат допирна граница помежду си, в пространството помежду тях се намира междинна буферна територия с неопределен статут, която постепенно преминава в османско-кримско владение¹. Разграничителният документ с Молдова точно посочва границите и впоследствие именно на него се позовават като на основен аргумент при евентуално възникване на спорове между двете страни в бъдеще.

Границата на Аккерманските земи или както сочат османските извори – нахията **Аккерман**² (**آق کرمان** , Ak-kerman или **آقکرمان**, Akkerman) започва от Днестър северно от селището Паланка Янък-Хисар (Yanık Hisar Palankası) по степта до граничния пункт Декилташ (побит камък), от който по р. Алкалия (с предишно название - Карадере) достига до крайморското езеро Бурнас³. Главното спорно място в договора било посоченото укрепление Паланка, което имало стратегическо значение както за Молдова, така и за Османската империя. Паланката Янък-Хисар контролирала и мястото за минаване през река Днестър, владението на което предоставя достъп към Очаковската земя и чрез което турците имат възможност по суша да се свържат с Кримското ханство. Функционирането на нарочен сал през р. Днестър от укрепената Паланка Янък-Хисар до противоположното място Мияк-гечид (Miyak-geçidi)⁴, би осигурило постепенното установяване на зависимост на кримските владения покрай Черно море от османците и би им обезпечило плацдарм за по-нататъшна анексия на северни територии отвъд Днестър. Затова представителите на Портата предявяват твърдо своите претенции и в резултат пунктът за превоз на реката остава в състава на нахията Аккерман.

Портата значително разширява своите територии през първата половина на XVI в. След поредното нахлуване през 1538 г., османците завземат 35 селища по долното течение на Днестър. Една част от тях присъединяват към нахията Аккерман, а именно териториите северно от Паланка до селището Пуркар. Отнемането на молдовските земи довежда до многогодишно противоборство с бившите собственици на тези земи – боярите на Молдова. В резултат въпросът относно спорните територии бива решен посредством издаването на ферман от султан Сюлейман I, според който въпросните земи окончателно са присъединени към нахията Аккерман. Така се оформя ядрото на създадения по-късно Аккермански санджак. Другата, по-голяма част от селищата между реките Бик и Ботна, формират Бендерската нахия. Необходимо е да се отбележи, че нахията Аккерман и нахията Бендер също нямат обща допирна граница, както и в горепосочения случай между нахиите Аккерман и Килия. Междинната територия от селището Пуркар до река Ботна се оставя за земевладение на молдовските боляри⁵, а впоследствие е оформена като финансово-административна единица – мукатаа Каушан⁶, под управлението на Буджапския хан.

¹ Киртоагэ, И. Г. Юг Днестровско-Прутското междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992, с. 10-13.

² Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 181.

³ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. București, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

⁴ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 500-501.

⁵ Киртоагэ, И.Г. Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья под турецким владычеством в XVI – первой половине XVIII века. – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 74 -75.

⁶ BOA. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 282, Gömlek № 11576. [1215 Z 20 / 04.05.1801]

Впоследствие северната граница на нахията Аккерман не претърпява никакви изменения, макар че отзвук от спорните въпроси се усеща дори в края на XVIII и начало на XIX в. Така руската военна администрация в Бесарабия през 1774 г. посредством разпит на местното население съставя списък на селищата от Аккерманската околия, според който към Аккерман имат отношение, заедно с Паланка, Карахасан и други селища, включително Пуркар и по-южното селище Оланещ¹. Но според списък на селищата на Бесарабия, съставен от молдовския диван през 1809 г., Пуркар и Оланещ са включени в състава на така наречената Каушанската околия². Също така в посочените документи в края на XVIII – нач. на XIX в. е отбелязан и фактът, че западната граница на нахията Аккерман вече минава по дясното възвишение на река Алкалия, придавайки селищата и от двете страни на посочената река към Аккерманската администрация.

Очертаването на границите на нахията **Килия** (**کلی** или **کلیه** , Kili), както и в случая с Аккерман, е осъществено според мирното съглашение от 1486 г. Ключови позиции в Килийската земя заемат т.нар. “агнешки” преход за превоз през Дунав, езерата Катлабуг и Сафтян и териториите на север от езерото Китай и Черния хълм (Кара-Булак)³. При това за северна граница служи т.нар. “Троянов вал”, който се простира по северните брегове на езерата Котлабуг, Китай и Сасък. Черноморският бряг и река Дунав са природните граници на нахията Килия от изток и юг. Най-големите противоречия тук се фокусират върху крайдунавските езера – Котлабуг и Ялпуг, от които Молдова винаги имала икономическа изгода и където минава западната граница на нахията. Фактически границата се установява по езерото Ялпуг, но при условие че молдовските поданици ще имат възможност за осъществяване на риболов и във въпросните езера⁴.

Османската империя през 1538 г. при своето териториално разширението на север до средното течение на Днестър и на изток до Днепър обособява върху по-рано създадените нахии Аккерманския санджак, а вече в териториалните рамки на новосъздадената единица се извършва по-нататъшното увеличение в броя на нахиите.

Доминиращото присъствие на номади в региона на свой ред налага своите особености при формирането на следващите административни единици. Татарите, чергарувайки по лявата страна на Днестър в началото на XVI в. започват да се преселват в земите на нахиите Аккерман и Килия, и така постепенно заемат и територията помежду тези нахии, увеличавайки населението им. До този момент тук вече се намира част от номадите, които са останали след превземането на Аккерман, а най-много на брой сред тях са от татарските съединения на Менгли-Гирей. Впоследствие обединените татарски орди от двата бряга на Днестър полагат основата за създаването на така наричаната Белгородска орда, размествайки своите кибли в относително празната централна част на Дунавско-Днестърското междуречие.

По такъв начин териториите, намиращи се между аккерманските и килийски земи, постепенно преминават в османско-кримско владение. През 1511-1512 г., както вече беше посочено, бъдещият султан Селим I, по-малкият син на Баязид II,

¹ ЦГАДА. Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

² ЦГА МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.57.

³ *Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. București, 1976, p. 10-11. Doc.№9.[1517-1527].*

⁴ **Цветкова, Б.** За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI век – В: Българо-румънски връзки и отношения през векове (XII- XIX в.): Изследвания. Т.1. София, 1965, с. 138.

се намира в Аккерман и Килия, където устройва своята резиденция¹. На де-факто подконтролните на османците територии, в долното течение на река Сарата между аккерманската и килийската нахии, Селим отделя земи за религиозна фондация с понататъшно название – “вакъф на Селим I”. Вакъфската територия отначало притежава административна и фискална юрисдикция от Килийските граници включително до Аккерман².

Управлението на многобройните полуномадски татарски поселения, разположени на тези земи, изисква по-директен контрол, и като следствие довежда до учредяването на нова административна единица с първоначално подчинение на Аккерман³. От териториите и селищата-къшли, подконтролни на вакъфското ведомство, постепенно се формира самостоятелна нахия Татарбунар⁴. Обособяването на новата единица се извършва посредством отделянето на част от земите от аккерманските до килийските територии, заемайки междинно помежду им положение.

По сведения на пътеписа на Евлия Челеби от средата на XVII в., на брега на р. Кундук (старото название на р. Когилник) при пресичането на пътя от Аккерман до Килия помежду няколко околни селища е построена неголямата крепост **Татарбунар** (**تاتارپکار** , Tatar pınarı). Управлението в нея се извършва от управител “с длъжност на кадия [на тази крепост], която е част от Очаковския еялет на Силистра и има заплата от сто и петдесет акчета. Тази крепост е наново построена през 1046 (1636-37) г. от Кенан-паша по време на неговото пребиваване като мутасаръф на Очаковския еялет”⁵.

По такъв начин може да се твърди, че още в началото на XVI в. околната рая по долното течение на реките Сарата и Когилник е включена в новосъздадената Татарбунарска нахия с граници помежду Аккерманската и Килийската нахии. Поради неголемия си териториален обхват и многобройното си или хаотично преселващо се из региона население, тукашната рая периодично преминава на подчинение и към Аккерманската администрация. Пълноценното самостоятелно управление на въпросната територия е отбелязано във фискални извори от началото на XVIII в., според които Татарбунар с околията е посочен наред с Аккерман и Килия като отделна съдебно-административна единица в регистър⁶ на данъкоплатците на джизие⁷.

Разселването на част от Йедисанската орда по земите на Татарбунарската нахия често оказва влияние за включване на териториите по протежение на реките Сарата и Когилник към централно-бюджашкото кримско управление, и като следствие ги изключва от османското централизирано териториално управление⁸. Така в своите съчинения Димитър Кантемир описва териториите под административната зависимост от крепостите и посочва първо земите на Бендер,

¹ Beldiceanu, N. La Moldavie Ottomane à la fin du XV siècle et au début du XVI siècle. – Revue des études islamiques. №2. 1969, Paris, p. 255.

² Радусев, Е., Ковачев Р. Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 24.

³ Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 179-188.

⁴ ВOA. Fon adı: “MAD”, Defter № 04023, sayfa 173. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁵ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 33.

⁶ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

⁷ Грозданова, Е. Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Т. III. Москва, 1974, с. 173.

⁸ ВOA. Fon adı: “C.NF.”, Dosya № 38, Gömlek № 1869. [1133 Ş 29 / 25.06.1721]

Аккерман, Измаил и Килия¹, но не споменава по-детайлното им деление, изключвайки централен Буджак, част от който са Татарбунарските земи. През втората половина на XVIII в. Татарбунар се утвърждава като един от постоянните административните центрове, както следва от приведения по-долу текст: “още през 1760 г. гражданското управление в Буджак било иззето от татарите и предадено на турските кадии, които имали местопребиваване в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар и Къшла (Хан-къшла). Начело на военната организация стои татарски сераскер”².

С това приключва формалното Молдовско владение върху останалата ѝ част от черноморското крайбрежие, а османците получават възможност да установят пряк контрол над непрекъснатата ивица до Днестър и нататък до Днепър. Това на свой ред осигурява път за придвижване на османската войска в североизточна посока.

В края на XVI – нач. на XVII в. се усилва противоборството на турците със съседните държави от Северозападното Причерноморие, като първопричината за това е реакцията срещу натиска от запорожките казаци по стратегически пунктове на Османската империя³. Същата причина обуславя повишаването на защитата и способността за отбрана на транспортните артерии и места за минаване на реките по крайграничните земи. Една от първостепенните мерки е укрепването на старите фортификации и допълнителното строителство на крепости в устието на Дунав. Така виждайки заплаха за спокойното функциониране на Тулчанския сал и превоз чрез Дунав, османците взимат решение за строеж на крепост срещу Тулча на противоположната страна на реката. През 1560 г. тук вече има османско селище Измаил, в което се настанява Аккерманският санджакбей (Akkerman sancakbeyi İsmail nam mahalde)⁴.

Началото на строежа е положено през лятото на 1590 г. и той е осъществен с масовото участие на околното влашко и българско население. Към зимата на същата година бива издигната на мястото на старото славянско градче Смил – крепостта **Измаил** (اسمعیل , İsmail). Както и в случая с преименуването на Белгород в Аккерман, по същата аналогия с видоизменение на старото ѝ название е наречена новата крепост (Смил~Исмаил). Впоследствие поради наличието на пункт за превоз и постоянното функциониране на салове през Дунав около този град-крепост, в официалните османски документи селището придобива наименованието **Измаил-гечиди** (اسمعیل گچیدی , İsmail-geçidi)⁵.

Крепостта Измаил осигурява безопасно функциониране на търговския път от Истанбул и най-вече преход през Дунав. Според няколко извори това място за преминаване на Дунав се нарича “агнешки преход”, акцентирайки по такъв начин на важното стопанско-търговско значение на транспортния възел. Дълго време Измаил си остава като един от граничните пунктове на западните краища на Килийската нахия⁶.

¹ Кантемир, Д. Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 27-28.

² Берг, Л. С. Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Исторический очерк. Глава III. Петроград, 1918, с. 66.

³ Мохов, Н. А. Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.281.

⁴ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p.25., Doc.№ 67-68. [967 Re 16 / 15 ian 1560]

⁵ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.; ВОА. Fon adı: “MAD”, Defter № 04023, sayfa 118. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. București, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

Постепенното увеличаване на населението в крепостта и особено в предградията ѝ, преселването на българите рибари от Никополско и Силистренско в селищата край Дунав и разполагането на част от татарите от Белгородската орда в крайдунавската степ обусловят формирането на самостоятелна нахия с център в Измаил. Нахията Измаил се образува за сметка на територията на нахия Килия посредством отделянето от нея на западните ѝ дялове. Западните граници на нахията Измаил остават неизменни, доколкото са зафиксирани още при установяването на нахия Килия. По такъв начин, разделяйки на две части предишната територия на нахия Килия по протяжение на езерото Катлабуг, се определят източната граница на нахия Измаил и западната граница на нахия Килия.

Прекосявайки Буджак през 1659 г., Евлия Челеби споменава шест селища от околията Измаил или по-точно, както посочва източникът, принадлежащи на Измаил-гечеди, и описва двете нейни най-големи крайгранични с Молдова селища. Това са опорните пунктове в степта по езерото Ялпуг – селището Табак, намиращо се на Троянов Вал и селището Дондар, разположено на пътища, пресичащи границата с Молдова и свързващи я със Северното Причерноморие: “след излизането от града с двайсет хилядна християнска войска, минахме селищата Къшла, Дундар, Ахпаноз, Сапан, Постан, Табак. Тези селища се отнасят към Измаилската каза, макар че са населени с християни молдовци и власи”¹

Териториалното разделение между измаилските и килийските земи не претърпява изменения включително до начало на XIX столетие. Молдовският диван, уточнявайки това разграничение през 1809 г., включва в състава на Измаилската околия граничните селища Ташбунар и Ердекбурну, а към Килийска околия посочва селищата Гасан-Аспага, Курманкьой, Чешмекьой и други².

Образуването на поредната административно-териториална единица в района на Северозападното Причерноморие, както и в случая с Измаил, е свързано с укрепването на османските позиции край Дунав. Султан Осман II през 1621 г., на връщане от неуспешен поход в Полша, обвинява молдовския войвода в подкрепа на враговете му. За наказание му отнема южната част от територията на Молдова с градчето-пристанище Рени и околните му селища.

Турският пътеписец Фъндъккли минава през тези земи през 1674 г. и описва новосформираната преди вече повече от половин век нахия **Рени** (رنی , Rēni), отбелязвайки границите ѝ. Впоследствие османските източници наричат молдавския населен пункт Рени с името **Томарова** (طومار اوہ , Tomarova)³ или Тимар Ова (Тимарско езеро). Също така доста често наименованието на споменатото селище се среща като Тимарабад (Timarabad, Timarabad)⁴. Съответно названието на административната или фискалната единица е сочено като “нахия Томарова” или “мукатаа Томарова”⁵.

Северната граница на нахията Томарова според Фъндъккли минава по Троянов Вал, започвайки от местността “Исак (съвременен селище на река Прут –

¹ Челеби, Е. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997, с. 84.; Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 162-163.

² ЦГА МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.102.

³ BOA. Fon adı: “HAT”, Dosya № 952, Gömlek № 40880. [1243 Z 29 / 12.07.1828]; BOA. Fon adı: “MAD”, Defter № 21670

⁴ BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 60, Gömlek № 2827. [1182 Ş 18 / 28.12.1768]; BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 957, Gömlek № 41605. [1202 S 18 / 29.11.1787]; BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 1222, Gömlek № 54863. [1184 Ra 24 / 18.07.1770]

⁵ BOA. Fon adı: “MAD”, Defter № 21670

Вадул-луй-Исак), наречено още Хендек-или, където започва границата на Молдова”¹. Източната граница минава по протяжението на езерото Ялпуг граничейки с Измаилската нахия. Южната и северната граници се фиксират от реките Дунав и Прут. В тези си граници при своето възникване нахията Рени е била административно подчинена на добруджанската каза Исакча. Периодично и за кратко нахията е била присъединявана и към Измаилската каза, макар че в османските документи по-често присъства в рамките на казата Исакча, която също съставлява част от Аккерманския санджак².

Нахията Рени не претърпява изменения чак до края на османското управление, а в началото на XIX в. Молдовският диван посочва като ключови пунктове в нейните граници селищата Колибаш, Вален, Вълканец, Импуцита и Картал³. Според османските документи, същата тази нахия Томарова е определена като сбор от малки отдадени на откуп приходоизточници – мукатаи, където всяко селище е отделен финансово-данъчен субект (Boğdan'da vaki Yeniköy, Barti, Tomarova, Çorçiş mukataaları)⁴. Обобщавайки османските извори посочват тази територия под единното наименование “мукатаа Томарова”⁵ върху вакъфа “Sultan Osman” с обхват в района на езерото Ялпуг и в административно подчинение на добруджанската Исакча (İsakçı'da Sultan Osman Vakfı mülhakatından Yalpug Gölü'nde)⁶.

Подчиняването на Рени от Портата фактически е последното териториално разширяване на Аккерманския санджак в Дунавско-Днестърското междуречие. Или по-скоро, последното разширяване на териториите с централизирано османско управление. До втората половина на XVIII в. границите на санджака остават без изменения, обхващайки пет нахии, последователно образувани и управлявани от Аккерманския санджакбей. Последвалото териториално разширение на татарските земи протича под управлението на кримската администрация и има косвено отношение към Аккерманския санджак.

Северозападното Причерноморие, както вече беше посочено по-горе, и особено в Днестърско-Бугския регион, претърпява големи изменения в териториалното си деление през 1538 г. Турският султан Сюлейман I завзема столицата на Молдовския войвода Сучава и минава през земите по течението на река Прут. Османската империя решава окончателно да приключи с проблемите за владенето върху спорните причерноморски територии на Молдовското княжество и Кримското ханство. Осъществявайки по-нататъшна експанзия на запад, османците завладяват стратегическите пунктове на Днестър и Днепър с пространствата между тях. Като отнемат от татарите и молдовците крепостите Очаков и Тигина, под непосредствено османско управление биват поставени земите от Прут до Днепър.

Започва продължителен период на владение върху крепостта Тигина, където се разполага един от най-мощните гарнизони на османците. Портата назначава субашии в крепостта и впоследствие започва строеж на фортификационни

¹ *Cronici turcești privind țările române*. Vol.II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. București, 1974, p. 112.; Киртоагъ, И.Г. Административно-териториалное деление юга Днестро-Прутского междуречья ... Кишинев, 1988, с. 76.

² ВOA. Fon adi: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780]

³ ЦГА МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.101; *Călători străini despre țările române*. Vol. VI. București, 1980, p. 351, 356.

⁴ ВOA. Fon adi: “MAD”, Defter № 21670

⁵ ВOA. Fon adi: “С.АС.”, Dosya № 1024, Gömlek № 44915. [1192 Z 19 / 08.01.1779]

⁶ ВOA. Fon adi: “С.ЕV.”, Dosya № 485, Gömlek № 24515. [1195 C 29 / 22.06.1781]

съоръжения по протежение на границата. До края на 1538 г. Тигина е достроена и подсилена.

В историографията за Северозападното Причерноморие е отбелязана появата през 1408 г. на левия бряг на Днестър, на мястото за преминаване на реката, на митница с името Тигинекечоу. Подобно на наименованията на други аналогични по предназначение места за превоз през река, най често посредством салове, от рода на Измаил-гечиди и Мияк-гечид, по същия начин възниква и наименованието, в основата на което в дадения случай е тюркското по произход словосъчетание Тигин-гечиди (*превозен пункт Тигин*)¹, което говори за татарското начало в оползотворяването на региона. Впоследствие, при основаването на укрепения пункт и развитието на фортификациите, се използва съкратена форма на наименованието – Тигин или Тигиня.

На свой ред османците, закрепвайки своето положение в региона, преименуват Тигина на **Бендер** (بندر , Bender), като заимстват това название от персийски език, с буквално значение крепост. Фактът на преименуване е отчетливо посочен и датиран в надписа на една от порталните арки на крепостта². В някои случаи, особено в документите с военен характер, по аналогия с крепостта Ак-керман и с акцент върху фортификационната значимост на Бендер, се използва названието Бендер-керман (بندر کرمان , Bender-kermen)³.

Преводът от порталния надпис на мраморната плоча на цитаделата на крепостта съдържа доста информативни хронограми: "... Година 945 [според християнското летоброене 1538 г.], Хасан-Бей, новият кадия на Бендер, укрепвайки прехода през реката, помогна на морските бейове ..." ⁴. Споменаването на "новия кадия на Бендер" дава възможност да се допусне турско присъствие на митническия пункт Тигина много по-рано от строежа на крепостта. Също така споменаването за оказана "помощ на крайморските бейове" говори за татарско присъствие в буджашката степ и насочва към поделянето на тези територии между ордите, оглавени от назначени бейове от ханския род. Впоследствие те са имали титла "крайбрежен ага"⁵ със седалище в Буджак. От татарите и християнското население от тези близко разположени до Бендер селища вероятно била изисквана помощ при строежа на крепостта.

Новата турска администрация се формира веднага след завършването на строежа на отбранителните укрепления. Населението от крепостта и прилежащите ѝ селища е превърнато в турска рая⁶. От Бендер с околията му се организира административна единица нахия, която впоследствие създава териториалната основа за формиране на санджака Бендер⁷. Османското присъствие на Днестър предизвиква мащабни вълнения в Молдова и протести от страна на Полша. За да успокои положението, Портата връща част от завзетите територии, ограничавайки владенията си в района на Бендер с крайднестърската земя между реките Бик и

¹ Costăchescu, N. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. II. Iași, 1932, p. 630-631.

² ЗООИД. Т. XIII, 1883. – С. 263-264.; Guboglu, M. Inscriptia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945). – Studii. Revista de istorie. №2-3. București, 1956, p. 112-119.

³ Материалы для истории Крымского ханства, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864, с. 932 (132).

⁴ Guboglu, M. Op. cit., p. 119.

⁵ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 90.

⁶ Киртоагэ, И. Г. Юг Днестровско-Прутского междуречья ... Кишинев, 1992, с. 17.

⁷ İhsanoğlu, E. History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1. Istanbul, 2001, s. 35.

Ботна. През втората половина на XVI в. в Бендерските земи се наброяват не по-малко от 22 села¹.

През 1568 г. турският султан Селим II изпраща на Аккерманския санджакбей Хасан ферман с описание на границите на нахията Бендер². Днестър и неговият приток Бик представляват природните граници на нахията от изток и север. Западната граница на Бендер започва “от долината на Бик, минава до имението Вадул, от Джаман на рекичката Колиндер до имението Кристи, от края на Оларка покрай полите на възвишението Скрихан до Ботна” и достига селището Заим. Южната граница на нахията Бендер минава по левия бряг на река Ботна покрай селата от отделните владения на молдовските боляри до селището Урсоа и продължавайки по пътя за Аккерман, по-нататък пресича Ботна при селището Копанка и достига река Днестър³.

В продължение на XVIII в. властта на Бендерската османска администрация се разпростира както върху територията на нахията, така и върху земите на “татарските Джавум кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kâbilesidir)”⁴. Има се предвид крайднестърският дял на Очаковската земя до Дубосари и Куялници с номадското му и отседнало население. Границата на тези територии се определя по реката Малък Куялник от Хаджибей до Бендерския път и по този път до Днестър срещу устието на река Бик. Това сочат и картографичните материали на Риччи-Занони при изобразяването на Буго-Днестърското междуречие през първата половина на XVIII в.⁵. Макар че границата е нанесена по най-западната река от Куялнишките езера и названието ѝ е изписано като Тилигул (по-източната река), трябва да се вземе под внимание общото огледално обръкване на централната част на картата и може да се твърди, че за западна граница служи именно реката Малък Куялник (с друго название Сух Куялник). Един от изворите отбелязва Куялник като част от владенията на Бендерската околия „Мензилът (пътната станция) Когунлук в околностите на Бендер (Bender civarında Koğunluk menzili)”⁶. Източните предели по-скоро се отграничават посредством водораздела на реките Сух Куялник и Кучурган, както сочат другите османски извори: “... до местата покрай река Саръ-су (друго названието на Кучурган), докдето се простират Бендерските земи (Turla'nın karşı yakasında Sarı Su nehri sahasına kadar devam eden Bender toprağı)”⁷.

Въпросите, свързани с разграничаването на Бендерските и Очаковските земи, изискват по-детайлно изследване относно всички изменения на границите през XVIII в. Със сигурност може да се говори само за принадлежността на западните дялове на Буго-Днестърско междуречие към Бендерското управление през цялото господство на османците в района на Северозападното Причерноморие.

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 1. Арх.ед. 14646.; Киртоагэ И. Г. Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, с. 58-60.

² *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 47-48.

³ Киртоагэ, И.Г. Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья ... Кишинев, 1988, с. 77.

⁴ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

⁵ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'après quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

⁶ ВOA. Fon adi: “С.NF.”, Dosya № 30, Gömlek № 1491, [1145 Z 29 / 12.06.1733]

⁷ ВOA. Fon adi: “С.DH.”, Dosya № 32, Gömlek № 1559, [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

Периодът между руско-турските войни през втората половина на XVIII в. е белязан от намалението на Бендерските територии в Очаковска земя, които се ограничават от Днестър на изток до реката Кучурган и на север до реката Ташлък. Регистър на селищата от Очаковската земя включва два списъка относно административното деление на еялета. Единият от тях е списък на селищата на Ханска Украйна и Очаковския санджак, а вторият представлява “Опис на селищата, принадлежащи на Бендер”, където се посочва, че “... от река Саръ-Су (*Кучурган*) до брега на Днестър жителите му са поданици на Бендер, ... , селището *Taslik* се състои от пет или шест къщи поданици ... ”¹.

В източна посока от Бендерските и Аккерманските земи се намират фортификациите в устието на Днепър, споменати още преди идването на османците. Стратегическото им разположение винаги дава възможност за контрол върху движението по Днепър и за овладяване на заплахата откъм Черно море. По време на литовското и впоследствие на полското господство в Северното Причерноморие са построени редица укрепления на най-важните места по реките и в степите, където границите пресичат търговски пътища или се намират места за минаване на реките. Литовско-полските извори винаги отбелязват важността на излаза към Черно море, където още през 1415 г. съществува един от най-старите им търговски пунктове – житното пристанище-порт Качубей² (впоследствие Ходжабей - Одеса). След падането на Константинопол се усеща и упадък на значимостта на този търговски пункт в Северозападното Причерноморие.

Значително по-голяма важност придобива съседният до Качубей пункт, който се споменава в договора, сключен в Луцк през 1431 г. между полския крал Владислав II и литовския княз Свидригайло, като крепост Дашков³. В списъка на замъците, върнати от Кримския хан на полския крал Сигизмунд I през 913 (1528 г.), същата крепост е посочена с името Дашов (*Dassowa*)⁴. В руските източници още от началото на съществуването на крепостта се използва названието **Очаков**: “ В Москва узнават за Очаков още при самото му възникване. Кримският хан Менгли-Гирей през 1492 г., за да построи тази крепост срещу литовската държава, взима на заем от жителите на Каффа трийсет и три хиляди златни монети и после изисква от Московския княз Йоан, враг на Литовското княжество, той да върне тези пари”⁵.

Строителството върху номинално все още литовската територия създава доста голям конфликт помежду бившите съюзници. Слабостта на Литовското княжество позволява на Менгли-Гирей през 1494 г. окончателно да се утвърди на Днепърско-Днестърското междуречие. В кореспонденцията си до московския цар кримският хан съобщава: “На литовската земя ... минавайки Днепър, близо до

¹ **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 286-287.

² **Нарушевич, А.** Таврикия или известия древнейших и новейших, о состоянии Крыма, и его жителях до наших времен. Киев, 1788, с. 132-133.

³ **Skarbiec dyplomatów papieskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów.** Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. Tom II. Wilno, 1862, p. 123-126, Dok. № 1562. Rok 1431.

⁴ **Сборник князя Оболенского.** № I – Москва. 1838. – С.88.; **Skarbiec dyplomatów ...** Op. cit., p. 330-331., Dok. № 746. Rok 1402 [1431].

⁵ **Русов А. А.** Осада и взятие Очакова.(1788). – В: Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с.589.

Белгород ... град устройвам”¹. С други думи, в Белгородската степ Кримското ханство възстановява или строи наново Очаковската крепост.

Първоначално фортификацията придобива татарското си наименование – Джан-керман (جان کرمان или جانکرمان, Can-kerman)². Татарското название на Очаков се превежда като “Новата крепост” или “Нов град”. Впоследствие турците наричат новата крепост Ози (اوزی, Ozi), Озу понякога Узи, от тюркското название на Днепър - Ozi ~ Ozen. В османските документи главно се среща главно названието “Ози-кале” (اوزی قلعه سی, Özi kalesi или Özü kalesi)³, т.е. наименованието на реката в съчетание с думата “kale” (крепост), което може да се преведе като “Днепърска крепост”.

Османската изворова документация през XVI - XVII в. освен турското название на Очаков – Ози, често използва и татарското название Джан-керман⁴. Така в един от османските съдебни документи се говори за разоряване на мюсюлманските земи от поданиците на полския крал “по тая страна на Днестър, която принадлежи на казата Джан-керман”⁵. Едновременното използване на двете названия съществува през целия период на съвместно владение на Буго-Днепърското междуречие. Също така често цитираният Евлия Челеби, минавайки по черноморското крайбрежие, в своето описание на региона съпоставя турското и татарското име на крепостта, акцентирайки върху по-старото название Джан-керман.⁶ Независимо от относително малките размери на нахиите Очаков и Бендер и отдалечеността им от централните османски владения, в техните граници впоследствие също се установяват две самостоятелни съдебно-административни единици – кази⁷, с центрове в тези крепости.

Административното управление на Очаков през първата половина на XVIII в., се разпростира върху цялото крайбрежие на участъка от Буг до Днестър и също така върху османските крайгранични укрепления по реките Буг, Днестър и Ягорлък. Макар че южната част от Очаковската земя е под управлението на Аккерманската администрация още от XVI столетие⁸, след Миниховската кампания през 1739 г. тези територии преминават под Бендерско управление.

Строежът на отбранителни фортификации по границите на Очаковската земя започва още през XVI в. Така в устието на Днестър, срещу отдавна създадения Ак-Керман (Бял град, Белгород) – се появява Кара-керман (Черни

¹ Сборник РИО. Т.41. Санкт-Петербург, 1884, с. 210.

² Абрагамович, З. Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 79.

³ ВОА. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 43, Gömlek № 1994, [1110 Ş 14 / 15.02.1699]; ВОА. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 319, Gömlek № 13206, [1197 Ca 14 / 17.04.1783]; НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А. Арх.ед. 73. Л.1.

⁴ Материалы для истории Крымского ханства, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864, с. 256-260, 494-496, 774-777, 886-888.; ВОА. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 13, Gömlek № 599, [1127 Za 06 / 03.11.1715]

⁵ Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 113., Dok. № 112 (1549)

⁶ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 110-116.

⁷ İhsanoğlu, E. History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1. Istanbul, 2001, p. 35.

⁸ Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski... Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.; Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

град). В северните части на Днестър при река Ягорлък се издига замъкът-крепост Калаур (Наблюдателна Кула). Също така като опорни пунктове и в перспектива като ядра за формиране на санджаци се сочат най-големите селища в региона – Хаджибей, Аджидере и главният град Очаков.

По-късно по протяжение на външните граници на Очаковската земя се появяват селищата на река Буг – Аргмакли-сарай, Ак-мечет, Мечетска Чертала, Чечаклей. През XVII в. се основават Балъклей, Андреев остров, Витовт брод, Грамоклей и други.¹ Особено важно значение придобива приморската крепост Хаджибей. Крепостта се ремонтира и бива подсилена още през 1593 г.², а през XVIII столетие претърпява няколко преустройства и продължава да играе ролята на едно от важните звена в наличната фортификационна мрежа като граничен, митнически, търговски и отбранителен пункт³.

Фактически именно появата на тези селища и крепости обусловя формирането на османска администрация на Очаковската земя, освен вече наложеното в нея военно управление. До XVIII в. Буго-Днестърското междуречие се определя като буферна крайгранична територия със слабо изразено административното деление. Декларативно създадените териториални единици започват да функционират на практика едва след нарастване броя на населението в огромната територия.

Последователното завладяване на крайбрежните черноморски крепости по линията Килия – Татарбунар – Аккерман – Ходжабей - Очаков позволява да бъде изцяло и окончателно очертан т.нар. Кримски път (*Sağ kol*) като продължение на важната транспортна артерия от Истанбул чрез долния Дунав до Аккерман с изход по-нататък чрез разклоненията си към Бендер, Очаков и Крим. Посочените направления по-скоро очертават главните пътища в северозападните Причерноморски провинции на Османската империя, по които се придвижват войската, държавните служители и търговците, и които, съответно, са най-добре контролирани и поддържани от властите.⁴

Делението на направления или ръкави (колове) е друга специфика, която излиза извън рамките на познатата структура, разделяща османските земи на еялети, санджаци и кази. Османските провинции се разделят на три направления (на турски “кол - *kol*”) или две крила и център. Подчертава се, че всъщност трите направления следват трите основни пътя през Балканите, които свързват столицата Истанбул с различни части на Империята и продължават отвъд границите ѝ. Лявото направление (“*Sol kol*”) минава през Текирдаг, Кавала и Солун и свързва столицата с Адриатика, Средно (“*Orta kol*”) или централното направление минава през Одрин, Пловдив, София и Белград и се насочва към Централна Европа, и Десен (“*Sağ kol*”) сочи на север, към Дунава, преминава през Добрич и след това продължава покрай черноморското крайбрежие за Крим.⁵

¹ Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 157-167.

² **Documente privitoare la istoria Românilor.** Vol. XI, adunate, adnotate și publicate de N. Iorga., București, 1900, №CCXLVI, p. 700.

³ **BOA.** Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 73 , Gömlek № 3438 , [1180 M 02 / 10.06.1766]; **BOA.** Fon adı: “C.BDL.”, Dosya № 90 , Gömlek № 4494 , [1178 Ş 29 / 21.02.1765]

⁴ Антонов, А. Важен документ за Кримския път (*Sağ kol*) и неговите отклонения през XVII-XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Велико Търново, 2003, с. 596-621.

⁵ Грозданова, Е. Многоликите пътища на мира и войната. – В: Контрасти и конфликти “зад кадър”. София, 2003, с. 9.

3.2. Съдебно-административни единици и фискално-териториалното им деление в Буджак и Очаковска земя. Църковното управление на християнското население.

Нов етап в развитието на османската териториално-административна система настъпва при управлението на султан Сюлейман I (1520-1566). В процеса на реформи на административно-териториалната система се въвежда нов тип провинциално управление, целта на което е разграничаването на съдебните лостове на управление от военно-административните. Административната система се развива и добива определени по-трайни рамки именно след наложените в началото на XVI в. промени¹. Осъзнава се необходимостта от засилен контрол върху вече овладените територии и от ефективност в данъчната система, което също изисква прецизност при определяне на административните единици. Обхватът на отделните административни единици от едно ниво относително се уеднаквява с оглед на по-ефективното им управление.

Осъществяването на реформата се извършва най-вече посредством въвеждането в османското административно деление на съдебно-правната единица – каза, която се оформя като междинна структура в управлението, като междинно звено между санджак и нахия. Обикновено казата включва няколко нахии, а в някои случаи, поради малобройността на населението или отдалечеността от централното управление е можело да обхваща само една нахия. Впрочем според многобройни документални свидетелства още в края на XV в. казата и нахията се утвърждават като основни административни единици в Османската империя².

Аккерманският санджак през XVI в. се подразделя на четири кази: казата Аккерман, казата Килия, казата Бендер и казата Джанкерман³. Впоследствие броят им се увеличава чрез раздробяване. След обособяването на Бендерския и Очаковския санджаци от земите на Аккерманския санджак, каза Бендер и каза Джанкерман стават териториална основа за създаване на съответните санджаци.

Първата от създадените кази има за свой административен център главният град-крепост на санджака. Кадия присъства в Аккерман от 1490 г.⁴. Едно от първите споменаване на този съдебен окръг е в кратки регистри на поземлените владения на територията на еялет Румелия през 1523-1537 г., както и в дефтерите вече на Силистренския еялет от 977 година на хиджра (1569 г.). Именно в тях е посочена казата Аккерман – **قضاء آق کرمان** (kazâ-i Ak-kerman)⁵. През XVI в. споменатият кадия упражнява правосъдие в нахията Аккерман и на териториите на вакъфа на Селим I, които в преобладаващата си част са разположени в

¹ Gradeva, R. Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ankara, 2002, p. 503.

² Ковачев, Р. Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001, с. 38.; Калицин, М., Мутафова Кр. Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. Велико Търново, 2003, с. 64, №2; с. 264, №20; с. 266, № 21.

³ BOA. Fon adı: "TT.d". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; BOA. Fon adı: "TT.d". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁴ Gökbiçgin, M. T. Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266-267; Gökbiçgin, M. T. XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar. Istanbul, 1952, p. 158.

⁵ BOA. Fon adı: "TT.d". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; BOA. Fon adı: "TT.d". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

границите на казата Аккерман¹. Вземайки под внимание, че вакъфските земи са разположени от двете страни по долното течение на Днестър, и части от югозападните територии на Очаковската земя са включени в състава на казата Аккерман. През XVIII в. се наблюдава териториално разширение на казата Аккерман от Янък-Хисар Паланка – Мияк-гечиди до крайчерноморската крепост Ходжабей², която е граничен пункт с Очаковските земи³.

Казата Аккерман притежава няколко държавни мукатаи, една от които е приходаизточник “пристанище Аккерман”⁴ и редица по-дребни поземлени, предоставени на кримските ханове на откуп⁵. В дадения регион привлича вниманието и приходаизточникът-мукатаа на вакъфските територии⁶ в подчинение на Аккерманското финансово ведомство. Обособяването на отделно управление на вакъфа на Селим I впоследствие обусловя необходимостта за подиректно контролиране на финансовите постъпления от тези земи и като резултат формирането на отделно от Аккерманското вакъфско и финансово управление с център в Татарбунар.

Необходимо е да се напомни, че през XVII в. от крепостта Татарбунар с прилежащите ѝ земи и рая се формира нахията Татарбунар, ръководена от управител “с длъжност кадия”⁷. В края на XVII и началото на XVIII в., вследствие нарастването на населението на територията на вакъфа на Селим I, в рамките на Татарбунарската нахия се образува отделна административна единица: казата Татарбунар – قضاء تاتار پکاری (kazâ-i Tâtâr-binâri), което е изрично посочено в документите на фиска за изплащане на данъци⁸. През втората половина на XVIII столетие се отбелязва, че вакъфските земи са разположени именно в двете административни единици – казата Аккерман и казата Татарбунар⁹. Също така през втората половина на XVIII в. в източници, осветляващи някои спорни въпроси относно разполагането на татарите в Буджак, отново фигурира Татарбунарската каза – Tâtâr-binâri kazâsi¹⁰. Въобще може да се твърди, че през XVIII столетие постоянно съществува съдебно-административната единица каза Татарбунар.

Земите на Татарбунарската каза се намират в басейна на река Сарата, с редица населени пунктове по течението на реката. Едно от селищата е едноименно с реката и се споменава в пътеписа на Евлия Челиби като “Sariata” или “Sariatasultan”¹¹, а населението му от християнската рая представлява основен източник на приходите¹². Наименованието на това селище, респективно на реката,

¹ Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, p. 179-188.

² BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764]; BOA. Fon adı: “C.MF.”, Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764]

³ BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775]

⁴ BOA. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 512, Gömlek № 25872 [1211 S 29 / 03.09.1796];

⁵ BOA. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 200, Gömlek № 8273 [1133 Ca 14 / 13.03.1721]; BOA. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 673, Gömlek № 27573 [1163 M 01 / 11.12.1749]

⁶ BOA. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 222, Gömlek № 11087 [1135 M 09 / 20.10.1722]; BOA. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 212, Gömlek № 10551 [1118 Ra 25 / 07.07.1706]

⁷ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины.. Москва, 1961, с. 33-35.

⁸ Грозданова, Е. Налог джизье с балканских земель ... Москва, 1974, с. 176.; НБКМ,

Ориенталски отдел. Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

⁹ BOA. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 508, Gömlek № 25691 [1184 Ş 29 / 18.12.1770];

¹⁰ Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

¹¹ Çelebi, E. Seyahatname. Cilt VIII. İstanbul, 1314, p. 197.

¹² BOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

вероятно дава отражението си предвид упоменаването на въпросната каза под различни названия. Така в поземлените описи от първата половина на XVIII в.¹, както и от втората половина на същото столетие², вместо Татарбунар се сочи казата Сарата или Сарана каза³, понякога Сарта.

В Буджак по това време наистина съществува още и друго селище с подобно название – Сарата-Голбини в горното течение на едноименната река. То се намира на границата на Халил-паша юрт, територията на буджашките татари. Последните до 1777 г. са имали автономно управление, различно от кадийското, и по тая причина е трудно да се допусне създаването на отделна каза за ногайско-татарското население. Вероятно казата Татарбунар и каза Сарата са тъждествени. Неслучайно през XVIII в. двете названия “казата Татарбунар” и “казата Сарата” не се срещат в един и същи опис. Нещо повече, в един от османските документи се среща информация за вакъфските земи в каза Сарата на подчинение към диздара на крепостта Татарбунар⁴. В друг османски данъчен опис се посочва “касаба Татарбунар” като главно селище на каза Сарата⁵. Всъщност това потвърждава наличието на само една каза по течението на реките Сарата и Кагилник с център в крепостта Татарбунар, но сочена често с различни наименования.

Според същите дефтери от 1569-1570 година, където се споменава каза Аккерман, като една от основните административни единици присъства и каза Килия – قضاء کیلی (kazâ-i Kili)⁶. Тя е била съставена от едноименната и няколко други нахии. Но вече през 1653 г. в писмо на турския каймакам Байрам до полския крал Владислав, в състава на каза Килия се посочва само едноименната нахия⁷. Причината за това е отделянето на територия от Килия за новопостроената крепост Измаил, където е създадена самостоятелна нахия и впоследствие каза с център в тази крепост. Килия и Аккерман трайно се утвърждават като неизменни центрове на двете кази в продължение на целия период на господство на османците в Буджака.

Казата Килия, по аналогия с Аккерманската администрация притежава няколко държавни мукатаи от различни приходоизточници. “Kili mukataasi” е сочена както за пристанища, така и с оглед на поземленото деление, заемайки по-голямата част от територията на Килийската каза.⁸

Измаилският кадия до средата на XVII в. контролира само една нахия, където се намира “градче и каза с название “Измаил-гечиди”⁹. Съседната нахия Рени (Timar-abad или Tomar-ova) първите четири десетилетия на същото столетие

¹ Veliman, V. Op. cit., p. 140-145., Doc.№43. [1721/ianuarie/20-29].

² Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

³ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 307., Doc.№1064. [1786/apr./20-29].

⁴ BOA. Fon adi: “İE. AS”. Dosya № 11 Gömlek № 1001 [1096 L 05 / 04.09.1685]

⁵ BOA. Fon adi: “MAD”. Defter №04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ BOA. Fon adi: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; BOA. Fon adi: “TT.d”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁷ Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 307-308., Dok. №319.; Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 76., Doc.№229. [1635/iun./17-26].

⁸ BOA. Fon adi: “C.ML.”, Dosya № 167, Gömlek № 7015 [1177 Ca 29 / 05.12.1763];

BOA. Fon adi: “C.ML.”, Dosya № 13, Gömlek № 599 [1127 Za 06 / 03.11.1715];

BOA. Fon adi: “C.EV.”, Dosya № 59, Gömlek № 2925 [1211 Ş 22 / 20.02.1797];

⁹ Cronici turcești privind țările române. Vol.II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. București, 1974, p. 112.

се подчинява административно на крайдунавския град Исакча. След 60-те години на XVII в. управлението на Рени се осъществява от Измаилския кадия. В продължение на XVIII в. Измаилската каза, според различни извори, включва ту само едноименната нахия, ту двете нахии: Измаил и Рени.

Наименованието си поредната съдебно-административна единица носи съответно по названието на крайдунавската крепост и пристанище – каза Измаил-гечиди – قضاء اسمعیل کچیدی (kazâ-i İsmail-geçidi)¹. Доста точно описва границите на Измаилската каза Евлия Челеби: “Границата на земите на този град Измаил на изток допират до Килийска каза. Североизточният ѝ край граничи със земите на Аккерман, а северният минава през селищата Тобак и Искерлет, а също така до молдовската крепост Галац, намираща се на границата на молдовските земи”². Положението остава без промени до загубата от османците на Буджак и дори е използвано от руската администрация при учредяване на новия окръг според заварените граници.

Казата Измаил-гечиди обхваща по-различни мукатаи в сравнение с Килийските. Измаилските мукатаи са формирани по-скоро по аналогия с тези на нахията Рени. “İsmail Geçidi mukataası” се разпростира върху вакъфните територии на “Mehmed Ağa Vakfı”³, а също така и върху земите покрай езерата Котлабух и Ялпуг (Ovacık mukataası)⁴.

Бендерските земи, поради неголямото им териториално разширение, вместили в своите граници само едноименната нахия, което и съставя отделна каза. Гореспоменатите регистри и дефтери от 1569-70 г. също отбелязват съществуването в регистрите на вакъфи по територията на еялет Силистра, упоменавайки изрично и каза Бендер – قضاء بندر (kazâ-i Bender)⁵, макар и все още в състава на Аккерманския санджак. В продължение на XVIII в. властта на Бендерския кадия се разпространява както на територията на нахията, така и върху земите на “татарските кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kabilesidir)”⁶. Има се предвид покрай Днестърския дял на земята до Дубосари и Куялници т.е. западната част на Очаковската земя.

Фискално-териториални формирания са отбелязани и извън границите на казата Бендер, но в административно подчинение на споменатия кадия. Най-напред в неговото подчинение се споменава мукатаата Каушан⁷, а после обединението на кримските територии в Бендерския пашалък; посочват се също така мукатаите на Халил-Паша юрду и Ханска Украйна (Томбасар)⁸.

В началото на XVIII в. във фискални източници за изплащане на данъка джизие са посочени казите Аккерман, Бендер, Татарбунар и Килия в един

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

² Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 32.

³ ВOA. Fon adı: “С.EV.”. Dosya № 135. Gömlek № 6730 [1222 Ra 09 / 17.05.1807];

ВOA. Fon adı: “С.EV.”. Dosya № 296. Gömlek № 15055 [1212 N 30 / 18.03.1798];

ВOA. Fon adı: “С.ML.”. Dosya № 537. Gömlek № 22077 [1220 Z 29 / 20.03.1806]

⁴ ВOA. Fon adı: “AE.SMST.”. Dosya № 2. Gömlek № 167 [1107 Za 09 / 10.06.1696]

⁵ Gökbiçgin, M. T. Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266.; ВOA. Fon adı: “ТТ.д”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570]; Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁶ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

⁷ ВOA. Fon adı: “С.ML.”. Dosya № 573. Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782]

⁸ ВOA. Fon adı: “С.ML.”. Dosya № 454. Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781];

ВOA. Fon adı: “С.ML.”. Dosya № 724. Gömlek № 29638 [1211 L 28 / 26.04.1797]

регистър¹, а в аналогичен по предназначение регистър – три кази, като двете от тях са казите Измаил и Исакча². През втората половина на същото столетие съдебно-административното деление на Буджак според различните извори често изглежда различно. Така в източник за въвеждане на ограничения за пресичането на границите на Молдова поради това, че татарите предприемат нападения над земите ѝ, се изреждат териториите или окръзите, където се намират “татарските орди Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу, а също така казите Исакчи, Измаил, Килия, Еминлик, Джабилик и Татар-бинари”³. По-късните извори посочват в Буджак само териториите на “татарските орди Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу, казите Исакчи, Измаил, Килия и Аккерман”⁴.

Териториите на Очаковската земя, които до създаването на самостоятелен Очаковски санджак са съставна част на Аккерманския санджак, също са разделени на няколко кази. От първите реформи на Сюлейман I, както вече беше посочено, се формира каза с център в Очаков. Едно от първите посочвания на кадия на Джанкерман (Очаков) е в кореспонденцията на турския султан Сюлейман I с полския крал Сигизмунд I през 1542 г.⁵ Самостоятелната каза, като съдебно-административен окръг, вече е посочена изрично в кореспонденцията на Аккерманския санджакбей до украинския хетман Дмитро Вишневецки през 1548-1549 г. Пак там са очертани териториите на казата Джан-керман – قضاء جان کرمان (kazâ-i San-Kerman)⁶. В допълнение, според данъчни дефтери от 1569-1570 г. в ливата Силистра и ливата Аккерман отново присъства казата Джан-керман⁷. Необходимо е да се отбележи, че татарското название на Очаков – Джан-керман, се използва предимно във финансово-правните документи на кадийското ведомство на казата. На свой ред за обозначаване на административната или военната власт на региона се използва османското название на Очаков – Ози.

Във финансово-административно отношение територията на казата Джан-керман включва няколко мукатаи, подчинени на кримското управление. Така в непосредствена близост до Очаков е бил разположен приходоизточник от ногайците, свързан с обособяването на Йедисанската орда в източната част на Очаковска земя (Özi sahrasında Sarı nehir sahilindeki Nogayların mukataası)⁸. По-западните територии, макар да са част от Очаковските земи, формират отделна фискално-териториална единица – “Tombasar mukataası”⁹.

В западните дялове на Очаковската земя през 1567 г., според ферман на Селим II, е изпратен бейт на Босна. Във фермана за първи път се говори за “гяурите” власи в казата Дубосар (Dubaş)¹⁰. Поради наличието на нерешени въпроси относно трайното пребиваване на тези територии в османските граници,

¹ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

² НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 1. Арх.ед. 15937 [1126 Safar 18 / 05.03.1714]

³ Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. București, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

⁴ ВOA. Fon ad: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780]

⁵ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. București, 1976, p. 34., Doc.№22.[1542/mai/17-26]

⁶ Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 113., Dok. №112.

⁷ ВOA. Fon ad: “ТТ.д”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ;

ВOA. Fon ad: “ТТ.д”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁸ ВOA. Fon ad: “С.МТЗ.”, Dosya № 19, Gömlek № 923, [1144 Za 13 / 08.05.1732]

⁹ ВOA. Fon ad: “С.МЛ.”. Dosya № 783. Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778]

¹⁰ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 47., Doc.№137. [1567/dec./31]

управлението им се извършва с помощта на кадията на Бендер или Очаков. В края на XVII в. тези територии представляват хас на кримския хан и се споменават като мукатаа Дубосар. Кримският хан на свой ред предоставя същите земи на откуп на Дубосарския войвода (Tombasar voyvodası)¹, или както по-късно се употребява неговата титла – на Хетмана на Ханска Украйна. По същество това е длъжност, която съчетава в ръцете на една личност както административни, така и фискални функции².

До средата на 70-те години на XVIII в. съдебно-административното деление на Буджак и Очаковска земя остава без изменения. Става дума за събитията, свързани с последствията от руско-турската война през 1768-1774 г., мирния договор в Кючук-кайнаржа и особено за последвалата го Айнали-Кавакска конвенция. Според последната хасовете на Кримския хан върху въпросните територии на Очаковска земя са премахнати и там е възстановено централизираното османско управление. Ако в по-ранните османски документи тези земи са обозначени като мукатаа Томбасар – хас на Кримския хан или Ханска Украйна, то вече след руско-турската война през 1768-1774 г. те са представени като казата Томбасар - *طومبصار قضااسی* (Tombasar kazası)³, която вместила съответната мукатаа.

През 1777 г., Буджак и Очаковската земя са подчинени изцяло под прякото управление на османските турци. Предишните владения на Кримския хан – мукатаите на Томбасар и Каушан (Буджак) са преобразувани в кази и подчинени на Бендерския санджак, който на свой ред по-нататък е преобразуван в обикновен пашалък⁴. Оттогава, без оглед на определена съпротива от страна на ногайската аристокрация, управлението в Буджак се осъществява непосредствено от турски наместник – Буджак-каймакамъ или сераскер. Местното административно управление на ногайските окръзи е предадено на турските кадии, които се установяват в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар, Ханкъшла⁵ и Томбасар (Дубосар). Макар че столицата на Буджашката орда впоследствие остава в Каушани, резиденцията на турския каймакам се намира предимно в Ханкишла. Татарското население на Каушани с околията е превърнато в обикновена османска райа.

По такъв начин казата се налага като една от основните административни единици в териториалната йерархия, наред със санджака и бейлербейлика (еялета)⁶. Същевременно всички наименования на кази присъстват в названията на съответните мукатаи, което сочи припокриване в една или друга степен на административните единици (казии) с фискално-териториалните приходо-източници. Понякога през XVIII в. термините “нахия”, “каза” и “мукатаа” се използват паралелно, без да се прави разлика между функциите им.

¹ **Documente turcești privind istoria României.** Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].; p. 115-116. Doc.№84.[1787/martie/13].

² **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия.: (В связи с воен. операциями рус. войск, дипломат. сношениями и колонизац. деятельностью рус. правительства). Байрам-Али, 1944, с. 96.

³ **ВОА.** Фон ад: “НАТ.” Dosya № 10. Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783]

⁴ **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т. I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 766-778.; Т. II: 1778 г. Санкт-Петербург, 1885, с. 722-724.; Т. III: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887, с. 47, 307, 322, 365.

⁵ **Халиппа, П. Н.** Бессарабия-до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

⁶ **Ковачев, Р.** Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001, с. 61, 67.

Благодарение на наличните извори може да се изясни броят на казите в района на Северозападното Причерноморие от XVI век до края на XVIII – нач. на XIX столетие и настъпилите промени, които биха могли да свидетелстват за по-сериозни трансформации в административната система през посочения период. Като източници са използвани редица османски документи от архивите на Истанбул и София, а също така румънски и руски сборки от документи, които предоставят подробни данни за казите, съществуващи на територията на Буджак и Очаковска земя. Пълнотата на предоставените данни позволява те да бъдат съпоставени и представени в таблица:

период	XVI век.	1666 - 1667	1690 - 1691	1693	1714	1721	1758	1780 - 1783	1786 - 1787	1793	1794 - 1806
източник каза	I	II	III	IV	V 1	VI	VII	VIII 1, 2	IX	X	XI
Аккерман	+	+	+	+	+	+		+	+	+	
Килия	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Татарбунар			+	+	+		+				+
Сарата, Сарана, Сарта		+				+		+	+	+	
Исмаил-гечиди		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Исакчи			+	+	+		+	+			
Бендер	+	+	+		+	+		+	+		+
Ханкъшла											+
Джанкерман (Очаков)	+				+ 2						
Томбасар								+ 3		+	

- I. **ВОА.** Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475. [977 / 06.1569-06.1570] ; **ВОА.** Fon adı: “TT.d”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]
- II. **ВОА.** Fon adı: “MAD”. Defter № 0607 [1077 / 1666-1667]
- III. **ВОА.** Fon adı: “MAD”. Defter № 4023 [1002 / 1690-1691]
- IV. **ВОА.** Fon adı: “AE.SAMD.II.”, Dosya № 1, Gömlek № 20, [1104 L 12 / 16.06.1693]
- V. 1. **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд ОАК. Арх.ед.178/22; **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № 1. Арх.ед.15937. [1126 Safar 18 / 05.03.1714]
- V. 2. **ВОА.** Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 13, Gömlek № 599, [1127 Za 06 / 03.11.1715]
- VI. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 140-145.: Doc.№43.[1721/ianuarie/20-29].
- VII. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. C.354-359.: Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].
- VIII. 1. **ВОА.** Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780]
- VIII. 2. **ВОА.** Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 587, Gömlek № 24175, [1193 Z 29 / 07.01.1780]
- VIII. 3. **ВОА.** Fon adı: “HAT.”, Dosya № 10, Gömlek № 331A, [1197 Za 20 / 17.10.1783]
- IX. **Documente turcești** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].
- X. **Documente turcești** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. București, 1986, p. 43-46., Doc.№20.[1793/mai/12-21].
- XI. **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

Карта-схема № 1.3.2.
Административно-территориално деление на Буджак и Очаковската земя.

- граница на османските територии
- граница на санджаци
- териториите, дадени на откуп на кримските ханове: Халил-Паша юрду и Ханска Украйна
- център на санджак
- център на каза
- обозначение на селище
- обозначение на местата за преминаване на реките
- долен "Троянов Вал"

- I - каза Аккерман
- II - каза Татар Пънар (Сарата)
- III - каза Килия
- IV - каза Исмаил-гечиди
- V - нахия Томарова на казата Исакчи
- VI - територията на Халил-Паша юрду, впоследствие казата Каушан
- VII - каза Бендер
- VIII - каза Джанкерман (Очаков)
- IX - територията на Ханска Украйна, впоследствие казата Томбасар
- X - Кримско Ханство

Може би тук му е мястото да се отбележи, че в политическо-административната структура на Аккерманския, Бендерския и Очаковския санджаци значимо място заемат и религиозните общини. Освен доминиращата ислямска, начело със съдия-кадия и мюсюлмански духовници, присъства и християнска и други религиозни общини. Във всяка нахия над немюсюлманската община, теоретически, има църковен епитроп, свещенослужител и няколко състоятелни членове, които съставят настоятелството на църковно-енорийското управление.

Османската империя, при овладяването на Буджак с неговите градовете-крепости Килия, Исмаилия, Аккерман, Браила и Бендер, превръща цялото им християнско население в “османска рая”, която Цариградската патриаршия включва в митрополия с център в Браила и нейни деканати в Аккерман и Измаил. Впрочем техните митрополити се избират още от средата на XVI в. Така например синодалният протокол, според който през 1590 г. е одобрено повишаването на статута на Московската митрополия до патриаршия, е подписан от Нектариос, “бивш Проилавски (Браилавски) митрополит”¹. Съществуването на Проилавска епархия удостоверява и един от основополагащите извори, свързани с решението на Цариградската патриаршия за учредяване през 1641 г. на “митрополия Проилавска и Измаилска”. Документът потвърждава, че Проилавската епархия и нейният митрополит са в пряко подчинение и зависимост непосредствено от Константинополския патриарх, както и всяка друга епархия, сръбска, гръцка или българска².

След присъединяването на Очаковската земя с Дубосаркия християнски регион (Ханска Украйна) към Силистренско-Очаковския еялет, голямата територия на Буго-Днестърско междуречие и негово продължение до Дунав съставя вече т.нар. “турска” епархия на Проилавската митрополия. Така в един от османските документи от 1720 г. в титулатурата на Проилавския митрополит се отбелязва и територията на Ханска Украйна. Патриаршията назначава митрополит или както е посочено в османския документ, “управител” с име Юванкийус (Иван) над свещеническия и монашеския клир и цялото християнско население на земите на крепостите и казите Ибраил, Мачин, Тулча, Измаил, Килия, Аккерман, Бендер, Ози и Тиган³. След четиридесет години се посочва митрополит Дамиан, назначен от Цариградския патриарх Кирил в митрополията на Ибраил, Хотин и Аккерман⁴.

Макар че до средата на XVIII столетие християнските общини в горепосочените кази са подчинени на Проилавския (Браиловски) митрополит⁵, присъединяването на Ханска Украйна с християнското ѝ население предизвиква съперничество за евентуален контрол върху доминиращата в региона рая. Противопоставянето често е свързано със смяна на подчинението ѝ от Проилавския към Молдовския митрополит⁶ и обратно, в зависимост от личността на митрополита и влиянието му върху Константинополския патриарх.

Изменението в административните граници на Северозападното Причерноморие се отразява на епархиалното деление, което особено често и

¹ Hurmuzaki, E. Documente privitoare la istoria Românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Vol. XIV-1. București, 1915, p. 204.

² Поповский, Н. История Молдавской (“бессарабской”) церкви. 1931, с. 31.

³ ВОА. Fon adi: “C.ADL.”, Dosya № 28., Gömlek № 1657. [1130 zilhicce 29 / 23.11.1718]

⁴ ВОА. Fon adi: “C.ADL.”, Dosya № 36., Gömlek № 2150. [1170 Ra 19 / 12.12.1756]

⁵ Киртоагэ, И.Г. Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья ... Кишинев, 1988, с. 78.

⁶ Руссов, А. А. Осада и взятие Очакова. (1788). – В: Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с. 591.; ЗООИД, Т.2. Одесса, 1887, с.140-178.

чувствително реагира през 1739-1812 г., когато Молдова и Влахия стават един от театрите на продължителните руско-турски войни. Едно от първите стеснявания в обхвата на митрополията е свързано със загубата на Ханска Украйна и изцяло територията на Буго-Днестърското междуречие след поражението на османците в поредната руско-турската война (1787-1791 г.) и изтласкването им от Северното Причерноморие. А вследствие на войната, завършила през 1812 г., когато биват откъснати Буджак и Хотинската рая, територията на митрополията намалява с повече от 90 процента.

Поредицата от руско-турски войни и последвалата загуба на отвъддунавските територии на митрополията в начало на XIX в. довеждат до ликвидиране на Браилковската митрополия, а заедно с това и правата на Цариградската патриаршия върху тези земи. Остатъците от предишния диоцез биват придадени към Силистренската митрополия. Митрополитът на Силистра започва да се титулува “митрополит на Дръстър (Силистра) и Браила и екзарх на областите около Дунава”¹.

3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет.

Изграждането на стройна териториално-административна структура става с утвърждаването на османската власт на Северозападното Причерноморие през XVI в. Постепенно започва изграждането на нови административни единици, определяне на границите им, уточняване и налагане на определени термини в териториалната система. Изгражда се и се развива йерархия от местни провинциални служители, отговорни за управлението на териториалните единици. Санджакът се налага като основна административна единица в земите, където трайно е установена османската власт. А в граничните територии, които са в непосредствен досег със съседните държави, първоначално се създават буферни зони.

Организирането на новото административно деление на основата на санджаци в Северозападното Причерноморие започва веднага след превземането от османска войска, през 1538 г., на крепостите Бендер и Очаков с прилежащите им земи. Портата организира Причерноморските територии – Буджак и Очаковска земя, имайки предвид големите им размери, в самостоятелен санджак, посредством отделяне от Силистренския санджак на неговите северни територии от Дунав до Днепър. На основата на казите Аккерман и Килия, а също така и с оглед на новопридобитите територии, които вече окончателно владее Османската империя след военната кампания на Сюлейман I, е формиран отделен Аккермански санджак.

Още от началото на своето съществуване Аккерманският санджак обхваща изцяло Буджак и по-голямата част от Очаковската земя. В състава на Аккерманския санджак влизат съществуващите по онова време четири окръга-кази с центрове в крепостите Аккерман, Килия, Бендер и Очаков. Необходимо да се отбележи, че първоначално при учредяването на административно-териториалната единица санджак, причерноморските територии от Дунав до Днепър влизат изцяло в състава на единствения Аккермански санджак под управлението на един санджакбей от Аккерман.

¹ Russo, D. Lista mitropolitiilor Proilaviului. – Studii istorice greco-romane. T.1. p. 285. pas.

Междувременно Аккерманският санджак продължава да си остава в доста голяма зависимост от Силистра, макар вече отдавна да е отделен от нея¹. До 1554 г. санджакбей в Аккерман е Паша Ййгит. След смъртта му неговите хасове по разпореждане на везира биват предадени на новия санджакбей². Без да взима под внимание наличието на нов управител и повишения статут на отвъддунавските бейове до ранг на “санджакбей”, при осъществяването на цялостен опис на Силистренския санджак през 1569 г. санджакбейт на провинцията – Мехмед-бей, включва в състава на този санджак и нахиите Аккерман, Джанкерман, Бендер, Браила и Килия³. Т.е. владенията на Аккерманския санджакбей продължават да се записват заедно с отсамдунавските територии на Добруджа към Силистренския санджак⁴. Също така и през XVII в. в зависимост от назначения управител на северните територии или поради съвместяване на длъжността му по управлението на санджака Силистра и още няколко по-малки по обхват според населението им санджаци, всички територии са приобщавани при регистрацията им към най-важния на административно ниво санджак – Силистренския. Така например в обобщения списък за броя на облаганите с джизие домакинства в санджака Силистра през февруари 1661 г. са посочени, освен селищата и населението им от Добруджа, още и селища от земите на Килия, Аккерман и Бендер⁵.

По-нататъшното строителство на нови крепости в района на Северозападното Причерноморие и нарастването на броя на тамошното население-рая довежда до увеличаване и на административните единици в рамките на Аккерманския санджак. Т.е. осъществява се раздробяване на горепосочените окръзи-кази чрез увеличаване на новосформираниите нахии и впоследствие въз основа на учредяване на нови кази. Увеличаването на броя на казите и военните гарнизони върху така широко разпрострялите се територии изисква по-директен контрол над войската, което предизвика на свой ред формирането на нови санджаци. По този начин на основата на земите на Аккерманския санджак са отделени територии за новия Бендерски санджак и е декларирано формирането на Очаковския санджак, като крепостите Бендер и Очаков стават центрове на санджаци⁶.

В една от османските хроники се споменава например, че на присъединената ивица земя на десния бряг на долния Днестър, където османците превземат укреплението Тигина с околните земи, е назначен управител “с ранг на санджакбей”⁷. Вероятно тук става дума за “санджакбея на Бендер Мехмед”, който през 1542-1543 г. е посочен в кореспонденцията с “хетман Белзки и старейшината Галицки”⁸. Във ферманите на султан Сюлейман I през 1541-1542 г. се употребяват и двете названия на санджаците – както Аккермански, така и Бендерски⁹. Във ферман от по-късен период се отбелязва, че след строителството на Бендерската

¹ Новичев, А. Д. История Турции. Т. I. Эпоха феодализма. Москва, 1963, с. 89.

² *Mühimme defterleri*. №1. p.163. dok. № 923 (7.XI.1554)

³ Tuncer, H. Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları. Ankara, 1962.; Цветкова, Б. Проучвания на градско стопанство XV - XVI век. София, 1972, с. 210-211.

⁴ Димитров, Стр., Жечев Н., Тонев В. История на Добруджа. Т. III. София, 1988, с. 13.

⁵ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № Тч Арх.ед. 57/24.

⁶ Emecen, F. Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 513.

⁷ *Cronici turcești privind țările române*. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966, p. 189.

⁸ *Katalog dokumentów tureckich*. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 80., Dok. №70.[1542-1543].

⁹ *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 7-8., Doc.№14. [1541/apr./8-17], Doc.№15. [1542/apr./17];

крепост в северното Днестърско-Прутско междуречие е създаден Бендерски и Аккермански санджак¹. В по-нататъшната преписка на Сюлейман с полския крал и молдовския войвода, в продължение на почти двадесет години, се посочва само Аккерманския, начело със санджакбей². Тоест, декларирано е формирането на отделен Бендерски санджак под временното управление на аккерманския санджакбей. При това Портата решава по време на изострените крайгранични спорове между Османската империя, от една страна, и Полската държава от друга, да концентрира военните сили в ръцете на един санджакбей³.

Имайки предвид стратегически важното разположение на Бендер, крепостта става ключово звено за отбрана на северната граница на Османската империя. Нейното противоборство срещу Полша за крайграничните земи довежда до многобройни сблъсъци за владението на Очаковската степ. Така още през 1542 г. турският султан съобщава на полския крал, че на левия бряг на долен Днестър, до Тилигул, влизащ в Аккерманския санджак, кримският хан вече в продължение на 30 години събира част от рентата в своя полза⁴. По този начин той настоява за османско-татарско предимство относно спорните владения. Решението на въпросите във връзка с относно постоянно неурегулираните междудържавно-политически взаимоотношения изисква повишено внимание от страна на Портата. Всичко това стимулира и повишаването в статута с оглед важността на Бендер, където се назначава самостоятелен санджакбей.

Необходимо е да се отбележи, че при разграничаване на спорните територии между Аккерманския санджак и Молдова през 1566 г. е издаден ферман от султан Сюлейман I, в който освен посочените северни граници също така е провъзгласен самостоятелен Бендерски санджак, който до 1566 г. е ръководен от санджакбея на Аккерман⁵ и е съставна част на Аккерманския санджак⁶. Според редица по-късни извори крепостта Бендер се споменава предимно като център на самостоятелен санджак⁷ с назначен санджакбей⁸.

В края на XVI в. крепостта Бендер става преден османски форпост на границите с Молдова и Полша. Войсковите гарнизони тук се поддържат на доста високо ниво и според регистрите наброяват до петстотин войници от османската армия⁹. С това се усилва значението на Бендер в системата на османското административно управление и окончателно се утвърждава като доминиращ в региона самостоятелен Бендерски санджак¹⁰. Турският наместник санджакбей

¹ Veliman, V. Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea. – Revista de arhivelor. 1984. N2. p. 203-212.

² Catalogul documentelor turcești. Vol.II. ... p. 16-19., Doc.№39. [1554/apr./4-13], Doc.№45, 49, 50. [1555-1557].

³ Киртоагэ, И. Г. Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, с. 56.

⁴ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembrie/10-19].

⁵ Ibid., p. 41, 45.

⁶ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 1 Арх.ед. 14646. Л.1-3.

⁷ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. ... p. 45, Doc.№132 (5.III.1567); Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 186-187., Dok.№190.

⁸ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. ... p. 41., Doc.№118 (7.IV.1566)

⁹ Barkan, Ö. I. 1079-1080 (1669-1670) Malı Yılına ait bir Osmanlı Bütçesi ve ekleri. – İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi Mecmuası. 17. 1960. №1-4., p. 272.

¹⁰ Киртоагэ, И. Г. Юг Днестровско-Прутского междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992, с. 18.

става официален представител на султана в региона, като се предвижда между другото, в непосредствено неговото подчинение да бъде и молдовският господар. Неслучайно в преговорите с хетмана на полската корона през 1595 г. Бендерският санджакбей Ахмед-бек се титулува “паша на Молдова”¹.

Юрисдикцията на Бендерската администрация се разпростира върху едноименната нахия и каза, но и също така и върху крайграничните военни гарнизони с тяхното цивилно население. Под пряката юрисдикция на Бендерския санджак попада и част от Буго-Днестърското междуречие в участъка по лявото крайбрежие на долния Днестър², както и татарските територии, отдадени на Кримския хан като султански хас.

Промяната на статута на Бендер с придобития от него ранг на санджак, се отразява и на характера на татарско-турските взаимоотношения. През втората половина на XVI в. в буджашката степ от Волга се преселват многобройни орди ногайци. На новото им местопребиваване се формира Буджашка орда с център в Каушан. В същото време освен на своя собствен център те са подчинени и на Кримския хан и поддържат доста тесни военни взаимоотношения с Бендерския санджак през целия период на паралелното им съществуване.

В процеса на административни реформи през втората половина на XVIII столетие Османската империя се стреми да обедини Бендерския санджак с буджашките и очаковските татарски територии в един Бендерски пашалък³. Както сочат османските извори, формално Буджашката орда и част от Очаковската земя още в началото на XVIII в. на финансово-стопанско ниво са на подчинение към Бендер⁴. Именно през XVIII столетие Бендер придобива новия си статут на пашалък, поради това че до XVII в. в административното деление, не се използва терминът “пашалък”, обаче често се използва обозначението “санджакбейлик Бендер”⁵.

При подялбата на Аккерманския санджак на две администрации с последвалото образуване на Бендерския санджак също така бива обособено управлението в ключовия граничен Очаковски регион, като един от възпиращите фактори в османското противоборство с Полската и Московската държави. В рамките на нахията и казата Джанкерман (Очаков) се обявява създаването на санджак върху обширната територия на Очаковската земя. Очаковският санджак, както и Бендерският санджак, първоначално се управлява от Аккерман⁶. С усиление на позициите на Бендерския санджакбей до назначаването на самостоятелен санджакбей в Очаков, управлението му временно се извършва от администрацията на Бендер. През XVII в. е провъзгласен статутът на Очаков с ранг на паша-санджак, т.е. главен санджак на еялет, което предвижда постоянно пребиваване в Очаков на Силистренския бейлербей⁷.

¹ Călători străini despre țările române. Vol. III. București, 1968, p. 646-647.

² НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А Арх.ед. 2.

³ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т. I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.; Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 182.

⁴ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А Арх.ед. 2. Л.1.

⁵ Maxim, M. Țările Române și Imperiul Otoman. (§4. Teritorii românești sub administrația otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). București, 2002, p. 846-847.

⁶ Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, p. 182.

⁷ Kılıç, O. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.

Едно от първите упоменавания на Очаковски санджак е още при разграничаването на полските и османските територии през 1542 г., когато султан Сюлейман I поръчва на “санджакбея на Очаков Осман и кадиите на Аккерман и Бендер”¹ да договорят северната му граница по реките Саврань или Кодима. Същият документ показва, че Аккерманският санджак се простира на североизток до река Тилигул. Според други документи Тилигул (Deligöl) се посочва като природна западна граница с Очаковския окръг-каза или по-нататък с Очаковския санджак.

Разрастването на отбранителните фортификации по границата, появата на редица селища и крепости обусловя формирането на Очаковския санджак, по онова време все още с малък брой население, но огромен по територия. С известно преувеличение относно населението Евлия Челеби, гостувайки у Очаковския санджакбей, отбелязва, че Очаков е “център на еялет на везир с ранг три конски опашки. Обаче по причина, че това място не е безопасно, то тукашният везир се намира в градовете Силистра, Бабадаг и Аккерман, а градът [Очаков] се отбранява с деветхилядна войска. Понастоящем (1657-59 г.) тази крепост е резиденция на самостоятелен санджакбей. Но и този бей според установения ред се намира в мястото, наричащо се Кълбурун, на противоположната, кримската страна на Днепър.”²

По тази причина в турската историография често се споменава санджакът Кълбурун³, който през XVII-XVIII в. периодично бива включван в състава на еялета Ози (Силистренско-Очаковски) или в границите на еялета Каффа⁴. Обаче Кълбурун е само място за настаняване на Очаковския санджакбей. Това се посочва изрично и от споменатия Евлия Челеби: “Кълбурун е място на пребиваване на санджакбея на областта Силистра. При това, според закона, пашата на Очаков е задължен да се намира тук, а понякога – отсреща в Очаков. Тъй като обаче тук е само степ, пашата, за да решава различни спорове помежду поданиците си и да раздава правосъдие, пребивава ту в Силистра, ту в град Бабадаг...”⁵.

В течение на втората половина на XVIII в., поради стратегическото му положение спрямо Руската империя и многобройните руско-турски войни, Очаковският санджак значително увеличава своята важност в отбранителната мрежа на Османската империя. Отново, както и през преходното XVII столетие, е провъзгласен статутът му на паша-санджак като ключов в границите на Силистренско-Очаковския еялет⁶.

Дори, когато се налага Очаковската земя изцяло да премине под юрисдикцията на Руската империя, Очаковският санджак си остава непоколебима твърдина на Портата. В Айнали-Кавакска конвенция, подписана между Руската и Османската империи се отбелязва, че Портата се задължава да “отделя от онези земи достатъчна част за съставянето на Очаковска околия, в непосредствена

¹ *Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.*

² *Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 111.*

³ *Kılıç, O. Op. cit., p. 92.*

⁴ *BOA. Fon adı: “A.NŞT.”, Defter № 1355, sayfa 6-7.*

⁵ *Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 117.*

⁶ *Kılıç, O. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.*

близост до турските територии, а останалата част от онези територии да остави под своето владение празни, без никакво население и селища,...”¹. Все пак скоро след това Портата успява благодарение на натиска, оказан от западните държави на Русия, да остави за свое ползване цялата Очаковската област с границите ѝ от довоенния период. По такъв начин тя съхранява за себе си тази област до следващата руско-турска война.

Външните граници на санджаците са известни, защото са фиксирани още по времето на създаване на единен Аккермански санджак. След неговото раздробяване на три самостоятелни санджака, границите помежду тях постоянно претърпяват изменения. Ако през първите столетия на османското присъствие Аккерманският санджак достига на североизток до река Тилигул (Делигул), то през XVIII столетие границата минава близо до фортификацията Ходжабей (Хаджибей) в устието на Куялницките езера.

Крепостта Ходжабей е един от ключовите населени пунктове в Северозападното Причерноморие. Значимостта му се състои в стратегически важното разположение, позволяващо да се осъществява контрол над прехода помежду морето и солените Куялницки езера. В същото време Ходжабей е граничен пункт между Аккерманския и Очаковския санджаци. По този повод османските документи сочат: “Ходжабей хисаръ е на морския бряг на границата на Аккерман и Очаков (Akkirman ve Özi hududunda deniz sahilindeki Hocabey hisari...)”².

В административно отношение Хаджибей според едни извори се намира в Очаковския санджак, но според други понякога се посочва подчинението му на Аккерманския санджак или каза. Така в някои османски документи се споменава “Ходжабей Паланка в Очаковския санджак (Özi sancağında Hocabey Palangası)”³. В други османски извори обаче се говори за “строежа на пристанище в селището Ходжабей, намиращо се в казата Аккерман (Akkirman kazasına tabi Hocabey mevkiinde uaptırılan iskile)”⁴. Освен това Бендерският паша посочва Ходжабей като граничен пункт с Бендерския санджак.⁵ Следователно, териториите от Днестър до Ходжабей са с трудно установявана юрисдикция и административна принадлежност. Впрочем неяснотата в този род разграничение е характерна за османската териториална система, според която границите на административните единици не следват някаква точно определена линия, а по всяка вероятност се основават на естествените географски маркери и установени в съответните региони традиции на обособеност около местни центрове.

Във всеки случай може да се твърди, че земите на изток от Ходжабей са в територията на Очаковския санджак. Също така, ако под юрисдикцията на Аккерман се намира преходът през Днестър Янък-хисар Паланка – Мияк-гечиди, то вероятно и цялата територия с пътя за Ходжабей би трябвало да се намира в границите на Аккерманския санджак. Останалите територии на запад от линията Мияк-гечиди – Ходжабей са в зависимост от териториалното разширяване вече на Бендерския санджак.

¹ Дружинина, Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

² ВOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775];

³ ВOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 1096, Gömlek № 48376 [1195 B 09 / 01.07.1781];

⁴ ВOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764];

ВOA. Fon adı: “C.MF.”, Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764]

⁵ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. / Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.1. Санкт-Петербург, 1885, с. 755-756, 769-770.

По такъв начин на териториите на Буджак и Очаковска земя през XVI в. биват сформирани и продължават да съществуват до края на XVIII столетие три санджака – Аккермански, Бендерски и Очаковски¹. Увеличаването на броя на санджаците в европейската и азиатската части на Османската империя обуславя необходимостта от по-силен контрол и централизация на властта в провинциите. Възникналата ситуация довежда до създаването на ново ниво в териториалната структура, бейлербейлика². Той е по-голяма административна единица от санджака и се ръководи от бейлербей, комуто са подчинени всички санджакбейове в провинцията. Както новите санджаци са били образувани посредством раздробяването на огромните по територия първоначални санджаци, съща така протича и обособяването на новите еялети в границите на двата първоначални Европейски и Азиатски еялети.

В границите на европейския еялет Румели, започвайки от средата на XVI столетие, в регистрите вече се записва Силистренският санджак със статут на еялет. Така в дефтерите от 1566-1569 г. се говори за “регистър на вакъфите по територията на еялет Силистра”³. Този период се характеризира с постепенно преобразуване на Силистренския санджак в еялет. Това е свързано първоначално с назначаването през 1557 г. за управител на Силистренския санджак на особа с име Синан, който дотогава е бил санджакбей на Херцеговина⁴. На новия си пост той служи четири години и придобива ранг “паша”. До него като паша на еялет Силистра се изпращат заповеди да има грижата и за отвъддунавските крепости, за да помогне и осигури ремонта им, като най-напред изпрати специалисти по строително дело в крепостите Килия и Аккерман⁵.

Според Страшимир Димитров обособяването на еялета Ози, или известен още като Силистренски еялет, става постепенно през втората половина на XVI в. Според него чак в началото на XVII в. може да се говори категорично за формирана отделна провинция (*еялет*)⁶. До 1598 г. всички съществуващи тогава бейлербейлици са реорганизирани и са създадени нови териториално-административни единици – еялети⁷.

Турската историография удостоверява, че през 1593 г. от различните санджаци на Северозападното Причерноморие е формиран административно самостоятелен регион – бейлербейлик Ози⁸. В славянските извори той е повече известен като **Очаковски еялет**, а в османските източници практически винаги се изписва като “Ози еялет” (*اوزى ايالتى*, Ozi eyalleti)⁹. Преходът от санджак към еялет се осъществява по времето на султан Мурад III (1595-1603). Това е период

¹ Бачинский, А. Д. Добролюбский А. О. Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 86.

² Георгиева, Цв. Пространство и пространства на българите XV-XVII век. София, 1999, с. 158.

³ Радусев, Е., Ковачев Р. Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 24-27.; **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 566.

⁴ *Mühimme defterleri*. № 2, - С.208. док.№1880, 5/ I /1557.

⁵ *Mühimme defterleri*. № 3, - С.197. док.№556, 29/ XI /1559.; док.№963, 2/ IV /1560.

⁶ Димитров Стр., Жечев Н., Тонев В. История на Добруджа. Т. 3. София, 1988, с. 13.

⁷ **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 105.; **Грачев, В.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с. 7.

⁸ **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 117.; **Tuncer, H.** Aynî Ali Efendi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Ankara 1964, s. 19.

⁹ **Kılıç, O.** Beylerbeylikler/Eyaletler, Kapitanlıklar, Voyvodalıklar (1362-1799). – In: **TÜRKLER**. Cilt.9. Ankara, 2002, s. 887.; **Göyünç, N.** Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar). – In: **Osmanlı**. Cilt.6. Ankara, 1999, s. 77-78.

на окончателно преобразуване на Силистренския санджак в по-високата административната степен еялет, което е засвидетелствано и с назначаването на длъжността на негов управител на сановници с ранг на паша. Крепостта Силистра като център на паша-санджак по същия начин първоначално определя названието на новосъздадения еялет като “Силистренски” (Silistre eyaleti). Така през 1599 г. се споменава “бейлербей на Силистра Ахмед Паша”¹.

Създаването на новия еялет в крайчерноморския регион на Румелия, се извършва на основата на най-големия в посочения регион Силистренски санджак. По онова време той обхваща Северна и Южна Добруджа, Североизточна България до река Янтра, а също така и Югоизточна България между река Странджа, Черно море и “Манастирските” възвишения². Следващият по важност и обхват в границите на нововъзникналия еялет е Аккерманският санджак с доста обширни територии в района на Причерноморието от Дунав до Днепър. Североизточната граница на Аккерманския санджак и съответно на новообразувания еялет достига реката Днепър (в старотюркско звучене – Озен ~ Ози). Названието на реката дава името на построената на нейното устие крепост Ozi-kale (крепост Очаков), и впоследствие дава името на целия еялет. Наричайки новия еялет с името Ози (Очаковски), съзнателно се поставя акцент върху максималното разширение на Османската империя в североизточно направление.

Продължителната трансформация в административното устройство от санджак до еялет се отразява в честото паралелно използване на две наименования – както “Силистренски”, така и “Очаковски”. Така един от видовете на османски документални корпуси се обозначават като “Дефтери на Очаков и Силистра” (Özi ve Silistre Ahkâm Defteri)³. Както отбелязва румънският османист Михайл Максим, в османските официални документи като равнозначни се посочват титлите “бейлербей на Силистра (Silistre beylerbeyi)” и “бейлербей на Очаков (Özi beylerbeyi)”. Съответно обобщавайки обемистия архивен материал, проф. М. Максим предлага да се използва за наименование на еялета “Özi” на румънски език съчетанието “beylerbeyilik-ul Silistra-Oseaokov”⁴. По същия начин, с оглед информацията за формирането на еялета, ни се струва логично в настоящо изложение да бъде използвано наименованието “Силистренско-Очаковски еялет”, което е равнозначно на османско-турското название Özi eyaleti и всеобхватно отговаря на съдържанието, вложено в славянските и латинските изписвания на наименованието.

Териториалното разширение на Силистренско-Очаковския еялет претърпява някои изменения, главно в резултат от разрастването на балканските му територии. Но основните промени засягат повече вътрешното му устройство и са свързани с постепенно увеличаване на количеството включени в него санджаци. Така през 60-те години на XVII в. Евлия Челеби описва Силистра като “център на еялет Ози (Очаков), който е отделен от еялет Румелия. Към Силистра се отнасят санджациите Никболу (Никопол), Кърк-килисе (Лозенград), Визе, Аккерман, Бендер, Ози (Очаков) и Килбудак (Килбурун), а Силистренският санджак се ръководи непосредствено от бейлербей”⁵. Според различни източници броят

¹ **BOA**. Fon adi: “A.NŞT.”, Defter № 1161, sayfa 4. [17 Ş 1007 / 15.03.1599]

² **Стойков, Р.** Болгарские деревни и их население в кратких реестрах, джизье XVII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 219.

³ **BOA**. Fon adi: “A. {DVNSAHK.Ö.”, Defter № 1-49. [1155.C.-1291.C. / austos 1742 – austos 1874]

⁴ **Maxim, M.** Țările Române și Imperiul Otoman. (§1. Cadrul internațional. Situația Imperiului otoman și repercusiunile ei asupra Țărilor Române.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). București, 2002, p. 813-814.

⁵ **Çelebi, E.** Seyahatname. Cilt III. İstanbul, 1314, p. 230.

санджаци в еялета е достигал до девет¹ в зависимост от времето на образуване на новите санджаци въз основа на раздробяване на най-големите Силистренски и Аккермански или преобразуване на кази в санджаци.

* * *

Така последователно към Силистренско-Очаковския еялет са присъединени територии от Северозападното Причерноморие, а именно **Очаковска земя** и **Буджак**, които по различно време включват до три санджака. Останалата територия на еялета обхваща Добруджа, част от крайдунавските земи на Северна България, а също така Западното Черноморие на Източна България до г. Визе (Vize) в Източна Тракия. В този дял на еялета се наброяват общо до шест санджаци. В настоящето изложение те не са обект на изследване и не се разглеждат детайлно.

По въпроса какви именно санджаци влизат в състава на еялета Ози възникват спорове, на първо място поради буджашките земи. Имайки предвид факта, че Буджак е анексиран от войска начело със санджакбея на Кафа, отвъддунавските земи, според османски източници, често са причислени към регистрите на по-късно образувания еялет Кафа². В други случаи към Кримското ханство административно отнасят и цялата Очаковска земя³, имайки предвид че на тази територията ханът размества многобройни подконтролни му орди. А това на свой ред свидетелства за неуредеността във взаимните отношения между Кримското ханство и Османската империя в този регион, което често довежда до гранични спорове.

Административен център на еялета отначало е Силистра, но впоследствие, в зависимост от конюнктурата в международното положение и важноста на пребиваването на бейлербей в една или друга провинция на региона, като център са можели да служат и Силистра, и Аккерман⁴. Известно време главната квартира на бейлербея се е намирала в крепостта Бендер, което също отразява особеностите в разположението на центъра в зависимост от местопребиваването на сановника, назначен на длъжност управител на еялет⁵. Според други сведения центърът се намира и в Силистра, и в Очаков⁶, или само в Очаков⁷. В течение на XVIII в. резиденцията на бейлербея, или както се нарича по онова време – валията (губернатор), отначало е в крепостта Бендер, а през втората половина на същото столетие – в Очаков. Всички тези промени са продиктувани от многобройните войни на Османската империя с Русия и Полша, поради които столицата на еялета се мести от Силистра в периферията, с цел по-бързо реагиране в процеса на възникналите конфликти.

¹ **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266.

² **BOA.** Fon adı: “A.NŞT.”, Defter № 1355, sayfa 6-7.; **BOA.** Fon adı: “A.RSK.”, Defter № 1551, sayfa 12-14.; **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.

³ **Çiçek, K.** II Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703). – In: TÜRKLER. Cilt.9. Ankara, 2002, p. 680.

⁴ **Birken, A.** Die Provinzen des Osmanischen Reiches. Wiesbaden, 1976, p. 50-51.

⁵ **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 72.; **Османская империя** в первой четверти XVII века. Москва, 1984, с. 160.

⁶ **Kołodziejczyk, D.** Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki. 1672-1699. Warszawa, 1994, p. 20.

⁷ **Недков, Б.** Осmano-турска дипломатика и палеография. Т. I. София, 1966, с. 65.

Така през първата половина на XVII в. буджашките татари са предвождани от Кантемир-мурза, благодарение на когото татарите имат доста стабилно предимство в своето противоборство с казаците. Кантемир-мурза получава от османската власт ранг на “бей с две конски опашки”, доколкото държи “в свои ръце град Бендер и околните села”¹. След това през 1621 г. турският султан назначава Кантемир-мурза на високата длъжност Силистренски бейлербей². На този си пост по-скоро като лично предпочитание водачът на буджашките татари избира крепостта Бендер за резиденция на бейлербейството, което остава в сила до смъртта му през 1637 г. След няколко десетилетия кардинални изменения по отношение на Бендер се наблюдават в началото на XVIII в., когато Османската империя усеща реална заплаха от страна на Руската империя, която настойчиво си пробива път и излаз към Черно море. След загубата на Азов стремително расте значението на крепостта на Днестър и Бендер отново става постоянна резиденция на Силистренския бейлербей³.

През 1700 г. султанът изпраща в Бендер един от най-способните си сановници – великия везир Юсуф-паша, господарите на Молдова и Влахия, румелийски тимариоти, а също така и “други служители от Румелия под предлог за ремонт на Бендерската крепост”⁴. Юсуф-паша, настанявайки се в своята нова резиденция в Бендер, освен започнатия кардинален ремонт на крепостта, също така възражда прекъснатите дипломатически контакти с крайграничните територии и по-такъв начин търси нови взаимоотношения със съседните държави на провинциално ниво.

По такъв начин изследваната територия във военноадминистративното си устройство е разделена на три последователно създадени санджака: Аккермански, Бендерски и Очаковски, които са съставната част на Силистренско-Очаковския еялет⁵. При това Аккерманският и Силистренският санджаци са първоначалната основа за създаване на въпросния еялет⁶.

¹ Беер. История о жизни и делах молдавского господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783, с. 19.

² Османская империя в первой четверти XVII века. Москва, 1984, с. 160.

³ Аствацатуров, Г. Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 52.

⁴ Губоглу, М. Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва, 1964, с. 145.; Шутой, В. Е. Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, с. 117.

⁵ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда ... Кишинев, 1988, с.86.

⁶ Tuncer, H. Aynî Ali Efendi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı. Ankara, 1964, s. 19.

Карта 1.3.3. Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в.

§ 4. Особенности в управлението на татарско-ногайските владения и територията на Ханска Украйна

Формирането на Силистренско-Очаковския еялет, както е посочено по-горе, се осъществява посредством обединяване на по-рано създадените санджаци в района на Северното и Западното Причерноморие и териториите, обособени впоследствие в административни региони с особени привилегии. Необходимо е да се отбележи по този повод, че ако главните градове-крепости с околните на Буджак и Очаковска земя имат пряка вертикална връзка с централизираното управление на османската администрация, то върху по-голямата степна част от териториите на санджаците се разполагат неконтролирани от османците ногайско-татарски орди, в по-голяма степен подконтролни на Кримското ханство. Портата винаги се съобразява с присъствието на голям брой номади в крайграничната буферна зона като съдържащ фактор в конфликтите със съседните държави.

Централната част на Буджак и Очаковска земя са организирани като земи, отдадени на откуп и съответно оформени във фискално-териториални единици – мукатаа върху предоставени на Кримския хан султански хасове. На свой ред Кримският хан разполага на въпросните територии Йедисанската и Буджашката орди с установяване на техните резиденции и съответно запазено традиционно управление. Впоследствие, сложността и неяснотата по въпроса относно администрирането на тези татарски територии довежда до териториални претенции от страна на Кримското ханство спрямо Османската империя.

Необходимо е да се отбележи, че върху т.нар. мукатаа на Очаковската земя и Буджак се налага по-различно управление в сравнение с това в османските територии с установена централизирана власт. Различният религиозен и етнически състав на населението подбужда османските власти към допълнително формиране на някои административни образувания съобразно с тяхното традиционно управление. Земите, отдадени на откуп, макар че са собственост на империята, в действителност имат кримско управление и съответно традиционно устройство. Въвеждайки административни реформи, Портата един вид наслагва централизирано османското съдебно и данъчно управление върху традиционното кримско-татарско, като постепенно го измества¹. Естествено, това довежда до съпротива и игнориране законите на централната османска власт, а впоследствие намира израз във въстания първо на номадското ногайско население. Решавайки се на отстъпки, Портата установява особени привилегии за крайграничните територии, с което смекчава наложеното им финансово бреме.

Установяването на администрация върху териториите на откуп протича в продължение на целия период на османското господство в Северозападното Причерноморие. На първо място това са териториите на Буджак, отдадени на Менгли-Гирей заради помощта му при овладяване на крепостите Аккерман и Килия. В продължение на още две столетия в централната част на Буджак се съсредоточават доста голям брой номади, което и обуславя създаването на Буджашката орда. Балансирайки между Портата и Крим, тя играе доста важна роля във взаимоотношенията им. По този начин ордата решава първо своите икономически и недостатъчно ясно установени управленски привилегии. Установяването на твърди правила, фиксирането на точни граници на ногайско-татарските територии при разграничаването им с Молдова, довежда до недоволство от страна на многобройната орда заради предвидените за нея ограничени територии за чергаруване. Впоследствие това обуславя решението на

¹ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т. I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.

Буджашката орда да приеме руско поданство и да се пресели в преобладаващия си състав в безкрайните кубански степи на Северен Кавказ¹.

По аналогичен сценарий протича създаването на подобен “откупен” регион и в пределите на Очаковската земя. На нейна територия, където буджашките татари имали свои владения или пасища, в началото на XVIII в. били разположени йедисанци. От това многобройно население с по-еднороден етно-генетичен състав в сравнение с буджаците, е създадена Йедисанска орда. Тя се разполага в централната и източната част на Буго-Днестърското междуречие. Взаимоотношенията на йедисанците с Крим и Османска Турция са съзвучни с буджашките настроения и се проявяват в съвместните им действия в защитата на традиционното им вътрешно управление и в по-нататъшното преселване към Кубан.

Третата “откупна” територия, по-зависима от Крим, е формирана в края на XVII столетие в Приднестърската и Прикодимската равнина на Очаковската земя. Създаването ѝ първоначално е свързано с приемането на османско поданство от част от казашката войска и разполагането ѝ по северните крайграничните райони на Очаковската земя, и именно по реките Днестър и Кодима чак до Буг². Преобладаващото мнозинство от тукашното население – украинци, молдовци и откъднунавски преселници, най-вече българи от централните райони на еялета³, подчертава християнския характер на новообразованието и обяснява неосманското название на региона – Ханска Украйна. “Украйна” отговаря на традиционното казашко устройство на управление сред доминиращото украинско население в региона. На свой ред “Ханска” посочва политическата му зависимост от Кримското ханство, при това акцентира като антитеза наименованието на съседния регион – “Полска Украйна”.

По този начин на изследваната територия, освен административно-териториалното разделение на кази и санджаци, с оглед на финансово-административното ѝ устройство са обособени последователно три отдадени на откуп територии (войводальци) под юрисдикцията на Кримското ханство. Две от тях са предоставени от Кримския хан на татарско-ногайските орди, а третата е формирана на етническо-религиозна основа с ярко изразена християнска доминанта. Степента на зависимост на тези територии от Кримското ханство определя и различната степен на тяхната автономност спрямо Османската империя.

4.1. Татарско-ногайските владения и тяхното административно устройство. Буджашка и Едисанска орди.

Завоеванията на Златната Орда и по-раните номадски преселения на територията на Северозападното Причерноморие и особено в Буджак още преди XV столетие оставят следи в установяването тук на известен брой тюркско население с полуномадски характер на стопанството (печенегци, половци, “черни клобуци” и други номади), които формират тук своеобразна номадска култура⁴. Също така в крайчерноморската степ отдавна се усеща присъствието на ногайците, които са от

¹ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 211.

² Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 60-63, 80-81.

³ Архив Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734 - 1775., Т.1. Київ, 1998, с. 552.

⁴ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 85.

една езикова група с кримските татарите¹ но от по-различна етно-генетична група номади в сравнение с тюрките. Чергарски станове на ногайците отначало се разпростират от Днепър до Каспийско море, а след унищожаването на улуса на Ногай продължават своето чергаруване между Днепър и Дунав.

Първите разединени татарски формирования от Златната Орда се появяват в Буджак в началото на XV столетие. Татарските бейове взимат участие в няколко съвместни походи заедно с османците срещу Молдовското княжество. Както се посочва по-горе, през 1484 г. османците начело със султан Баязид II и с помощта на войска на Кримския хан Менгли-Гирей I завземат Буджак². Турските летописци посочват конницата на Менгли-Гирей като основна сила при превземането на Килия и Аккерман, след което татарите получават право на пасища в Буджак³.

Кримският хан Менгли-Гирей през XVI в. разгромява остатъците от Златната Орда. Веднага след това започва интензивно заселване в Буджак на ногайци-татари. Това право му предоставя ферман на Баязид II, според който на кримския хан се даряват земи край Днестър под формата на *лен* за оказаната помощ при превземането на Килия и Аккерман⁴. Същият ферман задължава татарите да отбраняват от “гяурите” новопридобитите крепости. Бивши поданици от улусите на бейлербек Тимур Мансур се установяват на тези територии под името “аккермански казаци”⁵. Според руски документи татарите от Белгородска околия придобиват всеобща известност заради своите внезапни нападения през първата половина на XVI в. като “белгородски казаци”⁶.

В нач. на XVI в., войскови отряди на “белгородците” или “аккерманците” се сочат като част от ногайците под общото наименование “мангити”, когато те начело с мурзите си стават поданици на Кримското ханство и частично чергаруват в междуречието на Днестър, Дунав и Прут. Татарско-ногайските орди като едно организирано войсково формирование действат самостоятелно или в съюз с кримските татари при нападенията на християнски територии. Впоследствие те се превръщат в оръжие в ръцете на Портата или Ханството, в зависимост от промените във взаимоотношенията между Османската империя, Кримското ханство и ногайските предводители.

При всяко османско-татарско нахлуване в Югоизточна Европа автоматично нараства броят на номадите в Северозападното Причерноморие. Така при поредната кампания през 1538 г. значимо се увеличава броят на татарите в централната част на Буджак и Очаковска земя. До края на 1596 г. от основната маса татари и ногайци е сформирана Буджашката орда, която заема изцяло степта между Бендерските, Аккерманските и Килийските земи⁷. В съответствие с тюркското по произход историко-географското име на региона – Буджак, татарите, плътно разселени на територията по двете страни на Днестър и цялата степ до Дунав, се обозначават с названието “Буджашки татари”. А територията на разселването или чергаруването им съответно получава името “Земя на Буджашките татари” (*بوجاق تاتارلرينك طپراغی* , Bucak Tatarlarının Toprağı)⁸.

¹ Баскаков, Н. А. Введение в изучение тюркских языков. Москва, 1969, с. 281-293.

² Öztürk, Y. Kıym Hanlığı. – In: TÜRKLER. Cilt.8. Ankara, 2002, s. 487.

³ Cronici turcești privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. - București.1966. – С.63.

⁴ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда ... Кишинев, 1988, с. 87.; Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 287.

⁵ Трепавлов, В. В. История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 450.

⁶ Сборник РИО. Т.95. Санкт-Петербург, 1889, с. 128-129, 293.

⁷ Кантемир, Д. Историческое, географическое и политическое описание Молдавии. М, 1789, с. 47.

⁸ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

Нестабилността във военната организация на разноплеменните номади се проявява и в нетрайността на ногайско-татарското обединение. Ордата първоначално съществува като съюз на номадски племена, които периодично обединяват своите сили за нахлуване в християнските територии. Ръководството на обединената орда има условен характер без точно установена личност, а се реализира само при военни действия или мащабни нахлувания с цел плячка.

Като название “Буджашка орда” е условно обозначение, в източните извори тя се назовава само Буджак, а в руските документи, както и понастоящем продължават да я наричат Белгородска или Аккерманска орда (като производно от “белгородски татари”).

Буджашката орда се състои от различни ногайско-татарски племена и по същество дава израз на териториалното им обединение. Това обединение се намира в зависимост от една страна от хан, назначен от Кримския двор, а от друга – от османците. По такъв начин буджашките татари имат един вид двойно поданство. Формално са подчинени на Османската империя, но фактическото им управление се осъществява от Кримското ханство. Общата схема на взаимоотношенията им е ясно формулирана от Мартин Броневски: “Очаковските и Аккерманските татари, както и другите, които имат сключени с турския султан условия, а също така доста често и Добруджанските татари, тръгват заедно с [Кримския] хан на война по заповед на турския султан. Този войска, съставена изцяло от татари, наброява до 120, а понякога до 130 хиляди ...”¹.

Административното ръководство в обединената орда се извършва от Буджашки хан (*буджашки солтан*), назначен като креатура на Кримския хан от Бахчесарайския диван. Номадският способ на живот на ногайско-татарските племена е свързан с липса на техни постоянни селища. По тази причина за резиденция на буджашките ханове се избира някое от разположените в близост до ордите селища, съществуващи вече в границите на Бендерския санджак. Така например, централното управление или резиденцията на Буджашки хан се установява в благоустроеното градче Каушан (قوشان, Kauşan). В същото време населеният пункт Каушан е отдавна известен според данъчните регистри с предимно християнското си население и продължава да се числи към територията на Бендерската каза² и съответния санджак.

Като се има предвид, че ръководството на военното обединение “Буджашка орда” също се назначава от Кримското ханство, тя се озовава под върховенството и на “крайбрежен ага” като контролиращ орган от Бахчесарай. Разграничението на пълномощията между крайбрежен ага и буджашки хан налага те да ползват различни резиденции. Крайбрежният ага се установява на територията на запад от Аккерман в непосредствена близост до укреплението Янък-Хисар Паланка, в селището Ханкъшла (خان قشلاسى, Han kışlası). Впоследствие Ханкъшла придобива статут на зимна резиденция на Кримските ханове в Буджак³. С оглед на това, че крайбрежният ага се установява в границите на казата Аккерман, буджаците се подчиняват и на турския наместник в Аккерманския санджак, както и на валията (бейлербея) на Силистренско-Очаковския еялет, като по такъв начин намира израз поданството им спрямо Османската империя. Детайли относно положението на буджаците се съдържат в пътеписа на Евлия Челеби: “...Ханкишла. Там живеят буджашки татари. Това селище е с петстотин къщи, разположено на един час път от реката Днестър, с благоустроени, както в града, кервансарай, джамия и баня. Нейният управител, който се нарича крайбрежен ага,

¹ Броневский, М. Описание Татари (Tartariae Descriptio) – ЗООИД. Т. 6. Одесса, 1867, с.364.

² НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

³ Бачинский, А. Д., Добролюбовский А. О. Буджакская орда ... Кишинев, 1988, с. 86.

е креатура на татарските ханове. Обаче той е подчинен също така и на валията на Очаковския еялет.”¹.

При относително стройно изградената вертикала на кримското и османското управление на ногайско-татарските орди, териториите на чергаруването им остават с доста размити граници и без ясно разграничение. Необходимо е да се отбележи, че властта на кримския наместник в Ханкъшла никога не се разпростира върху територията на османската рая и се ограничава само с ногайските окръзи² и единствено с ногайско-татарското население. Териториално ногайците са настанени между нахиите Килия, Аккерман и Бендер, също така на левия бряг на Днестър, между нахията Бендер и Очаков, защото “ногайците в Бендер, Белгород, Измаил и Каушани жителство нямат”³.

Масовото и най-често хаотично разселване на ногайците в степите на Северозападното Причерноморие не приключва с образуването на Буджашката орда през 1596 г., а продължава и през цяло XVII столетие. Заемайки отначало празни пространства в степта, впоследствие те започват да се разполагат и в плътно заселени, усвоени от отседналото население парцели на османско-татарска земя⁴. Когато татарите изпълват почти изцяло степите между Днестър и Дунав, започват да търсят разширяване на жизненото си пространство на територията на Молдовското княжество. Османското провинциално управление от Силистра всячески се старее да канализира тези действия по законообразен начин чрез установяване на по-отчетливи граници на разселването. Често в намеренията си за съгласуване по въпросите за присъствието на ногайците в Буджак и установяване на границите им, османската власт използва принудителни мерки, а при пряка съпротива достига до решения за изселване на бунтарски формирования от “буджашките татари и татарите на ногаеця Адил от Аккерман”⁵ в Крим. В османските документи тези ногайци понякога се наричат “Çakakovanlık” и “Balakovanlık” от казите Аккерман, Килия, Измаил, Бендер и Сарана (Сарата, Татарбунар).⁶

Втората половина на XVII в. е белязана от наличието в района на особено голям брой татарски къшли и чифлици. По това време от татарите се възхищава често цитираният турски пътешеец Евлия Челеби: “Тези бързи като вятър и жадуващи среща с враговете татари, които се наричат буджашки татари, наброяват до четиридесет и пет хиляди. Общо тук има двеста селища, зимовища и станове. Тези татари притежават имущество, продоволствие, добитък и военна плячка, колкото няма дори в Кримската земя. Именно те снабдяват Истанбул с масло и мед. Разстоянието на местата за разселване на тези татари от запад на изток между Дунав и Днестър е равно на пет прехода. А между устието на Дунав и Днестър разстоянието е два прехода. От тези татари произхождат много знаменити воители и всички те се намират под управлението на Очаковския везир. Поради това, че тази местност е завоювана от “крайбрежния ага” на татарския хан, то те плащат ущр (десетък) от заграбената плячка както на крайбрежния ага, така и на пашата на Очаковския еялет. Те са доста покорни газии.”⁷

¹ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1. Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 40.

² Клеманово путешествие из Вены в Белград и Новую Килию, також в земли Буджакских и Ногайских татар и во весь Крым, в 1768, 1769 и 1770 годах. Санкт-Петербург, 1783, с. 43-49.

³ АВІР. Ф.69.”Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.об.-2.

⁴ Зененчук, В. С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX веке. Кишинев, 1979, с. 39.

⁵ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. (пер.: под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 191.

⁶ ВОА. Fon adi: “MAD”, Defter № 607. [1077 Ca 24 / 22.11.1666]

⁷ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. (пер.: под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с.40.

Доста изчерпателно е отразена историята на заселване на ногайците в източник от Архива на колегията на външните работи на Русия, съставен през 1761 г. и озаглавен - “За произхода на йедисанските, буджашките и едичкулските татари” (“*O происхождении едисанских, буджакских и едичкульских татар*”): “...буджашките по-рано са живели при реката Едил (Волга), където сега живеят калмиците. Двама ногайски вождове Арак-улу и неговият брат Ор Мамбет-улу преди 140 или 135 години приемат поданство на Турция и с няколко хиляди татари биват поселени в степта на Буджак помежду Дунав, Днестър и Прут ...”¹. Въз основа на тези данни може да се говори за трайно пребиваване на ногайците в Буджак от 1621 г.

Западната част на Очаковската степ от Тилигул до Кучурган започва да се заселва с татарско-ногайски орди през XVI в. По същия начин, както и номадите на Буджак, те влизат във военно-териториалното обединение Буджашка орда с административно подчинение на Аккерманския санджакбей. Както посочват османските извори, именно във връзка с териториалното разширение на Аккерманския санджак през XVI столетие протича масовото татарско преселване в Очаковска земя. В преписката между Сюлейман I и Сигизмунд I през 1542 г., турският султан съобщава на полския крал, че на левия бряг на долния Днестър до реката Тилигул, територията е част от Аккерманския санджак, където Кримският хан вече тридесет години събира част от рентата в своя полза². Рентата се събира вероятно от ногайците, заселени през онова време на тези територии, които се намират в положението на “арендатори” на отдадени на откуп земи. На свой ред и Кримското ханство не е пълноправен собственик на земите в Северозападното Причерноморие, а по аналогичен начин е “арендатор” или консуматор на отдадени на откуп “мукатаи”, предоставени преди това като султанските хасове на кримския хан.

Според няколко извора се установява наличието на условна граница на буджашко чергаруване до река Тилигул или Среден Куялник между селищата Хаджибей и Балта. Разграничението се отнася предимно за периода на първата половина на XVIII столетие. По-конкретно, картографският материал на Риччи-Занонни в неговия атлас на Полша отразява Очаковската земя, границите на която са нанесени по протяжението на Тилигул. Както се има предвид погрешното изображение на реките в цялата централна част на Буго-Днестърското междуречие, може да се допусне разграничението и по Среден Куялник. Други извори също посочват буджашко-татарско присъствие от двете страни на Днестър при по-нататъшното заселване на запорожките казаци: “... за поселението на онези казаци се определят места на Бесарабия в Хаджибей, Ацидере и Яникопол [Янък-Хисари]”³, т.е. земите на запад от Хаджибей са обозначени като Бесарабия, която е едно от основните места за разположение на татарите и се разпростира на двата бряга на долния Днестър.

Границите на кримско-татарските владения в южната част на Очаковската земя по отношение на Аккерманския, Бендерския и Очаковския санджаци си остават спорни за целия период на османско присъствие в Северозападното Причерноморие. Липсата на точна регулация води до спорове за границите. Редица източници потвърждават нарастващия конфликт във взаимоотношенията на поставените от кримските ханове татарски пердводители в Буджака и

¹ АВПР. Фонд: 69. „Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.- Л.1.об.

² *Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.; Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].*

³ *Присоединение Крыма к России: ...*, Т.III: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

османската администрация. Един от най-красноречивите извори в това отношение е кореспонденцията на хан Шахин-Гирей с княз Прозоровски, в която вниманието се акцентира върху татарско-османските отношения:

“... Първо, как мислите, че трябва да постъпя с Къзъ-керманската крепост, както и с Хаджибей. Според трактати на двата двора тя принадлежи на татарите, ето защо е необходимо тя да бъде в ханско владение. Но и досега в нея живеят поданици на Османската Порта. Другите места на противоположната страна на Днестър, където е Каушани, са в турските владения, но там живеят татари със своите поданици. В какво положение остават те? Трети с руско поданство (украински селяни, запорожки казаци), се настаняват между Буг, Днестър и Очаков ...”¹.

Същите проблеми се отбелязват и в писмото на Азамет-Ага до кримския хан Шахин-Гирей, акцентирайки отново върху татарско-османските отношения:

“Когато, по разпореждане на ваша светлост, аз пътувах за Аккерман, то с пристигането си в местността Хаджи-бей получих писмо от Бендерския Али-паша чрез специален пратеник татарин да остана на същото мястото, където се намирам и да не продължавам пътя си по-нататък...;

Носят се слухове, че от тази страна на Очаков са нашите народи, а на другата ханските се намират, и на нашите [народи] е забранено влизане в своята [османска] граница ...;

...аз изпратих до тях Богдакли-мурза и Хусейн-Гауз-мурза. Те са отговорили: Ние роднини в Крим нямаме и Шахин-Гирей като благодетел не именуваме и почит му не отдаваме...”².

Да се установи, какви именно територии са отделени за татарско-ногайските орди в рамките на санджаците Аккерман, Бендер и Очаков е доста сложно. Османските извори сочат противоречива информация относно северните територии на Силистренско-Очаковския еялет. Постоянното преместване и увеличаването на броя на татарското население на Буджак предизвиква някои изменения в административното и териториалното устройство на Южна Бесарабия.

Първите прояви за регламентиране на поне някакъв ред в татарското разселване, както посочват румънските извори, се отнасят към установяването през 1666 г. на така наречената територия “hotarul lui Halil Paşa” в границите на “казите Аккерман, Килия, Измаил и Бендер”³, т.е. отделяне на земите за чергаруване и селищата на ногайците. Османските източници винаги посочват този регион като “Халил-Паша юрду” خلیل پاشا یوردی (Halil Paşa Yurdu)⁴. На свой ред този акт установява границата между молдавските и османско-татарските владения в Днестърско-Прутското междуречие.

Въпросното разграничаване започва от средата на XVII в. По това време Буджашката степ вмести чергарските станове на ногайците начело с мурзите от рода Орак⁵ (Orak-oğlu). След военните кампании на Кримския хан в Молдова през 1651 г., настойчиво се търси място за разселване в Днестърско-Прутското междуречие на ногайците начело с мурзите от рода Орумбет⁶ (Or Mambet-oğlu). Помощта, оказана от войската на Орумбет при превземането на Каменец в

¹ Присоединение Крыма к России ... , Т.1. Санкт-Петербург, 1885, с. 755-756.

² Пак там, с. 769-770.

³ Gemil, T. Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). București, 1984, Doc. №142, 144, 147.; Maxim, M. Țările Române și Imperiul Otoman. (§4. Teritorii românești sub administrația otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). București, 2002, p. 849.

⁴ ВОА. Фон ад: “С.МТЗ”, Dosya № 3 , Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

⁵ Новосельский, А. А. Борьба Московского государства с татарами в XVII в. Москва, 1948, с.283.

⁶ АВПР. Ф.69.”Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

Подолия по време на турско-полската война през 1672-1676 г., позволява да се разреши въпросът за тяхното разселване в Буджак. През 1673 г., литовските татари – т.нар. “липкани”, повторно преминават под върховенството на Портата, а заедно с тях ногайците-орумбетовци се завръщат “в Бесарабия, където [Кримският] хан съвместно със Силистренския бейлербей Халил-паша им определя територия за заселване”¹ като своего рода възнаграждение.

Така според няколко източници от 1672-73 г. на територията на Западен Буджак, а именно в земите под кримско управление, където вече се намират част от ногайско-татарските орди, е заповядано да се освободят територии за настаняване на новите орди. По същото време в централната част на Буджака, както вече беше посочено, за “юрта на Халил-паша” се отделят територии от трите южни райони на Молдова², където се предвижда разселване на новите орди и увеличение на териториите на завареното ногайско население. Границата между Молдова и Буджак вече се установява по Горен Троянов Вал и по течението на реката Ялпуг до Долен Троянов Вал. Формално центърът на тези владения се установява в селището Комрат (Kurmat/Komrat)³.

Следвайки интереса си към номадските преселения като към евентуална сила в противоборството между Русия и Османската империя, руската външна политика събира в детайли сведения относно новопридошлите ногайци-татари в Днестърско-Прутското междуречие, а и въобще за Буджашката орда, от които може да се почерпи информация за положението тогава:

“Поради нарастващия брой на населението и увеличаването на добитъка, Турция разширява техните владения в степта съобразно настояването на Бенгарек-хан. Земята им определя Халил-паша, започвайки от Мусаиб-къшла и от устието на р. Сарата. Тази степ е: на дължина – 32 часа, на ширина – 2,5.

В обхвата си степта е ограничена: от Каушан до Измаил по реката Дунав на юг има 36 часа; на запад от Хан-Къшла до реката Прут също има 36 часа; третата посока, дължината на която е не повече от 26 часа, се простира към река Бик и долината след вала Минджир, намираща се от река Прут на 2 часа.

Във владенията на буджаците, селищата им са покрай дерета: Ботна, Чаха, Когундук, Шула, Сака, Сарата, Улунга, Джанту, Уч-чалга, Бик, Турк-Дереси, Каранжа, Кабла. Те плащат на султана от принадлежащата им земя “данък хлебен”, също така плащат на господаря влашки, а селища със собствени крепостнически земи те никога не са имали”⁴.

По време на войната на европейските държави от “Свещената лига” с Османската империя (1683-1699 г.), ногайско-татарските орди постоянно нарушават установената граница на юрта на Халил-паша и използват за стопанските си нужди съседните молдовски земи⁵. По тази причина окончателната делимитация на татарските граници често се отнася към 1702-1703 г.⁶ и се свързва като начало с подписването на Карловицкия мирен договор през

¹ Hammer, J. Histoire de L'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. V.II. Paris, 1838, p.389.

² Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г. Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 50.

³ Emecen, F. M. Moldavya ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yurdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppej határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-28.; Ankara Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr.83, 34a.

⁴ АВПР. Ф.69.”Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

⁵ Дмитриев, П. Г. Народнонаселение Молдавии. Кишинев, 1973, с. 338.

⁶ Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p.210., Doc.№703. [1702-1703].

януари 1699 г., според който се въвежда ред в крайграничните територии и се предвижда извеждане на ногайците от земите на Молдовското княжество¹.

С укрепването на статута на Бендер крайграничните въпроси вече остават предимно в рамките на пълномощията на Бендерския санджакбей². По време на пребиваването на отстранения хан Каплан-Гирей, Буджашката орда го подкрепя и под заплахата от неизбежно въстание предводителите на метежните ногайци изпращат до Портата посредством коменданта на Бендер настойчиво искане да им бъдат заделени отново земите в Молдова, откъдето са били изгонени³.

Поредното разширяване на татарските владения става след приключването на Прутската война. Под формата на отстъпки за Буджашката орда през 1712 г., на ногайците се предава ивицата покрай Днестър между Аккерманската и Бендерската рая “на ширина два, а на дължина тридесет и два часа”⁴, т.е. де-факто вече от по-рано заграбените молдовски земи. Според османските извори разместването се осъществява в границите на Халил-Паша-юрду, разширявайки териториите на ногайците от Орак-оглу Кабиле (Bender Hassası'na merbut Halilpaşa Yürdu denilen mahalde sakin olan Orakoğlu Kabilesi)⁵. И след удовлетворяването на потребностите на ногайците от земя, практиката на самоволното ѝ завземане не се прекратява, а още повече се задълбочава. Така продължава и занапред установяването на татарски къшли или чифлици отвъд границите на Халил-паша, фактически на територията на южните райони на Молдова.

В отговор на оплакванията на молдовското население султан Ахмед III (1703-1730 г.) издава още едно разпореждане, с което се потвърждават границите на юрта на Халил-паша и се счита за недопустимо нарушаването на определената им ивица земя от страна на ногайските татари⁶. Масовото преселване на молдовско население от Днестърско-Прутско междуречие или по-конкретно от граничните с татарите земи в северозападния дял на Очаковската степ отчасти решава споровете за земя в полза на татарското население на “Halil Paşa Yürdu”. Фактически от крайграничната ивица земя преселват молдавското и друго християнско население в земите на войводата на Дубосар⁷.

По нататък ногайско-татарското население на „Halil Paşa Yürdu”⁸ се обособява териториално на отделните в своето управление военно-административни формирования: „Orak-oğlu” и „Ur Mehmed-oğlu kabileleri”⁹ и редица други орди под пряко османско подчинение. Обединението на всички формирования с по-ниска и с по-висока степен на автономност се намира същевременно под управлението на Буджашкия хан, който вече придобива титлата “Войвода на Каушан и Халил-паша юрду” и е под юрисдикцията на

¹ Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г. Изменения в административно-территориальном устройстве... Кишинев, 1989, с. 49.

² Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 139-140., Doc.№42.[1720/decembrie/2-11].

³ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 45.

⁴ Халиппа, П. Н. Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

⁵ BOA. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 449, Gömlek № 18191, [1121 C 14 / 21.08.1709]

⁶ Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 140-145., Doc.№43.[1721/ianuarie/20-29].

⁷ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 72-76., Doc.№51. [1786/aprilie/21-30].

⁸ Emecen, F. M. Moldova ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yürdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppej határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-29.

⁹ Veliman, V. Op. cit., p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

Бендерския санджакбей¹. Доста нестандартно звучи титлата “войвода” за водач на татарите, доколкото обикновено се употребява за обозначаване на управител на васално християнско княжество. Но в дадения случай става дума за титлата “войвода”, свързана с управлението на фискално-данъчната административна единица “войводалък Буджак” – обединение на мукатаи от султански хасове, дадени през различни периоди на Кримските ханове. Впоследствие на тази територия е организирано военно-административно обединение (*орда*) Буджак и Халил-Паша юрду (Bucak ve Halil Paşa yurdunda iva ve iskan olunan Nogaylı Tatarlar taifesinin aşar, mahsulat ve rüsumat ile ağnam mukataası)².

Финансово-административна единица “мукатаа” първоначално е създадена върху татарските територии, намиращи се в непосредствена близост до селището Каушан, което и обуслови наименованието ѝ в османските изворите като “Каушан мукатаа”³. Вследствие установяването на по-строено управление върху ногайските орди се формира втората обширна мукатаа върху териториите на Халил-Паша юрду (Halil Paşa yurdu mukataası)⁴. Чрез обединяването на няколко поземлени мукатаи в този регион се образува фискално-териториален приходоизточник – “войводалък Буджак” в подчинение на войводата на Каушан⁵.

Относителното спокойствие в степите на Очаковска земя привлича за чергаруване нови номадски орди, с което продължава заселването на земите на Буджак. В Буго-Днестърско междуречие през седемдесетте-деветдесетте години на XVII в. се появяват първите улуси на Йедисанските ногайци.

Йедисанците са част от мощната ногайска орда, която първоначално “има седем хиляди [стрелци с] лъкове, с времето увеличени на доста повече. “Йедисан” е самоназвание от две съставни части, където: Йеди / Джети – означава числото “седем”, а Сан – десет хиляди. Смесовото значение на това название следователно е ордата на седемдесетте хиляди⁶. Бележитият изследовател на Кримското ханство В. Смирнов посочва, че “кримските ногайци в началото на XIX столетие разказвали, че прародител на ногайския народ е Улус, а неговият син Байрас имал три жени и от втората от тях с името Тутта-Ари се родили седем синове, които получили общото име Еди-Сан.”⁷

Като цяло обединението на едисанците се именува народ – халк. Той се подразделя на родове – куйп, които на свой ред са съставени от големи семейства-колена (казани) – урув. Начело на отделните родове стои мурза, който има право да разпределя териториите за чергаруване и да събира данъците от населението. Задълженията му в някои отношения са подобни на османските кадии, тъй като именно мурзата изпълнява съдебни функции и отговаря пред хана за финансовата и стопанска дейност.

Самите себе си средновековните ногайци изписват като “йети сан”, а именно йедисанското племе се представя като “йети сан халки” – “йедисански народ”⁸. Очевидно, значението на Йедисан като “седем родове” е най-приемливо и по-

¹ *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p.383-384., Doc.№1355. [1794/iul.f.zi.]; *Documente turcești privind istoria României*. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. București, 1986, p. 112-113., Doc.№71.[1799/mai/2].

² *ВОА*. Fon adi: “MAD”. Defter № 10238.; № 10243.; № 10247.; № 10263.; № 10271.; № 10278.; № 10283.; № 10306.

³ *ВОА*. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 282. Gömlek № 11576 [1215 Z 20 / 04.05.1801]

⁴ *ВОА*. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 569. Gömlek № 23279 [1188 Ra 29 / 09.06.1774];

ВОА.Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 617. Gömlek № 25442 [1207 Ş 11 / 24.03.1793]

⁵ *ВОА*. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 573. Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782]

⁶ *Тунмани*. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 49.

⁷ *Смирнов, В. Д.* Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 77.

⁸ *Трепавлов, В. В.* История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 435.

близко до истината. То по-скоро е име на териториална група, което с течение на времето се превръща в етническо самоназвание.

Фрагментът от карта на XVII в. : The Ottoman Empire, 1481-1683.

През 1700 г., поради конфликти с калмиците, осем мурзи – представители на своите родове, официално се обръщат към османските власти, за да им бъде разрешено заселване на Очаковската земя¹. Както посочва френският конфидент Тунманн, “названието Йедисан не е старо за тази местност”². Той описва събитията от 1715 г., когато кримският наместник-сераскер на Кубан продължава извеждането на още една многобройна група йедисанци от калмицките владения на Северен Кавказ към отдалечените територии на Северозападното Причерноморие. Разселването им се извършва по вътрешните степи на Буджак³ и Очаковската земя. Макар че от втората половина на XVII в. до 1715 г. една част на йедисанците вече чергаруват из Очаковската земя, поради своята малобройност дотогава те няма възможност да създадат своя отделна орда.

Непрекъснатият натиск от страна на калмиците и поредицата военни нападения от племената на Северен Кавказ срещу ногайците ги принуждава да предприемат това масово преселване. Така през 1723 г. голяма част от ногайците начело с Батър-Таиджи преминава от Кубан през река Дон и окончателно приемат върховенството на Османската империя и Кримското ханство. За чергаруване йедисанците получават вече познатите територии между Днепър и Днестър, а също така и Източен Буджак. Едисанската орда заема централната част на Очаковската земя⁴ до владенията на Буджашката орда, граничещи по реките Малък (Сух) Куялник, Кучурган и чак до Днестър⁵. Османските извори посочват

¹ ВOA. Fon adi: “AE.SMST.II.”, Dosya № 2, Gömlek № 139, [1112 B 08 / 19.12.1700]

² Тунманн. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 49.

³ ВOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 7389. [1127 /1715]

⁴ ВOA. Fon adi: “С.MTZ.”, Dosya № 19, Gömlek № 923, [1144 Za 13 / 08.05.1732]

⁵ Бачинский, А. Д. Едисанские ногаи в степях нижнего Побужья. – В: XV Научова конференция Института археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Одеса, 1972, с. 413.

за новите ногайски кибли територията на централната част на Очаковска земя до реката Саръ-су (друго название на Кучурган), където започват Бендерските земи: „На отсрещния бряг [от Бендер] на Турла, в околностите на Ози в земите на Бендер, които продължават до равнините на река Саръ-су (Turla'nın karşı yakasında Sarı Su nehri sahasına kadar devam eden Bender toprağında Özi civarında)¹. Също така йедисанци се разполагат в източната част на Буджак, между реките Алкалия и Когилник – територия отдавна оформена като поземлен вакъф на Селим I в рамките на нахията Татарбунар и казата Аккерман. Възникването на многобройни йедисански полуотседнали селища на тази територия всъщност служи като фактор за повишаване статута на въпросната нахия Татарбунар до самостоятелна каза.

Паралелно с родовите обединения на йедисанците съществуват и техни териториални обединения на групи, които се именуват по територията им на чергаруване: Кучурганско обединение – орди Каясуль и Келеджи; Куялиничко обединение – орда Ески Запезаклу Селим Керай; Буджашки – орди Гъезухли и Мандзаб; Тилигулско обединение – орди Он-чадър, Исмаил Мирза и Кибла Ногай Едисан; Березанско обединение – орда Кротяки; Крайбургско обединение – орди Касай Мирза, Йени Запезаклу Ислам Керай, Мир Али, Ирхан Канлъ и Алаш Мирза². Османските извори посочват тези малки орди като “Mirza oğulları”³. Мненията за количествения състав на йедисанците, чергаруващи в района на Северозападното Причерноморие през средата на XVIII в., са доста противоречиви. Украинският учен А. Д. Бачински, анализирайки различните извори, посочва в своите изследвания като допустим брой ориентировъчно дванайсет хиляди души мъже⁴.

Йедисанската орда като военизирано номадско обединение на по-дребни родови и териториални кибли има централизирано управление в лицето на йедисанския хан. На тази длъжност се назначава кримска креатура от Бахчесарайските хански родове. Вземайки под внимание, че йедисанците като номади нямат постоянни селища в Очаковска земя, отначало центърът на ордата не е фиксиран на определено място, а се наблюдава хаотично разместване в зависимост от чергаруването на ордите. През втората половина на XVIII в. руският картографски материал посочва в централната част на Очаковската степ покрай северната част на езерото Тилигул – “Резиденция ногайского солтана”⁵. Европейските картографи на свой ред обозначават центъра на ордата на територията между Тилигул и Саръгьол като *قبيله نوغای یدزان* [Kabile-i Nogay Yedizan]⁶. При последващото назначаване на йедисанския хански престол на синовете на кримските Гирей се налага установяването на центъра на ордата в едно от постоянно съществуващите селища, както изисква кримското ханско управление. Така за основна резиденция за пребиваване на йедисанския хан е избрано вече известно старо място около устието на реката Тилигул (Делигьол) в едноименното езеро, а именно в селището **Хантуран**⁷.

В Буго-Днестърското междуречие Йедисанската орда вече не е монолитна родова общност, както преди в Северен Кавказ, а по-скоро съответства на

¹ ВOA. Fon adi: “С.ДН.”, Dosya № 32 , Gömlek № 1559 , [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

² Петрунь, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, с. 327

³ ВOA. Fon adi: “С.ДН.”, Dosya № 32 , Gömlek № 1559 , [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

⁴ Бачинский, А. Д. Едисанские ногаи ... Одеса, 1972, с. 415.

⁵ Кордт, В. Материали до історії картографії України. Ч.1. Київ, 1931, с. 34.

⁶ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 24.

⁷ Петрунь, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 321.

обединение от раздробени и обособени орди. По такъв начин, наименованието на орда – Йедисан е по съдържание териториално обединение на кибли, както и в случая с Буджашката орда. Също така, териториално им раз местване именно на Очаковската земя определя наименованието на целия регион като “Земя на Очаковските татари” (اوزی تاتارلرینک طیراغی, Özi Tatarlarının Toprağı)¹.

Във фискално-териториален аспект, в централните и източните територии на Очаковската земя е отбелязано наличието на поне една обширна поземлена мукатаа, аналогична на подобен род приходоизточници в Буджак. Тя се разпростира върху йедисанските територии, подчинени на кримското управление (Özi sahrasında Sarı nehri sahilindeki Nogaylıyan mukataası)².

Необходимо е да се отбележи, че инициатор за поканата на йедисанските орди е Кримското ханство и именно ханът е най-вече заинтересован от разполагането на лоялните спрямо него орди на териториите на Очаковската земя и Буджак, доколкото по такъв начин те укрепват неговите позиции и увеличават възможностите му за икономическа печалба в района на Северозападното Причерноморие.

През XVIII столетие, при многобройните смени на ханове на кримския престол, йедисанските и буджашките татари губят благосклонността на кримския двор, което обуславя появата на редица проблеми в отношенията помежду им. Поредицата от вълнения започва още от 1706 г., когато буджашко-ногайските мурзи Кутлук-Тимур и Карт-мурза предприемат действия за освобождаване на ногайците от подчинението им на кримския хан. Своето съдействие им оказва и Силистренският бейлербей Юсуф-паша. Исканията на буджашките татари обаче са отхвърлени от Портата и се издава ферман да “разглежда всички дела на жителите на откъднуавските владения Кримският хан”³.

Йедисанската орда, както и Буджашката орда през втората половина на XVIII в. продължават да бъдат източник на постоянно напрежение по границите с Молдова, Полша и Русия⁴. Това забавя общеевропейските промени в стопанството на засегнатите от татари съседни територии и води до стагнация и мащабна криза в управлението и икономическото развитие на целия регион.

Укрепването на Йедисанската орда ѝ отрежда значима роля във вътрешната политика на Крим. Така през 1758 г. йедисанските ногайци вдигат въстание, което довежда до сваляне на Халил-Гирей от ханския престол на Крим. Всички вълнения, които струват на Халил-Гирей престола на ханството, възникват вследствие на необуздания произвол и безразсъдна саморазправа на неговите синове. Той ги назначава за “върховни началници на ногайските Йедисанска и Буджашка орди”, но “заради младостта и неопитността си те извършват доста глупости и довеждат ногайците до явно неподчинение и до техните грабежи във владенията Богдански [Молдавски]”⁵. Османците са изплашени от въстанието и веднага се съгласяват със свалянето на въпросния хан Халил-Гирей и назначават за хан на негово място предишния управител на Кримското ханство – Аслан-Гирей. Обаче под явния натиск от страната на въстаналите йедисанци меджлисът на кримските и ногайските мурзи приема исканията им и избира за Кримски хан по-самостоятелния и агресивен Крим-Гирей. За да стихнат вълненията, турското

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

² ВOA. Фон ад: “С.МТЗ.”, Dosya № 19, Gömlek № 923, [1144 Za 13 / 08.05.1732]

³ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 4.

⁴ АВПР. Фонд:69. „Едисанские дела” д.153, оп.1. – Л.18.

⁵ Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 81-83.

правителство е принудено да признае решението им, според което и с подкрепата на йедисанците Крим-Гирей остава хан до 1764 г.¹

Руско-турската война от 1768-1774 г. довежда до кардинални изменения първо за татарско-ногайското население. По-голямата част от него приема руско поданство и през 1772 г. се преселва в Таврийските степи. В началото на поредната руско-турска война, през 1779 г., друга значима част от Йедисанската орда и от “бужашките татари се преместват в Кубан и в Крим, като преустановяват всичките си връзки с бужашките земи. Тези, които остават в Буджака, приемат поданството на Османска Турция и минават на другата страна на Дунава”² във вътрешността на Добруджа. А през 1792 г. татарите от Йедисанската орда окончателно се преселват в степите на Североизточна Таврия.

Този факт предоставя на Османската империя възможността да лиши Кримското ханство от правата му върху владенията в Буджак и Очаковската земя. На свой ред руското правителство, охранявайки южните си граници от постоянното присъствие на военна заплаха, първоначално изисква от Турция да се остави Буджашката степ без население. По-нататък обаче предвид русофилската политика на Шахин-Гирей, се изисква татарските територии на Буджак да се предадат под властта на Крим³ вече като автономен в състава на Русия.

Османската империя, отнасяйки се неблагоприятно към признаването на Шахин-Гирей за Кримски хан, основава на въпросните бужашки територии собствен пашалък или “губерния” в Бесарабия, като включва в нейния състав бившата ханска резиденция Каушан, както и северните кримски територии с главни пунктове “Балта, Дубосар и всички останали земи и селища включително до река Буг, принадлежащи на Кримското ханство”⁴.

Въпреки противодействието на Русия, турското правителство полага всевъзможни усилия за заселване в Буджак на ногайски племена, избягали от руското си поданство. Опитите на Шахин-Гирей да възобнови властта си върху ногайците в Буджака си остават безрезултатни⁵. Ханската администрация е прокудена от Бесарабия, с което приключва дълготрайното кримско присъствие в Буджака. В края на 1777 г. се ликвидират султанските хасове на Кримския хан на териториите на Буджака и Очаковската земя. Съответните мукатаи се възвръщат за пълно използване от Османската империя и под централизираното управление на кадиите, като на териториите им се формират две кази с центрове в Томбасар и Каушан. Впоследствие те се включват в границите на Бендерския пашалък⁶.

Поредната руско-турската война от 1787-1791 г. присъединява Буго-Днестърското междуречие към Русия. По такъв начин османците губят казата Томбасар и съответната мукатаа. В Бендерския пашалък остават само двете кази Бендер и Хан-Къшла (Каушан). Последната каза включва поне две мукатаи, едната е с обхват на околията на Каушан⁷, а втората в рамките на запазената за татарите територия “Халил-Паша юрду”⁸.

¹ Тунмани. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 92.

² Смирнов, В. Д. Цит. съч., с. 211.

³ Дружинина, Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 205, 211, 255.

⁴ Присоединение Крыма к России: ... Т.І: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.; Смирнов, В. Д. Цит. съч., с. 182.

⁵ Бачинський А. Д. Адміністративно-політичне управління Буджакським степом та пониззям Дунаю. XVIII – початок XIX ст. – Архіви України. 1966. № 5, с. 20-21.

⁶ Присоединение Крыма к России: ..., с. 772-774., Док. № 219 (5 Сентябрь 1777г.)

⁷ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. București, 1986, p. 112-113., Doc.№71.[1799/mai/2]

⁸ ВОА. Fon adi: “MAD”. Defter № 10166.

При новото административно устройство на Буджашката степ управлението се осъществява непосредствено от турския наместник – Буджак-каймакан или сераскер, въпреки враждебността и съпротивата на ногайските управляващи кръгове. Местното административно управление на ногайските окръзи е предадено на турските кадии, установили се в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар и Ханкьшла¹. Макар че условно столица на Буджашката орда и занапред си остава Каушан, резиденцията на турския каймакан се установява предимно в Ханкишла, като своеобразна приемственост от управлението на кримската администрация към османската. В Каушан с околията му според различни източници по това време има до 25 села с немногочислено население², което се превръща в турската рая. Според османски извори тази територия се сочи като мукатаа Каушан с татарско население (*Bucak'ın istilâsından sonra Kavşan mukataası topraklarına yerleştirilen tatarlar*)³.

Същевременно с укрепването на своята власт в Буджак турското правителство предприема мерки за удържане на ногайците на тези територии. В края на 1794 г. се забранява от ногайците на Буджак да се взима какъвто и да е данък в полза на султанската хазна и се предоставят привилегии на османските редовни войска. Паралелно с това на ногайците се предлага да изоставят чергарския начин на стопанство и най-общо на живот и да преминат към отседналост⁴. Впрочем, последната мярка не се реализира изцяло и характерът на ногайското стопанство си остава неизменен дори след образуването на смесени ногайско-молдовски и ногайско-български селища.

В края на XVIII – нач. на XIX в. в четири ногайски окръзи на Буджака: Орумбет-олу, Орак-олу, Ет-Исин [Едисан] и Измаилския окръг със неговите четири подразделения Къргъзско, Джембуламентско, Киоклеско и Крелеско има над 200 кишлаци с ногайско население⁵. Османските документи потвърждават наличието “в границите на мукатаата Халил-Паша юрду на ногайски татари от киблите *Ör-Mehmed, Orak oğlu, Can Turak, Türkman, Canboyluk, Dokuzbay* и *Yedisân*.”⁶ Също така османските изворите дават сведения за разположени четири татарски кибли в Буджака, обаче се отбелязва, че това вече са териториите на централизирано османско управление на Кили, Аккерман и Бендер⁷, без следа от предишна автономност и привилегии. Населват ги остатъци от различни ногайски орди: Буджашка, Йедичкулска и Йедисанска. В количествено отношение татарите наброяват от пет до седем хиляди⁸. При преселването на татарите от Крим на османските територии в Добруджа също така са посочени кибли, изселени от Буджак, а именно на Йедичкиоглу (*Yediçkiöğlü*), Йедибасан (*Yedibasan*), Джомбойлук (*Comboyluk*) и Къргъз (*Kırgız*)⁹.

¹ Халиппа, П. Н. Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

² Popescu, M. Cetățile turcești din prejurul principatelor Române. Craiova, 1927, p. 22; ЦГВИА, ф. Молдавской армии. Оп.165. в.32. д.41. ч.1. лист 13.

³ ВOA. Fon adi: “С.МЛ.”, Dosya № 282, Gömlek № 11576, [1215 Z 20 / 04.05.1801]

⁴ Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă). Vol.I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). București, 1962, p. 582.

⁵ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-53.

⁶ ВOA. Fon adi: “С.МЛ.”, Dosya № 617, Gömlek № 25442. [1207 § 11 / 24.03.1793]

⁷ ВOA. Fon adi: “НАТ.”, Dosya № 38, Gömlek № 1904. [1210 L 25 / 03.05.1796]

⁸ Скальковский, А.А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 24.

⁹ ВOA. Fon adi: “НАТ.”, Dosya № 979, Gömlek № 41578. [1228 § 07 / 05.08.1813];

VOA.Fon adi: “НАТ.”, Dosya № 979, Gömlek № 41578A. [1228 Z 19 / 13.12.1813]

4.2. Ханска Украйна в административната структура на Силистренско-Очаковския еялет

Северозападното Причерноморие освен редица административни единици на Османската империя с централизираното управление включва регион с предимно християнско население, намиращо се под прякото управление на Кримското ханство. Регионът се обособява върху северозападните краища на Очаковската земя покрай границите с Молдова, Полша и Запорожката Сеч (територия на Русия с автономно управление).

Първоначално през XVII в. покрай Днестър се установява молдовско и вероятно българско население от Буджака, като последица от разширяването на “Халил-Паша юрду” и преселването на християнското население от западните му покрайнини в буферната крайгранична зона близо до селището Дубосар¹. Също така наличието на свободна земя тук и относително лоялните закони на Османската империя спрямо християнските преселници привличат в северните дялове на Очаковската земя украинско население от Полша и Русия.

Може да се говори за една или друга степен притеснения от страна на османците спрямо християнското население конкретно в тези земи, за грабежи от страна на татарите и най-общо за доста сложната ситуация, в която се намира местното население. Но при положение, че въпреки това, запорожкото казачество масово приема османско поданство, преминавайки в тези земи², украинци от Полша намират убежище от полските конфедерати пак в тези османски територии³, молдовци и власи бягат от своите войводи под турска защита, а също така и българи се преселват на Дунав и Днестър⁴ от вътрешните региони на Балкана, то може да се придобие представа какво е било положение на угнетеното селячество в крепостническа Русия и в условия на дискриминационния режим, наложен в Полша.

В резултат земите на Очаковската земя край реките Кодима, Ягорлък и Днестър в участъка до Бендерските владения е плътно заселен с украинско или казашко, молдовско и българско население. Особено масово преселническо движение се наблюдава през първата половина на XVIII в. Колонизацията засяга териториите по течение на реката Кодима като продължение на по-ранното по време преселване в района на Дубосар и Ягорлък, започнало още през XVII столетие⁵.

Османските владения в северната част на Буго-Днестърското междуречие в края на XVII в. биват предоставени като пореден султанския хас на Кримския хан. Във фискално-териториален аспект въпросните владения са отдадени на откуп и оформени като мукатаа със съдебен и фискален имунитет. Необходимо е да се отбележи по този повод, че в този регион администрирането на посочения приходоизточник е в чист вид, без насложени военно-административни компоненти, както е в случая с Буджашката орда. Територията е обособена като финансово-административна единица със съответни длъжности за управление и под прякото подчинение на Кримското ханство.

В началото на 40-те години на XVIII в. възниква необходимостта да се възобнови процесът на създаване на административен регион, самостоятелен от мюсюлманското управление на Очаковска земя. Християнските общини тук се

¹ **Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791.** București, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

² **НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № ОАК. Арх.ед. 178/43 Л.2.**

³ **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса, 1913, с. 1-22.

⁴ **Русов, А. А.** Русские тракты ..., с. 45-98.

⁵ **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 95.

организирант в отделен административно-териториален регион с център около реката Днестър в селището – Томбасар (*طومباصار* , Tombasar)¹. Молдовско название на селището е **Дубосари** (*دوبروساری* , Dubrusârî)² възникнало въз основа на по-старо наименованието му Дубаш.

Названието на населения пункт Томбасар е определящо като наименование и на местния отдаден в откуп приходоизточник като “Tombasar mukataası”³ или “Tombasar Nası mukataası”⁴. В съответствие с данъчно-фискалното управление на мукатаата като оглавяващо я длъжностно лице се посочва “войводата” на Дубосар. Кое то пък от своя страна рефлектира върху названието на въпросната територия под формата “земя на войводата Дубосарски”⁵ или страната (район на) Томбасар (Tombasâr cânibi)⁶. Според османските извори изписването на длъжността в разгърнат вид често се среща като “Tombasar Nası Voyvodası”⁷ или “Tombasar Mukataası Voyvodası”⁸.

Същевременно при назначаване на управители в Ханска Украйна, градчето Томбасар се посочва като център на “войводалък” – териториално-административна единица, в чиито граници могат да влизат до няколко или поне една голяма поземлена мукатаа (Tombasar Voyvodalıđı'nın Hazinedar zade İbrahim Beu)⁹. Вероятно това е обусловено от обединяването на мукатаи от Буджак и Томбасар под единното ръководство на Дубосарския войвода¹⁰ в рамките на новосъздадения Бендерски пашалък.

Понякога се срещат упоменавания на войводата на Дубосари паралелно в един и същ контекст с войводата на Молдова (Tombasâr voyvodası ve Moldova voyvodası)¹¹, което все пак не говори за равнопоставеност на длъжностите им. Ако в случая с Томбасар това е длъжност, оглавяваща финансово-административна единица, то в случая с Молдова “войводата” стои начело на държавното ръководство в една васална макар на Османската империя територия.

Етническият състав на населението на региона с преобладаващо мнозинство на украинците, преселени от Брацлавските земи на Полша и от Запорожието, от една страна, и принадлежността на тези територии към Кримското ханство, от друга, обуславят изначалното название на административно-териториалното формиране – **Ханска Украйна**.¹² В славянските и молдовско-влашките извори това обстоятелство намира израз посредством титлата на владетеля или на войводата на Дубосар титулуването му като “хетман на Ханска Украйна” е запазено в този регион още след първото заселване тук на казашки отреди, приели османско поданство. При сравнение с провинциалното управление на

¹ **BOA**. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 783. Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778]

² **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, map № 24.

³ **BOA**. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 454. Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781]

⁴ **BOA**. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 673. Gömlek № 27564 [1194 Z 25 / 22.12.1780];

BOA. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 172. Gömlek № 7274 [1206 N 13 / 05.05.1792]

⁵ **Documente turcești** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. - București. 1983. – С.109-110, 115-116. Doc.№80.[1787/februarie/21]. Doc.№84.[1787/martie/13].

⁶ **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 615-616., Doc.№212.[1793].

⁷ **BOA**. Fon adi: “C.ML.”. Dosya № 748. Gömlek № 30486 [1201 Za 13 / 27.08.1787]

⁸ **BOA**. Fon adi: “C.AS.”. Dosya № 1087. Gömlek № 47941 [1199 Z 20 / 24.10.1785];

BOA. Fon adi: “C.AS.”. Dosya № 1138. Gömlek № 50562 [1202 § 29 / 04.06.1788]

⁹ **BOA**. Fon adi: “HAT.”, Dosya № 18, Gömlek № 804. [1199 Za 07 / 11.09.1785];

BOA. Fon adi: “HAT.”, Dosya № 18, Gömlek № 804 A. [1199 L 06 / 12.08.1785]

¹⁰ **BOA**. Fon adi: “C.MTZ.”, Dosya № 19, Gömlek № 908. [1195 § 29 / 20.08.1781]

¹¹ **Documente turcești** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 150-153., Doc.№112.[1787/mai/19-28].

¹² **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса, 1913, с. 1-22

Османската империя наименованието “хетман на Ханска Украйна” се различава съществено от “войвода на мукатаа”.

Учредяването на териториалното формирование Ханска Украйна е свързано с украинския военачалник Петро Иваненко (Петрик), който още през май 1692 г. пристига в Крим, където от името на “Уделното Княжество Киевско, Черниговско и цялото Войско Запорожко градово и народ малоруски” сключва с хана договор за “вечен мир и братство” и съвместна отбрана от Москва и Полша. Кримският хан на свой ред признава Петрик за хетман на Украйна и му предоставя военна помощ срещу московските войски. Поражението на Петрик във военната кампания обуславя преминаването му в османските предели и разполагането на определени за него територии около Днестър. В тези северозападни територии на Буго-Днестърското междуречие вече е имало предимно християнско население¹. Именно тези територии са наречени Ханска Украйна под ръководството на хетман. Впоследствие през 1696 г. Петрик е назначен от Портата като първият хетман на Ханска Украйна.

Няма сведения за управлението на Ханска Украйна в началото на XVIII в., но може да се проследи съществуването ѝ в течение на цялото столетие до преминаването ѝ под руска администрация. В описание на пътя от Киев до Истанбул през 1714 г. се посочват границите на територията и управлението ѝ:

“При Егорлък свършва полската граница. А го владее кримският хан и Дубосари от него е на разстояние две мили. В ханските [владения] и в този Егорлък и Дубосари до 1714 г. управлява изпратеният от хана изменник [на Русия] Пляка, който е бил сотник в Новосергиевския [полк] близо до Самара. А сега в този Егорлък вместо Пляка управлява сотник на Егорлък, казак, наричан Апостас, а в Дубосари [управлява] Хвастовският казак Гаврило Алейченкой, който преди това служеше при [атаман] Палий. От селището Егорлък до селището Беляковка има две мили планински път. Онова селище е на Бендерския паша, стои на [брега] на Днестър в дерето.”²

Необходимо е да се отбележи, че от началото на XVIII в. териториите между Буг и Днестър в официалните славянски и молдовско-влашки хроники се наричат “Ханска Украйна”. Едно от първите подобни упоменавания се среща в кореспонденцията от молдовския агент Лупул до руските власти през 1737 г., където, както посочва в своята работа Кочубински, се предлага да бъдат изпратени на десния бряг на Буг, в Ханска Украйна запорожки казаци³.

Кримският хан кани в Ханска Украйна християнско население от проблемни руски и полски територии, което позволява за доста кратко време да бъде запълнен северозападният дял на Очаковската земя. На свой ред, ханът получава икономическа изгода от това заради нарасналите приходи от селищата, намиращи се в зависимост от Дубосарския “хетман-войвода”⁴.

Втората половина на XVIII в. се характеризира със запазване броя на населението и съществуващата административна единица. Така по поръчение на руските крайгранични структури, Запорожкия Кош съобщава сведения относно новите селища по река Кодима, които са събрани с участието на преводача Константинов, представящ се за руски търговец по време на пътуването му до градчето Балта през 1763 г.: “В тези селища живеят власи и май че повече от половината, във всяка паланка народ има такъв като малоруския [украинския], а колко на брой по тези места има народ на държавата Русия, е невъзможно да се

¹ Архив Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775., Т.1. Київ, 1998, с. 552.

² Русов, А. А. Русские тракты ..., с. 79-80.

³ Кочубинский, А. Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции: Из истории Восточного вопроса. Война пяти лет: 1735-1739. Одесса, 1899, с. XXIV.

⁴ Петрунь, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 96.

разузнае. Във всички описвани селища, еснафите жителство имат, и по сведения от селищата нямат никакви повинности. В отдавна заселените паланки: Голма, Прилет и във градчето Балта живеят еснафите под управлението на хетман Влашки [Дубосарски], от когото като откуп от всякакъв добитък и производствена печалба се събира десета част.”¹

Засилването на кримските позиции спрямо Ханска Украйна се проявява през 50-те години на XVIII в. чрез назначаването на хетманската длъжност на бившия преводач на Кримския хан Якуб (Yakup-Aga). Вече като Дубосарски войвода той в същото време продължава сътрудничеството си с руското разузнаване на пограничните територии, както и по време на работата му в Бахчесарайския двор. Това му осигурява лоялност от страна на руската погранична власт и постоянно парично възнаграждение като пенсия от Русия. Кримският хан, без да подозира лошите намерения на Якуб-ага, му оказва застъпничество и подкрепа, доколкото преди той му е бил най-близък и най-покорен подчинен. Нещо повече, и след получена информация в провинциалното управление на Силистренско-Очаковския еялет и обвинения в измяна на Якуб-ага, ханът продължава да го защитава и го изпраща в Дубосари като своя креатура.

През 60-те години руската погранична власт установява по-тесни връзки с войводата Якуб-Ага като с основен посредник в отношенията между Русия и Кримското ханство, което му позволява да се ползва с преференции и от двете страни. Така при метежните събития в селището Голта, където се срещат полската, османската и руската граници, каймакамът арменец Габертов преминава на руска територия, но граф Румянцев, за да установи пряка връзка с Дубосарския хетман, го връща обратно на ханска територия. Срещата между графа и хетмана става в селището Балта. Хетманът обяснява назначението си в Дубосарските земи със строежа на руската крепост Орел срещу татарската Голта, което отначало доста обезпокоява татарите. Освен това Якуб назначава своя брат за каймакам в селището Криво Езеро, доста важен пункт на Кодимския тракт по средата на пътя за Голта и Орел от Балта, което позволява да бъде контролирана изцяло северната граница на османските владения по течението на р. Кодима до вливането ѝ в Буг.

Руското разузнаване, по време на постоянните смени на ханове в Крим, намира постоянен източник на информация, плътно сътрудничейки си с хетмана Якуб в качество му на конфиден², което дава резултат в по-нататъшния неизбежен конфликт между Русия и Османската империя.

Продължението на взаимоотношенията с хетмана Якуб от 1763 г. насетне не претърпява никакви затруднения, нещо повече, руската администрация вече не протестира срещу преселванията “в кримската страна” а напротив – разрешава свободно преместване на украински казаци. Очевидно тя смята, че ще има полза от новоосновените селища с християнско население освен търговската печалба на Кодимския тракт. Има се предвид най-вече полза “във военно време от заселените християни, защото заради общата вяра не е безпричинно да се очаква повече за нас [руснаците] тяхното съдействие и добродушие, нежели за турците и татарите”³.

Крайграничните полски магнати, макар че понасят щети от бягствата на украинци в Ханска Украйна и чак до Бендер, все пак се стараят да установят непосредствена връзка с Дубосарския войвода, за да получат свободен път към Бендер и Очаков, независим от руския пункт за преминаване близо до крепостта Орел. За да постигне тази цел, полският владетел на Уманските земи Винцентий Потоцки препоръчва на татарската администрация да усили горепосочения

¹ Скальковский, А. А. История Новой Сечи. Изд.3-е. Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

² Сборник РИИО. Т.57. Санкт-Петербург, 1887, -С.365,481.

³ Сборник РИИО. Т.48., 1885, с. 512,521.; Т.9., 1872, с.401,412.

граничен пункт – паланката Голта, с влашки преселници.¹ А вече през 1763 г. офицерът Бастевик, след гостуването при хана, съобщава “за намеренията на хана да заселва власите в паланка на река Буг откъм Кримската страна”². През същата година в крепостта Орел постъпват съобщения, че сотникът Бурлака със съгласието на хана основава паланка “от устието на река Кодима надолу по река Буг срещу паланката Орел, където му е разрешено да заселва власи и евреи от търговското съсловие, а на турците и татарите в това селище, освен само да преминават, им е забранено да се намират, за да се избегнат неприятности с Русия,...,В новопостроената паланка се предвижда да се провежда панаир.”³ Новото християнско селище, доста мащабно за онова време, придобива името Голта, вероятно по подобие на един от кварталите на Истанбул – Галата, където по същия начин е отредено място за християнското и еврейското население и се забранява или се ограничава присъствието на мюсюлмани.

На свой ред поляците от пограничните земи на Ханска Украйна откъм своята страна също формират редица укрепления и селища⁴. При това се забелязва, че полските поданици украинските селяни “се умножават на реката Синюха”⁵. Имайки предвид вече съществуващите турски и руски паланки и допълнителното полско “подсилване”, очевидно регионът се превръща по такъв начин в мощен междудържавен триъгълник на сложни взаимоотношения или своеобразен пункт, в които се сблъскват и преплитат интересите на Османската империя, Полша и Русия. Най възмутена остава Русия, когато пряката връзка от полския град Уман до Очаков нанася икономически щети на руската хазна, тъй като предишният контрол над търговските пътища, минаващи през руските митници и най-вече през Орел, носел стабилна печалба.

Освен Голта, за Очаковска земя от Полша съществува достъп през Криво Езеро, Полиево Езеро или Балта. От Полиево Езеро вече от няколко столетия съществува търговски път към Очаков през “татарската местност Тилигул”⁶. Но поради нестабилността по онова време по-често се използва така нареченият “Бендерски път” по руска територия “през крепостта Света Елисавета и достигайки границите, оттам през татарските места до Бендер”⁷.

Очаковската земя става по-привлекателна в икономическо отношение след мащабното народно въстание в Полска Украйна през 1768 г. Събитията засягат и турската територия в селището Балта и като последица дават тласък за началото на руско-турската война от 1768-1774 г.⁸ Военната ситуация, препятстваща използването на пътища през Полша, предизвиква оживление на по-южните търговски артерии за Молдова и вътрешните османски територии на Румелия. Паралелно с това се развива инфраструктурата на Очаковската земя и се формират редица крайпътни селища, пощенски станции, търговски панаири. Особено се увеличават преселенията в Ханска Украйна, когато пътят по течението на реката Кодима остава като една от най-големите транспортни артерии за Молдова и Бендер. Също така се увеличава значението на “Бендерския път” през централната част на Очаковската земя, благодарение на което се появяват сведения за редица нови селища не посочени в по-ранни извори.

¹ Сборник РИИО. Т.48., 1885, с. 481.

² Пак там, с. 480.

³ Пак там, с. 511-512,521.

⁴ Пак там, с. 521.

⁵ Сборник РИИО. Т.51. Санкт-Петербург, 1885, с. 41-42.

⁶ Андриевский, А. Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743-1767 гг.) – ЗООИД. Т.XVI. Одесса, 1893, с. 117-226.

⁷ Сборник РИИО. Т.57. Санкт-Петербург, 1887, с. 103.

⁸ Гуржий, О.І., Чухліб Т.В. Україна крізь віки. Гетьманська Україна . Т.8. Київ, 1999, с. 200.

По такъв начин северните крайгранични територии на Очаковската земя придобиват роля на важен лост в политическите и главно икономическите взаимоотношения на Османската империя, Русия и Полша. За контрол върху крайграничните територии и ограничаване на османската намеса в сферата на стратегическите интереси на Кримското ханство, се е оказало належащо управлението им да се оглави от възможно най-близка особа измежду ханските служители. Това обусловя назначението за хетман на Ханска Украйна на подобна доверена личност – преводача Якуб-ага.

Може да се допусне, че създаването на Ханска Украйна е мотивирано от специфичния етнически състав на населението в региона, но по-нататъшното му управление говори по-скоро за отдаване приоритет в това отношение на възможността за извличане на политическа и икономическа изгода от страна татарската управа. Контролът върху стратегически важни възли се извършва посредством доверени наместници на Дубосарския хетман, а на митниците в Голта, Балта и Ягорлък се назначават като каймаками предимно родственици от семейството на Якуб или поне произхождащи от Крим лица.

Създаването и съществуването на Ханска Украйна под юрисдикцията на Бахчесарай позволява на Кримския хан да запази ключова позиция в политическите взаимоотношения между Османската империя и Русия. След падането на Бахчесарайския двор фактически се прекратява и съществуването на Ханска Украйна. В границите на този регион се установява османска администрация с централизирано управление.

До учредяването на Ханска Украйна функциите от съдебно-правен и фискално-стопански характер се изпълняват от османската администрация начело с кадията на съществуващата в същите граници каза. Във ферман на Селим II, изпратен до бея на Босна през 1567 г., има упоменаване за “влашки гяури” от казата Дубасар (Dubaş)¹. Но заради неурегулирани спорове относно владението върху тези земи и малобройното им население по онова време, тя няма трайно съществуване, а управлението на въпросните територии се осъществява от кадиите на Бендер и Очаков. Впоследствие, през XVIII столетие, паралелно с войводата се споменава и кадията на Томбасар², което по-нататък обуславя създаване на отделна съдебно-административна единица каза.

Преселванията на християнско население от вътрешен Буджак отчасти на Днестър и казашките настанявания по зимовища, позволява формирането на особен статут за региона. Увеличаването на населението му и премахването на кримското управление в Ханска Украйна след руско-турската война (1768-1774 г.) налага установяването на централизирано османско управление в териториалните рамки на мукатаата Томбасар, което се изразява в учредяването на казата Томбасар³. В данъчно-фискален аспект новата администрация получава попълнение посредством назначаване на местен дефтердар⁴, което показва, че Османската империя разчита да придобие за сметка на региона на нов икономически важен трудов ресурс.

Така в начало на XVIII столетие Бендерската администрация преселва молдовците и българите от граничната ивица земя на „Halil Paşa Yurdu”⁵ в

¹ *Catalogul documentelor turcești*. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, с.47., Doc.№137. [1567/dec./31]

² *BOA*. Fon adi: “C.ADL.” Dosya № 81. Gömlek № 4864. [1193 Za 20 / 29.12.1779]

³ *BOA*. Fon adi: “HAT.” Dosya № 10. Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783]

⁴ *Опис на османско-турски документи за занаяти и търговия (XVI - XIX в.) запазени в Ориенталски отдел на Народната библиотека “Св. Св. Кирил и Методи”*. София, 1993, с. 259. *НБКМ, Ориенталски отдел*, Фонд №1. Арх.ед.18295.

⁵ *Documente turcești privind istoria României*. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. București, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

Дубосарския регион. Впоследствие, загрижени за този трудов потенциал, по време на прехода на Ханска Украйна под руска юрисдикция, османците през 1793 г. вече настояват занапред вече да не се допускат преселвания на османски поданици от Молдова и Влахия в района на Томбасар (Tombasâr cînibi)¹. Акцентираща се върху спазването на границите на разселване по земите на Буджак, Молдова и Дубосар². Краткият период на пряко османско управление между двете руско-турски войни приключва след подписването на “Яшкия мир” през декември 1791 г. с установяване на руска администрация в същия регионален център – Дубосар.

Фрагментът от карта:

Ricci-Zannoni.

Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. - m. № 24.

¹ Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. București, 1984, p. 615-616., Doc.№212.[1793].

² Catalogul documentelor turcești. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. București, 1965, p. 380-381., Doc.№1344. [1793/mai./12-21].

Глава II

Селища и население в Буго-Днестърското междуречие през XVIII в.

В продължение на три столетия Очаковска земя е гранична територия на Османската империя. Обширните пространства на Буго-Днестърското междуречие със своето стратегическо разположение и възможностите за извличане на икономическа изгода винаги са привличали вниманието на съседните държави. Тези причини за доста дълъг период са повод за многобройни войни с Полша и Московската държава, за безкрайни конфликти с казаците от Запорожката Сеч. Особено казашките и татарски нападения едни срещу други опустошават този регион, който продължително време остава практически незаселен, а без наличието на необходимия човешки фактор северните територии нямат активно участие в стопанския сектор на Османската империя.

Положението на Буго-Днестърско междуречие като буферна зона или “зона на свещена война” не удовлетворява нарастващите финансови изисквания на Портата. Раздавайки на тези територии хасове и тимари на османски военачалници и съюзни кримски ханове, султанът се стреми да успокои вълненията на провинциалните бейове и многобройната еничарска войска а по такъв начин осигурява попълнения и за своята хазна. До началото на XVIII в. Османската империя постига споразумения със съседните държави и казашката военна република, което в някаква степен обезпечава спокойствие в Буго-Днестърския регион – главна предпоставка за масово преселване в Очаковската земя.

Изследването на миграционния процес и разместването на населението в региона, както и на неговия количествен и етнически състав, е необходимо да бъде направено посредством анализ на съществуващите градове и селища във всяка отделна административна единица на Очаковската земя. В пълна мяра поставените въпроси относно броя на градовете и останалите селища е възможно да получат подобаващ отговор благодарение на редица османски архивни документи, руски писмени извори и до голяма степен чрез привличане на картографски материал от XVIII столетие. Писмените извори обаче, които съдържат данни изцяло или частично за региона до периода на войните от втората половина на XVIII в., са в доста ограничено количество. Приложеният в процеса на изследването комплексен подход с паралелно използване на картографски материал и макар ограничен по обем писмен, позволява все пак да се придобие достатъчно ясна представа за населението и селищата, за административния им статут и стопански облик през XVIII в.

Очевидно е при това положение, че е необходимо да бъде представена максимално цялата издирена информация от различни по вид и произход източници за всяко отделно селище чието наименование е изписано във вариант на арабица, латиница и кирилица. Чрез сравнителен анализ с топографски материал от втората половина на XVIII в. се търси и посочва евентуалната локализация на селищата от изследвания регион, която се отразява върху съответните карти-схеми. Изработените карти-схеми са финалният етап в представяното на селищата във всеки отделен административен регион и териториалното им разположение. За постигането на тази цел беше използван най-вече обилен картографски материал.

Картографирането на Буго-Днестърското междуречие в началото на XVIII столетие е свързано преди всичко с водената в региона руско-шведска война с последвалия Прутски конфликт между Русия и Османската империя. Процесът набира максималните си обороти през 1750-60 г., когато редица изследователи от руската и френската картографски школи разработват този нов и доста непознат за тях регион. Поради факта, че в Европа най-високото ниво на картографиране е постигнато именно от френската школа, военните структури на Османска империя, Полша и впоследствие Русия използват за нуждите на своята външна стратегия именно френски специалисти. Като първа по-значима разузнавателна активност на Франция от онова време, която се разпростира предимно върху Северното Причерноморие и Крим, може да се отчете дейността на френския консул в Крим и изследовател Пейсонел¹.

Руската картографска школа започва детайлното изследване на Северното Причерноморие от началото на Миниховската компания през 1735 година. Картографирането провежда френският инженер Дебаскет през 40-те години на XVIII ст. В резултат от неговите усилия на бял свят се появяват относително достоверни и детайлно изпълнени картографски изображения на степните терени между Днепър и Днестър. След унищожението на автономията на Украйна и на самостоятелното казашко обединение Запорошка Сеч, регионът на Северното Причерноморие влиза в сфера на интересите на Руската империя. За един сравнително кратък период от време Русия събира значителен картографски материал за крайграничните територии – регион, който се очертава като най-вероятният потенциален източник за провокиране на конфликти с Портата. Особено енергично протича работата по картографско “заснемане” по време на създаването през 1752 г. на така наречената “Нова Сърбия”. С оглед предотвратяването на евентуални усложнения с Портата преди Русия да е напълно готова за нова война, част от този картографски материал за пограничния район, с информация за новопостроените отбранителни съоръжения и степента на населеност на региона, е бил предоставен на османските упълномощени структури.²

До началото на руско-турската война от 1768-1774 г. руската картография разработва предимно региона и пътя покрай реката Кодима в посока към Молдова. Често този материал не съвпада с действителното положение или губи своята актуалност по време на военни действия.

Сред руските разработки от 60-те години на първо място заслужава да бъде представена картата на Я. Ф. Шмидт “Крайгранична карта на Руската и Турската империи и Полша.” от 1769 г., публикувана в сбирката на Кордт³ и посветена предимно на крайграничния руско-полско-турски възел. В сравнителен контекст с въпросната карта ще бъде разгледан картографският материал, събран през 1740-1750 г. и използван за изображение на Очаковската земя в публикацията на Ричи-Занони на страница 23 и 24 в “Атлас на Полша” от 1772 г.⁴

Шмидт доста погрешно отразява населените пунктове покрай река Кодима. Почти навсякъде те са изместени и объркани с пунктовете, разположени покрай река Савран. Единственият населен пункт, което положение отговаря на действителността, е “Татарска слобода” (в последствие използва наименование

¹ Peyssonel, M. Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. A Paris, MDCCXXXVII.1787.; Пейсонел, М. Исследования торговли на Черкесско-Абхазском берегу Черного моря в 1750-62 годах. В изложении Е. Д. Филицина, М для И ЧН. в.2. 1927.

² Шмидт, А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч.1. Одесса, 1863, с. 16.

³ Кордт, В. Материали до історії картографії України. Ч.1. Київ, 1931, с. 34.

⁴ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

Голта) срещу руската крепост Орел от устието на река Кодима. По-нататък нагоре по течението се четат названията: *Ховатка*, *Меновая*, *Собран*, *Брежуровка*, *Озерки*, *Балта* (покрай левия бряг на реката вместо на десния), *Ясиново*, *Домковка* (покрай Савранския пункт) и *Лурковце*. Редица от тези наименования изобщо не могат да бъдат отъждествени с реални населени пунктове. Селището *Ховатка* в материалите на Шмидт съответства на пункта *Kovatka* у Ричи-Занони, но наименованието не се е съхранило по-нататък. Очевидно Шмидт е използвал същия картографски материал от 60-те години на XVIII в. както и Ричи-Занони. Материалът обаче явно е съставен въз основа на погрешни данни за локализация и често се базира на едно изкривено транскрибиране на османските наименования на географските обекти.

В картата на Шмидт на средното течение на река Кодима е обозначен пунктът *Озерки*, като част от голямото селище “Палиево Озеро”. У Ричи-Занони то се чете като *Jezerki Paliıwe*. Селището *Домковка* у Шмидт при Ричи-Занони е с названието *Tunkowka*, на север от *Kodeme Las*. През онези години действително съществувало селището *Тимков*, за което споменава есаул Борозна при едно разузнавателно пътуване до градчето *Балта*¹. По-надеждна е трактовката на Шмидт за участъка покрай Буг, който попада под юрисдикцията на Русия още от 40-те години на XVIII в. Рисунъкът на Буг е обозначен като “*лиман Буговой*”. Централно място на картата заема изображението на града-крепост *Очаков*. Схематично е изобразено Березанското езеро-лиман, в което се вливат три притока. Средният от тях фигурира под името *Березан*, а на западния приток е разположена “*Слобода Турецкая*” (вероятно става дума за селището Янчокрак, погрешно локализирано на запад от река Березан). Басейнът на река Тилигул е представен със сложно и непропорционално протежение към северната част на Очаковската земя.

Под влияние на картографския материал на Ричи-Занони, Шмидт обозначава старата турска крепост Ходжабей с новото название *Янидун* (*Yeni Dünya*). Под същото влияние погрешно са обозначени наименованията на крайморските езера на Куяльницките реки: източното – под името *Сух* и западното – под името *Голям*, което на практика е диаметрално противоположно на реалното положение. По на изток вярно е нанесено езерото *Аджалък* но без да се посочва наименованието му. В централната част на Очаковската степ Шмидт поставя “*Резиденция ногайского солтана*”, което подсказва за отдавнашните взаимоотношения на крайграничните власти с ногайците. В южна посока от Янидуни са изобразени, но не са назовани реките *Далник* и *Барабой*. Като цяло западната част на Буго-Днестърското междуречие остава без обозначения, с изключение на посочената река *Кучурган*, в близост до която, на левия бряг по течението на Днестър, е указано селището *Чорбут*.

Би могло да се обобщи, че крайграничната карта на Шмидт представлява една нова версия на трактуване на един вече добре известен регион – неизменен театър на военни действия между руската и турската армии. Въпреки погрешността в изображението на региона обаче, картата на Шмидт все пак може да се оцени като една значима стъпка на руското картографско дело в сравнение с картографския материал от Миниховското време.

Картографската разработка на Очаковската земя, взета за основа при съставянето на атласа на Ричи-Занони, е едно в още по-голяма степен модерно и ново ниво в представянето на региона. Практически всички материали, които се съдържат в работата на Ричи-Занони, са съставени въз основа на данни, събрани до 1767 г., както изрично е посочено в атласа на Полша от 1772 г. Необходимо да

¹ Сборник РИО. Т.9. Санкт-Петербург, 1872, с. 413.

се отбележи, че лично Ричи-Занони не изследвал въпросния регион, а е използвал картографски работен материал, събран от европейски инженери (основно Данвиль, който служел във войсковите учреждения на Османската империя). И наистина, в противен случай Ричи-Занони не би могъл да допусне толкова груби грешки, а изображението на региона не би имало толкова изопачен вид. Или, както пише няколко десетилетия по-късно френският инженер Лафит-Клаве, докато пътува от Константинопол за Очаков: "... Тук не за последен път аз имах възможност да покажа, че този географ [Ричи-Занони], като следвал първите начертания на Данвиль, почти всичките места е обозначил наслука, нанасяйки ги върху карта, която не е направена по Данвилев образец."¹

Все пак, макар да се характеризират с проблематична локализация, в някои случаи огледално противоположна на действителното разположение на реките и езерата, картите на Ричи-Занони са изпълнени с богата топонимична и хидронимична номенклатура, голяма част от която до втората половина на XVIII столетие фактически не е известна или не е представена в картографията на Северозападното Причерноморие.

При разглеждането на публикуваните картографски трудове на Ричи-Занони, е необходимо да бъдат отбелязани също многобройните издания, които те са претърпели и няколко препечатки на първото издание на атласа с допълнения за отделните региони. В настоящия труд се разглеждат картата на Очаковската земя на лист 24 в "Атласа на Полша и съседните територии от 1772 година"² и картата на Днестърско-Ягорлъкския регион на Очаковската земя, представена на лист 23 в същия атлас.

Известно е, че освен атласа на Полша от 1772 г., през 1774 г. Ричи-Занони публикува и една карта на северните територии на Османската империя. Наред с това през 1779 г. той издава в Лондон като самостоятелен лист и една полска ландкарта. Картата на османските територии, от своя страна, е била издадена за първи път в началото на 60-те години, след което е била допълнена и преиздадена през 1774 година. Подобен е случаят с ландкартата на Полша, която също е преиздавана в преработен и допълнен вариант. Това е видно от един публикуван списък на населените пунктове, представен в сбирката с материали и документи под авторството на Н. Ф. Дубровин: "Списък на селищата и местностите, се намиращи покрай Днепър (Днестър – авт.) от Балта до Воджия, оттам до Очаков, а от онова покрай Буг обратно до Балта, взети от полската ландкарта, издадена в Лондон през 1779 година."³

В атласа от 1772 г. хидронимията и най-важното – топонимията, са представени както с изписване на арабица, така и на латиница. Освен това в горепосочения списък от сбирката на Дубровин наименования от картографския материал на Ричи-Занони са представени и на руски език. Интересно е, че наименованията на селищата и местностите в руската транскрипция от османски изглеждат по-правдоподобно, отколкото еквивалентите на латиница на тези наименования. В атласа изписаните на арабица османски наименования на селищата не винаги съвпадат с латинската "транскрипция". Тъкмо обратно, имената понякога са съвършено различни, което говори за събиране на информация за един населен пункт от различни по религиозен и етнически състав информативни групи. При османското изписване явно е следвано тюркското име, докато в изписването на латиница се наблюдава ярко изразена доминация на

¹ [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 17.

² Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Argentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

³ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

славянските наименования. В повечето случаи при превода от османски на френски език наименованията се представят в доста изопачен вид, особено що се касае до сложните тюркски имена. По такъв начин наименованието на дадено селище на френски език не съответства на оригиналното му османско име. Съвсем друго впечатление създава списъкът от ландкартата от 1779 година, където наименованията на руски език в по-голямата си част отговарят на османските имена на селищата. Това подсказва за пряк “превод” от османски на руски, който е довел до избягването на грешките, типични при версиите на френски език.

Ричи-Занони явно не е владее османски език, а е използвал османски материал с привличане на преводач, който в доста своеволна форма е предавал наименованията. В някои случаи наименованието на дадено селище в латинското му изписване не съвпада с османския вариант, но отразява своеобразната форма, която са употребявали местните жители, понякога като частичен превод от османски. Така например селищното име اق كوی (Ak-köy) се явява на латиница като Bialakew (Бялакев). На друго място селището قوجه لقن (Kocalıkın) има за еквивалент на латиница Kujałicz (Куяльч). Също така населеният пункт около Балта, изписан فوجمن (Kocaman), в латински вариант носи полското наименование Kuczman (Кучмань – от украинското наименование на търговския път “Кучмански шлях”, който минава през въпросния населен пункт)¹.

Що се отнася до хидрографията на Очаковската земя, картите от атласа представят централната ѝ част като заета от огромни блатисти и пясъчникови територии, което е едно твърде голямо преувеличение дори за XVIII столетие. Наличието на гористи масиви в северната част на региона съответства на действителността. В същото време обаче присъствието на големи гори в южната крайморска част изглежда съвсем фантастично. Изображението на реките, като се започне от Кодима и се върви нататък по течението на Буг, общо-взето съответства на действителността, но в топографическото им разположение има редица противоречиви моменти. Особено неправдоподобно е присъствието на голямо количество езера в североизточната част на Буго-Днестърско междуречие. Погрешно е отразен басейнът на река Березан с нейните притоци и лимани (които са по-скоро Аджалъкските езера). Разменени на местата на Куялницките и Тилигуския лимани-езера.

Хидрографията на западната част на Очаковската земя у Ричи-Занони е несъизмеримо преувеличена. С особена сила това важи за Днестър и притоците му, които са изобразени в непропорционално големи размери в сравнение с реалното положение. В същото време река Кучурган, която е доминираща водна артерия в западната част на Очаковската земя, е представена като незначителен поток. Объркано е и изображението на северната част от басейна на река Кучурган. Нейните притоци са свързани в долното си течение с рекички от басейна на Днестър, които обаче реално нямат никаква връзка със самия Кучурган. Това, от своя страна, е довело до погрешното обозначение на границите между Бендерския и Очаковския санджаци по реката Тилигул или Сух Куяльник, докато в действителност, според писмените извори, тази граница минавала именно по долината на Кучурган (в някои извори реката е именувана Сарь-Су) от района на градчето Балта до долното течение на Днестър.

Въпреки всичко, особено ако отчетем епохата на тяхното публикуване, картите от атласа на Ричи-Занони представляват една голяма стъпка в

¹ Петрунь, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения. Карта № 7.

картографирането на региона. За втората половина на XVIII в. този картографски материал е твърде актуален. Особено интересни са застъпените в атласа топонимически данни за региона. По своята информативност те се нареждат непосредствено след пътеписа на Евлия Челеби, който многократно е пътувал през въпросните територии.

В последната сметка, материалът на Ричи-Занони позволява да бъде идентифицирано всяко селище: първо – чрез използването на картографското изображение на Очаковската земя от 1767 година (или от 1772 година, според датата на изданието) с изписаните върху него наименования на селищата в османски и “латински” (полски или френски) варианти; и второ – чрез привличане за сравнителен анализ и на руския списък на селищата в региона, взет от ландкартата на Ричи-Занони от 1779 година.¹

Списъкът на селищата (на руски език), който е представен в сбирката на Н. Ф. Дубровин¹, е посочен като препис на населени пунктове, без те да бъдат разграничени от хидронимичните наименования. Това обаче не отговаря на действителността, защото една трета част от наименованията се отнася именно до реките. На свой ред картите на Ричи-Занони дават възможност да се отделят наименованията на реките от селищните. По тази причина топонимията на региона трябва да бъде анализирана, като се привлекат всички данни от Ричи-Занони както картографското изображение, така и писмено преработеният негов материал.

Изучавайки селищата на Очаковската земя, редно е да обърнем внимание и на един писмен източник, за който се споменава в чл. 5 на Айнали-Кавакската конвенция между Руската и Османската империи. Този член задължава Портата “след като отдели от онези земи една достатъчна част за формирането на Очаковския санджак, в непосредствена близост с турските области, да остави останалата част от тези придадени под нейното владение територии опразнени от каквото и да е население, ... , с изключение на селищата, които се намират там понастоящем и за които Блестящата Порта ще връчи на Руския императорския двор поименен списък с обозначение на броя и вид на техните жители, с обещание, че няма да позволи там никакви нови селища”².

И така, според Айнали-Кавакската конвенция Руското правителство признава Очаковската земя като владение на Османската империя. Територията обаче бива поделена на две части: първата – неутрална или буферна зона, където османците не могат да имат крепости и където им е забранено да създават нови селища; и втората част, като Очаковски санджак, под пряко османско управление. Границата между двете територии е установена по линията Бендер – горното течение на река Березан – устието на река Ингул при вливането ѝ в река Буг. Освен това, както изисква Айнали-Кавакската конвенция, Портата се задължава да предостави списък на селищата в Очаковската земя, които са “обитаеми само от истински турци, молдовци и други християни”³.

Изпълнението на задълженията се възлага на очаковския вали и комендант Еген-Сеид-Хаджи-Мехмед-паша, който получава ферман за практическото прилагане на условията на конвенцията. Този султански ферман нарежда разделянето на Очаковската област и указва, че на цялата ѝ територия има възможност за разселване на татари и за запазване на християнските селища, които съществуват от старо време: “Пространствата, включително степта Озу-

¹ **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

² **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

³ **Присоединение Крыма к России ...** Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 79.

Къръ, между реките Буг и Днестър, обозначени в Кайнарджийски мирен договор, бяха дадени на татарската нация, Освен намиращите се там селища, които са споменати в сегашния списък, нови да не се строят и да не се допуска заселване на неизвестни хора.”¹

Във връзка с поетите задължения по Айнали-Кавакската конвенция към фермана е приложен “Списък на селищата и местностите, намиращи се покрай Днепър (Днестър – авт.) от Балта до Воджия, оттам до Очаков, а от него покрай Буг обратно до Балта, взет от полската ландкарта, издадена от Ричи-Занони в Лондон през 1779 г.”², който Портата трябва да предостави на руското правителство. Естествено, това в никакъв случай не удовлетворява руската власт. Първо, посоченият списък е взет от картографския материал на Ричи-Занони, обработен по данни от 1767 година, които отговарят на състоянието на населението в средата на XVIII в. и не са актуални за 1779 година. Второ, списъкът не отговаря и на поставените пред османската страна изисквания във връзка с изготвянето на данните за селищата. Това, впрочем, се отбелязва и в дипломатическата кореспонденция: “... недостатъчна е връчената от Вас информация, извадена от стара полска карта от 1772 година за тамошните селища и местности, ...”³. Именно по тази причина посланикът на Русия в Османската империя изисква да бъде му връчен “достовирен списък на селищата и другите населени пунктове, които фактически се намират на територията, разположена между реките Днестър и Буг, границата с Полша и Черно море, а също така и данни за броя и състава на жителите”⁴.

Всъщност, Русия всячески търси причини за поредна война с Османската империя. Страхувайки се от един възможен конфликт с руснаците, Портата предоставя нов регистър на населените пунктове в Очаковска област с уверение за прилежно изпълнение на поетите задължения: “В настояща 1193 година 3-ти ден на месец Ребуилъ Еввелъ по лунния календар, а от Рождество Христово през 10-ти март 1779 година. С оглед изпълнение на член 5-ти от подписаната от упълномощени [представители] на двете империи конвенция [от Кючук-Кайнарджа], в точка втора е записано, да бъде предаден от Османската империя на Руската империя ясен, точен и действителен **регистър** на съществуващите днес селища и всички останали населени пунктове и жилища между реките Днестър и Буг от Полската граница чак до самия бряг на Черно море. Във всички споменати земи да не бъде нито приеман, нито укриван никой от скитащите се [хора] и особено от беглеците руснаци, поляци или татари. За всичко това бяха лично изпратени високи укази на почтените везири – Очаковски и Бендерски обер-комендант, както и на Влашкия господар. [1]193 година на Луна Джемазил Еввел на 13 ден. **Абдул-Резак**.”⁵

Предоставеният от Абдул-Резак през 1779 г. регистър на селищата на Очаковската земя съдържа две части съобразно с административното устройство и териториалното деление: 1.Списък на селищата, които принадлежат на Бендерския санджак; 2.Списък на селищата на Очаковския санджак заедно с Ханска Украйна, които са подчинени на Дубосари.

¹ **Присоединение Крима к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887,с. 286-287.

² *Список селений и урочищ, лежащих по Днепру от Балты до Воджии, оттуда до Очакова, а от оного по Бугу обратно до Балты, взятый из польской ланкарты, выданной от Риццы-Цанони в Лондоне 1779 г.* – В: **Присоединение Крима к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

³ **Присоединение Крима к России ...** Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 274.

⁴ Пак там, с. 275.

⁵ Пак там, с. 276-277.

* * *

От всичко казано дотук следва, че наличните в региона селища би трябвало да се анализират на базата на:

1. Обобщените картографски материали от 1767 година, представени в атласа на Полша на Ричи-Занони от 1772 г., и писмените данни за селищата на руски език, взети от полска ландкарта на Ричи-Занони от 1772-1779 г. представени в сбирката на Н. Ф. Дубровин. (**Приложение № 1**)

2. Данните на “Регистъра на Абдул-Резак” с двата горепосочени списъци на селищата от 1779 година. (**Приложение № 2**)

Освен това обобщеният топонимичен материал на Ричи-Занони следва да бъде представен в сравнителен план на османски (с транскрипцията му), на “латински” (полски или френски) и руски език. Също така важно е очертаването на хидрографията на региона в контекста на териториалното разположение на селищата.

Не излишно да се отбележи, че в сравнение с други регионални сведения картографските материали на Ричи-Занони максимално разкриват номенклатурата на населените пунктове във всички административни единици (османски и татарски) на Очаковска земя. Това обуславя използването на тези материали като базови при описанието на селищата.

За да се разграничат наименованията на селищата по изворов произход, те се изписват първо на арабица, както е посочено в оригинала, след което се транскрибират на турска латиница, поставена в скоби. Названията на западноевропейски езици се изписват на латиница в курсив, а наименованията на руски или украински се дават с удебелен шрифт на кирилица, така както са изписани в оригинала. Локализацията на вече идентифицираните селища е отразена върху изработените карти-схеми. За по-голяма прегледност обаче наименованията на тези селищата не са изписани върху картите-схеми, а са нанесени само като номер на населен пункт. Този номер фигурира в края на описанието на всяко отделно селище.

§ 1. Местности и селища на Ханска Украйна

Максимална концентрация на селищата на територията на Ханска Украйна се наблюдава в басейна и по протежението на най-голямата река в региона – **Днестър**. В османските документи като гранична река с Молдова и Полша и най-вече като ключова позиция в продължителните руско-турски войни често се среща под името **Турла**:

طورلا [Turla]¹ или
 نهر طورلا [Nehir Turla] – османското название се среща в ограничен брой турски картографски материал².

По различен начин реката е представена в картографските данни на Ричи-Занони от 1767-1772 г.:

نعسیر صویى [Neğsir suyu] **Неасир-Су** ³

Това наименование се среща доста рядко и е производно име от молдовското наименование на Днестър – *Nistru*.

Както е отбелязано в първа глава, центърът на Ханска Украйна се намира в непосредствена близост до Днестър в селището **Дубосар** или както сочат много от османските документи – **Томбасар**:

طومباصار [Tombasar]⁴

По същия начин е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.⁵:

Tombassar – в латинската му транскрипция от османския текст и; **Дубасар** – като руски превод, нанесен в текста.

В регистъра се посочва, че “градчето *Tombassar* е в подчинение на Каушани” – една от многобройните информации за обединение на бившите кримски хасове или мукатаи в един войводалък с административно подчинение на Бендерския пашалък.

Картографските данни на Ричи-Занони от 1767-1772 г. градчето посочват като:

دوبروصارى [Dobrusari] *Dubresary* **Добрусари** ³

Новодубосары – същият пункт, обозначен в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волан⁶.

Необходимо е да се отбележи, че за разлика от молдовските и руски източници, в които се използва предимно наименованието **Дубосар**, в османските официални документи се използва само името *Tombasar* – като център на северните територии на Очаковска земя.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 1)

¹ ВОА. Fon adı: “DH”, Dosya № 32, Gömlek № 1559 [1121 Ra 29 /];

ВОА. Fon adı: “C.AS”, Dosya № 296, Gömlek № 12297 [1171 L 18 /]; и т.н. над 50 док.

² ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سى حريظه سيدر // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

⁴ ВОА. Fon adı: “HAT”, Dosya № 10, Gömlek № 331A [1192 Ra 29 / 27.04.1778];

ВОА. Fon adı: “HAT”, Dosya № 28, Gömlek № 1342 [1201 B 13 / 01.05.1787]; и т.н. над 100 док.

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

⁶ *Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191*

От Бендерските територии по протяжението на Днестър са разположени редица селищата, подчинени административно на Дубасар и посочени в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. Първото от тях след границата на бендерските територии е селището:

Torschia – “в което около 25 къщи поданици.”¹

Дороцкая – същото селище посочено в рапорта на Де-Волян².
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 2)

По-нататък регистърът на Абдул-Резак посочва, че “на половин час разстояние от Дороцкая се намира селището:

Costansa – което има от 40 до 50 къщи поданици.”¹

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

تاتار انسقان [Tatar Aneskan] *Tatar Aneskan* **Татар-Анескан**³

Кошница – посочено в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волян.²

Необходимо е да се отбележи, че *Tatar Aneskan* е основано точно срещу селището *بوغدانہ انسقان Bogdan Aneskan*, което е разположено на противоположния бряг на Днестър на молдовска територия. Една от османските карти посочва по-ранното му наименование *أنيسك خانى [Anisk Han]*⁴.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 3)

От селището Кошница до по-южния приток на Днестър разстоянието е един час. Наименованието на реката е:

Torshia, както посочва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г., или:

Томашлык или **Томачлейк** според “Рапорт относно провинция Озу” на Де-Волян.

Помежду тази река и Днестър в регистъра на Абдул-Резак е посочено селището:

Nevharit – “в което поданици се намират в 50 къщи”.¹

Погребы – на свой ред Де-Волян посочва същото селище под това име.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 4)

На два часа път в регистъра е отбелязано горепосоченото градче Дубасар, от което има един час и половина разстояние до поредното селище:

Molovana – “което има близо 30 къщи поданици”.¹

Моловата – Де-Волян посочва това селище с 48 семейства, и под това име.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 5)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т. III., с. 286-287.

² **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , р. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

⁴ *ممالك عثمانية نك اقطار شماليه سى حريظه سيدر* // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

В атласа на Ричи-Занони и другите негови картографски материали територията с по-долно течение на Днестър от Дубосар до Бендер вмести редица селищата и местности с неясна идентификация. Наименованията им нямат еквивалент според другите изворови материали и не позволяват да ги локализираме на карта-схема. Но като номенклатурната база на наименованията в региона необходимо да бъде представена в списъка:

زوباسقزی	[Zubaskızı]	Zubaszy	Зубас-Кызи ¹
قورومش ایرمق	[Kurumuş ırmak]	Koroumich Irmak	Курумьш-Ирмак
خاص بك	[Has Bey]	As-beg и Ass beg	Хас Бей
كزغار پلنقه	[Kızgâr palanka]	Czagar Palanka	Кени-Агар-
[كنى غار پلنقه]	[Keni Aĝar palanka]		Паланка

Следващата поредица от селища се намира край реката Ягорлък, която е доста подробно представена в картографските данни от атласа на Ричи-Занони, където е посочена като:

ياورلىكى صويى	[Yaurlıkı suyu]	Strumien Jaorlıkı	Явурлики-Суи ¹
---------------	-------------------	-------------------	----------------------------------

Бергорлык – обозначение на същата река в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

Изследователят А. Мейер в своето описание на Очаковската земя посочва названието на реката – **Яурлык**, и го обяснява като “лик на неверниците”³ (вероятно от турското Gâvurlık).

От названието на реката произхождат названията на две разположени едно срещу друго селища, намиращи се при вливането на Ягорлък в река Днестър. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

قینار	[Kaynar, Kinar]	Jaorlik albo Kaynar	Кайнар
تاتار قینار	[Tatar Kaynar]	Tatar Kaynar	Татар-Кайнар
	[Tatar Kinar]		

В “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. селището Татар Кайнар е посочено като:

Coiana – “на един час разстояние от *Molovana*, която се намира на реката Бергорлък”.²

Гоян – на свой ред Де-Волян посочва това селище като гранично с Полша на две версти от полския град Яурлък. Населението му се състои от 10 къщи поданици.⁴

Разположението на двата населени пункта в непосредствена близост и с еднакво наименование Кайнар е причина те да се възприемат за едно общо селище. Впоследствие това селище в изворите е представено като един крайграничен пункт и често се среща под името **Егорлък**⁵.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 6)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

³ Мейер, А. Повествовательное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. Санкт-Петербург, 1794, с. 109.

⁴ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

⁵ Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

Долината на реката Ягорлък, която е гранична между Ханска Украйна и Полша, съсредоточава редица селища, както се посочва в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.¹:

Chesfebulka – “на три часа от селището Гоян, при реката Бегорлък, състои се от 6 или 7 къщи поданици”.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 7);

Octa – “на един и половина часа от предишното селище, състои се от 10 къщи поданици”.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 8);

Bersu – “на два часа от селището Окна”.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 9);

Chidrim – “на три часа от Бирсу при езерото (реката) Делигьоль, състои се от 15 къщи поданици”.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 10);

Bunegil – “на три часа от селището Гидерим, състои се от 50 или 60 къщи поданици”

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 11);

Едно от двете горепосочени селища под № 10 или 11 има по-старо наименование, посочено в атласа на Ричи-Занони. Вземайки под внимание, че през въпросното селище минава търговският път, по-скоро този населен пункт е Гидерим. Наименованието произхожда явно от турския глагол *gitmek* и в превод означава “Проход” или “Минаване”.

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

قوجمان	[Kuçman]	<i>Kuczman</i>	Коджаман ²
قوجه مان	[Kosaman]		

Селището се намира на османско-полската граница, където се пресича търговският път от Полша през Очаковската степ в Крим и Запорожките земи. Вероятно полското название на “път” – *Kuczanski Szlak* се използва за обозначаване на граничния пункт. Украинският изследовател Ф. Е. Петрунь посочва на същото място селище с името **Вама**³, което при превод от румънски означава “Митница”.

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т.III., с. 286-287.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni**. *Carte de la Pologne ...*, р. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т.III., с. 91-92.

³ **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения, Карта № 7.

Търговският път след пресичане на границата според картографските данни от атласа на Ричи-Занони е посочен като:
 کروان یولی [Kervan yolu] *Kervan Joli* **Керван-Уолы**¹

Покрай търговския път в долината на горното течение на река Тилигул се намират селища, които не са обозначени нито в атласа на Ричи-Занони, нито в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г., но известни според писмени извори още през 1750 г.:

Пащицел – селище, известно като “старо село с тамошни жители власи” през 1753.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 12)

По същия начин, без споменаване в горепосочените извори, в ограничен брой османски документи се среща селището:
 نانی قریه سی [Nani karyesi] - османско название³.

Nanii или *Anani* – латинската му транскрипция се употребява предимно във влашки извори⁴.

Нания – по същия начин Ф. Е. Петрунъ го изписва на руски език в картографските си работи⁵.

Анания – под това име същото селище е посочено в “Рапорт относно провинция Озу” на Де-Волян на руски език.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 13)

На юг от търговския път и река Тилигул в атласа на Ричи-Занони са нанесени редица по-малки селища. Картографските данни на Ричи-Занони ги посочват под общо название като:
 یوز قیو [Yüz köy] *Iuz Keiou* **Юз-Кую**¹

В превод горепосоченото название означава “Сто села”, което говори за наличието тук на многобройни украински и молдовски чифлици, поставили в последствие при увеличаване броя на ханетата началото на пръснати върху обширна територия селища с големи разстояния помежду им. С такъв начин на заселване същият пункт е посочен като:

Валегоцулуй – в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волян.⁶

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 14)

Населени пунктове в състав от две-три къщи под формата на семеен чифлик (хутор) са разпространени по цялата територия на Ханска Украйна. Това се обяснява с традиционния начин за водене на стопанство от страна на молдовските и особено на украинските семейства.

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: Присоединение Крыма к России: ... Т.III., с. 91-92.

² Материалы для истории южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 281.

³ ВOA. Fon ad: “HAT”, Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788]

⁴ Сергиевский, М. В. Молдаво-славянские этюды. Москва, 1959, с. 128.

⁵ Петрунъ, Ф.Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения, Карта № 5.

⁶ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

Най-широко разпространение хуторското или чифлишко стопанство получава във владенията на Хас Томбасар, който обхваща горното течение на река Кучурган и многобройните ѝ притоци. Това е територия във вътрешността на Очаковска земя, достатъчно отдалечена от границите и отличаваща се с по-голяма сигурност и спокойствие за населението.

Трите притока на Кучурган са посочени погрешно в атласа на Ричи-Занони последователно на османски език, в еквивалента му на латиница и в руски вариант от “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г.:

هديم كولى	[Hedim gölü]	<i>Hedjm Gheuli</i>	Гедим-Киой ¹
قورغاش صويى	[Koragaş suyu]	<i>Korgasch Souii</i>	Кургаши-Су
ردمانى صويى	[Radamanı suyu]	<i>Radamani Souii</i>	Редманы-Суи

Търговският път от Подолия по посока към Очаковска земя минава по водораздела на басейна на спомената река Ягорлък и течащата на изток от нея река **Кодима**, която също като Ягорлък е северна граница на османските територии.

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

قُدْمه دره سى	[Kodma deresi]	<i>Kodeme Deresi</i>	Катга-Дереси ¹
---------------	------------------	----------------------	----------------------------------

قودنى دولينه [Kodını Doline] – посочено в една от османските карти², изработена в традицията на Кантемир. Наименованието на река в транскрипция на кирилица звучи като “Кодъни Долина”, което сочи за явно славянски произход.

На територията по протежението на река Кодима и търговския път са разположени в непосредствена близост едно до друго редица селища, образувани още по времена на полското управление в региона, като голям брой от селищата са основани след Карловицкия мир от 1699 г. Едно от на-старите от тези селища е **Балта**. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

بالتھ	[Balta]	<i>Balta</i>	Балта ¹
-------	-----------	--------------	---------------------------

Balta – като “градче на два часа от горепосоченото селище *Bunegil* на полската граница” го отбелязва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.³

В османските документи по-често се среща арабско изписване на наименованието с твърдо [t]:

بالطھ	[Balta] ⁴ ,	което е по-логично, изхождайки от вокализацията при изписване на латиница и кирилица.
-------	--------------------------	---

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 15)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: Присоединение Крыма к России: ... Т.III., с. 91-92.

² ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سى حريطه سيدر // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: Присоединение Крыма к России ... Т.III., с. 286-287.

⁴ BOA. Fon adı: “HAT”, Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788].

Територията по течението на р. Кодима и особено градчето Балта заради стратегическото му разположение в голяма степен безпокоят руските власти. Особено ги интересува информацията относно струпването на население в крайграничните територии и най-вече сведенията за селищата покрай пътищата, свързващи вътрешните османски територии с Молдова и по-нататък. Материалът, събран от разузнавачи за войсковото ведомство на Русия, е частично представен в публикуваната работа на Скалковски “История на Новата Сеч”¹.

Кодимската част на Ханска Украйна през 50-те и начало на 60-те години на XVIII в., в доста голяма степен е обект на засилени миграционни процеси, което довежда до основаване на редица селища покрай десния (татарски) бряг на Кодима. Новите селища с украинско и молдовско население не остават без внимание от страна на Полша и Русия. Преди всичко, оживеният “Покрайкодими тракт” от Бендер през Ханска Украйна в посока за Балта и Голта определя този регион като първостепенен по икономическа значимост в цялата Очаковска земя. До голяма степен именно той обезпечава потребността от търговски връзки на Османската империя с Русия и Полша.

На второ място, това е с негативни последици за полските и руските територии заради заплахата от масово бягство на украинско население в ханските селища на Буго-Днестърско междуречие от Брацлавското воеводство на Полша и от разорените Запорожки земи на казаците. Съществува обаче и противоположно мнение, което преценява положително концентрацията на християнско население на турска територия, с помощта на което Русия би имала подготвена база за бъдещи руско-турски противоборства в региона. Немногочислените известия за населени пунктове покрай реката Кодима са оставени предимно от запорожките казаци. Пратениците от казашкия Кош пътували “по околоръстен [път] в Буджак чрез Полиево Езеро”² и по-нататък “по степта по течението на Яурлък (Ягорлък) и [покрай границата с] Полша”³.

По поръчение на руското гранично ведомство, Запорожият Кош съобщава, че събирането на сведения за новите селища по течението на Кодима е проведено с участието на преводача Константинов. Представяйки се за руски търговец, който пътува за панаир в градчето Балта по маршрут от руска територия, Константинов съобщавал, че: “Ханските паланки, които са зад реката Буг всъщност са населените пунктове: Голта – Криве Озеро – Бобрик – Ясинова – Гвята – Прилетъ – Балта”⁴.

Продължение на списъка на селищата в изследвания регион по-нататък е представено в комбиниран вид, като се използват данните на Константинов и вече посочените по-горе източници. След споменатото вече градче Балта първото селище по река Кодима е:

Прилети – “пета паланка (от руските територии) на река Кодима, на разстояние от руските граници около 80 версти, заселена е от около 10 години, жителите са повече от 100 души”¹.

Perlcin – “на два часа от градчето Балта, селище, населено с поданици”, под това име същото селище е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.⁵
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 16);

¹ Скалковский, А. А. История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 55-56.

² Пак там, Ч.1. Одесса, 1885, с. 43-45.

³ Пак там, Ч.3. Одесса, 1885, с. 104.

⁴ Пак там, Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

Гвята (т.е.- *Гольма*) – “четвърта паланка, намираща се в посока към горното течение на реката Кодима, противоположно на полското градче Гвята. Разстоянието от руските граници е 70 версти, заселена е от около 10 години, жителство имат до 300 къщи”.¹

Halime – “на два часа от Перелет, селище населено с поданици” е посочено за същото селище в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 17);

Ясеновая – “трета паланка от руската граница (според Константинов) в посока към горното течение на реката Кодима, противоположно на полското селище Ясеновой, разстоянието от руската граница е около 60 версти, заселване започва през 1761 г., жителство имат до 20 семейства”.¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 18);

Поредното селище **Бобрик** не присъства в списъка на Константинов, но е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.:

Buberk – “на два часа от селището Гольма”.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 19);

Кривое Озеро – “втората паланка се намира зад реката Буг покрай реката Кодима, противоположно на полското селище Кривое Озеро, на разстояние от руските граници 20 версти, основана е като селище през 1762 г., жителство в нея имат до 40 къщи”.¹ Това гласят сведенията на Константинов, но вероятно селището е било създадено още десет години по-рано срещу полското селище Полиево Озеро (Кривое Озеро), разположено до самата татарска граница през 1753.³

Ghaivaresi – “на два часа от селище Бобрик покрай реката Курма (Кодима)”, посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²;

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

Кریوه بالته بازاری [Kriva Balta Bazarı] *Kriva Balta Bazari* **Крива-Балта-Базары** 4

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 20)

Голта – “първа паланка от руската граница от миналата 1762 година над реката Буг, при самата руска граница срещу селище на Слободския казашки полк – Орел, жилища има до 30 къщи”.¹

Havlita – “на осем часа от селището Кривое Озеро, срещу крепостта Орел на полските и руските граници, където се съединяват реките *Гиок-Су* (Синюха) и *Ак-Су* (Буг). Селището се

¹ Скальковский, А. А. История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 55-56.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т.III., с. 286-287.

³ **Материалы для истории южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774).** Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 276.

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т.III., с. 91-92.

състои от 15 или по-скоро 16 къщи поданици от молдовската нация, което принадлежи към Дубасар” е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.¹

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

تاتار اورل [Tatar Orel] *Tatar Orel* **Татар-Урел**²
Olta

Татарская слобода срещу Орел³ по този начин отбелязват руските картографи въпросно селище под влияние на първоначалното наименование на Голта, в тюркски еквивалент *Tatar Orel*.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 21)

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват поредния приток на река Буг, който може да бъде разчетен по различен начин предвид изписването му на арабица:

روسلی دره سی [Rusli deresi] или *Roumeli Deresi* **Русли-Дереси**²
رومیلی دره سی [Rumeli deresi]

В долината на тази река е разположено украинско или влашко селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

رومان [Roman] *Roman* **Роман**²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 22)

Представените писмени извори на Константинов до голяма степен уточняват мащабите на преселническото движение и неговата продължителност в северната част на Ханска Украйна, а поредицата новосъздадени селища говорят за доста висока плътност на населените пунктове именно по крайграничните територии в сравнение с останалата вътрешна територия. Тази концентрация на селища обяснява в известна степен мотивацията на османското и кримското управление за създаване на административен регион, отделен от прякото управление на санджакбеювете. Освен това определящ фактор за създаването на отделно управление несъмнено е и етническият и конфесионален състав на населението, който контрастира с османски и татарски доминиращия компонент на териториите на санджаците и Кримското ханство.

Преселването достига най-голяма интензивност именно през 50-те 60-те години на XVIII в. Предпоставки за нарастващата миграция от една страна са усложненията в живота на населението от полските и руските територии, а от друга страна привлекателността на ханските привилегии, давани на преселници в Ханска Украйна. Лоялността на османската и кримската администрации в региона довежда до плътна населеност покрай търговския тракт, особено важен за Османската империя. Въвеждайки фискални облекчения за първоначалния период от пребиваване в региона, кримският хан “Крим-Герей на широко примамвал към себе население от съседните райони”⁴. Както съобщава казашкият пратеник Константинов: “Във всички гореописани нови селища еснафите жителство имат, според известия за тези селища във всяка паланка са без облагане с каквито и да било повинности. В отдавна зелените паланки:

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т.III., с. 286-287.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni**. *Carte de la Pologne ...*, p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т.III., с. 91-92.

³ **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. Київ.: Археографічна комісія ВУАН., 1931, с. 34.

⁴ **Сборник РИО.** Т.42. Санкт-Петербург, 1885, с. 393.

Голяма, Прилети и градчето Балта живущите еснафи се намират под ръководство на хетман Влашки (*m.e. - Дубосарски*), в полза на който се взима от всеки доход от добитък и занаятчийство десета част.”¹

Наличните източници посочват, че регионът по течението на р. Кодима е най-населен в сравнение с останалата територия покрай река Буг и в известна степен по-плътнот от региона покрай Днестър. С течение на времето в равноотдалечената от границите вътрешна част на региона с преобладаващ номадски компонент, постепенно се отбелязва поява и на отседнало население. Централната част на Очаковска земя изобилства с неусвоени земи, с което предизвиква постепенно нарастване на населението именно в този, ценен в стопанско отношение регион покрай горното течение на реките Тилигул, Голям и Среден Куялници.² Регионът практически не е изследван и не е представен в картографския материал на Ричи-Занони. Но данните от руското разузнаване посочват именно този регион с многобройно население. Това е основната причина за претенции от руска страна относно представения първи списък на населените пунктове в Буго-Днестърското междуречие и за настоячиво искане да бъде изготвен верен регистър на селищата от Абдул-Резак през 1779 година.

В обобщение на целия наличен материал би могло да се твърди, че през втората половина на XVIII столетие на територията на Ханска Украйна, подведомствена на Дубосарския войвода, се намират най-малко двадесет и две селища с постоянно пребиваващо население.

Фрагментът от карта:

Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 . - m. № 23.

¹ Скальковский, А. А. История Новой Сечи., Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

² Иващенко, М. Исторический очерк Ананьевского уезда и города Ананьева. Одесса, 1895, с. 45-46.

§ 2. Местности и селища на Очаковски санджак в Буго-Днестърското междуречие

Формирането на селища по Очаковската земя като гранични пунктове започва още през XVI столетие. Измежду първите се споменава укреплението в устието на Днестър – Кара-керман (Черни град), като антитеза на отдавна създадения Ак-Керман (Бял град, Белгород). През XVIII в. на мястото на Кара-керман се посочва селището Маяк, Мияк-гечид или Татар-Хазан. В същото време той е свързващо звено с Паланка в транспортния коридор от Буджак за Очаков и като цяло за Крим. В северните предели на Днестър при река Ягорлък се намира замъкът-крепост Калаур (Наблюдателна Кула), която има особено значение през XVII в. при непрекъснатите казашки набези в степта. Също така като опорни пунктове с оглед на бъдещо основаване на санджаци се посочват най-големите селища – Хаджибей, Аджидере и като главен град Очаков. По-късно по периметъра на границите се появяват селищата на река Буг – Аргамакли-сарай, Ак-мечет, Мечетска Чертала, Чечаклей. През XVII в. се основават Балъклей, Андреев остров, Витовт брод, Грамоклей и др.¹ Особено важно значение придобива през XVIII в. приморската крепост Хаджибей. Ремонтирана и усилена, крепостта още през 1593 г. играе ролята на едно от важните звена в поредицата от фортификации като граничен, митнически, търговски и отбранителен пункт².

Османското название на целия регион Очаковска земя (Ozi çölü) произхожда от тюркското наименование на една от най-големите европейски реки – Днепър, по-точно от тюркския му еквивалент “Озен”. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اوزی صوی [Ozi suyü] *Ouzi Souii* ³

Максимална концентрация на селищата от Очаковския санджак се наблюдава в басейна и по течението на най-голямата река в региона – Буг:

اق صوی [Ak suyü] – османското название на реката често се среща в османската документация⁴ за Очаковския санджак и в картографския материал⁵.

Ак-су – по същия начин названието на реката е обозначено на руски език в “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г. и в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.⁶

¹ Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6, 1928, с. 157-167.

² *Documente privitoare la istoria Românilor*. Vol. XI, adunate, adnotate și publicate de N. Iorga. №CCXLVI. București, 1900, p. 700.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

⁴ *ВОА*. Fon adı: “НАТ”, Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788]

⁵ ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سی حریطه سیدر // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

⁶ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т. III., с. 286-287.

Главният населен пункт, център на санджака, разположен в Буго-Днестърския регион, е градът-крепост **Очаков**. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

قلعه اوزی [kale-i Ozi] *Kal-ai-Ouzi; Oczakov* **Каляй-Ози** ¹

Ozi – “крепостта е разположена срещу *Kilburun* оттатък лимана. Тук се намират както крепостта, така и самият град с 25 хилядно население, сред което 45 къщи на арменци”, отбелязва Бъжъшкян в своите спомени от обиколката на Черно море.²

Във влашките извори и в някои османски документи като производно от турското изписване на наименованието “Озу” или “Ози” се използва наименованието “Возия”. Картографският материал на Ричи-Занони погрешно го локализира като отделен населен пункт:

ووجيا [Vociya] *Vozia* **Воджия** ¹

Старото татарско наименование на същата крепост Очаков е:

جان کرمان [Can-Kerman] – използва се предимно в османските фискални документи на дефтердара, а също така и в кадийски съдебни протоколи. Наименованието Джан-керман служи и като обозначение на център на каза:

قضاء جان کرمان [kazâ-i Can-Kerman]³

Очаков – както посочва пътеписът на Лафитт-Клаве, бил “в миналото доста многолюдна крепост на десния бряг на Днепър и устието му, която преди вместила от 8 до 10 хиляди души, включително с трите негови предградия и новото, в което живеят татарите, преселени от Крим.”⁴

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 57)

Присъствието в Очаковската земя на многобройни татарски орди, както и фактът, че по-голяма част от нея била владяна като хас от Кримския хан, определили наименованието на целия регион. Слабите османски институции в региона не позволили целокупната област да бъде обявена за санджак. Подчертана била обаче връзката ѝ с град-крепост Очаков, като по този начин се демонстрира административното ѝ подчинение спрямо държавните институции в Очаков. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони посочват региона като:

اوزی تاتارلارینک
طیراغی [Ozi tatarlarının
toprağı] *Ouzi-Kala
Tatarlerinungn
Topraghi* **Ози-Татарларын-
Топраги** ¹

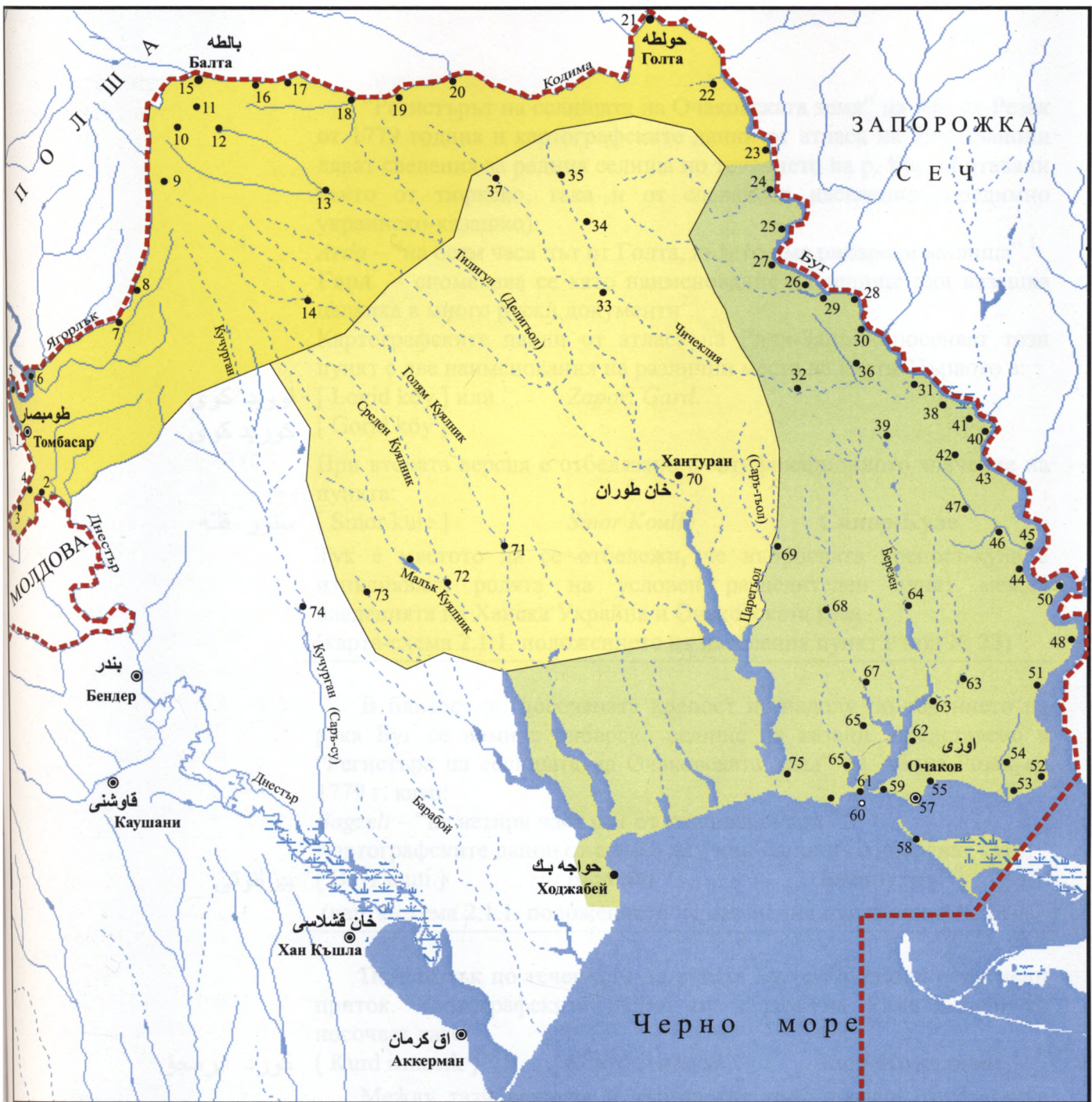
Ханска Украйна в северната част на Очаковския санджак има една условна вътрешна граница, която разделява териториите под пряко управление на османската администрация в лицето на Очаковски кадия, от кримските владения върху хасовата мукатаа Томбасар (или, както ги наричат руските извори – “владенията на Дубосарския войвода”).

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² *Vijışkyan, P. M. (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, s.100-101.*

³ *ВОА. Fon adı: “С.МЛ.”, Dosya № 13, Gömlek № 599, [1127 Za 06 / 03.11.1715]*

⁴ [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 82-92.

Карта-схема № 2.1.1. Селищата на
Очаковския санджак и Ханска Украйна

	- граница на османските територии		- център на каза
	- земята на Йедисанската орда		- казага Джанкерман (Очаков)
	- Ханска Украйна		- обозначение на селище

“Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 година и картографските данни от атласа на Ричи-Занони дават сведения за редица селища по течението на р. Буг, обитавани както от тюркско, така и от славянско население (предимно украинско-казашко):

Arda – “на осем часа път от Голта, където има рибарски жилища”.¹

Гард – споменава се като наименование на селище или казашка паланка в много руски документи².

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват този пункт с две наименования на различни места на карта. Първото е:

لوويد كوی [Lovid köy] или *Zapor. Gard.*³
 كوريد كوی [Goid köy]

При втората версия е отбелязано фортификационното значение на пункта:

سنور قلّه [Sinor kule] *Sinor Koulle* **Синор-Куле**³

Тук е мястото да се отбележи, че въпросната крепост-кула е изпълнявала ролята на условен разделителен пункт между владенията на Ханска Украйна и Очаковската каза.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 23)

В близост до посочената крепост по-надолу по течението на река Буг се намира рибарско селище на казаки, представено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Bagzeli – “на четири часа път от казашкия Гард”¹

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

بيزانوتی [Beyzanuti] *Byzanoti* **Базанути**³

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 24)

По-нататък по течението на реката Буг е отбелязан един неин приток. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

كورد ايرمجق [Kurd irmacık] *Kourd Irmadzik* **Кюр-Ирмаджик**³

Между тази рекичка и търговския път, вървящ от полската граница до река Буг, са разположени няколко фортификации и селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

كرد مكزت [Kurd manzıt] или *Kourd Meczet* **Кюрд-Мекзет**³
 كرد مچت [Kurt meçet]

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т. III., с. 286-287.

² **Материалы для истории южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774).** Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 330.; **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. III. Санкт-Петербург, 1887.; **Петрунь, Ф.** Степове Побужжя в господарськiм та вiйськовiм укладi Украiнського пограниччя. – В: Журнал науково-дослiдних катедр мiста Одеси. Т. II, №2. Одеса, 1926, 3-15.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , р. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

На свой ред в списъкът от “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. на същото място упоменава още един населен пункт:

Acmezit – “на четири часа път от Багзели, където до скоро се виждаха следи от [крепостта] Ак-Мечет, т.е. Москеи”¹;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 25)

Според картографските данни от атласа на Ричи-Занони още по-надолу река Буг, в района на притока Чербати-Суи, се намира селището:

قوقز كمويى	[Kokuz Kemuyi]	<i>Cryczkiezemy</i>	Кокюр-Кемули ²
قرقز كمولى	[Karkaz Kemuli]		

У Абдул-Резак същото селище е обозначено като:

Cumghezdi – “разстояние на един час от Ак-Мечета”¹;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 27)

Поредният приток на Буг е посочен според картографските данни от атласа на Ричи-Занони като:

چرباتى صويى	[Çerbatı suyu]	<i>Tscherbati Sou.</i>	Чербати-Суи ²
-------------	------------------	------------------------	---------------------------------

Около тази река е разположен населен пункт, пряко свързан с търговския път, който пресича на това място река Буг. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

كروان اسكى مترسى	[Kervan Eski	<i>Kervan Eski Meteresi</i>	Керван-Эски-Метереси
------------------	---------------	-----------------------------	-----------------------------

Заедно с керван-сарая на същото място се посочва и един отбранителен пункт:

قپى قولى اسكى قلعه سى	[Kapı Kuli Eski kalesi]	<i>Kapikuli Eski Kal.</i>	
--------------------------	---------------------------	---------------------------	--

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 26)

По-нататък по течението на Буг следват още редица форпостове и селища. Едно от тях картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اوسان اطه سى	[Osan adası]	<i>Osan Atası</i>	Осан-Адасы ²
--------------	----------------	-------------------	--------------------------------

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 28)

Другите са отбелязани в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Hottanli-devesi – “в три часа разстояние от Кумгезди”¹;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 29)

La Palanka di Suleima-Aga – “в един и половина часа разстояние от Хоттанли-дереси”¹;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 30)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т. III., с. 286-287.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** *Carte de la Pologne ...*, p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

Една от най-големите реки-притоци на граничната река Буг, е посочена в атласа на Ричи-Занони само на османски език без еквивалент на латиница:

زقزاقلو صويى [Zikzaklu suyu] **Зикзаклу-Суи**¹

В устието ѝ се намира едноименно укрепено селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

زقزاقلو [Zikzaklu] *Zikzakli* **Зикзаклу**¹

В “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. се споменава:

Zabezekil Calasi, т.е. крепостта *Zabezekil* – “на четири часа разстояние от паланката Сюлейман-ага, на едно възвишение на брега на река Буг, на мястото на Татинлик”² (вероятно става дума за едно от по-рано съществувалите на това място селища).

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 31)

В средното течение на река Зикзаклу се намират редица селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

اولغانى او [Olağanı Ev] *Ulgani ev* **Олгани-Ев**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 32)

يشيل قيو [Yeşil köy] *Iaschel Kuju* **Ешил-Кюю**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 33)

كرش [Kerş] *Gersch* **Керш**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 34)

قزق قيو [Kazak köyu] или *Kuk Kuju* **Кюк-Кюю**¹
قوق قيو [Kavak köyu]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 35)

Река Зикзаклу има редица притоци, както това е посочено и в атласа на Ричи-Занони. Според картографските данни от атласа на Ричи-Занони първият е:

تسيقرتابته صويى [Tsikâretbate suyu] *Sakrembata souii*

На притока се намира селището:

بوغان [Bogan] *Bogan* **Буган**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 36)

Трите притока на река Зикзаклу, без селищата, са представени твърде погрешно в атласа на Ричи-Занони. По-долу са приведени последователно наименованията им на османски език, на латиница и в руски вариант от “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г:

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ*

... – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

طنه ایدل	[Tane İdil]	<i>Tana Idel</i>	Тана-Эдиль	¹
اولی دره سی	[Avlı deresi]	<i>Auli Deresi</i>	Авлы-Дересы	¹
کسکنا ایدل	[Kesgâna İdil]	<i>Kskenna Idel</i>	Кескена-Идиль	¹

Крайният най-“протегнат” на север приток на река Зикзаклу, с редица езерца, всъщност е рекичка:

قرل ایدل	[Kızıl İdil]	<i>Kizil Idel</i>	Кызыл-Идиль	¹
----------	----------------	-------------------	--------------------	--------------

Край едно от езерата на тази река, в централната част на Очаковската земя, е разположено селище, което според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочено като:

تامان	[Taman]	<i>Taman</i>	Таман	¹
-------	-----------	--------------	--------------	--------------

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 37)

Следващият приток на река Буг според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочено като:

چورتلی صوی	[Çorteli suyu]	<i>Tschertoly Sou.</i>	Чуранли-Суи	¹
------------	------------------	------------------------	--------------------	--------------

Между реките Зикзаклу и Чертала, на брега на Буг, е обозначен населенният пункт:

علی سرای	[Ali saray]	<i>Ali Serali</i>	Али-Сарай	¹
----------	---------------	-------------------	------------------	--------------

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 38)

На устието на река Чертала се намира селището:

قزداغان	[Kızdıgân]	или	<i>Kazagan</i>	Курган	¹
قزه غان	[Kazagân]				

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 39)

След притока Чертала, на юг по течението на река Буг е обозначено едно от най-старите украински селища в региона, останало още от периода на полското владичество над Буго-Днестърския регион. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اندرویو	[Andreyuv]	<i>Andreev</i>	Андреюф	¹
---------	--------------	----------------	----------------	--------------

Същото селище е посочено и в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Азиос – “новата крепост, в близост до която е разположено селището:

Ormanci – “на четири часа разстояние от гореспоменатата крепост Забезекил”²

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 40)

В непосредствена близост до селището Андреев са разположени стари казашки фортификации. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

روس اسکی مترسی	[Rus Eski meteresi]	<i>Rus Eski Meteresi</i>	Рус-Эски-Метересы ¹
----------------	-----------------------	--------------------------	---------------------------------------

(карта-схема 2.1.1. положението на населенния пункт е под № 41)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

Следващият приток на река Буг е обозначен в картографските данни от атласа на Ричи-Занони като “Суха река”:

قرو صوی [Kuru suyu]; *Kourou Souii* **Куру-Суи**¹

В устието ѝ се намира на противоположни брегове два селища:

جنویز کوی [Ceneviz köyu] *Dgenewiz Kewi* **Дженевиз-Киой**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 42)

اوچ چشم [Üç çeşme] *Utsch Tchechme* **Уч-Чешме**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 43)

Поредните две реки според картографските данни от атласа на Ричи-Занони са посочени като:

صولونطسه صوی [Solonitsa suyu] *Sulonitze Souii* **Солонитсе-Суи**¹

نرد دره سی [Narrad deresi] *Narrad derisi* **Наррад-Дереси**¹

Малко по на юг, преди да се достигне реката Солоница, в устието ѝ се намира селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اوزون کوی [Uzun köy] *Ouzoun K.* **Узун-Киой**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 44)

Между река Буг и долното течение на река Солоница, в камениста местност, е разположено едноименно с реката селище. По нейното горно течение се намират и няколко други, по-малки населени пунктове. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

صولونطسه [Solonitsa] *Solonitza* **Сулунитсе**¹

Sulunzchi – “на два часа разстояние от Орманджи”, според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 45)

اوی [Evi] *Evi* **Эви**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 46)

الماح [Almah] *Almah* **Алмах**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 47)

Между реките Буг и Березан картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват местност с наименование:

قراتعه کیر [Karatağı Kır] *Karanga Kir* **Каранга-Кыр**¹

Carenschi – “на два часа път от Солоница” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 48)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ*

... – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам – В: Присоединение Крыма к России ...* Т. III., с. 286-287.

На юг от посочената река Наррад-Дереси покрай Буг са разположени редица фортификации и селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

تره قلعه [Tarîh kule] *Tara Koulle* **Тара-Кулле**¹
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 50)

Тази кула се намира в местност с наименование:

كلكره صویی [Gülgükra suyu] или *Kukukra Kewii* **Гюлгюлре-Су**¹
كلكره صویی [Güllüllere suyu]

Вероятно названието е свързано с един от ръкавите на река Буг, от който навярно е дошла и думата “Су”.

قپی قولى قلعه سی [Kapı Kuli kalesi] *Kapikuli Kalasi* **Капу-Кули-Калеси**¹
Chetik-Deresi – “селище в долината на Кетик-Дересибурну на разстояние от Карънджи един и половина часа път” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 51)

اسکی بدرقی قلعه [Eski Badraki kale] *Eski Badraki Kal.* **Ески-Бадураки-Кале**¹

Basavia-Calasi – “т.е. Базавическата крепост, на три часа път от Четик-Дереси, на мястото, където се съединяват реките Днепър и Буг” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 52)

اوتدن قلعه [Öteden kule] *Otden K.* **Отдан-Кулле**¹
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 53)

В непосредствена близост до гореспоменатата крепост се намира селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочва като:

كومر کوی [Kömür köyi] *Kumer Kewii* **Кумюр-Киой**¹

Agighol – “на два часа разстояние от Базавия, която е разположена при вливането на Ак-Су в Озу-Су. Селището е достатъчно населено; там се намират 15 османски чифлици”, посочва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.²
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 54)

قریمندی [Krimendi] *Crimendi* **Крыменди**¹

Jassibelgha – “на един час разстояние от Аджигьоль, в което има турски чифлици и поданици от 30 до 40 къщи”, посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.²

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 55)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ*

... – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

Селището Крименди (Яселка) е отделено от Очаков с рекичката:

قورو صويو	[Kuru suyu]	<i>Kourou s.</i>	1
قریمندی بازار	[Krimendi bazar]	<i>Krimendi bazar.</i>	1

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 56)

Централният град на региона Очаков вече беше представен в началото на настоящия списък. В непосредствена близост до него се намират редица фортификации. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

قل بورن	[Kıl-Burun] или	<i>Kil-born</i>	1
قلبورن	[Kılburun]		

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 58)

حسن پاشا قلعه سی	[Hasan Paşa kalesi]	<i>Hasan Paşcha Kalasi</i>	Хасан-Паша-Каляасы	1
------------------	-----------------------	----------------------------	---------------------------	---

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 59)

برزان اطاسی	[Berezan adası]	<i>Berezan Atasi</i>	Березен-Адасы	1
-------------	-------------------	----------------------	----------------------	---

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 60)

اولو قلته	[Olu kulle]	<i>Olu kulle</i>	Оллу-Кулле	1
-----------	---------------	------------------	-------------------	---

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 61)

В централната част на Очаковския санджак, според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е обозначена река, която се влива в Черно море в непосредствена близост до крепостта Очаков (Ozi):

برزان صویی	[Berezan suyu]	<i>Berezan Souii</i>	Березен-Суи	1
------------	------------------	----------------------	--------------------	---

Всъщност, долната половина на течението тази река е един вид на езеро-лиман, свързано с Черно море.

В устието му се намират гореспоменатата крепост Хасан Паша Калеси и островът Березань. В средната част на езерото, на двата му противоположни бряга, се намират две селища:

بیقلمش جامع	[Yikilmış sami-i]	<i>Iikilmich Dgiami-i</i>	Икылмыш-Джами	1
-------------	---------------------	---------------------------	----------------------	---

Bicuza – “покрай езерото Березан; има от 30 до 40 къщи и е населена с местните турски военни ямаци и поданици”, посочва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

Пекуч – същото селище представено в описанието на Де-Волан.³
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 62)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ... – В: Присоединение Крыма к России: ... Т. III., с. 91-92.*

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам – В: Присоединение Крыма к России ... Т. III., с. 286-287.*

³ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

ياللى توزلى [Yalı Tuzlı] *Jali Tuzli* **Ялы-Тузла**¹
 (карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 65)

Река Березан има няколко притока без обозначени на тях селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اورمان ايدل [Orman İdil] *Urmani Idel;* **Орман-Идиль**¹
 سلقان دره سى [Salkân deresi] *Salkan Dere* **Салкан-Дереси**¹

Най-източен приток на Березан има отклонение и езеро:

جىللى صويى [Ceylli suyu] *Dschili Souii* **Джилли-Суи**¹
 سوسار كولى [Susar gölü] *Susar Gheuli*

Между Джилли-су и Березан при езерото е разположено селище:

قره قيو [Kara köy] *Kara Kuju* **Кара-Кую**¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 64)

При вливането на река Джилли-су в езерото Березан, на източния му бряг, е разположен населен пункт, който според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочен като:

ويرانه شحر [Veyrane şehir] *Virane Chehir* **Вейране-Шегер**¹

Onichi – “на един час от Вісуза (или Березан); селището се състои от 20 къщи, населени с ямак-“мъже”² и поданици” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.³

Оника – същият пункт в описанието на Де-Волян вече се посочва като ново турско селище.⁴

Ян-чокрак - това селище се посочва в описанието на Де-Волян като клон на старото селище Оники, с ново название.⁴

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 63)

В “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г. наименованието на реката *Susar Gheuli* е посочено на руски език и като селище:

Сусаз-Киной¹

Сасък – същото селище в описанието на Де-Волян.⁴

В “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. е предоставена информация за това и за редица други селища, които не са отбелязани в картографските данни от атласа на Ричи-Занони относно северната част на басейна на реката Березан:

Giangin-Cosaghi – “с население от 30 до 40 турски ямаци и поданици”³

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 67)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² В оригиналния текст на руски език е посочено, че “... деревня ... населена ямаками-мужиками и подданными ...”. Вероятно преводът на руски е направен от османското словосъчетание “yerlü yamaklar”, където “yerlü” идва от корена “er” – мъж.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т. III., с. 286-287.

⁴ *Наследие Ф. П. Де-Воляна. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191*

Canlioba – “на четири часа от споменатото селище, на разстояние от Очаков осем часа”.¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 68)

Sarighiol – “на разстояние четири часа от Джанлиоба, на разстояние от Очаков дванайсет часа”.¹

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 69)

Няма преки указания за местонахождението и възможната локализация на трите горепосочени селища. Можем да предполагаме, че те са се намирали във вътрешните територии на Очаковската земя.

На запад от река Березан се намира блатиста местност. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

اولو بطاقلو بيابان [Olu Bataklu *Olou Bataklu Beiaban* Олу-Батаклу-
Beyaban] **Беябан**²

Тази местност се пресича от най-големите реки на Очаковската земя с множество притоци. В атласа на Ричи-Занони те са обозначени погрешно, огледално противоположно на реалното им положение:

اولو تلى كولى [Olu Teli gölü] *Olou Teli Gheuli* Улутчи-Киой²

Това наименование се отнася по-скоро към Телигулското езеро, отколкото към реката Телигул.

Северното продължение на тази река-лиман е представено като:

كوچك تلى كولى [Küçük Teli gölü] *Kutschuk Teli Gheuli* Кючук-
Тели-Гооли²

Последните две реки представляват, всъщност, една – най-голямата река на централната част на Очаковската земя под името Делигьол или Телигул.

اولو قغلىق صويى [Olu Kağılnık suyu] *Olou Kagalnik Souii*; Олу-
Кагалник-Суи²

قورى قغلىق صويى [Kuru Kağılnık suyu] *Kourou Kagalnik S.* Куру-
Кагалник-Суи²

Граничната река на Очаковския санджак с Бендерските земи е приток на горепосочения Сух или Среден Куялник:

كوچك قغلىق صويى [Küçük Kağılnık *Kutschuk Kagalnik* Кючук-
suyu] *Souii* Кагалник-Суи²

През целия период на османското присъствие в Буго-Днестърското междуречие реката и езерото Делигьол играят роля на ключова разделителна линия със съседните държави. Така и през XVIII в. реката остава като главна артерия или ос за разселване на Йедисанските орди.

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т. III., с. 286-287.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni**. *Carte de la Pologne ...*, p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

В горната част на езерото-лиман Тилигул е разположена “Резиденция ногайского солтана”, както това се посочва в картографския материал на Я. Ф. Шмидт “Гранична карта на Руската и Турската империи и Полша. 1769 година.”, публикуван в сбирката на Кордт¹. Нейната локализация обаче остава неясна. Също и в атласа на Ричи-Занони местността, при която река Делигьол се влива в едноименното езеро, е посочена като централен чергарски стан и резиденция на Йедисанския хан:

قبيلهء نوغای یدزان [Kabile-i Nogay *Kabilei Nougai* **Кабилги-Ногай-**
Yedizan] *Jedsani* **Едисан** ²

Евентуалната резиденция на тази орда, е селището с наименованието **Коблево**, което вероятно идва от турското *Kabile*.
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 75)

Другото селищно наименование, напомнящо за тази орда, подсказва за настаняване в селище на сановник с титлата “хан”:
Hanturan – “покрай езерото Делигьол, на седем часа от селището Сарьгьол”, посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 година.³

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 70)

От Хантуран и река Тилигул в западна посока до бендерските земи, на представените по-горе реки, Абдул-Резак посочва четири селища:

Cubanlic – “на осем часа път от Хантуран; старо селище, което се намира в една голяма долина. Разположено е на реката Голям Куялник”³;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 71)

Orta-Cubanlik – “на четири часа път от Кубанлък, старо селище в една голяма долина. Разположено е на реката Среден Куялник”³;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 72)

Caracas-Cubanlik – “на два часа път от Орта Кубанлък, старо голямо селище. Разположено е на реката Малък Куялник, в долина, която се простира на север до град Балта”³;

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 73)

Sarise – “на два часа път от Каракаш Кубанлък, старо голямо селище. Разположено е на реката Кучурган или Сарь-Су, долината на която се простира до граничния пункт Балта”³. Течението на тази река служи за условно разграничение с Бендерския санджак.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № 74)

¹ Кордт, В. Материали до історії картографії України. Ч.1. Київ.: Археографічна комісія ВУАН., 1931, с. 34.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т.III., с. 91-92.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т.III., с. 286-287.

Чергарският стан на гореспомената резиденция на Йедисанския хан в южните си части граничи с местности или горички, които картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

ای اورمان	[Ay orman]	<i>Ai Urman</i>	Эй-Орман ¹
قارچالیک	[Karçaleylek]	<i>Kar Tchialilik</i>	Карча-Лейлек ¹
	[Karçalılık]		

В по-горното течение на Делигьол чергаруват редица орди. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اسکی زاپلزاقلی سلیم	[Eski Zapelzaklı	<i>Eski Zapelzakly Selim</i>	Эски-Заперзаклу-
کرای	Selim Girey]	<i>Kerai</i>	Селим-Гирей ¹

В местността около горното течение на Делигьол и Къзъл-Идил, според атласа на Ричи-Занони, се е помещавал чергарски стан на орда:

اون چادر	[On çadır]	<i>On Tschadir</i>	Он-Чадыр ¹
----------	--------------	--------------------	------------------------------

Местността, където река Делигьол се влива в Черно море, е обозначена като:

قومی اراضیسی	[Kumli arazısı]	<i>Kumli Arazisi</i>	Кумлу-Аразыси ¹
--------------	-------------------	----------------------	-----------------------------------

Посочената местност е територия за чергаруване на ногайците от:

وردوی اسماعیل میرزا	[Ordu-i İsmail Mirza]	<i>Ourd Ismail Mirza</i>	Ордуй-Исмаил-Мирза ¹
---------------------	------------------------	--------------------------	--

Голяма концентрация на чергарски станове се наблюдава около реките Къзъл-Идил и Зикзаклу:

یکی زاپلزاقلی اسلعم	[Yeni Zapelzaklı	<i>Iegni Zapelzaklu</i>	Ени-Запелзаклы-
کرای	İslam Girey]	<i>Islam Kerai</i>	Ислям-Гирей ¹

وردوی میر علی	[Ordui Mir Ali]	<i>Ourd Mir Ali</i>	Ордуй-Мир-Али ¹
---------------	-------------------	---------------------	-----------------------------------

وردوی کسای میرزا	[Orduy Kasay mirza]	<i>Ourd Kasai Mirza</i>	Ордуй-Касай-Мирза ¹
------------------	-----------------------	-------------------------	---------------------------------------

Между реките Куру-суи и Солоница-суи се е разположил чергарски стан на:

وردوی ایرخان قانلی	[Orduyu İrhan Kanlı]	<i>Irkhan Kangli</i>	Ордуй-Ирхан-Канли ¹
--------------------	------------------------	----------------------	---------------------------------------

В непосредствена близост с крепостта Очаков, между реките Буг и Березан според атласа на Ричи-Занони са разположени и редица по-дребни ногайски орди:

بهادور	[Bahadur]	<i>Bahadur</i>	Багадур ¹
--------	-------------	----------------	-----------------------------

ادساق	[Adsak]	<i>Adsak</i>	Адсак ¹
-------	-----------	--------------	---------------------------

وردوی کروتوجاکی	[Orduy Krutuçaku]	<i>Ourd Krotojaki</i>	Ордуй-Крютючики ¹
-----------------	---------------------	-----------------------	-------------------------------------

وردوی الاش میرزا	[Ordu-i Alaş Mirza]	<i>Ourd Alasch Mirza</i>	Ордуй-Алаш-Мирза ¹
------------------	-----------------------	--------------------------	--------------------------------------

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; Список селений и урочищ ... – В: Присоединение Крыма к России: ... Т.III., с. 91-92.

В заключение може да се каже, че вътрешните и югоизточните територии на Очаковския санджак притежават най-голямо количество селища, за разлика от централната част на Буго-Днестърското междуречие, която остава недостатъчно населена чак до края на османското присъствие в региона. Най-обширни територии заемат редица чергаруващи татарски кибли на Йедисанската орда. Освен централната кибла на йедисанските ногайци, като цяло ордата обединява още дванайсет кибли.

Населените пунктове в Очаковския санджак са представени предимно като отбранителни фортификации по реката Буг. Селища с постоянно население са посочени предимно в Очаковската околия и покрай търговските пътища за Бендер и Аккерман. В количествено отношение се наброяват общо петдесет четири населени пункта.

Фрагментът от карта:

Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 . - m. № 23.

§ 3. Местности и селища на Буджашките санджаци в Буго-Днестърското междуречие

Бендерският санджак, който е разположен около двата бряга на долното течение на река Днестър, е най детайлно представен като картографско изображение в разработките на Ричи-Занони . Според атласа му Очаковската земя (Буго-Днестърското междуречие) е разделена на две части. Западната ѝ част е посочена като намираща се под управлението на Бендер – крепостта, разположена на десния бряг на Днестър в пределите на Бесарабия (Днестърско-Прутското междуречие). Макар че, както посочват множество документи, тази територия принадлежи административно на Бендерския санджак¹, същевременно западните Очаковски земи са и султански хас, даден на Кримския хан, какъвто е и случаят с централен Буджак. Присъствието в западната част на Очаковската земя на многобройни ногайско-татарски орди определя тези територии като татарски. По аналогия с татарите от Буджак, които се намират в периодично подчинение на Бендерските и Аккерманските санджакбееве, татарите от западната част на Очаковската земя също придобиват наименованието “Буджашки”, с общ център в Каушан (Дунавско-Днестърското междуречие).

Именно по този начин западната част на Очаковската земя (т.е. отвъдднестърската местност, намираща се срещу крепостта Бендер), е представена и в атласа на Ричи-Занони :

تاتارلرينىك بوجاق طپراغى	[Bucak tatarlarının toprağı]	<i>Budzak Tatarlerinugn Topraghi</i>	Буджакъ- Татарларынь- Топраги	²
--------------------------------	---------------------------------	--	--	--------------

Като основен терен за чергаруване на ордите е определена територията покрай реката Кучурган. Второто ѝ название, както става ясно от “Регистъра на селищата на Очаковската земя ” на Абдул-Резак от 1779 г., е Саръ-Су.³

Картографските материали от атласа на Ричи-Занони посочват реката като малка и без никакви селища по бреговете ѝ:

كورك زغان صويى كوچرغان صويى	[Kürk Zağan suyu]	<i>Kurczagan Souii</i>	Кюркуган-Суи	²
	[Küçürgân suyu]			

В действителност тя протича от север на юг през цялата Очаковска земя. Реката изобилства с притоци, които Ричи-Занони погрешно показва като притоци на Днестър. Де-Волан на свой ред предоставя обширна номенклатура от селища покрай тази река и притоците ѝ.

Според картографските материали от атласа на Ричи-Занони реката Кучурган пресича обширна заблатена местност:

بيابان اراضيسى	[Beyaban arazısı]	<i>Bejaban Arazisi</i>	Бябан-Аразосся	²
----------------	--------------------	------------------------	-----------------------	--------------

¹ Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.; Отчет относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г. – В: Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 115; НБКМ, Ориенталски отдел, Фонд № 311А. Арх.ед. 2. лист 1.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; Список селений и урочищ ... – В: Присоединение Крыма к России: ... Т.III., с. 91-92.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: Описание принадлежащих деревень к Дубасарам – В: Присоединение Крыма к России ... Т.III., с. 286-287.

В средната и горната част на същата река са разположени повечето от чергарските станове на Буджашко-ногайските орди. Картографските материали на Ричи-Занони ги посочват като:

اوردوی گزوحلی	[Orduy Gözuhlî]	или <i>O. Czevdzely</i>	Ордуй Гъезухли ¹
اوردوی گزوحلی	[Orduy Gözücelî]		
اوردوی قلچجی	[Ordu-i Kalıçıcı]	<i>Ourd. Keliczi</i>	Ордуй-Клыджу ¹
اوردوی منذاب	[Ordu-i Manzab]	<i>Ourdoui Mandzab</i>	Ордуй-Манзаб ¹
اوردوی قیاسول	[Ordu-i Kıyasul]	<i>Ourd. Kajasul</i>	Ордуй-Кыясуль ¹

На югоизток от крепостта Бендер, владенията на Бендерския санджак се простират чак до устието на Днестър, където има редица по-дребни рекички. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

تابئاق صوی	[Tabannak suyu]	или <i>Tabannak S.</i>	Табанак-Суи ¹
یلبئاق صوی	[Yalbattak suyu]		

Покрай реката Табанак-Суи, според картографските материали от атласа на Ричи-Занони, са разположени селищата:

مرد کرای کوی	[Murad Girey köyü]	<i>Mourad Kerai K.</i>	Мурад-Гирей-Кюй ¹
--------------	----------------------	------------------------	-------------------------------------

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 1)

اسکی پسقہ	[Eski Peski]	<i>Eski Piska</i>	Ески-Писка ¹
-----------	----------------	-------------------	--------------------------------

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 2)

یکی پسقہ	[Yeni Peski]	<i>Iegni Piska</i>	Ени-Писка ¹
----------	----------------	--------------------	-------------------------------

Едно от последните две посочени селища, с по-голяма вероятност Ески-Писка, в други османските документи се определя като населен пункт **Паска** (Paska), на територията на хаса на Кримския хан.²

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 3)

چوربوت	[Çorbut]	<i>Tschorbut</i>	¹
--------	------------	------------------	--------------

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 4)

ابوالغازی	[Abulgazi]	или	<i>Abulgasi</i>	Абулгазы ¹
ابدالغازی	[Abdalgazi]			

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 5)

По-южното течение на Днестър, след Табанак-Суи, според Ричи-Занони, са разположени две селища:

ابراہیم تمړک	[İbrahim Temrük]	<i>Ibrahim Temruk</i>	Ибрагим-Темрюк ¹
--------------	--------------------	-----------------------	------------------------------------

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 6)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ... – В: Присоединение Крыма к России: ... Т. III., с. 91-92.*

² ВОА. Fon adı: "C.HR.", Dosya № 97, Gömlek № 4843 [1194 L 16 / 15.10.1780]

یکی قزرنه [Yeni Kazarine] или *Iegni Czarne* **Ени-Карзене**¹
 یکی چورنه [Yeni Çorne]
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 7)

Най-южният приток или по-точно един от ръкавите на Днестър откъм Очаков, според картографските материали от атласа на Ричи-Занони, е посочен като:

بوساو صویى [Busau suyu] или *Busau S.* **Бусау-Суй**¹
 برساو صویى [Birsav suyu]

По течението на Бусау-Суи са разположени редица селища:

اشرق [Aşrak] *Asrak* **Асрак**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 8)

تاتار قزان [Tatar Kazan] *Tatar Kazan* **Татар-Казан**¹

Таргаргазанъ или **Татархазанъ** - същото селище представено в картите на Де-Волян.²

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 9)

كفه [Keffeh] *Keffeh* **Кефе**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 10)

В равнинната територия около устието на Днестър, покрай малката рекичка без наименование (вероятно сегашната река Барабой), е разположено селище. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

قویه لیچ [Kuyalıç] или *Kujalicz* **Куджалыкин**¹
 قوجه لیقن [Kocalıkın]

Вероятно същото селище в дефтера за събрани зърнени храни от Бендерската каза е посочено като:

قویانق قریه سی [Kuyanık karyesi]³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 11)

Западната част на Бендерския санджак достига до река, която има връзка с Куялницките езера-лимани. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

اسیاق صویى [Asyak suyu] *Asyak souii* **Асияк-Су**¹

Покрай тази река е разположено едноименно селище:

اسیاق [Aseyak] *Asyak* **Асияк**¹

Както и предишното селище, то е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от Бендерската каза като:

اسییه قریه سی [Asiye karyesi]⁴

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 12)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² *Наследие Ф. П. Де-Воляна. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191*

³ *НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.*

⁴ *НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.*

Едно от най-старите селища на Очаковска земя, подчинено на Бендер, е представено в “Регистър на селищата на Очаковската земя” от Абдул-Резак през 1779 г.:

Suchiunli – “на шест часа разстояние от река Саръ-Су (Кучурган) на брега на Днестър; жители му са поданици на Бендер”.¹

Sujutliu – така селището е обозначено на картата на Бауер.²

Суклея – като “старо село” срещу Бендер го посочва изследователят на Бендерската крепост Аствацатуров; едно от първите упоменавания на селището в руските извори е свързано с картографирането на местността по време на Миниховската военна операция в хода на руско-турската война от 1735-1739 г.³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 13)

“Регистърът на селищата на Очаковската земя” от Абдул-Резак през 1779 г. продължава с селищата:

Parkan – “на два часа разстояние от Суклея; населено с някои бендерски поданици”.¹

Varean – посочва картографски материал на Бауер.²

По-ранният картографски материал на Ричи-Занони отбелязва същия пункт като:

بيقلمش قلعه [Yıklmış kale] *Iik. Palanka* **Икилмыш-Кале** ⁴

Паркан – на свой ред го посочва Де-Волан.⁵ По-късно това била една от първите български колонии при управлението на руската администрация.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 14)

Chilacu – “на разстояние от Паркан на три часа; има над 40 къщи”.¹

От своя страна Ричи-Занони отбелязва селището като:

ولمزسو [Velmezsü] или *Olmassu* **Велмесу**
اولمزسو [Olmaz su] **Олмаз-Су** ⁴

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 15)

Ричи-Занони продължава със селището:

قره كوی [Kara köy] *Karakul* **Кара-Киой** ⁴

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 16)

Северно от селищата Челаку и Каракой на бендерска територия са разположени редица притоци на Днестър. Картографският материал на Ричи-Занони ги отбелязва като:

قومرول صوی [Kumrul suyu] *Komorul Souii* **Кумруль-Су** ⁴

Комарова – на свой ред Де-Волан я посочва под това име.⁵

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России ...** Т. III., с. 286-287.

² **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr. [1774].

³ **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 85.

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

⁵ **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

Рекичката има две разклонения, едното от тях е обозначено само в латинския вариант: *Baran S.* Второто разклонение е представено в три наименования:

قٲٲٲٲٲٲ صوٲٲٲ [Katını suyu] *Katini Souii* **Кайнаны-Су**¹

Покрай тези рекички са разположени няколко селища. Картографският материал на Ричи-Занони ги отбелязва като:

قوٲٲٲٲٲٲ [Kumrul] *Komorul* **Кумрул**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 17)

ٲٲٲٲٲٲٲٲ قوٲٲٲ [Yıkılmış Kuban] *Tatar Kuban* **Икълмыш-Кубан**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 18)

اق قٲٲٲٲ [Ak köyü] *Ak Kuju* **Ак-Кую**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 19)

چشمه كوٲٲٲ [Çeşme köyü] *Tschischma Kev.* **Чешме-Киной**¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 20)

طٲٲٲٲٲٲ [Tatızlık] или *Taczlık* **Татызлык**¹
طشلق [Taşlık]

Taslık – “селище, което състои от 5 или 6 къщи на поданици [на Бендер]” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.²

طاشلق قريه سي [Taşlık karyesi] – селище, посочено в дефтера за събиране на зърнени храни от Бендерската каза.³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 21)

В атласа на Ричи-Занони е показано, че селището се намира на река:

Daslika – фигурира само изписване на латиница;¹ еквивалентът му на кирилица по-скоро е “Ташлък”;

Ташлък – посочено е като “балка” (долина) в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волан.⁴

Веднага след река *Daslika* има няколко притока на Днестър, посочени в атласа на Ричи-Занони на османски език и с еквивалента му на латиница; разполагаме и с руски вариант от “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г.

منغولى صوٲٲٲ [Menguli suyu] или *Manguli S.* **Мангули-Су**¹

منغولى صوٲٲٲ [Numguli suyu]

Тази река, на свой ред, има множество отклонения като долини и няколко притока – рекички:

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: *Присоединение Крыма к России ...* Т. III., с. 286-287.

³ НБКМ, Ориенталски отдел., Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.

⁴ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

اللى صو [Elli su]	<i>Elli S.</i>	Элли-Су ¹
دوه نك صو [Devenin su]	<i>Devenugii Souii</i>	Девенен-Су ¹

В горното им течение е посочено селището:

اوچ چشمه [Üç Çeşme]	<i>Utch Tchechme</i>	Учь-Чешме ¹
-----------------------	----------------------	------------------------

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 22)

Най-северното селище покрай Днестър, принадлежащо административно към Бендерския санджак, е **Делакеу**. В османската си абревиатура то дублира с едноименно селище от централните територии по течението на река Кучурган. Картографският материал на Ричи-Занони го посочва като:

اق كوى [Ak köy]	<i>Bialakev</i>	Ак-Киой
-------------------	-----------------	----------------

Беляковка – едно от първите посочвания за селището е в ръкописен сборник на руските пътища от Киев за Цариград.² Там то се споменава като граничен населен пункт на Бендерския санджак.

Беляка – същото селището показано на картата на Исленьев³.

Делакау – на свой ред посочва Де-Волян в “Рапорта относно провинция Озу”⁴ през 1792 г.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 23)

В картографския материал на Ричи-Занони обилно присъстват граматически неточности при транскрибирането на имената от османски на руски или на латиница. Различното им изписване на латиница или на кирилица от варианта на арабица, е в някаква степен превод от османски на полски и вероятно отбелязва използването на различни по своя етнически произход информатори за събиране на топографски материал за едно и също селище. В резултат, голяма част от названията на населените пунктове е невъзможно да бъдат съпоставени с реалните селища. Същевременно, по някои различия в изписването на едно и също селище може да се проследи формирането на славянското наименование, използвано вече при руската администрация.

Относно броя на селищата, за действителното положение може да се съди по материалите на В. Григорович. Изследователят на историята на Южна Украйна, позовавайки се на материалите на Де-Волян⁵ и други архивни извори от втората половина на XVIII в., твърди: “До войната (1768-1774 г.) в Очаковска област имаше 4 града – Очаков, Аджибей, Аджидер, Дубосар и 150 селища, добре заселени и обработвани, предимно от татарите”.⁶

Представеният материал на Ричи-Занони насочва вниманието върху редица селища, разположени между Тилигулския и Березанския лимани, особено

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ ...* – В: *Присоединение Крыма к России: ...* Т. III., с. 91-92.

² Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

³ Исленьев, И. Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.

⁴ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 114-115.

⁵ *Rapport a la situation géographique et topographique de la province Ozou ou Yedissan communément appelle: le Step d'Oczakovie.* / Отчет относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г.

⁶ Григорович, В. Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876, с. 17.

селищата Джангин-Козакхи, Бикоза и Оники, в които “жителите са поданициямаци, ямак-“мъже”¹ и турски ямаци”. Ямаците в Османската империя било нещо като батерейните войници. Като се има предвид големият брой запорожки казаци, които преминали под османското поданство и се заселили в Очаковската земя, от названията на посочените селища може да се направи извода за украинско-казашкия етнически състав на населените пунктове. Освен това може да се предполага много по-голям брой казашки селища в южната част на Очаковската земя, отколкото в Ханска Украйна. Това личи от писмата на руския посланик в Константинопол Стахийев, който говори за настаняването на казаци в Бесарабия (западната част на Очаковска земя), в Хаджибей, Ацидере (Аджидере) и Яникополя (Янък хисарь).²

Недостатък на материала на Ричи-Занони и на списъците от “Регистъра на Абдул-Резак” е отсъствието в тях на информацията относно селищата на ногайците, които османската администрация разглеждала като временно номадско население. Обобщената информация от атласа на Ричи-Занони представя само приблизително разселването на ордите върху терена.

Съществува предположение, че “Регистърът на Абдул-Резак” освен посочените два списъка на селища е съдържал още един трети – от река Тилигул покрай брега на Черно море и Днестърския залив до Бендерските територии. Вероятно южната част на Очаковска земя е била административно подчинена на Аккермански санджак, за който обаче не се споменава в условията на Айнали-Кавакската конвенция. Това означава, че османските власти не били задължени да предоставят на руснаците информация за южните селища. Другата причина за липсата на описание на въпросните територии е присъствието на голям брой казаци и ногайци покрай Днестър, информацията за които можела да усилва противоречията с Русия.

Изследването на селищата на Очаковската земя през XVIII ст. предполага използването в най-голяма степен именно на картографски материал, който най-пълно представя общата картина на населеност. Писмените извори предоставят информация предимно за отделни части на региона или тематически описват една или друга “номенклатура”, като например селищата по търговските пътища или тези в крайграничните части на региона.

Все пак, някои от тези извори могат да бъдат използвани за изследването на селищата от югозападната част на Очаковската земя. Едни от немногобройните турски материали, които представляват интерес в тази насока, е пътеписът на арменския изследовател Минас Бъжъшкян, който пътешествувал по крайбрежието на Черно море в края на XVIII ст., но публикувал спомените си десетина години по-късно.

Минавайки по северозападния бряг на Черно море, Бъжъшкян доста повърхностно описва топографските особености на региона, като отделя повече внимание на населените пунктове:

“Крепостта **Ozu** се намира срещу **Kilburun** през залива. Тук се намират както крепостта, така и самият град с 25-хилядно население, сред което 45 къщи на арменци. От Дон до **Kirkkilesi** това е земя на един народ, която носи името – *Tatar çölü* (*Татарска земя*). Татарите, които се намират тук всъщност са татари от Озу, татари от Буджак и татари от Добруджа или Ногайски татари.

¹ В оригиналния текст на руски език е посочено, че “... деревня ... населена ямаками-мужиками и подданными ...”. Вероятно преводът на руски е направен от османското словосъчетание “yerlü yamaklar”, където “yerlü” идва от корена “er” – мъж.

² **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

Селището **Perezen** се намира недалеч от Озу на брега на неголяма река. След две мили достига до лимана *Deligöl* (*Делигьол*), на западния бряг на който има стара крепост **Hasan-paşa**; на осемнайсет мили по-нататък са пристанището и селището **Baba-Hasan-Yarlari**. След петдесет мили срещу Озу е селището **Khocabey**. Близо до него е долината *Acalik* (*Аджалик*).

По-нататък пътят води до далечна разрушена крепост през долините на рекичките *Gahirce* и *Acidere*. Там сега се намира неголямото селище **Yanık-Palanga**. От онова място започват земите на Буджашките татари.”¹

По-подробно описва същия регион и френският инженер Лафитт-Клаве, който като военен инженер на османска служба детайлно проследява придвижването по основната транспортна артерия на Северозападно Причерноморие, като минава по същия път, по който е минал и Бъжъшкян. В пътеписа на Лафитт-Клаве от Константинопол до Очаков частично са отразени селищата от Днестър до Очаков². Вземайки за основа текста на Лафитт-Клаве, предложеното по-долу описание на селищата, почива и върху други извори, отразяващи ситуацията в региона, като по-специално внимание се обръща на материала на Бъжъшкян:

Гаджи-Дере – “разположено е срещу Аккерман на другия бряг на река [Днестър]. Селището е получило названието си по името на една рекичка, която се влива в лимана. Селището било, както разказват, по-голямо от Аккерман, но е разорено от руснаците през миналата война [1768-1774 г.], ...”²

Едно от най-първите посочване за селището е през 1637 г. в кореспонденция на полски гетман Станислав Конецполски, където се говори за **Хаджидере** (*Hadzidere*).³

Бъжъшкян не споменава за селището Гаджи-дере, но отразява рекичка *Acidere*, която минава по край пътя.¹

В османските документи селището се споменава като голям пункт с пристанище, използвано от Кримското ханство за транспортиране на пшеница за Истанбул. Наименованието на селището е едноименно с дерето, отгичащо се в Днестър:

غجيدره [*Acidere*]⁴ или
آجی دره [*Acı-dere*]

Odzider – вариантът на латиница за селището и крепостта, извлечен от няколко европейски картографски материала.⁵

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 24)

Покрай брега на залива до изливането му в морето са разположени няколко села, които не са посочени в пътеписа на Лафитт-Клаве. Първо, това е пристанището, известно още от времето на пътуването на Евлия Челеби. То е разположено на минимално разстояние срещу Аккерман и носи наименованието:

От-ярък,² **Кременчуг** – според описанието на Де-Волян.¹

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 25)

¹ **Vjişkyan, P. M.** (Trabzonlu). *Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819.* Istanbul, 1969, с. 100-110.

² [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

³ **Andrzej Korytko.** *Poselstwo Krzysztofa Dzierzka na Krym w latach 1636-1637.* // Поляки на півдні України та в Криму. Одеса-Ополе-Вроцлав, 2007. с.35.

⁴ **BOA.** Fon adı: “C.BLD”, Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 Ş 14 / 06.02.1765]

⁵ **Maison.** *Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la d'Autriche d'apres materiaux les plus authentiques et les plus recen, publi'ee et se vende.* 1820.

Следващите две селища са пряко свързани с проливите от река Днестър към Черно море:

Giribirzina² – това ранно наименование отговаря на турския произход на името, и вероятно имало значението на “Вход в пролива”, което е превод от османско-турското:

کری بوغازنه [Geri boğazına]

В руска интерпретация се среща наименование, изписано по същия начин:

Гирибурзина, но в по-късните руските карти то се изписва предимно като:

Бузиновата или **Бузина води**.³

(карта-схема 3.1.1., положението на населенния пункт е под № 26)

بوغاز [Voğaz]

Boğaz¹ – крайното селище на брега при вливането на Днестър в морето. В буквален превод – “Пролив”.

Бозгаз или **Бугаза** се среща в многобройни руски картографски материали.²

(карта-схема 3.1.1., положението на населенния пункт е под № 27)

Пътеписът на Лафитт-Клаве продължава с редица долини и селища:

Бурмои-Дере - “След два часа ход по равнина, пътят минава през една долина, по която тече блатист ручей с ширина на четири тауза.”¹

Долината е известна още от пътуването на Евлия Челеби. Инженер Де-Волан я посочва като: “Долина Перебойна (Барабой). На 8 версти от вливането ѝ морето, казаците започнали да устройват селище, именувано **Перебойна**; то вече има 7 семейства”.⁴

(карта-схема 3.1.1., положението на населенния пункт е под № 29)

آقارجه دره [Akarcı-dere]

غكرجه [Gekerce]

Акарша-Дере - “След един час езда стигаме до дерето, през което протича ручей; падината е тясна а нейните брега доста стръмни.”¹

Gahirce – Бъжъшкян отрази потока, без да споменава за селище.⁵ Но Де-Волан отбелязва “долината **Акарджа** с рекичка, ... където имаше две татарски села, имената на които са загубени”.³

Гакержа – посочва се в по-късен картографски материал.⁶

(карта-схема 3.1.1., положението на населенния пункт е под № 30)

¹ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

² [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

³ Де-Волант. Карта географическая изображающая Область Озу или Едизань иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.

⁴ Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

⁵ Вѣjšкѳан, Р. М. (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafiyası. 1817-1819. İstanbul, 1969, с. 100-110.

⁶ Подробная миллилитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

قریم [Kırım]

Крим – “При преминаването на тази долина [Акарша] се вижда татарско селище, което се намира от дясната страна на пътя на разстояние на 1500 тауза”.¹ Сигурно това е едно от двете селища в долината Акарджа, споменати от Де-Волян.²

Далник – според по-късен картографски материал³.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 31)

Таллак-Дере – “След три и половина часа езда от Гаджи-Дере, пътят стига до долина, през която протича ручей, който може да бъде преминал при един брод. ... Местността е населена с някои татарски селища, обитаеми частично от кримски преселници, ...”¹

Де-Волян посочва местността като “Долина **Дальник**”.²

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 32)

Коджа-Бей – “намира се на Черно море, на залива, където морското крайбрежие образува доста спокоен рейд; състои се от две татарски селища, разделени с малка падина.”¹

В османските документи пунктът се споменава като неголяма крепост с пристанище и маяк. Пунктът в редки случаи се среща като Коджабей или Качибей, но практически почти винаги се изписва като Ходжабей:

حواجه بك [Hocabey]⁴

قوجه بك [Kocabey]⁵

През втората половина на XVIII в., заради продължителните войни и приближаването на руската граница, значението на малката крепост-паланка Ходжабей се засилва. С помощта на френските инженери тя е преустроена и преименувана на Йени Дюния – “Нов свят”, в османско-турско изписване:

يکی دنیا [Yeni Dünya],

Janiduni – изписването на латиница, представено в редица карти на европейски изследователи⁶.

Янидуни – руският вариант, представен предимно в следвоенните разработки на войскове инженери⁷.

¹ [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

² Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

³ Подробная миллиметровая карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁴ BOA. Fon adi: “C.AS”, Dosya № 1046, Gömlek № 45944 [1178 Za 16 / 07.05.1765] ;

BOA. Fon adi: “C.BLD”, Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 § 14 / 06.02.1765] ;

BOA. Fon adi: “HAT”, Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787] ; и така нататък, в Министерски Османски Архив в Истанбул относно географически показалец Ходжабей се намират над 1300 османско-турски док.

⁵ BOA. Fon adi: “C.ML”, Dosya № 736, Gömlek № 30047; BOA. Fon adi: “C.AS”, Dosya № 1045, Gömlek № 45909.

⁶ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.; Carte von der Moldau und Walachey nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief.. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

⁷ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.; Исленьев И. Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.

Понякога, отбелязвайки фортификационно значение на населения пункт, в османските документи той се изписва като “Паланка Хаджибей”:

حواجه بك پلنقه سی [Nocabey palankası]¹

По-рядко се употребява наименованието:

حواجه بك حصاری [Nocabey hisarı]²

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 33)

По-нататък в пътеписа на Лафитт-Клаве следва описание на селищата по пътя от Ходжабей за Очаков:

Татар-Киои-Дермен – “След един час път покрай морския бряг, ... от лявата страна на пътя се вижда вятърна мелница и татарско селище”³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 34)

Пътеписът продължава с дерета и рекички:

“*Аджеле* – езеро, до което се стига след тричасова езда ...,

Аджеле-Дере – пътят стига до долина с малък ручей;

Аджеле-Гел – след известно време, пътят стига до другото езеро ...;

Бише-Дереси – необходимо е да се мине през една падина с ручей;

Телегул – достига се след шест часа езда; ширината му е между 800 и 900 тауза, ...”³

В непосредствена близост до крепостта Очаков Лафитт-Клаве посочва няколко селища:

Тузла – “селището се достига, след като се премине през падината на Телегул; после пътят се простира из равнина ...”³

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под № 65)

Гиаур-Киой - “на един час разстояние от Тузла, лежи върху едно равно поле от лявата страна на една безводна долина. Най-после, след три часа езда от споменатото селище, пътят достига до десния бряг на езерото *Березена*, ...”³

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под № 67)

По-Березена – “намира се на около една миля преди вливането в Черно море. После пътят се спуска към долината *Метели*, ... От Метели до Очаков има само три четвърти час езда; по пътя се намират две безводни долини. След това отдясно остават овощните градини и предградието на молдовците, а пътят стига до укрепленията на предградието на Очаков през портата Метели.”³

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под №)

¹ ВOA. Fon adı: “HAT”, Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787];

BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 260, Gömlek № 10828 [1201 B 02 / 20.04.1787];

BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 821, Gömlek № 1204 [1204 Ca 27 / 12.02.1790]; и т. н.

² ВOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 1096, Gömlek № 48375 [1194 R 09 / 14.04.1780]

³ [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

Както може да се забележи, описанието на причерноморските територии от Лафитт-Клаве съдържа доста детайли за природните особености на региона, като особено акцентува върху топографските и хидрографските условия и върху възможностите за придвижване. Първостепенната задачата на Лафитт-Клаве е да отрази евентуалните пътища и местата за преминаване на реките и наличието на селища покрай тези транспортни комуникации. На някои места той заостря вниманието върху етническия състав на населението, а в някои случаи, когато става дума за основание на ново селище, отбелязва и произхода на преселниците.

Описанието на Лафитт-Клаве, както и по-късният пътепис на Бъжъшкян, са едни от немногобройните извори за изследване на селищата в югозападната част на Очаковската земя. Информацията за селищата в тези описания обаче представя преди всичко по пътищата от Аккерманските земи до Очаков, без да се упоменават по-вътрешните пунктове. По тази причина, за да бъде представена пълната картина, за редица селища се използва предимно картографски материал.

Особено полезни с оглед изучаването на югозападната част на Очаковската земя са “Картата на Молдавия” изпълнена от Бауер през 1774¹, и в още по-голяма степен – “Картата на Молдавия и Влахия по истински квартирмейстерски чертежи”, публикувана от Шмидт в края на руско-турската война от 1774 година.² Посочените карти взаимно се допълват една друга, като представят различна информация относно запада и югозапада на Буго-Днестърското междуречие.

Събирането на материалите за съставяне на картата на Шмидт протича по време на военните действия в хода на руско-турската война от 1768-1774 г. Затова границите в тази карта са нанесени без да се вземе под внимание следвоенната Айнали-Кавакската конвенция, според която източна граница на Османската империя вече става реката Буг. Второто, което си заслужава да се отбележи е, че концентрацията на селищата именно в югозападната част на Очаковската земя, което може да се види на картата, отговаря на реалното положение, защото военните действия се развивали само в източната и северната части, без да причинят опустошение в по-западните територии. Картата доста точно отразява хидрографията на региона, което говори за по-професионално отношение към представянето на материала в сравнение с френската или полската картография по същото време. Номенклатурата от наименования обаче е отразена под влияние на публикуваните вече карти на Ричи-Занони.³ Съвкупното използване на вече публикуван картографски материал и детайлното изследване на хидрографията на региона в картата на Шмидт позволяват доста точно да се отрази топографичната локализация на селищата. За съжаление, в Дубосарски регион е представена само хидрографията, без указание за селищата, които у Ричи-Занони са дадени доста подробно, но често с грешна локализация на реките.

На свой ред картата на Бауер отразява в източната си част именно Дубосарския регион, което позволява да се идентифицират поне част от населените пунктове, фигуриращи в картографските материали на Ричи-Занони и да се посочат непредставените в други извори данни.

За изследването на селищата на Очаковската област, наред с картографските материали, изпълнени в традицията на Ричи-Занони, е необходимо да бъдат привлечени и други, които съдържат допълнена или коригирана информация.

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774]

² Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

³ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.

Първо, това е “Картата на Молдова и Влахия”¹, публикувана на немски език като съвместна разработка на няколко картографи. Населените пунктове в нея са изобразени идентично с тези в картата на Шмидт, с преобладаващо количество селища в югозападната част на Буго-Днестърското междуречие. В традицията на Бауер и тук картографите предоставят информация за селища, непредставени в други извори. Например доста точно е посочено селището **Kujalicz**, и локализацията му на терена. Вероятно под влиянието на немската карта изследователят на региона Ф. Е. Петрунь в своята карта на Очаковската земя, обозначава населен пункт **Куяльник**.²

Втората карта е съставена от Мейсон на френски език през 1820 г., но по материали от втората половина на XVIII в. – “Карта на владенията на Отоманската империя в Европа”³. Тази карта отразява хидрографията на региона подобно на Ричи-Занони, но с някои поправки и полага усилия за по-точното разполагане на селищата. Аналогично на предишната карта, тя предоставя информация за селища, непосочени в други картографски извори. Особено важно е споменаването на населените пунктове **Bursa**, **Kossov**, **Giribirzina** и **Odzider**. Селището, представено у Ричи-Занони като **Keffeh**, Мейсон посочва като **Kessek**. Общото значение на картата е в стремежа за по-логична локализация на селищата в опита за поправка на хидрографичните недостатъци, заимствувани от Ричи-Занони.

Картографски материал на османски език е представен в картата “Турски владения (Басейнът на Черно море)”⁴. Времето на публикуването ѝ не е посочено, но според нанесените на картата граници на османските територии, явно тя датира от периода на войните от 1774-1787 г. Разположението на селищата говори за използване или преработване на картографски материал на Димитриу Кантемир, от неговата “История на Османската империя”⁵. Картата се характеризира с доста бедно представена номенклатура от селища. Би могло да се каже, че тази османска карта е била по-скоро един способ за утвърждаване от страна на османците на границите, фиксирани в Айвали-Кавакската конвенция.

¹ **Carte von der Moldau und Walachey nach der Aftromifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Chartern und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer.** ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer ufer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfeheld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

² **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия.: (В связи с воен. операциями рус. войск, дипломат. сношениями и колонизац. деятельностью рус. правительства). Байрам-Али, 1944, с. 96

³ **Maison.** Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la d'Autriche d'apres materieaux les plus authentiques et les plus recen, publi`ee et se vende. 1820.

⁴ **ممالك عثمانيه نك افطار شماليه سي حريطه سيدن** // Турецкие владения. (Басейн Черного моря). 1780-е года.

⁵ **Cantemir D.** Descrierea Moldovei. (*Storia dellor stato presente dell'Imperio Ottomano*, Veneția, 1672); **Vâlsan, G.** Harta Moldovei de Dimitre Cantemir. București, 1926.

§ 4. Етнически състав на населението в Очаковска земя

Формирането на етническия състав на населението на Очаковската земя, както и общото масово заселване на региона протичат основно в края на XVII – първата половина на XVIII век и в голяма степен зависят от стабилизацията на отношенията със съседните държави.

В началото на XVIII век етническият състав може да се проследи по редица османо-турски документи, както и по някои немногочислени руски пътеписи. От османо-турските документи най-богата информация предоставя дефтерът за събиране на зърнени храни от населението на Очаковска земя, намиращо се под юрисдикцията на Бендер. Този източник, който датира от 1708 г. не дава преки сведения за един или друг етнос в региона, но предоставя обширна номенклатура от имена на данъкоплатци, по които може да се съди за етническата принадлежност на носителите им. Например тюркските имена отчетливо са разграничени на ногайски и татарски, а имената от християнския произход могат да се разделят на влашки и славянски. В славянската група имена пък се виждат белези за украински или за български произход.

В първата част на дефтера за събиране на зърнени храни, озаглавена “[татарските] “Джавум” киблите в Очаковската земя, която е срещу Бендер” (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kibilesidir)¹, са представени предимно тюркски имена. Същевременно във втората част на списъка най-често се срещат имена както Васил и Стефан. Но докато името Васил е изписано навсякъде по един и същ начин, поради което не може да служи като индикация за етническия произход на притежателите си, то изписването на различни места в текста на имената Стефан или Щефан вече говори за различен етнически произход на носителите. Също така някои имена от регистъра като например Михайл, Сандул, Димитрашку, Янкул, Лифураш - подсказват за влашки произход. Други имена: Иван, Владо, Асен, Симо – са по-скоро славянски с изразен български корен. Порядко се срещат украински имена и прозвища като: Полтарак, Полубок, Поляк. Прозвището е нормално явление за казаците, които освен името си придобивали и прозвище според рода на упражняваната дейност или на особените си отличителни черти. Впоследствие тези прозвища се трансформират във фамилините имена. Съвсем епизодично в регистъра са споменати и имена с етнически характер, като Арнавуд, Аванес или Давид. Тези имена вероятно насочват към представители на търговското съсловие от арменски, еврейски и албански или гръцки произход, а не към население с постоянно местожителство в региона.

От руските извори, които в някаква степен разкриват етническия състав на Очаковска земя от началото на XVIII век, по-специално внимание заслужава публикацията на Русов², в която се описва пътя от Киев за Цариград през селищата по течението на Днестър. Цитираните по-долу откъси от този пътепис от 1715 г. посочват както самите селища, така и етническия им състав и евентуалния брой на населението в тях:

“... [селището] Егорлък (*Ягорлък*) се намира в долината на Днестър, където към него се присъединяват още две по-малки рекички с наименования Голям и Малък Егорлък по течението в посока на Бендер. Около този Егорлък свършва полската граница. Владетел му е кримският хан, а Дубосари отстои от него на около две мили. До 1714 година Егорлък и Дубосар бяха под управлението на [казашкия] изменник Пляка, който е назначен от кримския хан. В селището

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

² Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

Егорлък жителите са власи, **българи** и евреи до 200 ханета. За християните в това селище Егорлък има църква на великомъченик Георги. ...

От Егорлък до селището Беляковка води планински път, дълъг около две мили. Това селище е на Бендерския паша и се намира в долината на Днестър. В него има църква, посветена на архистратиг Михаил. Неговите жители са **българи** и власи, някъде около 100 ханета.

От Беляковка до другото селище на пашата с наименование Ташлък има една миля по прекия път, който минава през неголямо възвишение. Селището се намира при вливането на рекичката Ташлък в Днестър. Жителите му са власи и **българи**, около 200 ханета. ...”

За изясняването на етно-религиозния състав на Очаковската земя в средата на XVIII в. допринася и картографският материал на Ричи-Занони¹. Така например в картите на Очаковската земя са посочени десетки селища и места за пребиваване или чергаруване на ногайците. Много е важно, че всяко селище е изобразено със знак във вид на три-кулова сграда – прием, приет от мнозина картографски школи през XVIII в. Всяка една от трите кули има отгоре или полумесец, или кръст, които съответно показват мюсюлманската или християнската религии на населението в селището. По-високата средна кула, увенчана с кръст или с полумесец, посочва представители на коя религия доминират в селището. Двете странични по-малки кули, върху които също се издигат кръст или полумесец, показват втората по численост религиозна група. Това дава възможност да се проследи количественото и териториално разпределение на религиозните групи в региона.

По същия начин в картите на Риччи-Занони е изобразено териториално разпределение на ногайското население. Тук обаче, графическото изображение е не във вид на трикулова сграда, а като рисунък на чадър или няколко чадъра с различна големина и площ, съответстващи на големината на въпросната орда и територията на чергаруването ѝ.

Крепостите и фортификациите са изобразени във вид на четириъгълна цитадела, без указание за присъствие на една или друга етническа група. Картографът явно е имал предвид, че в такъв род укрепени пунктове може да има присъствие само на османска войска с еднороден турски или по-скоро мюсюлмански състав.

Редица пътеписи от втората половина на XVIII в. често също обръщат внимание на етническите характеристики на населението из селищата покрай пътя. Така Бъжъшкян в своя пътепис² особено щателно отбелязва наличието на арменски махали в крепостите:

“... населението на Очаков наброява около двайсет и пет хиляди, основната част от които са татари. При това в града има арменска махала с четиридесет и пет ханета, която притежава една арменска църква”.

На свой ред френският инженер Лафит-Клаве, който пътувал из региона през 1785-1787 г., посочва, че Очаков имал население от осем до десет хиляди души. Градът притежавал три стари предградия, едно от които, намиращо се при западната порта на крепостта, било молдовското. В новото предградие пък били заселени татарски преселници от Крим. Също така, пътеписът отбелязва вътрешните специфики на тюркското население в региона. Посочват се различията между турското и старо-татарското отседнало, ногайското полу-отседнало и кримско-татарското новодошло население, например “... в околиците

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, map № 23-24.

² Bjişkyan, P. M. (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, p. 100-101.

на Гаджи-Дере и по някои други места покрай пътя, местността е населена с татарски селища и обитаема частично от преселници от Крим.”¹

По пътя на Лафит-Клаве през втората половина на XVII в. минал и Евлия Челеби². Неговите забележки са актуални и за началото на XVIII в. – до периода на масовото преселване на йедисанските ногайци в централната част на Очаковската земя, което внася големи промени в състава на тюркското население в региона. Същевременно Евлия Челеби, както и Лафит-Клаве, описва предградията на Очаков, в които “имало петстотин покрити с тръстика влашки и молдовски къщи”. Османският пътешественик отбелязва още, че “на запада от цитаделата живеят триста православни татари-ногайци, наречени кара-таяк”.³

По своя етнически и професионален състав северните територии на Очаковската земя представляват един по-особен регион. Преди всичко, формирането на Ханска Украйна като отделна единица обусловило наплива на християнско население от съседните територии. За това съобщава в своите донесения руското разузнаване: “В онези селища, по сведенията на Константинов, живеят власи и, изглежда, че във всяко селище повече от половината от народа е малоросийски (*украински*); а колко народ от Руската държава има в тези местности, това не можах да науча.”⁴

Също така нараства миграцията на религиозна почва, с така наричените староверци или липовани. Продължава и потокът на влашката или молдовската миграция, въпреки забраната за преселвания в Очаковската земя от вътрешните региони на Османската империя. Всъщност, колонизацията покрай река Кодима е едно продължение на миграционния процес в региона на Дубосар и Ягорлък, започнал в началото на XVIII в. с казашко и молдовско население.

Особено се откроява украинският етнос, който заема доминиращи позиции не само в границите на Ханска Украйна, но също така и във вътрешните територии на Очаковската земя и покрай Днестър. Така регистърът на селищата, представен от Абдул-Резак през 1779 г., посочва няколко селища на северозапад от Очаков с население от т. нар. “поданици-ямаци, ямаци-“мъже” и турски ямаци”. Известно е, че в Османската империя ямаци се наричат военните формирования, осигуряващи строителните и спомагателни работи в крепостите. Около Тилигулски и Березански лимани регистърът посочва три такива селища: Джангин-Козачи, Бикоза и Оники. Особено привлича вниманието първото наименование – Джангин-Козачи. Предвид сложния превод от османски на френски, а после на руски, наименованието неизбежно се е изкривило. В оригинала то по-скоро трябва да е било “Янгън-Козаги” [Yangin-Kozağı], като производно от “казак”.

За разселване в същия регион се говори и в рапорт на руското разузнаване от 1776 г.: “Бяхме изпратени от Ваше сиятелство в Очаковската страна, където се настаняват бедните [казаки] от бившата Запорожка войска, за да ги известим за възможността да се завърнат по старите си жилища и в своето отечество. А поточно, ние отидохме в [околностите на реката] Березан и в [околностите на лимана и реката] Тилигул, и до морето и до Днепърския лиман, където онези [казаки] имат жилища-землянки, и работят като наемници (ратаи, аргати) на

¹ [Лафитг-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 85, 91-92.

² Çelebi, E. Seyahatname. İstanbul, 1992, s. 288.; Челеби, Е. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997, с. 84.; Челеби, Е. Пътепис. София, 1972, с. 318.; Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 91-138.

³ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой) Москва, 1961, с. 114 -115.

⁴ Скальковский, А. А. История Новой Сечи., Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

турците в град Очаков”.¹ Действително, през първата половина на XVIII в., след унищожаването на Запорожката Сеч от Руската империя, в пределите на Очаковската земя се преселва голяма част от казашките формирования, в които доминиращ етнос е украинският.

Освен тези три посочени в регистъра на Абдул-Резак селища имало, разбира се, и доста други места, където се настанявали казаци. Така документите от сбирката на Дубровин предоставят информация за украинско-казашко присъствие от началото до края на XVIII век. Например в едно писмо на Стахийев, руски посланик в Истанбул, се отбелязва, че “... за поселение на онези казаци са определени места в Бесарабия – Хаджибей, Ацидере и Яникопол; от същата страна на Днестър им е дадена и една от разорените крепости, ...”.²

Впоследствие около реката Днестър, в селището Слободзея, украинските казаци учредяват резиденция и “кош” с избран ръководител: “От намиращите се в Очаков и околностите му запорожци, които са избягали от Русия, един казак на име Игнатий, чието прозвище остава неизвестно, беше произведен от султана за “кошевой”, като му беше даден бунчуг. На него бе възложено да основе “Сеч”, за която бе определено място между Бендер и Аккерман, на левия бряг на Днестър от очаковската му страна. Обещано бе на този новоназначен от султана кошевой, че ако събере войска до тридесет хиляди, без съмнение, ще получи и втория бунчук с титлата двобунчужен паша. По тази причина на 30 август [1778 година] в Очаков запорожците бяха събрани в пашовия двор и в присъствието на самия [паша] и други чиновници, и с участието на влашки свещеник, бяха приканени да положат клетва към султана. Задълженията им предполагаха да служат на турския двор с онази вярност и неотменност, с които служеха преди на Русия. Запорожците последваха поканата и положиха клетвата.”³

Редица османско-турски документи също потвърждават присъствието на големи маси на украинско население в Очаковската земя и настаняването на казаци в пределите на османската територия в началото на XVIII век. Споменава се например за “две хиляди души конници, които са Буткали и Барабаш казаци и които се намират в Кардашева гора в околностите на Ози”⁴. Необходимо да се отбележи, че казаците в Очаковската земя били настанени там като войсково формирование със своя изградена ръководна структура. Изворите например съобщават за: “Хетман *Хиречко*⁵, *Петре*, *Ишкресеке* (? Искренски), *Кошет* (*Кошсет*) и Андрей Толмач, които са представители на Хетман *Кошеви* – предводител на заселилите и обитаващи махалата “Кардешим орманъ” в Ози *боткалийски казаци*”⁶.

В резултат на поредната руско-турска война от 1787-1791 г., голяма част от Очаковската земя е опустошена. Тюркското население се изселва в Крим, Буджак и Добруджа. Християнското обаче, в основни линии запазва позициите си, особено в западната част на Очаковска земя покрай Днестър. Описанието на Очаковската земя от 1791 г. в изложението на Де-Волан⁷ отразява в подробности етническата ситуация във всяко едно селище. Особено детайлно е представена информацията за населените пунктове покрай Днестър:

¹ **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. I. Санкт-Петербург, 1885, с. 216-217.

² Пак там, Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

³ Пак там, Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 699-701.

⁴ **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43., лист № 1, финансова заверка.

⁵ Вероятно атаман Грицко, както посочено в: **Яворницький, Д. І.** Історія Запорізьких козаків. Т. III. Львів, 1992, с. 266.

⁶ **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43., лист №2, хюджет.

⁷ **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 99,116-117.

“... Следвайки бреговете или, по-точно левия бряг на лимана по посока към мястото, където се влива Днестър, точно след 6 версти може да се види на склона на брега и частично в низината, на 50 сажени широчина, към водата, селото **Бузиноводи**. То било голямо и заселено с обикновени молдавски и **български** рибари, които водели оживена търговия с плодовете на своя труд. Околностите и особено склоновете на брега преди били гъсто засадени с лозя и овощни градини. Водата в кладенците, които са изкопани в края на деретата, е превъзходна. Пет семейства от Запорожците, или от Черноморските казаци се настанили тук и с голям успех се занимават с риболов. Поляците идват да закупят плодовете на труда на местните жители и въпреки че рибата се продава на такива ниски цени, че им се дава почти даром, най-важното е, че тези немногочислени семейства успешно се обогатяват.

... На Днестър пред изхода от дерето Томачлейк, близо до устието на малката рекичка със същото название, се намира остров, покрит с големи диви овощни дървета. Този излаз е покрит с гора (както и цялото дере), има дори няколко големи дъба. Почвата е черна, смесена с неголямо количество чакъл. По възвишението на склона навсякъде се виждат скали, от които се добива доста хубав строителен камък. На две версти от този изход се намира село **Дороцкая**, разположено в подножието на степните възвишения (или по-скоро планини) на 150 сажена от Днестър. Околностите на това село са приятни, тук има няколко овощни градини и лозя, но всичко това е направено по молдавски начин, значи необмислено Населението на това село Дороцкая е достигнало 110 семейства и същия брой къщи. От тези семейства 40 са **български**, а останалите са молдавски. Тук има църква. В кладенците има вода, много вкусна, но жителите предпочитат речната.

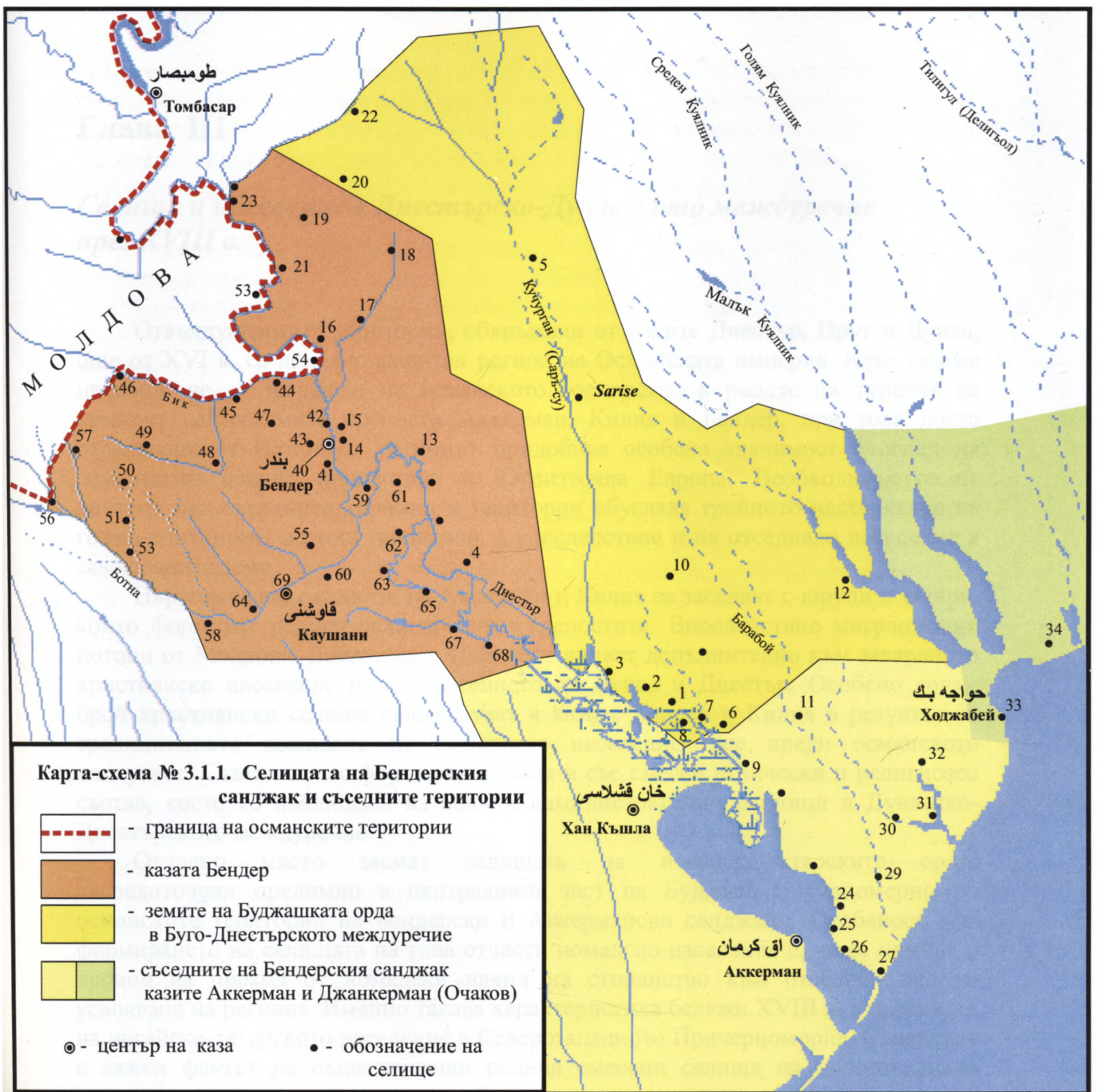
... Село **Перерсита** на Днестър се намира близо до малкото езеро и в най-плодородната местност от всички тези, които ние срещнахме дотук по долината на реката. Тя се намира на разстояние от 2½ до 3 версти от степните възвишения. Жалко, че противоположният бряг на реката е много по-висок от тези околности. Това е единственото място, разположено в най-горната част на Днестър, което би представлявало удобна точка за отбраната на границите. Тук има немалко обикновени овощни градини и няколко лозя. Полетата с пшеница (както и в другите села по Днестър) навсякъде се намират по билата на степните хълмове. Това село е огромно: 170 семейства, сред които 97 са **български**, а останалите са молдавски, и 155 къщи. Има църква. Използват вода от Днестър.

Село **Кошница** е на брега на Днестър, на върха на степните възвишения. Селото е голямо, тук има овощни градини и малко лозови храсти на брега на реката. Склоновете на възвишенията представляват най-хубавото място за лозя. По цялото протежение от село Перерсита до това село почвата е еднакво плодородна. Тя е черна, смесена с пясък. В Кошница живеят 171 семейства, от които 51 са **български**, 165 къщи и църква. За ежедневни нужди използват вода от Днестър. Вода от кладенеца не се използват, въпреки че тя не е по-лоша.”

Много е важно, че селищата с българи, споменати в пътеписа от 1715 г., от сбирката на Русов¹, и населените пунктове с българско население, представени в “Рапорта за състоянието на Очаковска област” на Де-Волан² от втората половина на XVIII век, имат едно и също териториално разположение. Това води до извода, че от началото на XVIII столетие до 1791 г. – т.е., през османския период на българските преселения към Северозападното Причерноморие – българските заселници били локализирани най-вече по течението на р. Днестър.

¹ Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

² Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 99, 116-117.

طومبصار
Томбасар

МОЛДОВА

بندر
Бендер

قاوشنى
Каушани

خان قشلاسى
Хан Къшла

اقى كرمان
Аккерман

حواجه بك
Ходжабей

Среден Кузлик
Голем Кузлик
Талигул (Делигул)

Малък Кузлик

Кукурган (Саръ-су)

Sarise

Барабой

Бик
Ботна

Днестър

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

68

67

66

65

64

63

62

61

60

59

58

57

56

55

54

53

52

51

50

49

48

47

46

45

44

43

42

41

40

39

38

37

36

35

34

33

32

31

30

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

Глава III

Селища и население в Днестърско-Дунавското междуречие през XVIII в.

Отвъддунавските територии, обкръжени от реките Днестър, Прут и Дунав, още от XVI в. са локално защитен регион на Османската империя. Като се има предвид, че от началото на османското господство в ръцете на турците се намират най-големите крепости Аккерман, Килия и Бендер, при това доста отдалечени от Истанбул, регионът придобива особена значимост с оглед на османското военно присъствие в Югоизточна Европа. Необходимостта от контрол над съседните държави и територии обуславя трайното настаняване на голям контингент военни гарнизони, а впоследствие и на отседнало население в завоюваните земи.

Първоначално околиците на Аккерман и Килия се заселват с юруци и татари, които формират редица селища около крепостите. Впоследствие миграционни потоци от Молдова, Добруджа и Полша се вливат допълнително към завареното християнско население по протежението на Дунав и Днестър. Особено голям брой християнски селища съществуват в казите Бендер и Килия в резултат от традиционното заселване на молдавско население още преди османското нахлуване. Също така се формират селища и със смесен етнически и религиозен състав, което се наблюдава из всички административни единици в Дунавско-Днестърското междуречие.

Отделно място заемат селищата на ногайско-татарските орди, съсредоточени предимно в централната част на Буджака и равномерно по османските територии на Бендерски и Аккермански санджаци. Особеност при формирането на селищата на това отчасти номадско население е, че се намира в период на преход от номадски начин на стопанство към отседнал вид на усвояване на региона. Именно такава характеристика бележи XVIII в. в историята на ногайско-татарското население в Северозападното Причерноморие. Също така е важен фактът на съществуващи редица смесени селища на новоотседнало татарско население в съжителство с български и молдовски компонент.

При изследване на селищата от Днестърско-Дунавското междуречие, по същия начин както и в по-горе представеното изложение относно селищата в Буго-Днестърския регион, е необходимо да се прилага комплексен подход за използване на различната изворова база. За разлика от изложението за Очаковска земя, относно Бесарабия преобладават писмените османско-турски документи вместо картографски материал.

В изложението се използва османски изворов материал от начало на XVIII в. и някои данни от втората половина на XVII столетие. Използваният материал е представен предимно от данъчни дефтери на населението във въпросния регион. В голямата си част дефтерите посочват християнското население като данъкоплатци на изисквания само от немюсюлманите данък джизие. Особено са важни освен горепосочените дефтери и данните от дефтери за събиране на зърнени храни (*erzan defteri*) от населението с различен етнически състав.¹

Дефтерът за събиране на зърнени храни е съставен през 1708 г. и съдържа списък на данъкоплатците със собствените им имена и с наименованията на

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708]

селищата, които обитават. Списъкът се състои от две части, първата от които е описание на данъкоплатците от казата Бендер, а втората съответно от казата Аккерман (**Приложение № 3**). Необходимо е да се отбележи, че списъкът на имената от Бендерските земи започва с описанието на разселените в западната част на Буго-Днестърското междуречие ногайски родове на “татарските Джавум кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kîbilesidir ki zikr olunan)”¹. Представените имена в списъка сочат по-скоро главата на родовото обединение в рамките на земите им за чергаруване или пък в чифлиците. Във втората половина на този Бендерски списък вече са посочени наименования на селища от бесарабската и очаковската част на Бендерска каза, което е едно от най-красноречивите доказателства за териториалното разширяване на казата Бендер от двете страни на реката Днестър.

Значително по-кратко в дефтера за събрани зърнени храни е представен списъкът за казата Аккерман.² Същевременно той е по-конкретен относно наименованията на селищата. В сравнение с посочените многобройни татарски имена от казата Бендер, на Аккерманските територии се отбелязват управителите на конкретните селища с наименованията им. Това говори за вече отдавна съществуващи селища по Аккерманските земи и за напреднал процес на преход от формираните се вече чифлици с частично отседнало население към превръщането им в пълноценни селища в очаковските земи на казата Бендер. Дефтерът посочва данни само за два административни региона в Северозападното Причерноморие, чиято територия се намира предимно в Днестърско-Дунавското междуречие, но ценността му е именно в отбелязването на население от двете страни по протежението на Днестър.

В териториален аспект по-широкообхватни са османските дефтери на населението, задължено да плаща данък “джизие”. В този род данъчни регистри се съдържа описание на християнското население и съсредоточаването му по селищата на територията на Дунавско-Днестърското междуречие, подредени съобразно административните единици с централизирано османско управление.

Редица джизие-дефтери отбелязват ситуацията в края на XVII - началото на XVIII столетие. Първият от дефтерите посочва поименно мъжкото християнско население във всяко отделно селище от казите Килия, Татар-Пънар, Аккерман и Бендер през 1694 година. (**Приложение № 7**).³ В някои кази е отбелязано също така наличието на отделни етнически махали предимно на арменци и други търговски съсловия.

Вторият от разглежданите джизие-дефтери е практически от същия период с горепосочения. Спецификата му се заключава в по-широкия териториален обхват в сравнение с предишния дефтер. Описаните територии също включват четирите горепосочените кази, с тази разлика, че казата Татар-Пънар е посочена като “каза Сарата”. Освен това в дефтера са посочени населението и селищата на казите Исмаил-гечиди и Исакча. Половината от населените пунктове на казата Исакча представляват селища на нахията Томарова. По такъв начин дефтерът покрива изцяло административните единици с централизирано османско управление, представени в Днестърско-Дунавското междуречие през 1691 година. (**Приложение № 8**).⁴

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708], лист 1.

² НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708], лист 4.

³ ВOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 67-92. (defterde orijinal sayfalar: ١٨٦ - ١٣٦)

⁴ ВOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 107-187. (defterde orijinal sayfalar: ٤٢٦ - ٢٣٨)

Въпросната нахия Томарова като административно подчинена на добруджанската Исакча, не винаги се посочва в дефтерите за Буджак. В средата на XVII столетие нахията Томарова е представена в отделен дефтер, който предоставя пълна информация за селищата във въпросния регион, актуална и за първата половина на XVIII столетие (**Приложение № 9**).¹ Сравнявайки наименования на селищата от този самостоятелен дефтер със списъка на населените пунктове от дефтера с посочена каза Исакча, се определя броят и конкретно пунктовете, отнесени към нахия Томарова.

Подлагайки сведенията от османските източници на сравнителен анализ с руските архивни данни и обработените картографски материали, се създава възможност да се обрисова реалната картина за населението и селищата, етническият им състав и административно-териториалното им деление през XVIII столетие.

Изследването на миграционния процес и разместването на населението в Днестърско-Дунавски край, на неговия количествен и етнически състав, е най-уместно да бъде направено посредством анализ на сведенията за съществуващите градове и селища по отделно за всяка една административна единица в региона. При оказала се възможна локализация на селищата, населеният пункт се отбелязва на картата-схема за съответния регион.

§ 1. Местности и селища на Бесарабия, подчинени на Бендерския санджак

Земите на Бендерския санджак в пределите на Бесарабия обхващат едноименната каза и нахия Бендер. Казата Бендер включва териториите, разположени между долното течение на реките Бик, Ботна и Днестър. Освен това в нейно подчинение се намират селищата покрай Днестър и Ботна до спорно селище Пуркаръ. Също така под контрола на каза Бендер попадат селищата, разположени северно от реката Бик по течението на Днестър. Територията на санджака, респективно казата Бендер, е относително малка в сравнение с обхвата на другите санджаци.

Крепостта Бендер през османския период е нямала значение на центъра на обширни територии, но винаги е служела като главен отбранителен форпост на Османската империя. Такъв обем на фортификации обуславя настаняването тук на големи гарнизони от спахии, които в преобладаващата си част разчитат на финансово обезпечение за сметка на рентата, събирана от местното християнско население от селищата на каза Бендер².

Вследствие на частичната стабилизация на ситуацията покрай долен Днестър през XVI столетие се създават предпоставки за формиране на смесени селища със славяно-влашко-тюркско население. С течение на времето около крепостта възникват предградия на арменци, евреи, българи, сърби, руснаци староверци и украинско население от Полша или казаци.

¹ BOA. Fon adi: "MAD". Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6. (defterde orijinal sayfalar: ٦ - ٥); Gemil, T. Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984, с. 258-263., Doc.№116.

² НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 1. Арх.ед. 14967.

Част от територията на Днестърско-Прутското междуречие, в непосредствена близост до Очаковската земя, се намира под пряко османско подчинение и е една от административните единици на Османската империя. Картографският материал на Ричи-Занони посочва тези територии под управлението на Днестърската крепост на противоположния бряг от Очаковската земя:

بندر [Bender] *Bender* **Бендер**¹
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 40)

Отвъдднестърската територия помежду реките Ботна и Бик в атласа на Ричи-Занони е представена като:

بندر سنجاقبلكلي [Bender sancakbeyliği] *Benderi Sandgiak Begli*¹

Също така при обозначаването на по-низката по ранг единица в административното деление – каза, се използва названието на крепостта:

قضاء بندر [kazâ-i Bender]²

Прилежащата към крепостта Бендер територия, както и в случая с Очаков, включва множество предградия. В непосредствена близост до крепостта се намира неговият християнски варош:

واروش محله سی [Varoş mahalesi]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 41)

Едно от най-големите предградия на крепостта привлича общоевропейско внимание по време на настаняването в него на шведския крал Карл XII и украинския хетман Иван Мазепа в началото на XVIII в. Наименованието му е известно като:

وارنسه قریه سی [Varnise karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.³

ورنچه [Varniçe] – посочва се в дефтер на селищата с обозначени християнски имена на оглавяващи ханета мъже, съставен по повод административното деление на казии през 1694 г.⁴

В атласа на Ричи-Занони¹ е обозначено като:

وارنیتسه [Varnitsa] *Varnitza*

Wernize или *Varniza* – по този начин е представено в картографския материал на Бауер⁵ и неговата картографска⁶ школа;

Верница – посочено в тази форма в руски картографски материали⁷.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 42)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России: ...** Т. III., с. 91-92.

² BOA. Fon adi: "TT.d". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: BOA. Fon adi: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

⁵ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historioire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁶ *Carte von der Moldau und Walachey nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsefeld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.*

⁷ *Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.* Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Следващо поселение, разположено в западната част на предградията, се споменава като махала или продължение на градската част на Бендер, а в по-ранните документи – като отделно селище в близост до крепостта:

شهره کوستی محله سی

[Şhreküstü mahalesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹

شاره کوستو

[Şare küstü] – посочва се по този начин в споменатия вече по-горе джизие-дефтер през 1694 г.²

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 43)

След предградието Варница покрай реката Бик, северна граница на Бендерския санджак, са разположени редица селища, споменати в различен род извори:

قلفه قریه سی

[Kalfa karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹

Calfa – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони³ само с вариант на изписване на латиница и с погрешна локализация. По същия начин е представено и в картографския материал на Бауер⁴; **Кальфа** – с това име посочват руските картографски данни⁵.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 44)

پولوبوق قریه سی

[Polubok karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹

Bulboca – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с вариант на изписване на латиница.³

Galoleshti – под това название същото селище е посочено в картографския материал на Бауер.⁴

Галолешти – по аналогичен начин го представят и руските картографи⁵.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 45)

Piczoragany – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.

Goderschti – според картографския материал на Бауер;

Theodoresty – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 46)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх:ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВОА. Fon adr: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

پاشا قريه سی [Paşa karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹

Паша – селището е известно още през средата на XVII столетие, описано е в пътеписа на Евлия Челиби: “Благоустроено османско селище с триста къщи и две църкви. Принадлежи на Бендерския бей и с подчинение на войвода. Изцяло негово население се състои от неверници молдовци, които проявяват покорност и послушание. То се намира недалече от Днестър.”² Същото селище в картографския материал на Ричи-Занони представи като:

بليتسه [Belitse] [Başa] *Bilitza* ³
باشه

حربينان [Hirbinan] – под това название се посочва в джизие-дефтер през 1694 г.⁴

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 47)

قلندر قريه سی [Kalender karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹

Kalendir или *Kalender* – според картографския материал на Бауер⁵ и неговата картографска школа;

Календир – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁶;

Балмаза – в карта на Бесарабия от 1820 г.⁷

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 48)

Dschamona – според картографския материал на Бауер⁵ ;

Джамона – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁶;

Джамака – в карта на Бесарабия от 1820 г.⁷

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 49)

Krondschaby – според картографския материал на Бауер⁵;

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 50)

Otambasche – според картографския материал на Бауер⁵;

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 51)

Aktabasche – според картографския материал на Бауер⁵;

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 52)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

² Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 189.

³ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВОА. Fon adi: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

⁵ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁷ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

За Бендерския санджак се посочват редица османски документи относно селищата, намиращи се покрай Днестър над реката Бик, т.е. на територията на воеводство Молдова.

شریپنی [Şeripeni] *Shripeni*¹
 شارین قریہ سی [Şerin karyesi] – същото селище се посочва в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 53)

Gory Bicului – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.¹
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 54)

اورسویہ قریہ سی [Ursoya karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²
 لاغله [Lagala] *Lagala*¹
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 55)

غورچوه قریہ سی [Gurçova karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²
 خانغوره [Gangura] *Gangura*¹
 Картографският материал на Ричи-Занони го посочва като:
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 56)

پاول [Pavel] *Pavel*¹
Pugui – според картографския материал на Бауер³;
 Пугеи – според картата на Бесарабия от 1820 г.⁴
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 57)

صالقوچه قریہ سی [Salkuçe karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²
Selcuza – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с вариант на изписване на латиница.¹
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 58)

استابوده [İstabuda] *Slaboda*¹
 Меренешт – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁵;
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 59)

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 S 19 / 10.05.1708]

³ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁴ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁵ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

قرلزن قريه سی [Kırlezan karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹
Kirkizen – според картографския материал на Бауер²;
Кирничане – в картата на Бесарабия от 1820 г.³
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 60)

Следващата редица селища е посочена в пътеписа на Евлия Челеби по време на пътуването му от Молдова в Крим, а именно: “селище Йеникьой, след това селища Копан, Левонта, Талмаз и общо взето след осем часа пътуване пристигнахме в селището Базар-Чобручи.”⁴:

Йеникьой – според Евлия Челеби “това е неголямо селище на брега на Днестър, а раята му са молдовци”.

يکی کوی رعایاسی [Yeni köy reâyâsı] или
 یکی کوی قريه سی [Yeni köy karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹
Jenikei - според картографския материал на Бауер;²

پسقانه [Piskana] *Piskana*⁵

Кицкань – според граничната карта на Русия и Турция от 1800г.
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 61)

Копан – по данни на Евлия Челеби “поданиците му всички са молдовци, а се намира то под властта на крайбрежния ага, макар да е в земите на крепостта Бендер. В това село има до двеста къщи с покриви от тръстика”.⁴

قوپانقه [Kopanka] – османско название на селището;
Kopanka – еквивалент на латиница, според атласа на Ричи-Занони.⁵
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 62)

Левонта – по данните на Евлия Челеби “едно от селищата, подчинени на Бендер. Раята му са власи”.⁴

لینوتی [Linoti] *Linoti*⁵
 [لیونتی] [Livonti]

Линоли – на руски език по писмени материалите на Ричи-Занони от 1772-1779 г.⁶

لونتہ قريه سی [Levonti karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.¹
Lewuten – според картографския материал на Бауер²;
 (карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 63)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

² *Wawr, F. G.* Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Wawr.[1774].

³ **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁴ **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

⁵ **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par distriht construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

⁶ **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

Талмаз – “това е влашко селище”, както сочи Евлия Челеби.¹

طلماس قريه سی [Talmas karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²

تلماسه [Talmasa] *Talmaza*³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 65)

Базар-Чобручи – по думите на Евлия Челеби “градчето Чоплиджа е благоустроено татарско-влашко селище в нахията на крепостта Бендер, намиращо се под властта на крайбрежния ага, което се състои от петстотин къщи с покрив от тръстика, една джамия и седемдесет дюкяна. Веднъж седмично тук има голям пазар. Тъй като селището се намира на брега на Днестър, в него има много лозя и градини”.¹

بارزا [Barza] или *Baraza*³

بازرا [Bazara]

Schuburtschu – според картографския материал на Бауер⁴;

Шубурча – под това име се посочва селището в по-късен руски картографски материал⁵.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 67)

رسکواتی [Raskuati] *Resequiati*³

Росканци – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁵
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 68)

قوشنی قريه سی [Kauşanı karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.²

قاوشنی [Kauşanı] *Causzeny*³

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 69)

Saimkeu – според картографския материал на Бауер⁴;

Наименованието произхожда от термина определящ начина на владение на селището под формата на зеамет, т.е. от “заим”.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № 64)

В списъка от дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г., посочени четирима различни займа²:

زاعم ابراهيم اغا [Zayim İbrahim aga]

زاعم احمد اغا [Zayim Ahmed aga]

زاعم سليمان اغا [Zayim Süleyman aga]

زاعم عمر اغا [Zayim Ömer aga]

¹ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 41, 190.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

³ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Една част на селищата са посочени в различни османски извори още през XVI-XVII в. и в известна степен наименованията им се повтарят в дефтерите на XVIII в. Според топографския материал липсва потвърждаване на локализацията им, но е необходимо да бъдат посочени в изложението за по-пълно представяне на ситуацията в региона:

دستی قزان قریه سی	[Deseti kazan karyesi]	Десети Казан
دالیان قریه سی	[Daliyan karyesi]	Далиян
وایدی قریه سی	[Vaydı karyesi]	Вайди
اوسقروینه قریه سی	[Uskravena karyesi]	Ускревена
کوچوک وایدی قریه سی	[Küçük vaydı karyesi]	Кючюк Вайди
آیو یوردن	[Ayo Yurdan]	Свети Йордан
پتروسه قریه سی	[Petruse karyesi]	Петрусе
حاجی یش قریه سی	[Hacıyaş karyesi]	Хаджийаш
کول قریه سی	[Göl karyesi]	Гьол
دوکمه جی قریه سی	[Dökmeci karyesi]	Дьокмеджи
داود اوہ قریه سی	[Davud ova karyesi]	Давуд Ова
عربه جی قریه سی	[Arabaci karyesi]	Арабаджи
قرمان قریه سندن	[Karman karyesi]	Карман
جوقراق قریه سی	[Çokrak karyesi]	Чокрак

Концентрация на селищата на Бендерската каза се наблюдава предимно около крепостта Бендер и по протежение на реките Днестър, Бик и Ботна. За разлика от Очаковския санджак, тук всичките населени пунктове са с отседнало население без татарско присъствие в региона. Броят на селищата в казата Бендер в продължение на триста години бележи тенденция към увеличение, но не претърпява големи промени. Ако през 1570 г. в Бендерския санджак съществуват над 22 селища¹, то вече през 1700 г. в един от регистрите са посочени вече 30 населени пункта². В изложението за втората половина на XVIII в. са локализирани и посочени на картата-схема над 20 селища. Установени са наименованията на още 14 населени пункта, без да е възможно да се посочи разположението им.

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 1. Арх.ед. 14646.

² ВОА. Fon adı: "TT.d", Defter № 0860.[1112 M 05 / 22.06.1700].

§ 2. Местности и селища на Буджак, подчинени на Аккерманския санджак

Дунавско-Днестърското междуречие или южната част на Бесарабия от реката Ботна в историографията най-често се сочи като историко-географската територия Буджак. Именно в границите на Буджак, в течение на целия период на присъствие на османците в региона, съществува Аккерманският санджак и частично територии на други административни единици. Големият брой и разнороден характер на административно-териториалните единици на територията на Буджак често поставя изследователите пред дилема при определяне на границите помежду им, юрисдикцията на принадлежащите им селища и разположението им.

Ситуацията относно броя на селищата в Буджак намира отражение в един от многобройните османотурски документи от Истанбулския архив. Документът представлява отговор за финансовото ведомство на въпроси: “Какъв вид данъци и в какъв размер е необходимо да плащат поданиците, намиращи се в Буджак? Колко административни единици и на първо място кази има в Буджака? Колко селища има във всяка каза и какъв размер данък е необходимо да бъде изплатен от тях?”¹. С други думи, този документ има за цел да изясни положението през 1780 г. за останалите селища и населението им в Буджак след руско-турската война (1768-1774 г.). (Приложение № 4). Именно този документ подробно разкрива многообразието и сложността в разположението на татарските селища по различните административни територии, извън това при положение, че управлението им се осъществява от съответното племенно обединение на Буджашката орда.

В началото на документа се посочва разположението на татарските кибли в Буджак и броят на селищата им. Най-напред е представена ситуацията с ордата на Ор-Мехмед-оглу с броя на селищата от тази орда. Следват сведения за молдовските земи на воеводството Богдан, в границите на обособената територия за ордата Халил-Паша-юрт и на земите на “Музахиб” къшла. Посочен е общият брой на селищата в момента, както и непосредствено преди събитията от руско-турската война (1768-1774 г.), засягащи изцяло територията на Буджак. По същия начин са представени ордата Орак-оглу и броят на селищата в границите на обособената територия за ордата Халил-Паша-юрт, както и татарските селища, отчасти разположени в казата Аккерман. След посочване на общия брой на селищата в момента на съставяне на документа е отбелязан и предишният им брой.

Документ продължава с изписване на селищата по кази на територията на Буджака. Предоставена е информацията относно ситуацията в казите Исмаил, Кили, Аккерман и част от казата Исакча, селища от която в момента също са били отнесени към територията на Буджак (нахия Томарова или Рени). За всяка каза е посочен броят на селищата в момента на съставяне на документа и в съпоставка с предишното довоенно положение.

В заключение на преписката, в два фрагмента се посочват поотделно общият брой на татарските и османските селища, предвиденият за тях данък, както и сумите, необходими за изплащането му. Заключителната фраза се отнася за циганското население в региона и общия размер на данъчното му задължение.

¹ БОА. Fon adı: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

Изучаването на селищата на Буджак е свързан с редица трудности при локализацията на многобройните ногайски селища или по-точно частично отседнали къшпац-зимовища. Особено сложно е установяването на разположението им в началото на XVIII в. Номадското население, привикнало на постоянно чергаруване из обширните северно-каспийски степи, тук е било принудено да се вмести с ордите си в доста стеснени териториални рамки. Постепенното увеличаване на ногайско-татарските кибли в Буджак довежда до максимална плътност на населението в предоставения за тях регион. Плътността на селищата е обусловена в известна степен от прехода от номадски начин на стопанство към отседнал, което намира израз във формирането на многобройни селища именно в ногайско-татарската част на Буджак¹.

Териториалното разширяване на татарско-ногайските племена излиза извън определените им граници и през втората половина на XVIII столетие вече обхваща някои османски територии на Аккерманския санджак, както и граничната молдовска ивица земя на Воеводство Богдан². Особено изчерпателно е посочено разместването на татарско-ногайските селища в Буджак в сведенията на Скальковски, който отбелязва късния период на пребиваването им в региона от 1791 до 1806 г. Периодът е особено значим с оглед установяване на редица татарски селища като вече изцяло отседнали и с наличието на множество други етнически групи в тях. Фактически това е период на окончателно формиране на постоянните селища, основани още в начало на XVIII в. Както изрично посочва Скальковски, редица смесени българско-татарски селища съществуват още преди поредицата руско-турски войни от втората половина на XVIII столетие насетне.

Необходимо да се отбележи също така, че материалите на Скальковски предоставят богата информация именно за татарско-ногайските селища предвид разпределението им по орди в края на XVIII – нач. на XIX в. в четирите ногайски окръга на Буджака: Орумбет-олу, Орак-олу, Ет-Исин [Едисан] и Измаилския окръг с неговите четири подразделения Къргъзска, Джембуламентска, Киоклеска и Крелеска, които имат над 200 къшпац (зимовища) с ногайско население³ (Приложение № 6). Населяват ги остатъци от различни ногайски орди: Буджашка, Едичкулска и Едисанска. В количествено отношение татарите наброяват от пет до седем хиляди⁴. Източниците потвърждават частичното им разселване на териториите, подведомствени на османските кадии, а именно в Аккерманската и Измаилската кази.

Използвайки списъците на татарските селища за определяне локализацията им, има възможност да бъдат фиксирани основните ареали на разполагане на татарско-ногайските пунктове. Макар че не са представени селищата под османско управление в Буджак, след определяне на татарската територия, възниква възможност да се обозначат границите с османските нахии. Много е важно, че описвайки татарските селища, Скальковски предоставя информация и за основния ареал на разселване на българите във вътрешността на Буджак.

Максимално подробно е представена номенклатурата на селищата, топографската им локализация и частично разграничението между отделните административни единици и в картографския материал на Бауер, публикуван през 1774 г., по данни, събрани през втората половина на XVIII столетие до руско-

¹ *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă). Vol. I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). București, 1962, p. 582.*

² *ВОА. Fon adı: "С.МТЗ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]*

³ *Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-53.*

⁴ *Скальковский, А. А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 24.*

турската война 1768-1774 г. За първи път Буджак е представен топографски в “Карта на Молдова” именно от Бауер¹. Детайлното представяне на хидрографията на региона позволява да се определи по-точно локализацията на селищата, известни от други, предимно османотурски документи. В количествено отношение селищата са посочени в максималния им брой, като според Бауер те са над четиристотен и петдесет, включвайки както османските, така и многобройните татарски населени пунктове (**Приложение № 5**).

На някои места на картата на Бауер, има обозначения на селища без наименования или дублирано название със съседен населен пункт. Но като топографското изображение тези отбелязвания могат да бъдат допълнени от други по-ранни писмени извори, което позволява да бъде представена една обобщена характеристика на селищата в Буджак. Особено полезни за сравнение с картографския материал на Бауер са многобройните османотурски документи, засягащи от няколко до общия брой на селищата в региона.

Татарските селища, посочени на картата на Бауер по отношение на наименованията им в голяма степен са идентични с материалите на Скальковски. Само че Скальковски предоставя списъци с по-малък брой селища в централния регион на Буджак и двойно повече в западната част на региона под османска администрация. Разликата в броя на татарските селища между 1774 и 1806 г. свързана с преместването на големи татарски маси по време на двете руско-турски войни през втората половина на XVIII в. Особено значимо с оглед промените в броя на населението е преселването на съществена част от Йедисанската орда в пределите на Западен Буджак след 1791 г., която се отказва да приеме поданство на Русия и е разселена в границите на Аккерманската или Татарбунарската каза.

Списъкът на селищата на Буджак, съставен на основата на картографския материал на Бауер, е основен в сравнителната характеристика при описване на региона. С други думи списъкът на Бауер, поради представената в него максимална номенклатура на населените пунктове за всички административни единици (османски и татарски), се използва като своего рода канава за сравнение с други регионални сведения. По същия начин при проучването на населението на Очаковска земя основен се явява списъкът на селищата, съставен според картографските материали на Ричи-Занони.

Селищата на Буджак в преобладаващия си брой са под управлението на Аккерманския санджакбей. Съблюдавайки реда на административно-териториално деление на Днестърско-Дунавското междуречие, логично е описанието на селищата да се започне от централния град-крепост на санджака и да продължи с изложение вече относно всяка отделна каза или татарски окръг в Буджак.

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

Каза Аккерман.

Неизменен център на Северозападното Причерноморие през целия период на османско присъствие в региона остава градът-крепост с едно от наименованията си, известно отпреди столетия със значение “Белия град”. В славянските летописи е сочен под наименованието “Белгород”, а в молдавските хроники със същото значение – “Четате Албе” (Cetate Albe). Османците на свой ред правят пряк превод от славянското “Белгород”, утвърждавайки персийско-турското наименование – “Аккерман” (Akkerman).

Османското наименование на крепостта през XVIII в., се среща с два начина на изписване. Доколкото то се състои от две думи – “бял” и “град”, често се изписва слято като една дума а понякога поотделно с ударение на първата дума “бял”. Така болшинството османотурски източници посочват наименованието като:

اقكرمان [Akkerman, Akkirman]¹

В някои извори и особено в картографския материал обаче наименованието на крепостта се посочва във формата:

اق كerman [Ak-kerman]²

(карта-схема 3.2.1., положението на населения пункт е под № 1)

Градът-крепост Аккерман още от началото на османското управление става център на една от първите административни единици в региона. След териториалното разширяване на Силистренския санджак в северна посока, възниква въпросът за разделянето му на два самостоятелни санджака. Отвъддунавските територии до полските земи биват обособени в санджак с център в Аккерман. Впоследствие Аккерманският санджак заедно със Силистренския стават двете основни съставни единици на Силистренско-Очаковски еялет.

Наименованието на административната единица с ранг на “санджак” има различни варианти на изписване:

اقكرمان سنجاغی [Akkerman sancagı]³

لواء اقكرمان [livâ-i Akkerman]⁴

Паралелно градът-крепост е и седалище на кадия – управител на съдебно-административен окръг каза. По същия начин, както и в случая с наименованието на санджака, названието на казата е с различни варианти на изписване:

قضاء اق كerman [kazâ-i Ak-kerman]⁵

اقكرمان قضاسی [Akkerman kazası]⁶

Селищата от казата Аккерман в количествено отношение са най-много на брой в сравнение с населените пунктове в другите

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: BOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

² ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سی حریطه سیدر // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

³ BOA. Fon adi: “TT.d.”. Defter № 0483.

⁴ BOA. Fon adi: “A.RSK.”. Defter № 1551.

⁵ BOA. Fon adi: “TT.d.”. Defter № 0475. [977 / 06.1569-06.1570] ;

BOA. Fon adi: “TT.d.”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁶ BOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 0607 [24 Ca 1077 / 22.11.1666] ;

BOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 1113 [04 Za 1014 / 13.03.1606].

кази в Буджака. Така според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война от 1768-1774 г., на територията на каза Аккерман е имало 170 селища¹. Вероятно в този брой са включени и селища от вакъфа на Селим I, подведомствени на казата Татарбунар, която обаче е под управлението на кадията от Аккерман. След събитията от войната, през 1780 г. в казата Аккерман са посочени вече само 37 селища. Болшинството от останалите селища, предимно татарски, вероятно са разположени на територията на каза Татарбунар. Това е регионът на съсредоточаване на Йедисанските орди в периода след руско-турските войни от XVIII в. Във всеки случай тези селища през 1780 година не са посочени в наличния документ. Освен това същият османски документ съобщава, че на територията на каза Аккерман се намират три селища от Орак-оглу кабиле, които не принадлежат към йедисанците. Вероятно Йедисанската орда по онова време вече е отделена от управлението на аккерманския кадия и както посочва Скальковски съществува като самостоятелно ногайско-татарско обединение подобно на ордите на Орак-оглу и Ор-Мемед оглу в границите на Халил-Паша юрду².

Вземайки под внимание по-късната достъпна ни информация за броя на селищата в каза Аккерман, без територията на каза Татарбунар, селищната мрежа в региона, при възможност за идентификация и локализация е представена на картата-схема със съответна номерация за всяко отделно селище.

Аккерман, като един от най-старите градове-крепости в Северозападното Причерноморие притежава доста обширни предградия, образувани от различно по етнически състав население, и в различно време. През XVIII в. е отбелязано наличието на две предградия, едното от които, ако се съди по названието му, е населено от християни:

واروش [Varoş (mezbur)] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.³

Според други османски извори, същият варош носи името:
قریهء طورلاق [karye-i Turlak] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁴

Turlak – според картографския материал на Бауер⁵;

Турлак – според граничната карта на Русия и Турция от 1800г.⁶
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 2)

Второто предградие, ако се съди по названието му, по-скоро е татарско или с друго мюсюлманско население:

قریهء قره ابراهيم [karye-i Kara İbrahim] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁴

Kara Braim – според картографския материал на Бауер⁵;

Карабрем – според граничната карта на Русия и Турция от 1800г.⁶
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 3)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 4.: ВOA. Fon adi: "С.МТЗ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

² Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-47.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adi: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁵ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Редица селища посочени в пътеписа на Евлия Челеби още от XVII в. по време на пътуването му от Молдова в Крим, от северните граници на Аккерманската каза с Бендерските територии започват след граничното градче Базар-Чобручи. Според Евлия Челеби оттук започват поредица “благоустроени, приличащи на градчета селища Султан-Савати, Кокмаз, Хаджиханкъшла, като последните се намират под властта на крайбрежния ага”¹. Селищата, намиращи се между Чобурчиу (Базар-Чобручи) и Крокмаз (Кокмаз), макар че са били свързани териториално с Аккерманската каза, през целия период на османско управление са със спорна принадлежност. Така в края на XVIII и началото на XIX в., руската военна администрация в Бесарабия (през 1774 г.) съставя по сведения на местното население списък на селищата от Аккерманската околия, според който към нея се отнасят наред с Паланка, Карахасан и други селища включително Пуркар и по-южното селище Оланец² (Султан-Савати). Но според списък на селищата на Бесарабия, съставен от молдовския диван през 1809 г., Пуркар и Оланец са включени в състава на така наречената Каушанска околия³.

Започвайки от границите на Бендерската каза, през XVIII в., първият населен пункт не е посочен у Евлия Челеби, но вече е обозначен в атласа на Ричи-Занони:

پُرکاری [Purkari] – османското название на селището;
Purkary – еквивалент на латиница,
Purnar – според картографския материал на Бауер⁴ ;
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 4)

Евлия Челеби продължава описанието по реда на селищата от Бендерските земи с няколко от най-големите населени пунктове покрай Днестър:

ٹاناس قریہ سی [Tanas karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.⁵
Topal – според картографския материал на Бауер⁴ ;
Топал – според картографския материал на Шмидт⁶
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 5)

Султан-Савати – според Евлия Челеби това е “благоустроено крайбрежно село с джамия, всичките къщи в него са с покриви от тръстика”.¹

¹ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

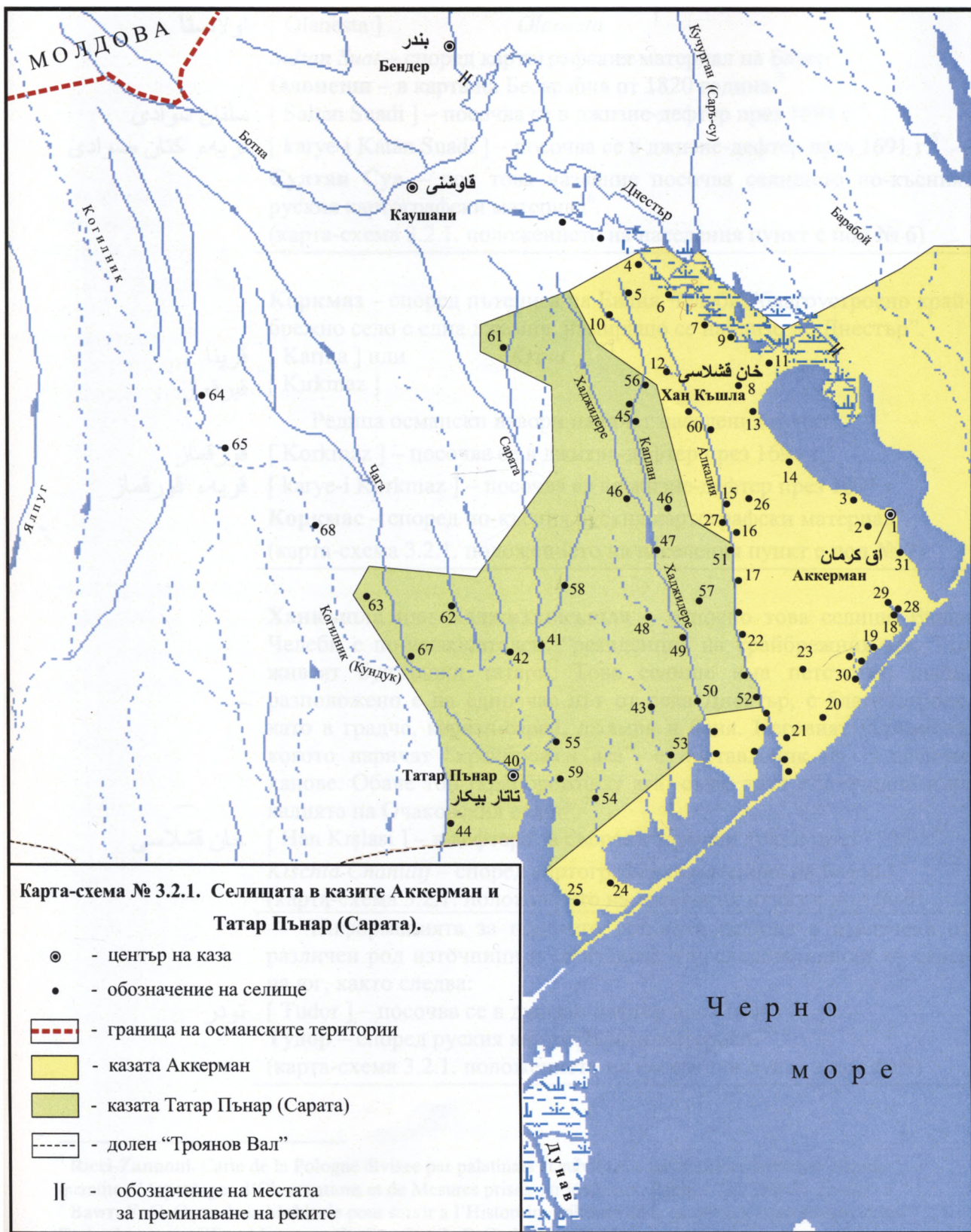
² ЦГАДА, Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

³ ЦГА МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.57.

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

⁶ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

اولانستا [Olanesta] *Olanesta*¹

Sultan Suat – според картографския материал на Бауер²;

Олонеши – в карта на Бесарабия от 1820 година.³

سلطان سوادى [Saltan Suadi] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.⁴

قریهء کتان سوادى [karye-i Katan Suadi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵

Султан Суа – под това название посочва селището по-късният руския картографски материал⁶.

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 6)

Коркмаз – според пътеписа на Евлия Челеби “благоустроено крайбрежно село с една джамия, намиращо се наблизо до Днестър”.⁷

قرینا [Karina] или *Krina*¹

قیرقماز [Kırkmaz]

Редица османски извори наричат населения пункт:

قورقماز [Korkmaz] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.⁴

قریهء قورقماز [karye-i Korkmaz] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵

Коркмас – според по-късният руския картографски материал⁶.

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 7)

Ханкьшла или **Хаджиханкьшла** – относно това селище Евлия Челеби е по-изчерпателен: “резиденция на крайбрежния ага. Там живеят буджашки татари. Това селище има петстотин къщи, разположено е на един час път от река Днестър, с благоустроен, като в градче, керван-сарай, джамия и баня. Неговият управител, когото наричат “крайбрежен ага”, е поставленик на татарските ханове. Обаче той [крайбрежният ага] също така е подчинен и на валията на Очаковския еялет”.⁷

خان قشلاسى [Han Kışlası] – в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.⁸

Kischla Chanulij – според картографския материал на Бауер.²

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 8)

Информацията за повечето останали селища е извлечена от различен род източници и се изписва в последователност от север на юг, както следва:

تودر [Tudor] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.⁴

Тудор – според руския картографски материал.⁶

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 9)

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

² Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

³ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adr: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adr: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁷ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

⁸ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

Gadgi Assan – според картографския материал на Бауер¹ ;

Карагасан – по данни от архивни извори².

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 10)

پالانقه اوو [Palanka Ova] *Palanka Ova* ³

پالانقه [Palanka]⁴ – под това име селището е посочено в редица османски дефтери.⁵ Същевременно, отбелязвайки фортификационните особености на този крайднестърски пункт, името на форпоста се конкретизира като:

يانيق حصار پالانقه سى [Yanik Hisar Palankası]⁶

Yanik-Palanga – същото селище посочва Бъжижкян, отбелязвайки че “от онова място започват земите на Буджашките татари.”⁷

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 11)

قيماق [Kaymak] *Kaimak* ³

Naiman – според картографския материал на Бауер.¹

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 12)

قزىل بيكار [Kızıl Binar] – селището е посочено в няколко османски извори.⁴

قریه قزىل بيكار [karye-i Kızıl Binar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵

Kisilpana – според картографския материал на Бауер.¹

Кизилпана – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал⁸.

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 13)

صيامى قريه سى [Seyemi karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.⁴

قریه صيامى [karye-i Seyemi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵

Sariar – според картографския материал на Бауер.¹

Сеймены – според по-късният руски картографски материал⁸

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 14)

قریه عادلباي [karye-i Adilbay] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵

Edelbay – според картографския материал на Бауер¹;

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 27)

¹ Bawr F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

² ЦГАДА, Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

³ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВОА. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 305А. Арх.ед. 3.

⁷ Vişşukyan, P. M. (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. İstanbul, 1969, с.101.

⁸ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Galkilia – според картографския материал на Бауер¹;
Karnalewka – според по-късния картографски материал.²
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 15)

Tschealmectschi – според картографския материал на Бауер.¹
Czelmiekczyja – според по-късния картографски материал.²
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 26)

مناق قريه سی [Manak karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.³
Manasch – според картографския материал на Бауер.¹
Манащ – според картографския материал на Шмидт.⁴
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 16)

قريه آق محمد [karye-i Ak-Mehmed] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
Akenbot – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 29)

قطرجه قريه سی [Katırca karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.³
 قطرجهء كبير [Katırca-ı Kebir] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.⁶
Katersa – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 18)

قريهء قطرجهء صقير [karye-i Katırca-ı Sakır] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
Kiutschuk Katersa – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 28)

قاضى اوغلى قريه سى [Kadı Oğlu karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.³
 قريهء قاضى ذاده [karye-i Kadı-zade] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
Kadolu – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 19)

قريهء بوداق [karye-i Budak] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
Budak – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 30)

¹ Bawr F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

² Austria-Hungary. '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. Images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

⁴ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВОА. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВОА. Fon adi: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

بلبان قريه سی [Balaban karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.¹

بالوبانجی [Balobançi] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

قريه بلبان [karye-i Balaban] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³

Balaban – според картографския материал на Бауер.⁴

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 20)

بازركان [Bazargân] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

قريه بازركان [karye-i Bazargân] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³

Badseraen – според картографския материал на Бауер.⁴

Бадсерен – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал.⁵

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 21)

باقوبانچه [Vakobançe] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

Varambatschi – според картографския материал на Бауер.⁴

Бараматчу – според картографския материал на Шмидт.⁶

Барамбатши – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал.⁵

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 22)

قياييك [KaYa Bey] – посочва се в джизие-дефтерте през 1691 г.³ и 1694 г.²

Bajiramadgi – според картографския материал на Бауер.⁴

Kajbej – според по-късния картографски материал.⁷

Байрамча – според картографския материал на Шмидт.⁶

Байрамаджи – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал.⁵

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 23)

شاهين [Şahin] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

قريه شاهين اغا [karye-i Şahin Aga] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³

Schagin (Szagany) – според картографския материал на Бауер.⁴

Шиганы – в началото на руското управление в региона.⁸

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 24)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВОА. Fon adi: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВОА. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁴ Bawr F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ Подробная миллилитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁶ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁷ Austria-Hungary. '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. Images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

⁸ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

صول قول [Solkol] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.¹
Siliuscher (Zolokary) – според картографския материал на Бауер.²
Селухарь – според картографския материал на Шмидт³
Золокуръ – в началото на руското управление в региона.⁴
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 25)

قریه اشاغ باغ [karye-i Aşağa Ba'a] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.⁵
Schoba – според картографския материал на Бауер.²
Шоба или **Шаба** – според картографския материал на Шмидт³ и др. Картографски материал на руски език.⁴
Хоба – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал⁶.
 (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 31)

Освен горепосочените селища с установена локализация, в редица османски документи са изброени населени пунктове без да е възможна локализацията им на картата-схема. Поне няколко селища остават неидентифицирани в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Аккерманския санджак през 1708 г.¹:

جان سيّد قريه سی	[Can Sayid karyesi]	Джан Саид
قره قش	[Karakaş]	Каракаш
حاجی قوتلوشان	[Hacı Kutluşan]	Хаджи Кутлушан

Също така в регистър на немюсюлманското население⁵ са посочени редица други селища, без да е възможно установяването на разположението им в региона. Преобладаващият брой от тях представляват съвсем малки поселения или татарски къшлаци с известна част християнско население:

حلیاش	[Haliyaş] или [Caliyaş]
ذوالفقار زاده مرتضی چلبی قشلاسی	[Zülfakir Zade Murtaza Çelebi Kışlası]
کتابچی زاده مصطفی چلبی قشلاسی	[Kıtıbcı Zade Mustafa Çelebi Kışlası]
بویاجی	[Boyacı]
پیر علی آغا قشلاسی	[Pir Ali Aga Kışlası]
حاجی ابراهیم قشلاسی	[Hacı İbrahim Kışlası]

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

² Bawr F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

³ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁴ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВОА. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Противоречиви са някои от данните на Ричи-Занони относно селищата в Буджак. Трябва да се има предвид, че този регион е отразен в неговия атлас повърхностно, а редица населени пунктове са представени хаотично, без никаква връзка с реалното им разположение на терена:

بولغناق	[Bulganak]	<i>Bulganak</i>
كزبرقه	[Kizberke]	<i>Kzuberka</i>
سلطان قلغه مكزت	[Sultan Kalga Mekzet]	<i>Sultan Galga Meczet.</i>

Обобщавайки информацията за общия брой на селищата (с установена и неустановена локализация) в каза Аккерман, се създава реална представа за населените пунктове през периода на късното османско управление в региона.

Каза Татарбунар (Сарата).

Поредният регион в изложението относно селищата е бил първоначално част от Аккерманските територии. Впоследствие, след увеличаването на населението в региона, е обособен в отделна административна единица с център в крепостта Татарбунар, известна още през средата на XVII столетие.

Ричи-Занони посочва крепостта като един от ключовите пунктове в Буджак под наименованието:

تاتار پکار	[Tatar pınar]	<i>Tatar Punar</i>	Татар-Пунар ¹
------------	-----------------	--------------------	---------------------------------

Подобно е названието на селището в османските документи за данъкоплатците на джизие:

تاتار بيكاري	[Tatar pınarı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г. ² (карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 40)
--------------	---

Крепостта Татарбунар през XVIII в. става един от центровете на кадийската институция. След назначаването на самостоятелен кадия в Татарбунар регионът около крепостта често е споменаван като:

قضاء تاتار پکاری	[kazâ-i Tatarpınarı] ³
------------------	-------------------------------------

Според други османски документи същата каза има различно наименование:

صارتہ قضاسی	[Sarata kazası] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г. ⁴
-------------	--

Преди всичко това е свързано с втория по големина населен пункт във въпросния регион:

Sariatasultan или *Sariata* – с тези названия посочва същото селище още Евлия Челеби⁵, връщайки се от Крим в Истанбул през 1667 г. през Буджака. Същият източник посочва разположението на селището в близост до реките:

Sarata suyu и *Kurunduk suyu*, което съвпада със сегашно разположение на съвременното селище Сарата.

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: БОА. Fon adi: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ Veliman, V. Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. Bukurești, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

⁴ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: БОА. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁵ Celebi, E. Seyahatname. Cilt VIII. İstanbul, s. 125.

Османските източници от турския кадастров архив отбелязват селището Сарата като подведомствено на вакъфа на Селим I още през 1597 г.:

قریهء صارتہ [karye-i Sarata] или
[karye-i Sarta]¹

Както посочват османските документи, максимален брой османски поданици-немюсюлмани платци на данък джизие, се намират именно в това селище:

صارتہ [Sarata] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 41)

В другия джизие-дефтер посочва се още няколко селища на въпросната каза Татар-Пънар (Сарата) през 1691 г.³:

قریهء یکی کوی [karye-i Yeni köy]

Begukiu – според картографския материал на Бауер⁴ ;

Еникъой – според данните на Скалковски.⁵

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 42)

قریهء ترس قوندع [karye-i Ters-Kundug]

Tress Kuanduk – според картографския материал на Бауер.⁴

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 43)

قریهء بغچلی [karye-i Bagçeli]

Baktscha – според картографския материал на Бауер.⁴

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 44)

Селищата на Татарбунарската каза в края на XVIII в. са заселени предимно с ногайско-татарски родове части от Йедисанската орда. Преселването на йедисанците в Буджак е резултат от приключването на руско-турските войни от 1768-1774 и 1787-1791 г., след които започват политически манипулации от руска и османска страна за влияние над номадите в земите на Очаковския регион. Вследствие на политически интриги, подкупи на главатари на колена-родове, Йедисанската орда се преселва в Северен Кавказ, частично в Приазовието. След вътрешно несъгласие относно върховенството в управлението на ордата и приемането на руско поданство, приблизително половината от йедисанците приемат османско поданство и са преместени в Буджашката степ на земите на сравнително слабо населената Татарбунарска каза.

Йедисанската орда в Буджака се подразделя на две колена-рода Саръярско и Хаджидерско. Селищата на йедисанските татари са разположени покрай реките Алкалия, Алкалидере, Хаджидере, Сарати, Кундук, Саръяр и по деретата Челеби, Бою, Чяда и редица други без наименования. Многобройни семейства от

¹ Keleş, H. Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 183.

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ Скалковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 52-53.

йедисанците се установяват също така и във вече съществуващи селища със старо тюркско или славянско-влашко население като: Саръяр, Кебабчи, Йеникьой, Байрамча и Тузли.¹ Предвид обстоятелство, че новото татарско население е положено на територията на казата Татарбунар, то и старите и новите селища се оказват подведомствени на кадия т.е. под пряко османско управление. В същото време йедисанците като част от Буджашката орда, с която са родово свързани и е една част от татарското военно обединение са в подчинение на Буджашкия хан.

Османският архивен материал фактически не съдържа сведения за въпросните селища на Татарбунарската каза. Все пак сравнението на данните за населените пунктове в казата, посочени на кирилица в работата на Скалковски с картографските материали на Бауер с изписването им на латиница, позволява да бъде локализирано разположението на изброените по-долу селища на картата-схема.

Предвид отсъствието на османски наименования на тези селища, материалът е предоставен в паралелен вид с изписано название на кирилица от списъка на Скалковски (Приложение № 6) и са посочени съответните им наименования от картографския материал на Бауер (Приложение № 5) и др.:

Керейс	<i>Kiriit Biuk, Kiriit Kiutschuk</i> (53,52) ²
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 45)	
Той-тепе	<i>Tontebe</i> (51, 59)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 46)	
Байрамча	<i>Banraitchi</i> (50)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 47)	
Булатджи	<i>Bolotschi</i> (86)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 48)	
Одобаши	<i>Odobasche</i> (43)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 49)	
Ислам-Ага	<i>Islaeme</i> (42)
	<i>Islama</i> според немската картографска школа ³
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 50)	
Рамаш	<i>Romasen</i> (16)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 51)	
Кебабчи	<i>Kibatschi</i> (21)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 52)	

¹ Скалковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46-49.

² В скоби са посочени номерата на селищата от обобщения списък-таблица на картографските данни на Бауер, поместени в приложение № 5.

³ *Carte von der Moldau und Walachey nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer ufer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfeheld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.*

Саръяр	<i>Sariar</i> (69)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 53)	
Махалле	<i>Magala</i> (74)
	<i>Karagacz</i> – според по-късните топографски данни от XIX в. ¹
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 54)	
Иакълджи	<i>Pakyltche</i> (134)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 55)	
Секли 1	<i>Saelli</i> (54)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 56)	
Секли 2	<i>Selikiu</i> (48)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 57)	
Курудере	<i>Kurudere</i> (87)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 58)	
Манкъд	<i>Mangijt</i> (136)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 59)	
Бибек (29)	<i>Bebeul</i> (11,12)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 60)	
Хаджилер	<i>Hadgilar</i> (101)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 61)	
Джеламир	<i>Deschalair</i> (150)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 62)	
Кадаш	<i>Kederaschi</i> (196)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 63)	
Сикли	<i>Seclia</i> (207)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 64)	
Келесе	<i>Kelesche</i> (203)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 65)	
Темир-Ходжа	<i>Temir Kapu</i> (154)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 67)	
Алисе	<i>Alemschi</i> (199)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № 68)	

¹ Austria-Hungary. '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

Редица татарски селища не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализиращи на картата-схема. Преобладаващият брой от тях по-скоро са били сезони или зимни поселения, един вид къшли или чифлици. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указания за разположението им:

Аладемир	Шакай	Баш-Дул
Единохта	Деведжи	Он-ики
Съндък	Келле-Каджи (Куле-Коджа)	Джеф-макът
Демир-Ходжа	Ислебоз	Гассан-Хаджа
Тоглъдъ	Каиб-Оглу	Юсуф-Али-Ходжа
Таки-Хаджи	Бувешин	Нуказ
Казъ-Ага	Машдър	Менлели-Ага-Нокуз
Алсън	Нокюз 1	Тобук-Нокюз
Уидъд	Нокюз 2	Как-баш
Кара-бурдъд	Нокюз 3	Мамай
Тебеди	Съдън	Мустафа-Хаджи
Есибей	Козел-Хаджи	Ой-Мадуд
Саке		

Общият брой на населените пунктове на каза Аккерман до руско-турската война от 1768-1774 г., възлиза на 170 селища¹. Обобщавайки данните за казата Аккерман и казата Татарбунар като за една обща административна единица, получаваме приблизително същия брой селища в сравнение с посочените в споменатия по-горе османски документ.

Каза Килия.

Още от началото на османското управление в Северо-западното Причерноморие, вторият по значимост град-крепост след Аккерман е:

کلی [Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

Kilia – според картографския материал на Бауер.³

Килия – според граничната карта на Русия и Турция от 1800г.⁴
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 1)

Както и в случая с Аккерман, в прилежащия район около крайдунавското градче-крепост Килия е създадена една от първичните административни единици – каза, която според османската практика придобива наименованието на най-големия населен пункт в региона. Изписването на названието на тази административна единица се среща в няколко варианта:

قضاء کیلی [kazâ-i Kili]⁵

کیلی قاضی [Kiliyi kazası]⁶

¹ ВOA. Fon adı: "С.МТЗ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Bawr. [1774].

⁴ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁵ ВOA. Fon adı: "ТТ.д". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570];

ВOA. Fon adı: "ТТ.д". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

⁶ ВOA. Fon adı: AE.SAMD.II. Dosya № 1, Gömlek № 20. [1104 L 12 / 16.06.1693.]

Селищата на казата Килия в количествено отношение са най-малък брой в сравнение с населените пунктове в другите кази в Буджака. Една от причините за това е липсата на особени възможности за териториалното ѝ разширение, което на свой ред пречатства увеличаването на човешкия потенциал в тази ограничена по обхват територия. Така, според османските документи, през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г., на територията на каза Килия е имало 36 селища. След събитията, свързани с войната, от 1780 г. в каза Килия са посочени само 18 селища, т.е. те са намалени наполовина.¹

Килия като крепост има няколко селища-предградия, чието население се отличава с различната си етническа и религиозна принадлежност. Традиционно около крепостите се посочват квартали, обозначени като “варош”, който като правило са с християнско население:

کیلی واراش [Kili varoş] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

Второто и най-голямо предградие на Килия е селището със смесено предимно молдовско и татарско население:

عمر بيك [Omer Bey] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

قشلاء عمر افندی [kışla-i Omer efendi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³

Omarbi – според картографския материал на Бауер.⁴

Омарби – според картографския материал на Шмидт.⁵

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 2)

Като една от махалите на града в джизие-дефтер през 1694 г. е посочен търговският квартал на жителите на Килийска околия под общото название:

ارمنیان [Armenian] – което говори за преобладаващо присъствие на арменците в него.

Селищата от региона са представени в различен род извори. Така, като ключови гранични населени пунктове на Килийска околия са посочени селищата Хасан-Аспага, Курманкьой, Чешмекьой и др. В описанието на населените пунктове по-долу, както и досега, те са представени с наименованието си от различен вид извори, изписано съответно на арабица, латица и кирилица:

حسن سپاخی [Hasan Spahi] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.²

قریه حسن سپاخی [karye-i Hasan Spahi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³

Gassin Paga – според картографския материал на Бауер.⁴

Гасин Пага – според граничната карта на Русия и Турция от 1800г.⁶

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 3)

¹ ВOA. Fon adı: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l’Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l’Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁵ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

حاجی قوردالی [Hacı Kürdalı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
 قريهء حاجی قوردالی [karye-i Hacı Kurd Ali] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Adschi Kaldar – според картографския материал на Бауер.³
Гаджи Курдалы – според по-късните руски картографски данни.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 4)

قطای [Kıtay] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
Kitay – според картографския материал на Бауер.³
Китай – според картографския материал на Шмидт.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 5)

چماشیر [Çamaşır] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
Samaschar – според картографския материал на Бауер.³
Самашар – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁶
Чумачур – според по-късните руски картографски данни.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 6)

حللشتی [Halileşti] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
 قريهء حللشتی معه [karye-i Halileşti ma'a
 چفتلیکی Çiftliği] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Hallileschti – според картографския материал на Бауер.³
Галилешти – според по-късните руски картографски данни.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 7)

نورشای [Norşay] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
 قريهء نورشای قشلاء [karye-i Norşay Kışla-i
 مرهوم سولمان پاشا merhum Süleyma paşa] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Noroschel – според картографския материал на Бауер.³
Норшел или **Нерушай** – според по-късните руски картографски данни.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 8)

قربات [Karbat] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.
Kurmatkwi – според картографския материал на Бауер от 1774 г.³
Kurmankjia – според картографския материал на Бауер от 1785 г.
Кирманкюй – според картографския материал на Шмидт.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 9)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: BOA. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: BOA. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

³ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr. [1774].

⁴ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁵ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

يسكى كيلی [Eski Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
 قريهء يسكى كيلی [karye-i Eski Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Стара Килия – според картографския материал на Шмидт.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 10)

قره باشی [Karabaşı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
 قريهء قره باش [karye-i Karabaş] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Karabasch – според картографския материал на Бауер.⁴
Карабаш – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 11)

مسجد [Mescid] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.¹
Metschet Kiui – според картографския материал на Бауер.⁴
Талшикую – според по-късните руски картографски данни.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 12)

قريهء قره شكور [karye-i Kara Şekür] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Karaschikiur – според картографския материал на Бауер.⁴
Карачкую – според по-късните руски картографски данни.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 15)

قشلاء بطر اغا [kışla-i Batır aga] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Parapara – според картографския материал на Бауер.⁴
Парапала – според по-късните руски картографски данни.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 16)

قريهء چشمه [karye-i Çeşme] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Tscheschme – според картографския материал на Бауер.⁴
Тшешме – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁶
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 24)

قريهء قشلاء [karye-i Kışla-i] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.²
Kischlizij – според картографския материал на Бауер.⁴
Кислитци – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁶
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 35)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: ВOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

² ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

³ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁴ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l’Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l’Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr. [1774].

⁵ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁶ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Hadschibriam – според картографския материал на Бауер.¹
Аджибраим – според по-късните руски картографски данни.²
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 13)

Lipoweni – според картографския материал на Бауер.¹
Липовенское – според граничната карта на Русия и Турция, 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 14)

Kara Magmet – според картографския материал на Бауер.¹
Карамамет – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 17)

Gadsche – според картографския материал на Бауер.¹
Гадше – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 18)

Rosmambet – според картографския материал на Бауер.¹
Росмамбет – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 19)

Derwisch Kiui – според картографския материал на Бауер.¹
Дервиш Киой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 20)

Kurmankiui – според картографския материал на Бауер.¹
Карман Киой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 21)

Keremkiui – според картографския материал на Бауер.¹
Херемкую – според по-късните руски картографски данни.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 22)

Tongatar – според картографския материал на Бауер.¹
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 23)

Jeni Kuiu – според картографския материал на Бауер.¹
Еникую – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 25)

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

² Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

³ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁴ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

Kuitschuk Dschangsut – според картографския материал на Бауер.¹

Кучук Дшангсут – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

Куйчук Дунгусут – според по-късните руски картографски данни.³

Bijk Dschangsut – според картографския материал на Бауер.¹

Буик джан Гует – според по-късните руски картографски данни.

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 26)

Tschuoit – според картографския материал на Бауер.¹

Мишукуй – според по-късните руски картографски данни.³

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 27)

Karakui – според картографския материал на Бауер.¹

Каракой – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 28)

Kadijkuju – според картографския материал на Бауер.¹

Кадикой – според по-късните руски картографски данни.³

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 29)

Naiman – според картографския материал на Бауер.¹

Найман – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 30)

Balijtschi – според картографския материал на Бауер.¹

Балуктши – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 31)

Kitai – според картографския материал на Бауер.¹

Китай – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 32)

Burkut – според картографския материал на Бауер.¹

Буркут – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 33)

Derekiui – според картографския материал на Бауер.¹

Дере Киой – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 34)

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Bawr.[1774].

² Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

³ Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

Keletschi – според картографския материал на Бауер.¹

Троян – според по-късните руски картографски данни.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 36)

Освен локализираните селища на каза Килия, през разглеждания период в нея са съществували и някои други, чието разположение е невъзможно да бъде установено. Така в няколко османските дефтери, в които се регистрира месното немюсюлманско население³, са посочени някои подобни селища, предимно къшпази на татарски заселници или други малки поселения:

ايوب چلبى قشلاسى	[Eyüb Çelebi Kışlası]
حيلكى بوجاق	[Heyliki Bucak]
قشلاء كوچك چلبى	[kışla-i Küçük Çelebi]
قشلاء كويه لى ذاده مرهوم	[kışla-i Geviyelü zade merhum
وزر اعم اسبق مصطفى پاشا	vezir-i azam asbak Mustafa paşa]
قشلاء سردار اوغللى	[kışla-i Serdar oğulları]
قشلاء ايوب چلبى	[kışla-i Eyüb Çelebi]
قشلاء مراد بك	[kışla-i Murad bey]

Общият брой на селищата, посочени в османския извор, точно отговаря на локализираните тридесет и шест населени пункта и отразява по-скоро поселищната мрежа в периода преди руско-турските войни от втората половина на XVIII в. Обаче освен тези селища се очертават и редица населени пунктове без установена локализация, което говори по-скоро за техния сезонен или нетраен характер, доколкото са били използвани като къшпази-зимовища.

Каза Исмаил-гечиди.

В западна посока от крепостта Килия около разклоненията на река Дунав на по-малки ръкави, отдавна съществува удобно място за превоз от Добруджа в Буджак. Наличието на подобен пункт за превоз с постоянно движещи се между двата брега салове обуславя строежа на мястото на старото славянско селище Смил на вече поголемия османски град-крепост:

اسماعيل [İsmail]

Впоследствие, именно заради наличието на пункт за превоз през реката, наименованието на крепостта придобива добавката “гечид” (място за превоз през река), по подобие с аналогични пунктове на р. Днестър – Мияк-гечид (срещу Паланка) и Тегин-гечид (Тягиня-кечу – впоследствие Бендер):

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Bawr. [1774].

² Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

³ BOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694];

BOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

اسمعیل کچیدی [İsmail-geçidi]¹

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 40)

Оживеният превоз през Дунав и бързият растеж на търговските връзки – речни и сухопътни, обуславя нарастването и на населението и автоматично води до възникване на нови селища в региона. На свой ред това позволява да бъде образувана нова административна единица посредством отделяне от каза Килия на половината ѝ територия. Център на новата каза, както е обичайно и другаде, става най-големият град-крепост в региона, който дава и наименованието си на новосъздадената околия:

قضاء اسمعیل کچیدی [kazâ-i İsmail-geçidi]

Вследствие нарастването на християнското население около крепостта Измаил, в края на XVIII в. около нея съществуват вече няколко предградия. Едно от тях се посочва в османските извори като:

Broska mahallesi²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 57)

Селищата на казата Исмаил-гечиди, както и на казата Аккерман, в количествено отношение са един от най-големите брой в сравнение с другите кази в Буджака. Така, според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война от 1768-1774 г. на територията на казата Исмаил-гечиди е имало повече от 90 селища. След събитията, свързани с войната, през 1780 г. в каза Исмаил-гечиди са посочени вече само 29 селища.³

Редица селища от казата се споменават още през XVII в. в пътеписите на Евлия Челеби. Прекосявайки Буджак през 1659 г., той споменава шест селища от околия Измаил или, както посочва източникът, принадлежащи на Измаил-гечеди, и описва две от най-големите крайгранични с Молдова селища. Това са опорни пунктове в степта покрай езерото Ялпуг, а именно – селището Табак, намиращо се на Трояновия Вал и селището Дондар. И двете са разположени на пътища за Молдова или по посока към със Северното Причерноморие.

Евлия Челеби споменава, че “след излизането от града с двайсет хилядна християнска войска минахме селищата Къшла, Дундар, Ахпаноз, Сапан, Постан, Табак. Тези селища се отнасят към Измаилската каза, макар че са населени с християни молдовци и власи”⁴. По време на първото си посещение на Северното Причерноморие, Челеби след кратковременен престой в Исмаил, продължава пътя си за Татарбунар чрез “селището Каплъбаги. Това е татарско село от нахия Измаил. Оттам стигнахме до селището Коджагьолбаши. Това е също татарско село. Всичко това са земи на буджашките татари. Исмаилският мутевеллия няма власт над тях. Онези са част от Очаковски еялет и се намират под властта на крайбрежния ага. Оттук тръгнахме на север и стигнахме крепостта Татарбунар”⁵.

Също така Евлия Челеби уточнява, че “границата на земите на този град Исмаил на изток са съединени с казата Килия. Североизточните краища са междинни с земите на Аккерман, а северният край минава по селищата Тобак и Искерлет, и също така до молдавската крепост Галац”.

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

² ВОА. Fon adı: “С.ЕV.”, Dosya № 530, Gömlek № 26758, [1213 L 19 / 26.03.1799]

³ ВОА. Fon adı: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

⁴ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины.. Москва, 1961, с. 162-163.

⁵ Пак там., С.32-33.

Териториалното разделение между измаилските и килийските земи не претърпява изменения до началото на XIX в. Молдовският диван, уточнявайки границите на Измаилската околия през 1809 г. включва в списъка граничните селища Ташбунар и Ердекбурну¹.

Още до разделянето на килийските земи и изграждане на новата каза Исмаил, най-западният населен пункт на границата с Молдова е селището:

طوباق [Tobak] – според османския картографски материал.²
 قريهء طولق [karye-i Tolak] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³
Tobac – според картографския материал на Бауер.⁴
Тобак – според картографския материал на Шмидт.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 41)

آوردك بورنى [Ördək burnu] – посочва се в кадийските протоколи от 1703 г.⁶
 قشلاء آوردك بورنى [kışla-ı Ördək burnu] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.³
Jrdik Burnu – според картографския материал на Бауер.⁴
Ирдик Бурну – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.⁷
Эрдекбурун – според по-късните руски картографски данни.⁸
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 42)

چاوش قشلاسى [Çavuş kışlası] – посочва се в османските кадийски документи.⁹
Kishla Kiwi – според картографския материал на Бауер.⁴
Кишла Киой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.⁷
Кишляк буле – според по-късните руски картографски данни.⁸
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 43)

طاش بيكار [Taş-pınar] – посочва се в няколко османски документи.¹⁰
Tashpanar – според картографския материал на Бауер.⁴
Ташпанар – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.⁷
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 44)

¹ ЦГА МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.102.

² ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سی حریطه سيدن // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВОА. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁴ **Wawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Wawr.[1774].

⁵ **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁶ **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

⁷ **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁸ **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих,** сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

⁹ **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984, p. 258-263.

¹⁰ ВОА. Fon adı: "C.HR". Dosya № 797; **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Dokumente turcești / Valeriu Veliman. Bukurești, 1984, p. 386. Doc.№145. [1760 august 30].

قریهء قوش بیگار [karye-i Koş-pınar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.¹
Koschpanar – според картографския материал на Бауер.²
Кошпонар – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 45)

قریهء چلبی [karye-i Çelebi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.¹
Tschilibikiui – според картографския материал на Бауер.²
Ташлабикий – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 46)

قریهء بابیلہ [karye-i Babile] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.¹
Babili – според картографския материал на Бауер.²
Бабиле – според картографския материал на Шмидт.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 47)

طنطعر [Dandar] – според османския картографски материал.⁵
 قریهء دوندار [karye-i Dondar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.¹
Dondare – според картографския материал на Бауер.²
Дондар – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 48)

Burlak Agi – според картографския материал на Бауер.²
Бурлак-Ага – според граничната карта на Русия и Турция, 1800 г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 49)

Bijcla – според картографския материал на Бауер.²
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 50)

Orlack – според картографския материал на Бауер.²
Орлак – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 51)

Asan Aga – според картографския материал на Бауер.²
Исен-Ага – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.³
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 52)

¹ BOA. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

² Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

³ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁴ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁵ ممالك عثمانیه نك افطار شمالیه سی حریطه سیدن // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

Skinosa – според картографския материал на Бауер.¹

Шиноса – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 53)

Karacujet – според картографския материал на Бауер.¹

Карацул – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 54)

Sarlijka – според картографския материал на Бауер.¹

Сарлык – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.²

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 55)

[Çuka köy]³

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 58)

Освен селищата под пряко османско управление на територията на каза Исмаил-гечиди са разположени населените пунктове на четири малки орди, които са обособени в отделните окръзи с известна степен на автономност, по примера на ордите Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу. В същото време тези малки татарски обединения са под османското управление на Измаилския кадия и във военно-родови отношение с Буджашката орда, както в случая с йедисанците в Аккерманската или Татарбунарската каза. Най-голямата от тези четири горепосочени орди е Джамбулат-оглу. Ръководство в родовото обединение през 1807 г. Осъществява един от потомците на ординските племена – Джабаш-Бей.⁴

Селищата на четирите рода, които съставят окръг или “Казан Измаилски”, се намират покрай реките: Ташлък, Катлабуг, дерето Койле, в границите на каза Исмаил. Тези малки племенни обединения имат от няколко десетки до две селища.

Османският изворов материал практически не дава сведения за въпросните селища на Измаилския татарски окръг. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски⁴ и картографските материали на Бауер¹ с изписване на латиница, можа да бъде локализирано разместването на селищата на картата.

Селища на Киргиз орда:

Изяснено е териториалното разположение само на две селища, а четири населени пункта са без локализация.

Комрат *Komurat* (195)

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 59)

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

² Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

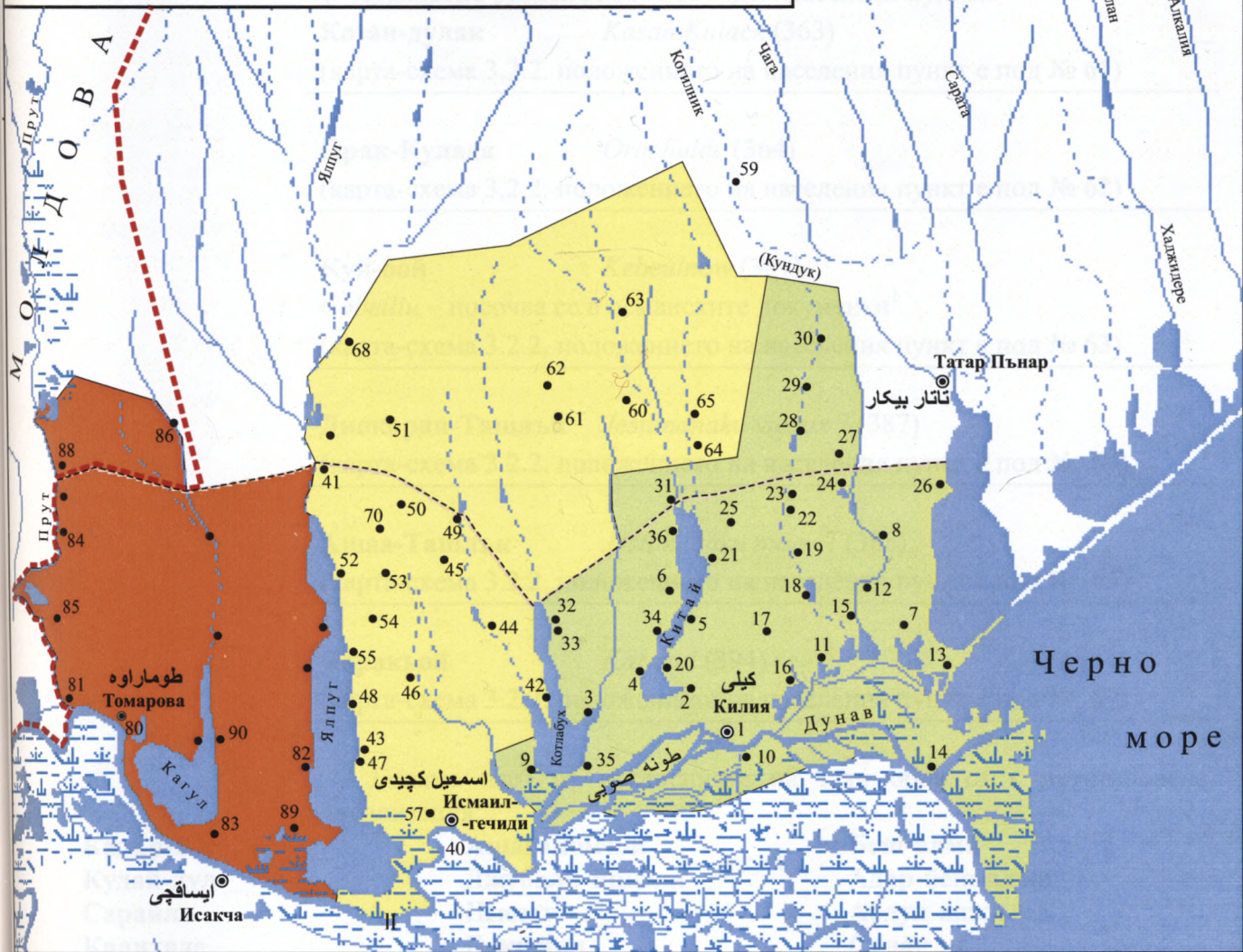
³ ВОА. Фон ад: “С.ЕВ.”, Досья № 339, Gömlek № 17238, [1077 L 29 / 24.04.1667]

⁴ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 47.

Карта-схема № 3.2.2. Селищата в казите Килия, Исмаил-гечиди

и нахията Томарова (Рени) на казата Исакча.

- граница на османските територии
- казата Килия
- казата Исмаил-гечиди
- нахията Томарова (Рени)
- център на каза
- обозначение на селище
- долен "Троянов Вал"
- II - обозначение на местата за преминаване на реките

Мембет-Казадже *Mambetsche* (384)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 60)

Адъл-байрактар **Саар**
Алджи **Ягуб-Яджи**

Селища на Джамбулат-Оглу орда:

С установено разположение са седем населени пункта.

Казан-дулак *Kasan Kulack* (363)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 61)

Орак-Кулада *Orachulde* (364)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 62)

Куй-бой *Kebeulnow* (381)
Sobeiliu – посочва се в османските документи¹.
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 63)

Диокарди-Ташлък *Jestimanaku vieaux ?* (387)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 64)

Ашаа-Ташлък *Jestimanaku nuow ?* (388)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 65)

Каракъой *Karakui* (394)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 67)

Голяма част от поселенията на тази орда са с неустановена локализация:

Кадър-Юс
Кудай-дул
Сарайли
Калитаде

Ашагаишеши
Джубали-ишеши
Шюют
Бокшали

Беш-алма
Адар-беш-алма
Абдул-аджи
Салакли

Селища на Киейли орда:

Ордата притежава едно селище с изяснена локализация и пет неидентифицирани населени пункта:

Таракли *Taracklij* (329)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 68)

Къой-бей **Саатли-дааджи**
Татар-даншаге **Иотий-бей**
Таш-Ташкем

¹ Documente turcești privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. București, 1986, p. 112-113. Doc.№71.[1799/mai/2]

Селища на Келеше орда:

Това най-малкото по брой семейно-племенно обединение притежава две установени селища, които са разположени в непосредствена близост едно до друго:

Кайракли

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 69)

Каракурт

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 70)

Редица населени пунктове, както: Каракурт, Кайракли, Бешалма, Сарайли и Бакшала, съхраняват своите названия и след 1812 г. При руската администрация. Селищата Диокарди-Ташлък и Ашаа-Ташлък са определени по едноименната река Ташлък и локализирани от съществуващо при руската администрация селище със същото наименование – Ташлък (впоследствие Каменское).¹

По такъв начин, казата Исмаил-гечиди запазва броя на селищата, посочени преди руско-турските войни от втората половина на XVIII в., а именно около деветдесет населени пункта. Според османските извори след военните събития броят на селищата в казата е осемнадесет, но вероятно се сочат само селищата с поданици на Османската империя, без тези с татарско население, което в момента на издаване на официалния османски документ вече се е оттеглило към Крим и Северен Кавказ.

Нахия Томарова (Рени).

Западната граница на Аккермански санджак в крайдунавската му част, за дълъг период е междинна с Молдова по протежение на езерото Ялпуг. През втората половина на XVII столетие тази граница е преместена на реката Прут. Отнетата територия е преобразувана в османска нахия с център в градчето:

رنى [Rēni]², обаче по-често същия населен пункт се среща в османските документи с тюркското наименование:
طومار اوہ [Tomarova]³

Териториално нахията Рени се намира в границите на Буджак, но административно е част на казата Исакча. През XVIII в. тази територия е спорна с оглед на административната ѝ принадлежност и в нея правосъдие осъществяват периодично кадията на Исмаил и кадията на Исакча.

В списъка относно броя на селищата в Буджак през 1780 г., след информацията за населените пунктове в казата Исмаил-гечиди следва опис на селищата, намиращи се в Буджак, но подчинени на

¹ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 52-53.

² ممالك عثمانیه نك اقطار شماليه سی حریطه سیدن // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

³ BOA. Fon adi: "MAD", Defter № 21670.; Gemil, T. Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984, p. 141. Doc.№44. [1609 aprile./1018 Muharrem].

каза Исакчи. Анализирайки съдържанието на документа, посоченият брой селища може да бъде само от нахия Рени.

Така на въпросната територия на нахия Рени през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г., се намират 9 селища. След събитията от войната, през 1780 г. в нахията Томарова на казата Исакча са посочени само 5 селища.¹

Нахия Рени не претърпява изменения до края на османското управление, а в началото на XIX в. Молдовският диван посочва като ключови пунктове в същите граници селищата Колибаш, Вален, Вълканец, Импуцита и Картал². Преобладаващият брой селища са основани през първата половина на XVII столетие, което се потвърждава от редица османски документи.

Селищата се посочват последователно, отбелязвайки отначало населените пунктове от дефтера от средата на XVII столетие, а след това наименованията им, запазени в края на същото столетие. Следва посочване съобразно картографския материал от средата на XVIII или от XIX в.:

- قریهء طماراوه [karye-i Tomarova] или [Tamarova] – посочва се в джизие-дефтери от 1645³ и 1699 г.⁴
 قریهء تماراوه [karye-i Tamarova] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
 Rēni – според картографския материал на Бауер.⁶
 Рени – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁷
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 80)
-

- قریهء جرجلش [karye-i Cerceleş] или [Çerçelüş] – посочва се в джизие-дефтери от 1645³ и 1699 г.⁴
 Giurgulest – според картографския материал на Бауер.⁶
 Гиургулесте – според граничната карта на Русия и Турция, 1800 г.
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 81)
-

- قریهء بارته [karye-i Bârta] или [Barta] – посочва се в джизие-дефтери от 1645³ и 1699 г.⁴
 قریهء بارطه [karye-i Barta] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁵
 Kischliza – според картографския материал на Бауер.⁶
 Кишлица – според картографския материал на Шмидт.⁸
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 82)
-

¹ **ВОА.** Fon adi: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

² **ЦГА МССР.** Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.101; **Călători străini despre țările române.** Vol. VI București, 1980, p. 351,356.

³ ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.: **ВОА.** Fon adi: “MAD”, Defter № 4964, [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6.

⁴ **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). București, 1984, p. 258-263. Doc.№116.; p. 447-450. Doc.№218. [1699 iunie 29 – iulie 8./1111 Muharrem evâ'il].; **Торкарı Saray Müzesi Arşivi.** E – 461.

⁵ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **ВОА.** Fon adi: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁶ **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁷ **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁸ **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

قریهء کرتال [karye-i Kartal] – посочва се в джизие-дефтери от 1645¹ и 1699² г.
Kartal – според картографския материал на Бауер.³
Картал – според картографския материал на Шмидт.⁴
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 83)

قریهء برنزه [karye-i Brınza] – посочва се в джизие-дефтери от 1645¹ и 1699² г.
Brijnsa – според картографския материал на Бауер.³
Бринза – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 84)

قریهء بابویش [karye-i Bâbuiş] – посочва се в джизие-дефтери от 1645¹ и 1699² г.
 قریهء بوبویش [karye-i Bubuîş] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.⁶
Woliescht – според картографския материал на Бауер.³
Волиешт – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 85)

قریهء کیره قول [karye-i Girekul] – посочва се в джизие-дефтери от 1645¹ и 1699² г.
Gritschenij – според картографския материал на Бауер.³
Гритшени – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 86)

قریهء دکیز اغا [karye-i Deniz Ağa] – посочва се в дефтерите от 1645¹ и 1699² г.
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 87)

قریهء خندق دربند [karye-i Handek Derbend] – посочва се в дефтерите от 1645¹ и 1699² г.
Wadu Isaculi – според картографския материал на Бауер.³
Ваду Исацули – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г⁵
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 88)

قریهء یکی کوی [karye-i Yeniköy] – посочва се в джизие-дефтери от 1645¹ и 1699² г.
Now – според картографския материал на Бауер.³
Ноу – според картографския материал на Шмидт.⁴
 Селището Йеникьой (Yeniköy) е известно още през 1609 година.⁷
 (карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 89)

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.: BOA. Fon adi: "MAD", Defter № 4964, [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6.

² Gemil, T. Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984, p. 258-263. Doc.№116.; p. 447-450. Doc.№218. [1699 iunie 29 – iulie 8./1111 Muharrem evâ'il].; Topkapı Saray Müzesi Arşivi. E – 461.

³ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

⁴ Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

⁵ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

⁶ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: BOA. Fon adi: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

⁷ Gemil, T. Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984, p. 141. Doc.№44. [1609 aprilie./1018 Muharrem].

قریهء قره اغاچ [karye-i Kara Ağaç] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.¹
Petreschei – според картографския материал на Бауер.²
Karagacz – според по-късния топографически материал.³
Петреша – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.⁴

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 90)

Общият брой на селищата на нахията Томарова през втората половина на XVIII – начало на XIX в. включва единадесет населени пункта, което е повече от посочените девет през 1780 г. Вероятно в по-късен период са възобновили съществуването си още две селища, защото този брой населени пунктове, представени в изложението, се срещат и в много по-ранните османски регистри, и в списъците на селищата при руската администрация.

¹ ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: ВOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

² Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l’Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l’Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

³ Austria-Hungary. '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images (apparently at the original size) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

⁴ Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

§ 3. Местности и селища на Халил-Паша юрду в Централен Буджак

Номадското население в Буджак се формира постепенно в течение на няколко столетия. За постоянни отседнали татарски или ногайски поселения може да се говори вече през средата на XVIII – нач. на XIX в., което е преходен период от номадския към отседнал начин на живот.

Постепенното установяване на къшлите на едно и също място през зимния период довежда до строеж на по-устойчиви жилища и формиране по такъв начин на селища за трайно пребиваване. На свой ред това привлича традиционно отседнало население (както българско и молдовско) за усвояване на обширните целини. Териториите в Буджака, заети от татарско-ногайските орди, са повече от половината от всички земи на Аккерманския санджак, намиращи се в границите под османско управление.

В количествено отношение селищата на ордите, формиращи Буджашката орда, превишават по брой селищата на казите в Буджак. Доминиращият брой на населените пунктове принадлежат на две орди, които заемат централната част на Буджака. С най-голям брой татарско-ногайски населени пунктове в Буджак е представена ордата Ор-Мамбет-улу или Ор-Мехмед-оглу:

اور محمد اوغلى قبيله سى [Or mehmed oğlu kabilesi]

Ръководство над Ор-Мехмед-оглу през 1807 г. Осъществява един от потомците на ординските племена – Шахтемир Бей.¹

Според османските документи през XVIII в. В периода до руско-турската война от 1768-1774 г. На територията, заета от ордата на Ор-Мехмед-оглу, е имало 100 селища. След събитията, свързани с войната, през 1780 г. Са посочени само 72 селища на ордата Ор-Мехмед-оглу. По своето разположение селищата попадат в три територии с различен тип управление. На молдовските земи на воеводството Богдан са посочени 36 селища. В границите на специално отделената територия за ордата Халил Паша юрт се наброяват 31 селища. В отдавна заетите от татарско-ногайски племена земи на т.нар. “Музахиб” къшла са посочени още 5 селища.²

Скальковски посочва през 1807 г. 75 населени пункта като селища на “Орумбет-Оглу орда”. По същото време той отбелязва и 32 селища със спорно владение на власи и татари. В това число са включени 9 селища от участък под наименование “Мусаит”, които са под управлението на вакъфското ведомство на една от Истанбулските джамии. Това са селищата: Хаджикьой, Казъякли, Баймакли, Чомай, Малко Кошдамгали, Карбаул, Тартаул-отлари, Чоболакчи-отлари и Шамайли. Също така между горепосочените 32 селища има 12 населени пункта, намиращи се в така наричания “двучасов участък” (икисаат): Кият, Голямо и Малко Кьосели, Чобалакчи-Татар, Баймакли, Чикермесе, Голямо Кошдамгали, Барчак, Синдък, Йеникьой, Алаут.

Разположението на селищата на “Орумбет-Оглу орда” е покрай реките: Голям и Малък Ялпуг, Салча, Лунгуца и др. Голям брой селища съхраняват наименованията си и при руската администрация в названията на установилите се тук българските колонии: Баурчи, Бадък или Садък, Каят или Кият, Таракли или Тараклия, Чукур-Мешин, Копчак или Татар-Копчак, Бешъюз или Беш-гъоз, Комрат, Томай, Аджи-кьой, Казаякли, Каиръ и други.³

¹ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46.

² ВOA. Fon adı: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

³ Скальковский, А. А. Болгарские колонии ... Одесса, 1848, с. 15, 50-52.

Османският материал практически не предлага сведения за въпросните селища на ордата Ор-Мехмед-оглу. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски¹ и картографските материали на Бауер² с изписване на латиница, може да бъде локализирано разместването на селищата на картата-схема.

Селища на Орумбет-Оглу орда

اور محمد اوغلى قبيله سى قرالرى [Or mehmed oğlu kabilesi karaları]³

Бурлак *Borlak* (314, 345)⁴
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 1)

Кара-Китай *Kitai* (373)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 2)

Бантемир *Baitimir* (331)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 3)

Кърк-багли *Kocshe Murza* (312)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 4)

1 Костамгали *Kostangali* (304)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 5)

2 Костамгали *Kostangali* (304)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 6)

Туденси *Tuguntschi* (323)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 7)

Баурчи *Baurschi* (346)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 8)

Чабалджи *Tschabolaschti* (301)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 9)

Бадък или Садък *Sijdijcu* (291)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 10)

¹ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46-52.

² Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

³ BOA. Fon adi: "С.МТЗ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

⁴ В скоби са посочени номерата на селищата от обобщения списък-таблица на картографските данни на Бауер, поместени в приложение № 5.

Тарт-оглу *Tartaulu* (285,286)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 11)

Джан-къой *Dschan Mursa* (376)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 12)

Каят *Kajod* (300)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 13)

Бююк-Кесевли *Kiosului* (303,316)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 14)

Кючюк-Кесевли *Kiosului* (303,316)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 15)

Каранайман *Karanaimak* (273)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 16)

Бошак *Boschak* (94) *Boss Gose* (290)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 17)

Баймакли *Baimaclij* (302)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 18)

1 Таракли *Taracklij* (294)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 19)

2 Таракли *Taraclij* (306)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 20)

Чукур-Мешин *Tschukur* (339)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 21)

Тарт-оглу *Tartaulu* (307)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 22)

Ачик *Ack Mursa* (332)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 23)

Баш-бураган *Borgan Balschi* (287)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 24)

Караджа-бураган	<i>Borgan</i> (288)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 25)	
Терс-Кондук	<i>Tress Kuanduk</i> (67)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 26)	
Докуз-бай	<i>Togusbai</i> (270)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 27)	
Ак-бута	<i>Ackbota</i> (324)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 28)	
Кара-тудалак	<i>Togolacu</i> (325,327)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 29)	
Султан-Мурад-авли	<i>Sultan Murat</i> (334)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 30)	
Джам-бай	<i>Dschaim Bonlacu</i> (257)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 31)	
Аладват	<i>Crusaw Togolacu</i> (327)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 32)	
Кереид	<i>Kiriit</i> (274)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 33)	
Кипчак	<i>Kiptschaak</i> (371)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 34)	
Комрат	<i>Cumrad</i> (272)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 35)	
Мешим	<i>Mescheen</i> (275,276)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 36)	
Чубаладжи	<i>Tschabolaschti</i> (301,305)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 37)	

Редица татарски селища не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализирани на картата-схема. Преобладаващият брой от тях по-скоро са сезонни или зимни живелища, един вид къшли или чифлици. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указание за разположението им:

Чумай	Каар (или Каир)	Чапчик
Ушеш	Саахдън	2 Кара-Китай
Баурчи	Ислам-аджи-къой	Казаякли
Чашкъли	Беш-гиоз	Кидачин
Ядал-байли	Джур-адалък-къой	Дудал
Бешдин-оглу	Беш-алма	2 Докуз-бай
Шал-дъол	Кондаз (или Конгаз)	Адъран
Ютма	Беш-юз	Бешкали
Богавли	Аланли	Аджикъой
Кълъзли	Бадакнали	Ленес
Ядур	Томай	Къой-Хаджи
Агальк-улу	Дуван	Кадрали-Хаджи
	Айдар-оглу	Агамайли

Втора по брой принадлежащи й татарско-ногайски населени пунктове в Буджак е ордата Арак-улу или Орак-оглу:

اوراق اوغلى قبيله سى [Orak oğlu kabilesi]

Ръководство над Орак-оглу през 1807 г. осъществява един от потомците на ординските племена – Ак-Мурза.⁵

Според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г. на територията, заета от ордата Орак-оглу, е имало над 100 селища. След събитията от войната, през 1780 г. от селищата на ордата Орак-оглу са посочени само 26. От тях 23 са в границите на специално отделената територия за ордата – Халил Паша юрт. На територията на каза Аккерман (което е посочено в изложението относно Аккерманските селища) са разположени останалите 3 татарски населени места.⁶

Голямата разлика в броя на татарските селища преди и след войната говори за последиците от масови преселвания в Северното Приазовие и Кубан в Северен Кавказ. Друга част от ордата Орак-оглу по време на войната от 1768-1774 г. се преселва в Централна Добруджа. В резултат в началото на XIX в. на Буджашки терен остава една само трета част от някога най-многобройната орда.

Така изследователят на Северозападното Причерноморие Скальковски посочва като селища на Орак-оглу орда през 1807 г. 30 населени пункта. Териториалното разположение на тези селища на ордата е покрай горното течение на реките: Кагилник или Кундук, Чага, Сака, Киргиж и редица по-малки рекички и дерета.⁷

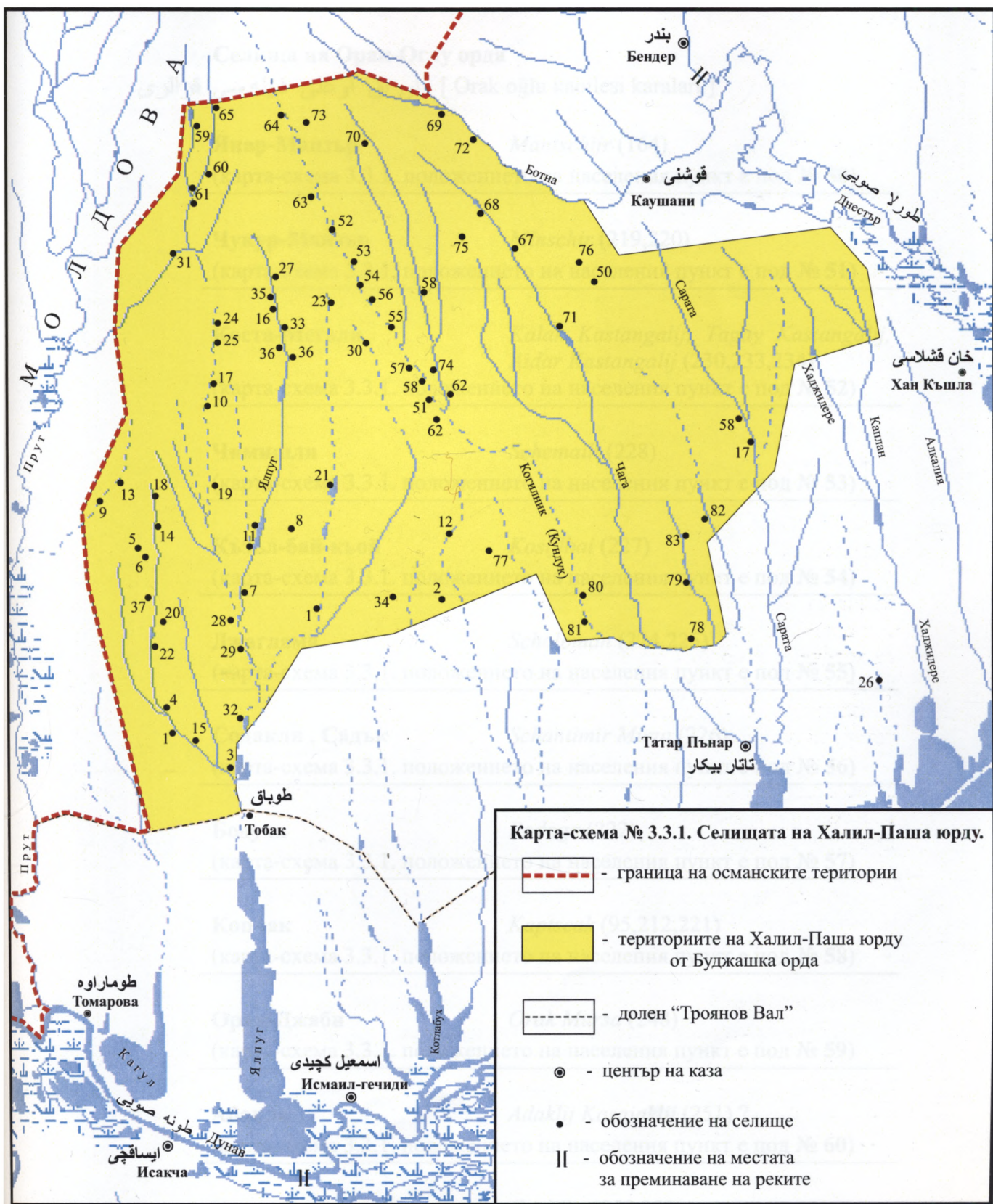
Османският материал практически не предлага сведения за въпросните селища на ордата Орак-оглу. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски и картографските материали на Бауер⁸ с изписване на латиница, може да бъде локализирано разместването на селищата на картата-схема.

⁵ Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46.

⁶ ВOA. Fon adı: "С.МТЗ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

⁷ Скальковский, А. А. Цът. соч., с.49-50.

⁸ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

Селища на Орак-Оглу орда

اوراق اوغلى قبيله سى قرالرى [Orak oğlu kabilesi karaları]

Янар-Манзър *Mantschir* (164)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 50)

Чукур-Манзър *Minschir* (219,220)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 51)

Коста-Мегали *Kalak Kastangalij, Tagay Kastangalij, Aidar Kastangalij* (230,233,234)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 52)

Чимишли *Schemaili* (228)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 53)

Къзъл-бай-къой *Kosijlbai* (227)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 54)

Джаглама *Scholoman* (224,225)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 55)

Содакли , Садък *Schantimir Mirza* (226)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 56)

Бодуча *Bodoga* (222)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 57)

Копчак *Kaptscak* (95,212,221)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 58)

Орак-Джаби *Orak Mursa* (248)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 59)

Абакли *Adaklij Kasajaklij* (251) ?
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 60)

Карлък *Garlijku* (252,253)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 61)

Кокуз *Kitschkene Cocos, Jukun Cocos* (205,206)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 62)

Капли-Джаби *Kaplan Mursa* (239)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 63)

Мирза-бей *Bei Murza* (247)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 64)

Кара-къой *Karakiu* (249)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 65)

Кальмбет-оглу *Kai Membet Bay Mursa* (169)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 67)

Таракли *Taraklij* (172)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 68)

Саръ-оглу *Siriu* (180)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 69)

Сагаде-сагалак *Saidack Mursa* (217)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 70)

Ес-Мърза *Ass* (166)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 71)

Ак-суру *Ack Mursa* (178)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 72)

Токур-Къой *Tugurukli* (244)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 73)

Умур *Omeer* (208)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 74)

Батършах-Къой *Batir Mursa* (191)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 75)

Едно от селищата Скалковски не посочва в своя списък, но го отбелязва при сравнителната характеристика на татарските селища през османския период и началото на руската администрация. Представено е под наименованието:

Токуз

Aksakal (165) – според картографския материал на Бауер.⁹

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 76)

⁹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

Основната част от населените пунктове на Орак-Оглу орда, както вече беше посочено, са локализирани на основата на наименованията им, посочени в работата на Скалковски при сравняване с картографския материал на Бауер. Но освен тях Скалковски посочва населени пунктове, съществуващи при руската администрация, отбелязвайки ги в същото време като стари поселения на Орак-Оглу орда.¹⁰ В списъка на селищата на Орак-Оглу орда Скалковски не посочва наименованията им, но познавайки разположението на тези нови руски или немски колонии, посредством сравняване с картографския материал на Бауер¹¹ става възможно да се установи на наименованието и на старото татарско селище.

Редица селища по протяжението на реката Когилник (Кундук) имат пряко отношение към Орак-Оглу орда, очертавайки по такъв начин южната граница на разселване на родовете й:

Новата немска колония Малоярославец е разположена според картографския материал на Бауер на мястото на старото татарско селище:

Dschangsuit (378)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 77)

Също така немските колонии Арциз и Нов Арциз (Вишняки) се установяват съответно на мястото на:

Kysildijk (152)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 78)

Deschalair (150)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 79)

Немската колония Парижская се установява в бившия татарски пункт: *Komurat* (195)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 80)

Една от немските колонии Фершанпенуаз се разполага в старото татарско селище:

Naiman (194)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 81)

В западната част на териториите по протяжението на Когилник и притоците му Чага, Джаллар и др. са разположени руски населени пунктове също с татарско минало. Така на мястото на селището Введенка според картографията на Бауер е имало селище:

Olatanijr (145) или

Tamur – относно по-късен картографски материал¹².

(карта-схема 3.2.3. положението на населения пункт е под № 82)

¹⁰ Скалковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 50.

¹¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

¹² Austria-Hungary. '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

Руското селище Вознесенка е разположено на мястото на бившия татарски населен пункт:

Akaraman Agi (151)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № 83)

Редица татарски населени пунктове от списъка на Скальковски не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализирани на картата-схема. Преобладаващият брой от тях са по-скоро сезонни или зимни поселения, един вид къшли. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указание за разположението им:

Магалак

Богмаз

Диорджи

Бадъ-осман

Ихтияр-бейн-къой

Ногайско-татарските орди присъстват в Буджак над триста години, периодично увеличавайки или намалявайки броя си. Османската империя постоянно проявява особена загриженост към тях. Тя има предвид, че ордите изпълняват отбранителна функция в региона и не налага особено тежко данъчно бреме върху тях, както върху християнската рая в района на Северозападното Причерноморие. Това обуславя и отсъствието на османски изворов материал относно селищата и населението на Халил-Паша юрду.

Необходимо е да се отбележи, че използваният картографския материал на Бауер и писмените данни на Скальковски в значителна степен потвърждават наличието на основния брой татарско-ногайски селища, които са посочени в османския извор за административните единици през 1780 г.¹³

¹³ **BOA.** Fon adi: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

§ 4. Етнически състав на населението в Буджак

В завладените през XVI в. територии на Днестърско-Дунавското междуречие османците заварват макар и малобройно население. Масовото заселване в региона обаче протича обаче предимно през XVII в., когато се формира и етническият облик на населението в Буджак. Основните промени в броя и състава му се влияят в най-голяма степен от събитията, свързани с руско-турските войни от XVIII в. и най-вече в началото на XIX в. През този период вече отчетливо се откроява разпределението на населението в Днестърско-Дунавското междуречие по неговата конфесионална и етническа принадлежност.

Християнското население в основната си част се състои от османска рая, която е съсредоточена около крепостите Аккерман, Килия, Бендер, Татар-Пънар, Исмаил-гечиди и Томарова, както и в самите крепости¹⁴. Още през XVII в. Евлия Челеби, минавайки чрез един от тези градове – Исмаил-гечиди, отбелязва, че “броят на къщите му е над две хиляди, от които две махали са мюсюлмански, а останалите са на рая с гръцко, арменско и еврейско население”.¹⁵ В случая би могло да се допусне и възможността, че авторът характеризира като “гръцко” най-общо източноправославното население в града. По-нататък в същия пътепис се посочва, че в селищата от Измаилска каза живее “християнско население от молдовци и власи”.¹⁶ Особено плътно заселени с молдовско или влашко население според споменатия източник са граничните земи на Молдова с казата Бендер. Но вече отдалечавайки се от османските кази Евлия Челеби забелязва, че териториите в Буджак извън крепостите и околиците им са земи на буджашките татари, над чиито татарски поселения “властта на мютевелиите не се разпростира”.¹⁷

В началото на XVIII в. етническият състав на населението в Буджак може да се проследи по редица османо-турски документи и немногобройни пътеписи. От османо-турските документи най-добре е представена информацията в данъчните регистри, където се посочва предимно броят на ханетата, т.е. на немюсюлманските семейства или домакинства, задължени да изплащат данък джизие. Обширната номенклатура на имената на данъкоплатците сочи християнската им религиозна принадлежност, а въз основа на вокализацията им се обособяват влашките и славянските. На свой ред анализът на славянската група имена позволява да се установят белези за украински или за български етнически произход на носителите им.

Регистрите посочват предимно влашки имена на тези платци на данъка, а в един от описите на селищата от казата Килия пряко се посочва, че става дума за преселници от Влашко (*haumanegân İflâk*)¹⁸, което предполага и предимно влашки етнически състав на това население. Но имената в регистъра повече приличат на български като например в казата Аккерман: Тодор, Костю, Карастоян, Йорги и др. Също така доста изразително са изписани влашките имена като: Дуку, Сандул, Ищефан и др. Понякога се срещат, макар и по-рядко, имена на украинци като: Андрий, Павло, Грицко и др.

¹⁴ Бачинська, О. Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002, с. 68-74.

¹⁵ Челеби, Э. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой) Москва, 1961, с. 32.

¹⁶ Пак там., с. 163.

¹⁷ Пак там., с. 33-34.

¹⁸ ВОА. Fon adi: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 171.

В друг османски регистър в казата Килия се посочва изрично една от многобройните търговски общности на арменците (*armenian nam*)¹⁹. Също така като основно градско население на Аккерман са посочени първо арменци и после гърци, украинци, власи и българи.²⁰ В крепостта Бендер един от платците от арменската община на зърнен данък е търговецът Аванес, което още веднъж потвърждава а значимото място на този етнос в търговското съсловие.²¹

Руските извори също посочват в началото на XVIII в. многообразието в етническият облик на Буджак. В гореспоменатата публикация на Русов²² се описва пътят от Киев за Цариград през Бендер и Каушан и селищата до Измаил. В съответните части на този пътепис от 1715 г., се съдържат сведения както за селищата, така и за етническият им състав и евентуално за броя на населението:

“... До градчето Коушан от Бендер са 2 мили или 4 часа. Това е градчето на Кримския хан. Живеят в него турци и татари, но по-голямата част от населението са християни т.е. власи, **българи** и гърци, които обитават 500 ханета....

... От Каушан до село Кондуна (Кундук) са 8 часа или 4 мили. В това малко селище жителите са татари ...

... От Кондуна до селището Курени са 12 часа или 6 мили. Това също е малко селище с татарско население ...

... От Курени до града Исмайлова, който се намира над Дунав, са 8 часа или 4 мили... жителите в този град са турци, власи, **българи** и гърци ...”

В средата на XVIII столетие след разоряването на Запорожката Сеч от Екатерина II се засилва преселническият поток на украински казаци. Като основно място за заселването им е определена територия в границите на Очаковската земя, но пред реалната заплаха от възможно принудително въдворяване обратно в пределите на Руската империя голяма част от казаците продължават пътя си за Дунавската делта и “рибни места”. Някои от украинците стигат до османските територии заедно “с търговци гърци, които се връщат от Украйна в турските земи, а украинските жители са като работници при тях”²³. Наред с това, местната османска администрация в Буджак посредством всевъзможни привилегии привлича казаците като евтина работна сила в региона и съответно в своите стопанства. Установява се, че: “основната част от преселниците са казаци, бягащи от украинските слободски полкове на Новоросийската и Подолската губернии, които с привилегии, облекчен данък и с установен ред за наемане на работа се установяват покрай Дунав” и по тази причина “доста много народ от споменатите земи се насочва към Буджак, а населението в селищата му значително увеличава броя си и продължава да нараства”²⁴. Включването на този род преселници в сферата на риболова или като работна сила в чифлишките стопанства на татарите не предизвиква особена загриженост от страна на османските власти. По такъв начин, без да е непременно целенасочено, османската администрация на практика провежда политика на усвояване и заселване на украинските казаци в Буджак.

¹⁹ ВOA. Fon adi: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 70.

²⁰ Бачинська, О. Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002, с. 71.

²¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

²² Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

²³ АВПР. Ф. 69. Оп.1. д. 272., лист. 213.

²⁴ Бачинська, О. Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Централно-Східній Європі (3 найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, с. 248.

Друга християнска общност се преселва в Буджак заради религиозните гонения в Русия. Така наречените “липовани” или “староверци”, отивайки в османските предели, правят опит да запазят православната си вяра със стария “до Никоновски” устав на руската църква. В средата на XVIII в. в Днестърско-Дунавското междуречие според картографските данни на Бауер са посочени три селища с такъв род население и съответно с наименование на селищата, съдържащо съставката “липован” или “липовени”.²⁵

За разлика от териториите с централизирано османско управление, подразделени на кази, централната част на Буджак е населена предимно с ногайско-татарско номадско население, което постоянно чергарува по степта. Европейските изследователи като правило не са различавали ногайците от кримските татари²⁶, назовавайки и едните и другите “татари”. Обаче ногайците по етнически произход нямат нищо общо с кримските татари и се отличават от тях и антропологически, и по исторически произход, а и по начин на стопански живот²⁷.

През XVIII в. те се намират все още на доста ранен етап на социално и стопанско развитие. За разлика от кримските татари ногайците строят примитивни жилища и никога не се настаняват в градове. Както отбелязва Димитриу Кантемир, “своя живот те устройват по традицията на своите праотци из откритите полета”²⁸. В тяхното стопанство земеделието не заема никакво значимо място. Основното им занимание е номадското скотовъдство. Примитивното им земеделие е изцяло в зависимост от природните явления, което на свой ред подтика ногайците да усвоява нови територии или да търсят съжителство в селища с отдавна отседнало християнско население с по-висока култура на земеделие. Търговията на ногайците е крайно ограничена и има характер на обикновен натурален продукто-обмен²⁹.

Затова пък Буджашката степ е била идеално място за развитие на скътоводството. Наличието на значими водни ресурси в Днестърско-Дунавското междуречие и относително мекият климат през зимата благоприятствуват за съхраняването им през по-голямата част от годината на много хубави и просторни пасища. Очевидци с удивление отбелязват по този повод, че буджашките татари и ногайците притежават огромни стада и всяка година събират своите табуни за чергаруване в степта на Буджак³⁰.

През втората половина на XVIII в. започва и масово преселване в Буджак на българско население от Румелия. Периодът е белязан от поредицата руско-турски войни, които на свой ред подбуждат балканските народи към миграция в региони близки до Русия. По тази причина в Буджак през този период се заселват над две хиляди българи с надежда тези османски територии да бъдат включени в състава на Руската империя или поне да останат във васалните Влахия и Молдова. Преобладаващият брой български преселници се установява в предградията на

²⁵ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Bawr. [1774].

²⁶ Османское государство в Европе и республика Рагузская: из Бишинговой географии. Санкт-Петербург, 1770, с. 104.; Description Geographique et Historique de la Turquie D'Europe. Par Ordre Alphanbetique. Paris, 1828, p. 232.

²⁷ Дружинина, Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 42-43.

²⁸ Кантемир, Д. Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 47.

²⁹ Скальковский, А.А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 12.

³⁰ Бачинська, О. Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Центрально-Східній Європі (3 найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, с. 245.

крепостите Измаил, Килия, Бендер и Аккерман³¹. Друга част от тях се заселва по молдавските селища в граничната зона на Халил-Паша юрду и най-вече по къшлите и чифлиците на ногайските татари в басейна на река Ялпуг.

Следващият преселнически поток на българи към земите на молдавските боляри достига максимума си през 1807 г. Отсядайки по селища с отдавна заселени тук българи, те въвеждат помежду си разграничение на “стари” и “нови”. “Старите” български преселници именно в тези молдавски райони около река Прут наричат себе си “туканци”, отбелязвайки по такъв начин “тукашния”, местния произход на новото си поколение. Особено голям брой българи се заселва по това време в нахията Томарова и по-конкретно в молдовски и украински селища по течението на реката Прут, като само в тези села вече наброяват над хиляда и двеста семейства.

До края на руско-турската война от 1806-1812 г. значително се увеличава броят на българите християнска рая в казите Килия и Измаил, надхвърляйки цифрата от три хиляди семейства. Впоследствие обаче българите, настанени именно на молдавските територии на Буджак, се оказват в доста сложна ситуация. Голяма част от тях са преселници от Браила и околията ѝ, което определя зависимостта им от Влашко поданство. За разселване на българите са предназначени тридесет и две селища. Единадесет от тях са разположени в границите на околията на централното градче Леово. Населението им попада в крепостническа зависимост от молдавските боляри, което ограничава тяхното придвижване в Бесарабия и се отличава от бившия им статут на османска рая, при който все пак в определена степен са се ползвали от по-голяма свобода.

Девет селища от горепосочените трийсет и две се намират в т. нар. участък “Мусаит”, който е част от земите на вакъф, посветен на една от Истанбулските джамии. Тези селища с българските преселници са: Хаджикьой, Казъякли, Баймакли, Чомай, Малко-Коштамгали, Карбаул, Тартаул-отлари, Чоболакчи-отлари и Шамайли. Старото им население са ногайци, с които българите съжителстват без проблеми. Останалите дванадесет селища, където се заселват българите, се намират в т. нар. участък “Икисаат”. Тези земи са от административната територия на Халил-Паша юрду, определени за ногайската орда Ор-Мехмед Оглу още през 1712 г. при последното им териториално разширяване. Тук татарските селища с настанени в тях българи са: Кият, Голямо-Кьосели, Малко-Кьосели, Чобалакчи-Татар, Баймакли, Чикермесе, Голямо-Коштамгали, Барчак, Съндък, Еникьой, Алаут. Тези данни на Скалковски до голяма степен съвпадат с османските извори относно общия брой на селищата от Халил-Паша юрду³².

Необходимо е да се отбележи, че освен в горепосочените татарски селища също така и в други ногайски населени пунктове от ордата Ор-Мехмед Оглу се установява наличие на българско население. Като се има предвид, че тези селища със запазени татарски наименования в преобладаващата си част са български колонии при руската администрация, може да се твърди, че заселването на българи в тях се извършва още през османския период на управление. И което също е много е важно, практически всички тези селища са на тюркоезичната гагаузка общност на българските преселници. Селищата им са: Комрат, Татар-Копчак, Тараклия, Кубей, Кайраклия, Каракурт, Йеникьой, Авдарма, Беш-алма, Беш-гъоз, Томай, Конгаз, Баурчи, Казаякли, Садък, Кият, Чукур-Менджир, Хаджи-кьой и др.

³¹ Скалковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 4, 12-13.

³² БОА. Fon adi: “С.МТЗ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780]

Анализът на наличните данни позволява да се твърди, че първата вълна на преселване на българи в региона при руската администрация до 1812 г. се влива допълнително предимно към завареното тук българско население още от османско време. Броят на завареното българско население и новопридошлото практически са равностойни. Необходимо да се отбележи обаче, че вече при руската администрация преселението на българите придобива по-организиран характер, което намира израз в учредяването на отделна свързана с настаняването им администрация и формирането въз основа на старите селища на окръзи от колонии с привилегирован статут. Този акт от своя страна предизвиква концентрирането на българско население именно в границите на тези окръзи и частичното му преместване от молдовските територии без такъв статут.

Фрагментът от карта:

ممالك عثمانیه نك اقطار شمالیه سی حریطه سیدر / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В историческия преглед на изложението вниманието се концентрира върху включването на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в. След завладяването на българските земи на Балканския полуостров Портата постепенно навлиза и в Северозападното Причерноморие. От вече подготвения плацдарм в Добруджа османците провокират конфликти със съседните Влашко и Молдова. В резултат от сложни политически интриги и с участието на васалите си Кримските ханове са завзети редица стратегически пунктове по реките Дунав и Днестър. Загубата на крепостите Белгород (Аккерман) и Килия нанася удар не само по Молдова, но и по сигурността на цяла Централна и Източна Европа.

От тук насетне крепостите Аккерман и Килия са форпост на османските военни сили за понататъшната им експанзия. Окончателното завладяване на земите от Северозападното Причерноморие протича под непосредственото ръководство на султан Сюлейман I, който присъединява към османските територии крепостите Бендер и Очаков. По такъв начин османците контролират вече изцяло ивицата по крайбрежието от Босфора до реката Днестър, където се очертава важната транспортна артерия за Крим (т.н. Кримски път). Впоследствие именно това направление ще играе главна роля при разгръщането на едно от военно-административните крила в процеса на изграждане на османската провинциална структура в новозавладените земи.

Османското присъствие в Северозападното Причерноморие, където Портата има няколко васални територии и региони, подчинени на непосредственото ѝ управление се продължава три столетия. След устойчивото закрепване на османците в отвъддунавските територии, от началото на XVIII в. с нарастваща сила регионът усеща влиянието на съседните държави най-вече в резултат от многобройните руско-турски войни. От една страна Портата се старее да укрепя тези територии в рамките на своето централизирано военно управление. Същевременно обаче външният фактор на основата на протичащите в региона конфликти с участието на различни европейски държави предизвиква териториални претенции към Османската империя именно по отношение на Очаковската земя и Буджак.

В процеса на историческо развитие на региона в границите на Османската империя, Портата установява тук органи на османската власт, които се характеризират с функционално разграничение между военните, съдебни и административни ведомства в цялостния спектър от пъстри форми или системи на централно и провинциално управление в Османската империя.

Разглеждайки Северозападното Причерноморие в контекста на организация на административно-териториалното му устройство като част от османските провинции, се очертават спецификите в начина на формирането на съответните нива на териториално-административно деление на Силистренско-Очаковския еялет в изходящ ред от най-низшето в йерархията. Тези специфики от една страна са резултат от еволюцията през предходните векове по отношение териториалното деление на голямата, обхванала изцяло източнобългарските земи османска административна единица с център в Силистра, а от друга – обусловени безспорно от характеристиките на провинциалната администрация в Северозападното Причерноморие през разглеждания период на XVIII - първото десетилетие на XIX в.

Завладяването на крепостите в Буджак от османците налага установяването на първични администрации в крепостите Аккерман и Килия като средища на нахии с обхват от прилежащите им земи. Постепенно разширявайки териториите си, османците достигат до река Днепър и фиксират новите си териториални придобивки със строежа на редица фортификации по протяжението на границите. В заварените крепости Очаков и Бендер те установяват военно-административно управление и съсредоточават особено големи гарнизони войска.

Вторият етап от установяването на османска власт в района на Северозападното Причерноморие е свързан с учредяването на съдебно-административно управление посредством въвеждането на териториалната единица каза. В рамките на четирите установени преди нахии се основават казите Аккерман, Килия, Бендер и Джанкерман (татарското наименование на Очаков е запазено до XVIII в. при обозначаване на казата). Наличните османски документи показват динамиката в нарастване броя на казите през целия период на XV-XVIII в. Така посредством по-нататъшно деление на първичните административни единици в земите на казата Аккерман се откроява като самостоятелна казата Татарбунар, а в западния дял на казата Килия се основава поредна каза с център в новопостроената крепост Исмаил-гечиди и със същото название.

Особеност при формирането на новите административни единици с централизирано османско управление в Буджак се наблюдава с оглед на нахията Томарова (Рени). Първоначално тя е включена като съставна на казата Исакча, която е в границите на Силистренски санджак. Както посочват османските извори обаче, въпросната нахия през XVII - XVIII в. често преминава от Силистренския в подчинение на Аккерманския санджак и обратно.

Обикновено промените в териториалното деление следват тенденцията на централизация, което предвижда постоянно намаляване в обхвата на административните единици с цел установяване на по-добър контрол върху тях от страна на централната власт. Тази тенденция се откроява като трайна за Османската империя и се запазва дори през XVIII в., макар като цяло териториално-административното деление в Северозападното Причерноморие да си остава в рамките на традиционната организация, а процесът на децентрализация и засилване на периферията за сметка на центъра именно през това столетие да набира скорост.

Така в границите на Силистренския санджак се обособяват отвъддунавските територии, което намира израз във формирането на Аккерманския санджак с включените в него споменати по-горе кази Аккерман, Килия, Бендер и Джанкерман (Очаков). Впоследствие, следвайки същата тенденция за намаляване обхвата на териториалните единици, от земите на вече съществуващия Аккермански санджак се отделят като самостоятелни Бендерският и Очаковският санджак. Бендерският санджак придобива значение на контролиращ фактор над Молдова и отношенията с Полша, а Очаковският санджак на свой ред е съдържач фактор спрямо Кримското ханство в неговия стремеж да владее всички територии от Крим до река Дунав.

Именно Очаковският санджак придобива най-голяма значимост през XVIII в., фиксирайки разширението на османските територии до река Днепър. Тюркското наименование на тази река – Ози, впоследствие определя и названието на новоизградения еялет Ози (Özi eyaleti). Новият еялет възниква предвид същата тенденция за установяване на по-строг контрол върху провинциите от страна на централната власт по едно от направленията на териториално разширяване на Османската империя (*“Sağ kol”*). Създаването му се осъществява на основата на двата най-големи санджака в региона – Силистренския и Аккерманския. Впоследствие вече в рамките на новосформирания еялет следва по-нататъшното

му раздробяване на санджаци, които, в резултат от присъединяването на нови територии, нарастват до девет на брой.

Установяването на столицата на новия еялет в Силистра според общо приетата практика за образуване на османските административни единици определя и първоначалното му наименование “Силистренски”. По-нататъшното териториално разширение до река Днепър (Özi) и установяването на резиденцията на бейлербея в Очаков (Özi-kale) обуславя названието му в османската документация да се сочи по-късно като Ози еялет, а в руските извори – Очаковски еялет. Като се вземат под внимание особеностите при изграждането на въпросната Причерноморска османска провинция и многобройния османски изворов материал с нейните различни названия, уместно се оказва въвеждането в настоящото изложение на един вид сборното ѝ наименование – “Силистренско-Очаковски еялет”. Още повече, че то в най-голяма степен всеобхватно отговаря на съдържанието, вложено не само в османските, но и във всички останали извори за изследвания регион.

Развитието на османската административна структура в Северозападното Причерноморие се съпътства от редица специфики в териториалното деление на провинцията. Така например през периода на преместване на столицата на Силистренско-Очаковския еялет за известно време валията разполага с няколко административни центъра и няколко резиденции. В същото време в цялата Империя се наблюдава друг процес. Статутът на управителите на еялети, санджаци и крепости, съответно валии, мутасаръфи и мухафъзи, до голяма степен се изравнява, което довежда до смесването и взаимната заменяемост на обозначаващите ги термини. В резултат на това смесване вероятно се появява обобщаващият термин *пашалък*, обозначаващ всички владения, управлявани от паша (валия, мутасаръф или мухафъз), независимо от неговото място в териториално-административната йерархия.

Ясно се забелязва влиянието на военно-политическия фактор при формирането и развитието на териториално-административната структура в Северозападното Причерноморие. Неговото действие през XVII - XVIII в. намира най-ярък израз в преселването на многобройни ногайско-татарски орди в степите на Буджак и Очаковската земя, което довежда до ред особености на административните формирования в Северозападното Причерноморие. От една страна ордите са военен фактор за османците, които използват ногайците, за да държат в постоянно напрежение съседните държави. Същевременно същите тези ногайско-татарски племена са в подчинение и на Кримския хан, който разчита на тях като фактор за разширяване териториите на Кримското ханство.

По такъв начин ногайско-татарските племена, които във военно-организационен план са обединени в Буджашката орда, се оказват на двойно подчинение: първо на Османската империя посредством санджакбея на Аккерман и Бендер; второ на Кимския хан, който назначава висшите военни сановници на Буджашката орда. В контекста на организация на административното устройство в Буджак е образувана териториалната единица “Халил-Паша юрду”. В османските документи територията ѝ се представя като сбор от държавни мукатаи, обединени във фискално-териториална единица войводалък.

На територията на Очаковската земя се създава още една крайгранична административна единица, обусловена също така от военно-политическия фактор. В началото на XVIII в. вследствие на политическите и по-късно военните действия в Украйна и Русия, голям брой от казашко-украинското население приема поданството на Османската империя и се заселва в региони, близки до Полша и Запорожката Сеч. За да не предизвика хаос, за голямата християнска войска на османска територия биват изрично определени земи за настаняване, в

които е учредена администрация с традиционно казашко управление. В славянските извори наименованието на тази новообразувана единица е “Ханска Украйна”. Османското управление в нея намира израз във формирането на тези земи на фискално-териториалната единица мукатаа Томбасар, която впоследствие получава статут на войводалък.

“Ханска Украйна” или “Мукатаа Томбасар” е плод на политическите интриги на Кримското ханство в борбата му за утвърждаване в района на Северозападното Причерноморие като израз на постигнато предимство в неговото усвояване. В дадения случай административното деление бива поставено в зависимост от управлението на местните първенци, превърнали се във фактически управници на крайграничните територии. Така кримските власти назначават за управител на Ханска Украйна креатура на Бахчесарайския двор, който, използвайки неуредеността на османското управление, на практика съсредоточава в ръцете си местната съдебна, административна и фискална власт.

Израз на стремежа към централизация на османската власт и премахване на кримското паралелно управление в такива региони как Халил-Паша юрду и Ханска Украйна е формирането на тяхна територия на съответните кази Каушан и Томбасар, с което приключва кримското присъствие в региона. Характерно е, че през XVIII в. основните административни единици с централизирано османско управление запазват външната си рамка, но търпят промени в съдържанието си. В същото време други териториални формирования с икономическа предпоставка за образуването им като мукатаа или войводалък, които в началото на XVIII в. имат второстепенно значение, получават по-нататъшно развитие посредством изграждането до края на същото столетие на самостоятелни съответстващи им административно-териториални единици.

Въздействието на икономическия фактор върху развитието на териториалната структура на Силистренско-Очаковския еялет се нуждае от по-задълбочено самостоятелно изследване. Много вероятно е промяната на вътрешните граници, като например изместването на административните центрове, да е породено от западането на някои градове като търговски центрове и издигането на други. Това обаче ще стане ясно само след целенасочено изследване на икономическото развитие на големите градски центрове в провинцията за продължителен период от време.

Хоризонталното разпределение на османската администрация в териториален план показва, че границите между отделните териториално-административни единици не са строго установени. Те подлежат на чести промени като обикновено територии на откуп - мукатаа от един санджак преминават към някой от съседните нему санджаци. Поради постоянния процес на движение е трудно, а и понякога направо невъзможно да бъдат стриктно определяни границите на отделните териториални единици. Всъщност се оказва, че те не винаги са достатъчно добре известни дори и на самите османски администратори в региона. Това подтиква към промяна в подхода на изследване на териториално-административното деление на османските територии. Без да се търсят непременно ясно очертани вътрешни и външни граници, акцентът се поставя върху установяването на селищата в състава на всяка административно-териториална единица – каза или фискално-териториална единица – мукатаа-войводалък. По този начин би могла да се открие приемственост и съответно устойчивост в този поселищен състав през различните периоди.

В завладените през XVI в. територии на Днестърско-Дунавското междуречие османците заварват освен крепостите и селищна мрежа с все още малобройно население. Формирането на населените пунктове в Буджак, както и общото масово заселване в региона протича главно през XVII в., а през

следващото XVIII столетие регионът вече е плътно заселен. За да спазва ред в управлението над толкова голям брой рая, османската администрация нееднократно поставя пред провинциалното управление задачата за преброяване на селищата и населението им. Благодарение на възникналия именно по този път изобилен османски изворов материал се добива изчерпателна информация за селищната мрежа в района на Днестърско-Дунавското междуречие през XVIII в.

Така посочените османски документи свидетелстват за наличието в казата Аккерман през средата на XVIII в. на над сто и седемдесет селища. Въпреки че в тези документи липсва изрично упоменаване на казата Татар-Пънар, по-скоро селищата ѝ са включени в броя им за казата Аккерман. Важно да се отбележи също, че в региона се намират многобройни къшли и чифлици на Йедисанската орда, които нямат характеристика на постоянни селища и по такъв начин при преброяването донякъде се изкривява реалната картина на селищната мрежа в региона. В действителност са установени над сто и двадесет наименования на селища, като за шестдесет и осем населени пункта измежду тях е известна локализацията им на терена с посочване на картата-схема. Османските поименни регистри на платците на изисквания само от немюсюлманите данък джизие потвърждават съществуването на тези шестдесет и осем селища с предимно християнско население.

Следващите две административни единици около Дунав казата Килия и казата Исмаил-гечиди според същите османски данни притежават съответно тридесет и шест селища в едната и деветдесет в другата. Ако в казата Килия са идентифицирани и локализиращи на картата-схема всичките посочени тридесет и шест селища, то в казата Исмаил-гечиди е установено реалното териториално разположение едва на една трета част от посочения брой. Разликата произтича от характеристиката на самите населени пунктове. Казата Килия е с предимно християнско и отдавна отседнало население. На свой ред в казата Исмаил-гечиди повече от половината от посочения брой селища са ногайско-татарски къшли и чифлици с непостоянно население, което дава отражението си с оглед нестабилността на населените му пунктове.

Най-после със своя облик се открояват и селищата от бившите територии на Молдова, заварени от османците по време на присъединяването им под османско централизирано управление и съответно включени в състава на нахията Томарова. Вниманието привличат регистрите на селищата от въпросната нахия от средата на XVII – нач. на XVIII в. Номенклатурата на селищата, посочени в тях, показва, че редица населени пунктове в този регион съществуват вече от повече от сто години. Особено важна е констатацията, че поне в няколко населени пунктове измежду тях има и заварено българско население.

Що се отнася до централната част на Буджак, там ногайско-татарски орди сноват непрестанно над триста години, периодично увеличавайки или намалявайки броя си. Номадският характер на живота им не предполага съществуването на техни постоянни населени пунктове. Обаче след основаването на административно-териториалната единица Халил-Паша юрду започва процес на постепенен преход от сезонно чергаруване към отседнал начин на стопански живот, което обуславя установяване на населението в определени териториални рамки и по-нататъшно формиране на негови постоянни местоживелеста. Вече през втората половина на XVIII в. практически изцяло ногайско-татарското население е установено в строго определени за него населени пунктове.

Османските официални документи посочват над двеста населени пункта като подобен род селища на тези орди. Необходимо е да се отбележи, че само благодарение на картографския материал на Бауер и писмените данни на Скальковски до голяма степен се оказва възможно да бъдат локализиращи и

посочени на картата-схема повечето от тях. Наред с тава остават неидентифицирани редица други населени пунктове без потвърдено със сигурност териториално разположение, но и те могат да бъдат включени в броя на селищата, посочени в османския извор за административните единици през 1780 г.

В северните региони на Буджак казата Бендер в своя относително малък като територия обхват е усвоена в преобладаващата си част и добре известна още през XVI-XVII в. Населените ѝ пунктове, отразени в регистрите от тези по-ранни векове, са запазени и до прехода ѝ под руска администрация. Концентрация на селищата на Бендерска каза се наблюдава предимно около крепостта Бендер и по протяжението на реките Днестър, Бик и Ботна. За разлика от останалите дялове на Буджак и Очаковската земя, тук всички населени пунктове са с отседнало население и без татарско присъствие в региона. През XVIII в. се проследява постепенно увеличаване в броя на селищата до към четиридесет, обаче при направения опит за тяхната локализация се оказва възможно да бъде установено териториалното разположение само на двадесет от тях.

Особено сложен при изследването на селищата е регионът на Буго-Днестърското междуречие. В Очаковския санджак като в крайгранична територия на Османската империя се открояват няколко териториални формирания с различен статут на подчинение към централизираното османско управление и Кримското ханство. Отсъствие на стабилност в управлението им става причина за липсата на традиционните османски регистри като извор за населението и селищата им. Затова се налага в изложението да бъдат използвани предимно малобройните руски писмени извори и картографски материал за реконструкция на ситуацията в Очаковската земя, като понякога в потвърждение се привличат данни и от османски официални документи.

Териториите, граничещи с Бендерския и Аккерманския санджаци, са в най-голяма степен усвоени. С относително по-голям брой селища се откроява териториалната единица “Ханска Украйна”. Близостта ѝ до полските и руските територии обуславя и етническият състав на тези селища с предимно украинско и отчасти с влашко и българско население. Разположени на огромна територия, тук се намират над тридесет селища, за двадесет и две от които е установена локализацията им с посочване на съответната карта-схема.

Останалата част на Буго-Днестърското междуречие съставлява територия, принадлежаща на Очаковския санджак и частично на казите Аккерман и Бендер. В по-голямата си част това са региони с малък брой население и съответно доста рехави поселищна мрежа. Очаковският санджак като най-отдалечен от центъра на империята и с основната си функция да отбранява границите се отличава с най-висока степен на милитаризация, което обуславя разположението тук на голям брой фортификации. Цивилното му население е съсредоточено в предградията на тези крепости и частично по степите.

Необходимо е да се отбележи по този повод, че в централната част на Очаковската земя са разположени многобройни Йедисански орди. Трябва да се има предвид че те заемат тези територии през относително късен период на XVIII в. и продължават да чергаруват по степта, без да образуват постоянни местоживелища. В сравнение с буджашките орди, йедисанците не успяват да преминават от номадски към отседнал начин на живот. Това обуславя отсъствието на поне някакви селища на тези орди. Направен е опит да бъдат посочени основните местности на чергаруването им с евентуалното разположение на техните къшли-зимовища.

Изследването на селищата във всяка една отделна административно-териториална единица разкрива пълната картина на поселищната мрежа в

Северозападното Причерноморие. Освен това именно разположението на заварените и нововъзникнали населени пунктове предоставя възможност да се очертаят по-ясно вътрешните и външни граници на тези териториални формирания, както и да се проследят промените и приемствеността в обхвата им през различните периоди на османско управление. В известна степен това от своя страна допринася за проучването на общите тенденции в развитието на една от провинциите на Османската империя през XVIII – нач. XIX в.

Населените пунктове в Северозападното Причерноморие се характеризират с пъстрота като типове селища. През целия период на османска власт в региона се открояват крепости и стари градски центрове с функции от военен характер. Тези центрове на свой ред са заобиколени от околорепостни предградия-вароши, в които е съсредоточено производително население от християнска рая. Формирането на нови градове-крепости се обуславя в най-голяма степен от функционирането на транспортни артерии в региона и в преобладаваща си част са основани на търговско-пътни възли и преходи през реките като Тигин-гечи (Бендер), Мияк-гечид – Паланка Янък-Хисар, Исмаил-гечиди и др. Най-многочислени като тип селища са селата с отседнало население, а също така т.нар. хутори (семейно-родови имения) и чифлиците – всички те ориентирани към производството на селскостопанската продукция. Друга голяма група поселения в региона представляват номадски станове, къшлаци-зимовища и подобни по предназначение нетрайни като тип селища на предимно скотовъдно население.

Разположението на селищата по тип и по брой на населението им е неравномерно. Най-голямо съсредоточаване на трайни поселения се наблюдава по Черноморското крайбрежие и покрай реките. Във вътрешността из степите възникват предимно къшлаци и чергарски станове.

Населението в Северозападното Причерноморие през разглеждания период представлява пъстра картина по своята конфесионална и етническа принадлежност. В количествено отношение се откроява мюсюлманското. Една част от него са предимно военнорслужещи и османска администрация, но по брой преобладават татарите и ногайците. Татарите в основната си част са преселници от Крим и Северен Кавказ водят отседнал живот. Ногайците на свой ред имат родово-племенно разделение на Йедисанци, Буджакски и др. по-дребни формирания с номадски и полуномадски начин на живот.

Друга част на населението е сравнително многобройната група на християните, в която като най-стари жители в региона се открояват власите. Заедно с българите и гърците те съставляват основната част от османската рая на предградията и въобще на прилежащия район към османските административни центрове. Специфика се наблюдава в разположението на християнските групи от украински казаки и руски староверци-липовани. Това е обусловено в първия случай с военно-традиционното устройство на казашките формирания, а във втория – със стремежа да се запазят религиозните особености на руската група.

Необходимо е да се отбележи, че независимо от религиозната им принадлежност всички етноси в района на Северозападното Причерноморие през разглеждания период се отличават с определена степен на мобилност и с тенденция към постепенно увеличаване на броя им. Особено се открояват в това отношение ногайците с традиционния си начин на номадски живот. Основните посоки на преселението им през първите столетия на османско присъствие в региона е от Северен Кавказ и крайбрежието на Каспийско море към централните дялове на Буджак. С постепенното му насищане номадите спират в северните краища на Османската империя в пределите на Очаковската земя. Поредицата руско-турски войни през втората половина на XVIII в. привнасят хаотичност в

разположението на ногайците. Големи маси номади периодично преминават ту под руско, ту под османско поданство и предприемат постоянни преселвания отначало от Буджак към Крим, Приазовието и Северен Кавказ и после в обратна посока към Буджак и Добруджа.

В християнската група мобилност на населението се забелязва предимно от края на XVII в. до началото на XIX в. Основните посоки на преселения са от Влахия и Молдова към Подунавие и териториите на двата бряга на Днестър. Украинците от Полша и Запорожието се преселват в централната и северната част на Очаковската земя, а българите от вътрешните територии на Румелия масово се заселват около старите градски центрове и крайграничните земи с Русия. Руските староверци, напротив, се стараят да се отдалечат от руските предели и се съсредоточават в по-голямата си част по недостъпните места на делтата на Дунав.

В края на османското управление в Буджак и Очаковската земя, както добре личи от изложеното по-горе, живее население с доста пъстър етнически и религиозен състав. След включването на тези северозападни райони на Причерноморието в състава на Руската империя, завареното християнско население и селищата му представляват основа за последващи преселвания в региона. В централната част на Очаковската земя многократно нараства броят на украинско население, а Отвъдднестърските територии са подсилени с новопреселил се влашки елемент. Опразнените от татарско-ногайските орди централни територии на Буджак на свой ред поемат потока на българската и немска емиграции в Бесарабия.

БИБЛИОГРАФИЯ

ИЗВОРИ

Непубликувани документи

1. Народна Библиотека “Св. Св. Кирил и Методий”, Ориенталски отдел. София.

(НБКМ, Ориенталски отдел):

Фонд № 1. Арх.ед. 14646; Арх.ед. 15937 [1126 Safer 18 / 05.03.1714]; Арх.ед. 18295.

Фонд № 305А. Арх.ед. 3

Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]; Арх.ед. 73.

Фонд ОАК. Арх.ед. 1. 21.; Арх.ед. 8 . 14.; Арх.ед. 82 . 62.; Арх.ед. 178 . 22.; Арх.ед. 178. 43.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İstanbul. (BOA) :

Фон adı: Divan-ı Hümayun Sicilleri Özi ve Silistre Ahkâm Def. (“A.{DVNS.AHK.ÖZSİ.d}”), Defter № 1-49. [1155.C.-1291.C. / austos 1742 – austos 1874]

Фон adı: Bab-ı Asafi Nişan ve Tahvil Kal. (“A.NŞT”), Defter № 1161, [17 Ş 1007 / 15.03.1599].; Defter № 1355.

Фон adı: Bab-ı Asafi Ruus Kal. (“A.RSK”), Defter № 1551.

Фон adı: Ali Emri Mustafa I (“AE.SMST.I”), Dosya № 2, Gömlek № 167 [1107 Za 09 / 10.06.1696].

Фон adı: Ali Emri Mustafa I (“AE.SMST.II”), Dosya № 2, Gömlek № 139 , [1112 B 08 / 19.12.1700].

Фон adı: Cevdet Adliye (“C.ADL”), Dosya № 28, Gömlek № 1657. [1130 zilhicce 29 / 23.11.1718].;

Dosya № 36, Gömlek № 2150.[1170 Ra 19 / 12.12.1756].;

Dosya № 81, Gömlek № 4864. [1193 Za 20 / 29.12.1779].

Фон adı: Cevdet Askeriye (“C.AS”),

Dosya № 43, Gömlek № 1994 [1110 Ş 14 / 15.02.1699].;

Dosya № 60, Gömlek № 2827 [1182 Ş 18 / 28.12.1768].;

Dosya № 73, Gömlek № 3438 [1180 M 02 / 10.06.1766].;

Dosya № 260, Gömlek № 10828 [1201 B 02 / 20.04.1787].;

Dosya № 319, Gömlek № 13206 [1197 Ca 14 / 17.04.1783].;

Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764].;

Dosya № 821, Gömlek № 1204 [1204 Ca 27 / 12.02.1790].;

Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775].;

Dosya № 957, Gömlek № 41605 [1202 S 18 / 29.11.1787].;

Dosya № 1024, Gömlek № 44915 [1192 Z 19 / 08.01.1779].;

Dosya № 1046, Gömlek № 45944 [1178 Za 16 / 07.05.1765].;

Dosya № 1087, Gömlek № 47941 [1199 Z 20 / 24.10.1785].;

Dosya № 1096, Gömlek № 48375 [1194 R 09 / 14.04.1780].;

Dosya № 1138, Gömlek № 50562 [1202 Ş 29 / 04.06.1788].;

Dosya № 1222, Gömlek № 54863 [1184 Ra 24 / 18.07.1770].

Фон adı: Cevdet Belediye (“C.BLD”),

Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 Ş 14 / 06.02.1765].;

Dosya № 90, Gömlek № 4494 [1178 Ş 29 / 21.02.1765].

Фон adı: Cevdet Dâhiliye (“C.DH”),

Dosya № 32, Gömlek № 1559 [1121 Ra 29 / 08.06.1709].

Фон adı: Cevdet Evkaf (“C.EV”),

Dosya № 59, Gömlek № 2925 [1211 Ş 22 / 20.02.1797].;

Dosya № 133, Gömlek № 6730 [1222 Ra 09 / 17.05.1807].;

Dosya № 212, Gömlek № 10551 [1118 Ra 25 / 07.07.1706].;

Dosya № 222, Gömlek № 11087 [1135 M 09 / 20.10.1722].;

Dosya № 296, Gömlek № 15055 [1212 N 30 / 18.03.1798].;

Dosya № 339, Gömlek № 17238 [1077 L 29 / 24.04.1667].;

Dosya № 485, Gömlek № 24515 [1195 C 29 / 22.06.1781].;

Dosya № 508, Gömlek № 25691 [1184 Ş 29 / 18.12.1770].;

Dosya № 512, Gömlek № 25872 [1211 S 29 / 03.09.1796].;

Dosya № 530, Gömlek № 26758 [1213 L 19 / 26.03.1799].

Фон adı: Cevdet Hariciye (“C.HR”),

Dosya № 97, Gömlek № 4843 [1194 L 16 / 15.10.1780].; Dosya № 797.

Fon adı: Cevdet Maarif (“**C.MF**”),

Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764].

Fon adı: Cevdet Maliye (“**C.ML**”),

Dosya № 13, Gömlek № 599 [1127 Za 06 / 03.11.1715].;

Dosya № 167, Gömlek № 7015 [1177 Ca 29 / 05.12.1763].;

Dosya № 172, Gömlek № 7274 [1206 N 13 / 05.05.1792].;

Dosya № 200, Gömlek № 8273 [1133 Ca 14 / 13.03.1721].;

Dosya № 282, Gömlek № 11576 [1215 Z 20 / 04.05.1801].;

Dosya № 449, Gömlek № 18191 [1121 C 14 / 21.08.1709].;

Dosya № 454, Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781].;

Dosya № 537, Gömlek № 22077 [1220 Z 29 / 20.03.1806].;

Dosya № 569, Gömlek № 23279 [1188 Ra 29 / 09.06.1774].;

Dosya № 573, Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782].;

Dosya № 617, Gömlek № 25442 [1207 Ş 11 / 24.03.1793].;

Dosya № 673, Gömlek № 27573 [1163 M 01 / 11.12.1749].;

Dosya № 673, Gömlek № 27564 [1194 Z 25 / 22.12.1780].;

Dosya № 724, Gömlek № 29638 [1211 L 28 / 26.04.1797].;

Dosya № 748, Gömlek № 30486 [1201 Za 13 / 27.08.1787].;

Dosya № 783, Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778].

Fon adı: Cevdet Eyalet-i Mümtaze (“**C.MTZ**”),

Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780].;

Dosya № 19, Gömlek № 923, [1144 Za 13 / 08.05.1732].

Fon adı: Cevdet Nafia (“**C.NF**”),

Dosya № 30, Gömlek № 1491 [1145 Z 29 / 12.06.1733].;

Dosya № 38, Gömlek № 1869 [1133 Ş 29 / 25.06.1721].

Fon adı: Hatt-ı Hümayun (“**HAT**”),

Dosya № 10, Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783].;

Dosya № 18, Gömlek № 804 A. [1199 L 06 / 12.08.1785].;

Dosya № 18, Gömlek № 804 [1199 Za 07 / 11.09.1785].;

Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788].;

Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787].;

Dosya № 28, Gömlek № 1342 [1201 B 13 / 01.05.1787].;

Dosya № 38, Gömlek № 1904 [1210 L 25 / 03.05.1796].;

Dosya № 952, Gömlek № 40880 [1243 Z 29 / 12.07.1828].;

Dosya № 979, Gömlek № 41578 [1228 Ş 07 / 05.08.1813].;

Dosya № 979, Gömlek № 41578A [1228 Z 19 / 13.12.1813].

Fon adı: İbnülemin Askeriye (“**İE. AS**”)

Dosya № 11 Gömlek № 1001 [1096 L 05 / 04.09.1685].

Fon adı: Maliyeden Müdevver Defterler (“**MAD**”),

Defter № 00607 [24 Ca 1077 / 22.11.1666].;

Defter № 01113 [04 Za 1014 / 13.03.1606].;

Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694].;

Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691].;

Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645].;

Defter № 07389. [1127 /1715].;

Defter № 10166.;

Defter № 10238.;

Defter № 10243.;

Defter № 10247.;

Defter № 10263.;

Defter № 10271.;

Defter № 10278.;

Defter № 10283.;

Defter № 10306.;

Defter № 21670.

Fon adı: Tapu Tahrir Defteri (“**TT.d**”),

Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570].;

Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570].;

Defter № 0566.

Defter № 0860.[1112 M 05 / 22.06.1700].

3. Ankara Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi. Ankara (**TK**), *Tahrir Defteri (TD)*, nr.83, 34a.

4. Topkapı Saray Müzesi Arşivi. İstanbul. E – 461.

5. Архив Внешней Политики России. Москва. (**АВПР**)

Фонд: 69. „Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.- Л.1.об.; д.153, оп.1. – Л.18.

6. Комунальна установа „Ізмаїльський архів”. Ізмаїл. (**КУІА**), Фонд: 514, оп.1, спр.1-5.

7. Центральный Государственный Архив МССР. Кишинев. (**ЦГА МССР**) Фонд.1. Оп.1. Д.3639. Л.101,102,57.

8. Центральный Государственный Архив Древних Актов. Москва. (**ЦГАДА**) Фонд 293. Оп.1. Д.418. Л.232.

9. Центральный Государственный Военно-Исторический Архив. Москва. (**ЦГВИА**)

Фонд Молдавской армии. Оп.165. в.32. д.41. ч.

Публикувани документи

1. [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821.
2. **بدایع الوقایع**. حسین / Хюсейн. Беда'и` ул-века'и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч. I-II. Москва, 1961.
3. **مبداء قانون یکیچری اوچاغی تاریخی**. / Мебде-и Канун-и йеничери оджагы тарихи. (История происхождения законов янычарского корпуса). Москва, 1987.
4. **Vişşukyan, P.M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969.
5. **Călători străini despre țările române**. Vol. I-IV. București, 1968.
6. **Catalogul documentelor turcești**. Întocmit de Mihail Guboglu. Vol. I. București, 1960.; Vol. II. (1455-1829). București, 1965.
7. **Cronici turcești privind țările române**. Vol. I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmet. București, 1966.; Vol. II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. București, 1974.; Vol. III. Sfârșitul sec. XVI – începutul sec. XVII. Volum întocmit de Mustafa A. Mehmet. București, 1980.
8. **Documente privind istoria României**. Colecția eudoxiu de Hurmuzaki (Serie noua). Vol. I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). București, 1962.
9. **Documente privitoare la istoria Românilor**. Vol. XI, adunate, adnotate și publicate de N. Iorga. București, 1900.
10. **Documente turcești privind istoria României**. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol. I. 1455-1774. București, 1976.; Vol. II. 1774-1791. București, 1983.; Vol. III. 1791-1812. București, 1986.
11. **Çelebi, E.** Seyahatname. İstanbul, 1992.
12. **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). Bukurești, 1984.
13. **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959.
14. **Katalog rękopisów tureckich i perskich**. Opracował Majda Tadeusz. Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom V. Część 2. Warszawa, 1967.
15. **Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1466-1516** (Kodeks Zagrzebski). Opracował J. Garbacik. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966.
16. **Mühimme defterleri**. №1, № 2, № 3, № 90.
17. **Pecevi, I.** Pecevi Tarihi. Hazırlayan prof. Bekir Sitki Baykal. Cilt. I-II. Ankara, 1981-1982.
18. **Peyssonel, M.** Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. Paris, 1787.
19. **Skarbiec dyplomatów papieżkich, krolewskich, książęcych; uchwał naradowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów**. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. Tom I. Wilno, 1860.; Tom II. Wilno, 1862.
20. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești / Valeriu Veliman. Bukurești, 1984.
21. **Андриевский, А.** Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743-1767 гг.) – ЗООИД. Т. XVI. Одесса, 1893.
22. **Архів Коша Нової Запорозької Січі**. Корпус документів. 1734-1775. Т. 1. Київ, 1998.
23. **Архів Коша Нової Запорозької Січі**. Корпус документів. 1734-1775. Т. 2. Київ, 2000.
24. **Архів Коша Нової Запорозької Січі**: Опис справ 1713-1776. 2-е вид., доп. і виправ. Київ, 1994.
25. **Архив военно-походной канцелярии Румянцева**. Ч. 1. Москва, 1865.; Ч. 2. Москва, 1866.
26. **Архив графов Мордвиновых**. Т. 1-2. Санкт-Петербург, 1901.
27. **Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии**. Документы и материалы. Москва, 1996.
28. **Гваньіні, О.** Хроніка про татарську землю. Запоріжжя, 2000.
29. **Григорович, В.** Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876.
30. **Ельхадж Ахмед Али Паша**. Османски политически трактат. Подготвила за печат Бистра Цветкова. София, 1987.
31. **Задунайська Січ**. Серія збірок наукових статей, матеріалів та ре публікацій. Том II. Одеса, 1998.
32. **Історія Хаджибея (Одеси) 1415-1795 рр.** в документах. За редакцією канд. іст. наук Т. Г. Гончарука. Одеса, 2000.
33. **Клееманово путешествие из Вены в Белград и Новую Килию, також в земли Буджакских и Ногайских татар и во весь Крым, в 1768, 1769 и 1770 годах**. Санкт-Петербург, 1783.
34. **Крман, Д.** Подорожній щоденник (Itinerarium 1708-1709). Київ, 1999.
35. **Козацтво на півдні України**. Кінець XVIII – XIX століття. Одеса, 2000.
36. **Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким**. Москва, 1887.

37. **Материалы для истории** Крымского ханства, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864.
38. **Материалы для истории** южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886.
39. **Материалы для оценки** земель Херсонской губернии. Сост. статистическим отделением при Херсонской губернской земской управе. Т.1: Одесский уезд. Херсон, 1883.; Т.4: Тираспольский уезд. Херсон, 1889.; Т.5: Приложение: Результаты подворной переписи Ананьевского уезда. Херсон, 1889.
40. **Молдавия** в эпоху феодализма. Т.1: Славянско-молдавские грамоты (XV в. – первая часть XVII в.). Кишинев, 1961.
41. **Національні меншини** в Україні 1920-1930-ті роки. Історико-картографічний атлас. Київ, 1996.
42. **Османски извори** за ислямизационните процеси на Балканите (XVI-XIX в.). Серия извори – 2. София, 1990.
43. **Османски извори** за историята на Добруджа и Североизточна България. Съставил, превел и редактирал Стр. Димитров. София, 1981.
44. **Отрывок повествования** о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Одесса, 1851.
45. **Отчет** относительно географического и топографического положения провинции Озу или Эдисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г. – В: Наследие **Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191.
46. **Отчет** повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Одесса, 1857.
47. **Перелік деяких шляхів** Південної України, складений очевидно для дипломатів Речі Посполитої. Перша половина XVII ст. – В: Гваньїні О. Хроніка про татарську Землю. Запоріжжя, 2000, 76.
48. **Петров, П.** По следите на насието. Документи и материали за налягане на исляма. Ч.І. София, 1987.; Ч.ІІ. София, 1988.
49. **Присоединение Крыма к России:** Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. С.Пб. Т.І: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885.; Т.ІІ: 1778 г. Санкт-Петербург, 1885.; Т.ІІІ: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887.; Т.ІV: 1781-1782 гг. Санкт-Петербург, 1889.
50. **Сборник князя Оболенского.** № I. Москва, 1838.
51. **Сборник** Русского Исторического Общества. Т.9. Санкт-Петербург, 1872.; Т.42. Санкт-Петербург, 1885.; Т.48. Санкт-Петербург, 1885.; Т.51. Санкт-Петербург, 1885.; Т.57. Санкт-Петербург, 1887.
52. **Списки населенных мест** Российской империи. Т.ІІІ. Бессарабская область. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Санкт-Петербург, 1861.
53. **Турски извори** за историята на правото в българските земи. Т.1. София, 1961.
54. **Хаджибей – Одеса та Українське козацтво.**(1415-1797 роки). Серія збірок наукових статей, матеріалів та ре публікацій. Том ІІІ. Одеса, 1999.
55. **Херсонские епархиальные ведомости.** № 14-18, Приложения. 1861.
56. **Челебі, Е.** Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997.
57. **Челеби, Е.** Пътепис. Превод от османотурски, съставителство и редакция на Страшимир Димитров. София, 1972.
58. **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961.

ИЗСЛЕДВАНИЯ

1. **Bartl, P.** 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu. – İlmî Araştırmalar. № 6. İstanbul, 1998, 301-330.
2. **Beldiceanu, N.** La Moldavie Ottomane à la fin bu XV-e siècle et au debut du XVI siècle. – Revue des etudes islamiques. №2. Paris, 1969, 239-266.
3. **Beldiceanu, N.** Recherche sur la ville Ottomane au XV-e siecle. Etude et aktes. Paris, 1973.
4. **Berindei, M., Veinstein, G.** L'Empire Ottoman et les pays roumains 1544-1545. Etude et documents. Paris, 1987.
5. **Birken, A.** Die Provinzen des Osmanischen Reiches. Wiesbaden, 1976.
6. **Çadırcı, M.** Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması üzerine Bir İnceleme. – Belleten, № 34, 1970, 409-420.
7. **Çiçek, K.** II Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703). – In: Türkler., Cilt.9, Ankara, 2002.

8. **Emecen, F. M.** Az Oszman birodalom sztyeppei hatarai es a Moldvai kijaro. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003.
9. **Emecen, F. M.** Karadeniz'in kuzey-bati kesimi ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve özellikleri. – Ata Dergisi. Sayı VII. Konya, 1997, 75-83.
10. **Emecen, F. M.** Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. – Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Cilt 3. Sayı 5. İstanbul, 2005, 107-139.
11. **Emecen, F. M.** Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – Türkler., Cilt.9, Ankara, 2002.
12. **Gemil, T.** Două documente tătărești referitoare la compania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova. – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D.Xenopol". T.V. Iași, 1968.
13. **Gemil, T.** Poarta Otomană, Tatarii, Polonia și Moldova între 1621 și 1672. (Moldova în contextul politic internațional din estul și sud-estul Europei între 1621 și 1672.) Rezumatul tezei de doctorat. Iași, 1976.
14. **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, 247-294.
15. **Gökbilgin, M. T.** Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân. İstanbul, 1957.
16. **Gökbilgin, M. T.** Süleyman I. – In: Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
17. **Göyünç, N.** Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar). – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999.
18. **Gradeva, R.** Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ed. by H. C. Güzel, C. C. Oğuz, and O. Karatay. Ankara, 2002, 498-507.
19. **Guboglu, M.** Inscriptia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945). – Studii. Revistă de istorie. București. 1956. №.2-3., 107-123.
20. **Hadzibegic, H.** Rasprava Ali Causa iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII stoljecu. – Гласник Земалског Музеја. св. II. Сарајево, 1947.
21. **Halaçoğlu, Y.** XVIII yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun iskan siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi. Ankara, 1991.
22. **Hammer, J.** Histoire de L'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. T. XIII. Depuis de traite de paix de Carlowicz jusqu'à la paix de Passarowicz. 1699-1718.; T. XIV. Depuis de traite de paix de Passarowicz jusqu'à la paix deBelgrade. 1718-1739.; T. XV. Depuis de traite de paix de Belgrade jusqu'à la paix la l'avenement du Sultan Moustafa III. 1739-1757. T. XVI. Depuis de traite de paix la l'avenement du Sultan Moustafa III jusqu'à la paix de Kaınardje. 1757-1774.
23. **Inalcık, H.** Centralization and Decentralization in the Ottoman Administration. – In: Studies in 18th c. Islamic History. Ed. by T. Naff and R. Owen. Carbondale, 1977, 27-52.
24. **Inalcık, H.** Osmanlı - Rus ilişkileri (1492 - 1700). Ankara, 2003.
25. **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994.
26. **Inalcık, H., Quataert, D.** An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914. Cambridge, 1994.
27. **İhsanoğlu, E.** History of the Ottoman State, Society & Civilization. V.1. İstanbul, 2001.
28. **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, 179-188.
29. **Kılıç, O.** Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodahklar (1362-1799). – In: Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
30. **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999, 89-109.
31. **Kolodziejczyk, D.** 1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
32. **Kołodziejczyk, D.** Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699. Warszawa, 1994.
33. **Kumkale, T.** Tarihten Günümüze: Türk-Rus İlişkileri. İstanbul, 1997.
34. **Kunt, İ. M.** Sancaktan Eyalete. 1550-1650 Arasında Osmanlı ümerası ve idaresi. İstanbul, 1978.
35. **Maxim, M.** Țările Române și Imperiul Otoman. (§4. Teritorii românești sub administrația otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). - București. 2002.
36. **Mehmet, M. A.** Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jmatate a veacului al XV-lea. – Studii. Revistă de istorie. №.5. București, 1960, 165-178.
37. **Öztürk, Y.** Kırım Hanlığı. – In: Türkler. Cilt.8. Ankara, 2002.
38. **Petrov, P., Grozdanova, E.** Der Woiwode in den mittelalterlichen Balkanländern und im Osmanischen Reich. – Etudes Historiques, T.IX., 1979, p.99-127.
39. **Peyssonel M.** Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. Paris, 1787.
40. **Pritsak, O.** Das erste Türkisch-Ukrainische Bündnis (1648). – Orients. № 6. Leiden, 1953, 266-298.
41. **Pritsak, O.** İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648). – İlmî Araştırmalar. № 7. İstanbul, 1999, 255-284.
42. **Radushev, E., Ivanova, S., Kovachev, R.** Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St St Cyril and Methodius National Library. Part 1 – Registers. Sofia, 2003.

43. **Russo, D.** Lista mitropolițiilor Proilaviului. – In: Studii istorice greco-romane. T.1.
44. **Şahin, İ.** XVI yüzyılda Akkerman'ın demografik ve sosyal durumu. – İstanbul üniversitesi. Güney-Doğu Araştırmaları Dergesi. № 12. 1998.
45. **Turan, Ş.** XVII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı. – Atatürk Üniversitesi 1961 Yılı. Ankara, 1963, 201-227.
46. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Devlet teşkilâtından Kapıkulu ocakları. T.II. Ankara, 1984.
47. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı. Ankara, 1948.
48. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı tarihi. Cilt. III-IV. Ankara, 1995.
49. **Vâlsan, G.** Harta Moldovei de Dimitre Cantemir. Bucureşti, 1926.
50. **Yücel, Y.** Osmanlı Devlet 1579 teşkilatına dair kaynaklar. Ankara, 1988.
51. **Yücel, Y.** Osmanlı İmparatorluğında desentralizasyona dair genel gölemeler. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt.38. №152. Ankara, 1974.
52. **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, 77-97.
53. **Андреев, А. Р.** История Крыма. Москва, 1997.
54. **Антонов, А.** Важен документ за Кримския път (Sağ kol) и неговите отклонения през XVII-XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Изследвания и материали от международната научна конференция в чест на 60 годишнината на проф. д.и.н. Йордан Андреев, 14-15 май 1999 г. В.Търново. Велико Търново, 2003, 596-621.
55. **Антонов, А.** Възникване и развитие на османските архитектурни комплекси по Диагоналния път в българските земи през XVI – XVII век. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Т. 7. История на мюсюлманската култура по българските земи. Съст. Р. Градева. София, 2001, 503-537.
56. **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997.
57. **Багалий, Д. И.** Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Киев, 1889.
58. **Батюшков, П. Н.** Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург, 1892.
59. **Бачинський, А. Д.** Адміністративно-політичне управління Буджакським степом та пониззям Дунаю. XVIII – початок XIX ст. – Архіви України. № 5, 1966. 17-23.
60. **Бачинський, А. Д.** Січ Задунайська (1775-1828). Историко-документальний нарис. Одеса, 1994.
61. **Бачинский, А. Д.** Едисанские ногаи в степях нижнего Побужья. – В: XV Наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Одеса, 1972, 412-416.
62. **Бачинський, А. Д., Бачинська О. А.** Козацтво на півдні України (1775-1869). Одеса, 1995.
63. **Бачинский А. Д., Добролюбовский А. О.** Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк).- В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, 82-94.
64. **Бачинська, О.** Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Центральній-Східній Європі (3 найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, 243-252.
65. **Бачинська, О.** Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002.
66. **Беннигсен, А.** Россия XVIII века в архивах Оттоманской империи. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, 65-89.
67. **Берг, Л. С.** Население Бессарабии. Численный и этнографический состав. – В: Труды комиссии по изучению племенного состава населения СССР и сопредельных стран. Випуск № 6. Петроград, 1923.
68. **Берг, Л. С.** Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Петроград, 1918.
69. **Бернштейн, С. Б.** Атлас болгарских говоров в СССР. Москва, 1958.
70. **Броневский, М.** Описание Татари (Tartariae Descriptio) – ЗООИД. Т. 6. Одесса, 1867.
71. **Велков, А.** Видове османотурски документи. София, 1986.
72. **Весела, З.** [Zdenka Vesela-Přenosilova]. Турецкий трактат об османских крепостях Северного Причерноморья в начале XVIII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, 98-139.
73. **Витол, А. В.** Османская империя (начало XVIII века). Москва, 1987.
74. **Возгрин, В.Е.** Исторические судьбы крымских татар. Москва, 1992.
75. **Восточный вопрос во внешней политике России.** Конец XVIII – начало XX в. Москва, 1978.
76. **Іналджик, Г.** Боротьба за східноєвропейську імперію. 1400-1700 рр. Кримський ханат, Османи та піднесення Російської імперії. – В: Україна в Центральній-Східній Європі (3 найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 2. Київ, 2002, 119-135.
77. **Іналджик, Г.** Османська імперія. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998.
78. **Гафуров, А. Г.** Имя и история: Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. Словарь. Москва, 1987.

79. Гонца, Г. Борбата на молдавския народ против агресията на Османската империя. Кишинев, 1989.
80. Гонца, Г. В. Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984.
81. Гончарук, Т. Військові операції на території сучасної Одещини під час російсько-турецьких війн XVIII ст. Методичний посібник. Одеса, 2002.
82. Гончарук, Т., Гуцалюк, С. Українське козацтво та Хаджибей (Одеса). Середина XVI сторіччя – 1794 рік.: Популярний нарис та додані документи з друкованих джерел / Одеське товариство “Південна громада”. Одеса, 1998.
83. Георгиева, Г. Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005.
84. Градева, Р. Налагането на кадийската институция на Балканите и мястото ѝ в провинциалната администрация (XIV – н. XVI в.). – Балканистика, 3, 1989, 33-52.
85. Грачев, В. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990.
86. Грек, И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1993.
87. Григорович, В. Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876.
88. Грозданова, Е. Българите и руско-турските войни от втората половина на XVIII в. – В: България в света от древността до наши дни. Т. I. С., 1979, 357-366.
89. Грозданова, Е. Българската селска община през XV-XVIII век. София, 1979.
90. Грозданова, Е. Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. III. Москва, 1974.
91. Грозданова, Е. Европейските провинции на Османската империя през XVI-XVII в. в най-новите трудове на унгарски и български историци (1985-1995). Опит за сравнителен анализ и паралели. – Исторически преглед, 1997, № 3, 76-96.
92. Грозданова, Е. Многоликите пътища на мира и войната. – В: Контрасти и конфликти “зад кадър”. София, 2003.
93. Грозданова, Е., Ст. Андреев. Българите през XVI век. По документи от наши и чужди архиви. София, 1986.
94. Грозданова, Е., Ст. Андреев. За вътрешните миграции на българите през XVIII в. – Исторически преглед, 2000, № 3-4, 30-55
95. Грозданова, Е., Ст. Андреев. Категории население със специални задължения и статут - правна норма от XVI в. и реална практика. – В: Българският шестнадесети век. София, 1996, 29-48.
96. Гросул, Г. С. Дунайские княжества в политике России 1774-1806. Кишинев, 1975.
97. Губоглу, М. Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва, 1964, 131-161.
98. Гуржий, О.И., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна . / 15-ти томне видання “Україна кризь віки” присвячене історії Української козацької держави останньої чверті XVII-XVIII ст. Т.8. Київ, 1999.
99. Д’Оссон, М. Полная картина Оттоманской империи. Т.1. Санкт-Петербург, 1795.
100. Державин, Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). – В: Сборник за народни умотворения и народопис. Книга XXIX. София, 1914.
101. Димитров, Стр., Н. Жечев, В. Тонев. История на Добруджа. Т. III. София, 1988.
102. Дмитриев, П. Г. Народнонаселение Молдавии. Кишинев, 1973.
103. Дмитриев, П. Г., Киртоагъ И. Г. Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989.
104. Дойнов, Ст. Българите в Украйна и Молдова през възраждането (1751-1878). София, 2005.
105. Дойнов, Ст. Българите и руско-турските войни 1774-1856. София, 1987.
106. Дойнов, Ст. Българските преселвания в Южна Русия през 50-те години на XVIII в. – Исторически преглед, 1991, № 11, 3-20.
107. Дружинина, Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955.
108. Зайончковский, А. Летопись Кипчакской степи (Теварих-и Дешт-и Кипчак) как источник по истории Крыма. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, 10-21.
109. Зеленчук, В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. Кишинев, 1979.
110. Еремеев, Д.Е., Мейер, М.С. История Турции в средние века и новое время. Москва, 1992.
111. Ермуратский, В. Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель. Кишинев, 1973.
112. Иващенко, М. Исторический очерк Ананьевского уезда и города Ананьева. Одесса, 1895.
113. История Молдавии: Т.1- Кишинев.1951.- С.654.; Т.2.: Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского. Кишинев, 1957.

114. **Ихсаноглу, Э.** История Османского государства, общества и цивилизации. Под редакцией Экмеледдин Ихсаноглу. Т.1-2. Москва, 2006.
115. **Кеппен, П.** Об этнографической карте европейской России. Санкт-Петербург, 1852.
116. **Кабузан, В. М.** Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII-XIX веках. (1719-1858 гг.). Кишинёв, 1976.
117. **Кабузан, В. М.** Заселение Северного Причерноморья (Новороссии) в XVIII- первой половине XIX веках. (1719-1858 гг.). Москва, 1969.
118. **Кабузан, В. М.** Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII- первая половина XIX века). Кишинев, 1974.
119. **Кантемир, Д.** Описание Молдавии. Кишинев, 1973.
120. **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья под турецким владычеством в XVI – первой половине XVIII века. – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, 72-82.
121. **Киртоагэ, И. Г.** Юг Днестровско-Прутского междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992.
122. **Киртоагэ, И. Г.** Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, 55-61.
123. **Ковачев, Р.** Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV век. София, 1997.
124. **Ковачев, Р.** Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001.
125. **Кондараки, В. Х.** В память столетия Крыма. Т. 2. Москва, 1883.
126. **Кочубинский, А.** Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции: Из истории Восточного вопроса. Война пяти лет: 1735-1739. – Одесса, 1899.
127. **Крисаченко, В.** Історія Криму: Кримське Ханство. (Збірка джерел та документів). Київ, 2000.
128. **Крушеван, П. А.** Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. Под редакцией П. А. Крушевана. Москва, 1903.
129. **Кушнір, В. Г.** Українці за Дунаєм. Одеса, 2002.
130. **Лаврів, П. І.** Історія Південно-Східної України. Київ, 1996.
131. **Лашков, Н. В.** Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812-1912 г.г. Географический и историко-статистический обзор состояния края. Составил протоиерей Н. В. Лашков. Кишинев, 1912.
132. **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса, 1913, 1-22.
133. **Лемерсье-Кельеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным османских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, 38-64.
134. **Марков, М. Г.** Исторические права на България върху Добруджа. София, 1917.
135. **Мазепа:** Збірник. Київ, 1993.
136. **Мейер, А.** Повествовательное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. Санкт-Петербург, 1794.
137. **Мейер, М.С.** Османская империя в XVIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991.
138. **Мейер, М.С.** Кризис османских имперских порядков: меняющиеся отношения центра и периферии в XVIII в. – В: Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Москва, 1990, 332-345.
139. **Михнева, Р.** Земята извън “времето”. Русия и Османската империя. Антропология на промяната (края на XVI – начало на XVIII в.). Варна, 2003.
140. **Михнева, Р.** Россия и Османская империя в международных отношениях в середине XVIII века (1739-1756). Москва, 1985.
141. **Мохов, Н. А.** Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964.
142. **Муртазалиев, С. И.** Административно-судебная и военная системы Османской империи XIII-XVII вв. Махачкала, 2005.
143. **Мутафчиева, В.** К вопросу о феодальной иерархии в османской военно-ленной системе XV-XVI в. – Проблемы Востоковедения. № 3. Москва, 1959.
144. **Мутафчиева, В.** Османска социално-икономическата история. София, 1993.
145. **Накко, А.** История Бессарбии. Ч. 2. Одесса, 1876.
146. **Недков, Б.** Осmano-турска дипломатика и палеография. - Т. I., Т. II: Документи и речник. София, 1966, 1972.
147. **Недова, Е. П.** Некоторые данные о торговой и налоговой политике Османской империи в турецких раях Килии и Аккермана в первой половине XVI в. – Известия АН МССР. Серия общественных наук. 1980. № 2., 26-32.
148. **Непомнящий, А. А.** Записки путешественников в развитии исторического краеведения Крыма. Киев, 1999.

149. Новичев, А. Д. Болгарские публикации турецких источников по социально-экономической истории Османской империи в XV-XIX вв. (1959-1972). – ROCZNIK ORIENTALISTYCZNY. T.XXXVIII. Warszawa, 1973, 217-227.
150. Новичев, А. Д. История Турции. Т. I.: Эпоха феодализма, Т. II. Ленинград-Москва. 1963-1968.
151. Новосельский, А. А. Борьба Московского государства с татарами в XVII веке. Москва, 1948.
152. Обрешков, В. Типология на административно-территориалното деление на Балканите (средата на XIV – XV век). – В: Студия Балканика, 23. Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. Т. I. София, 2001, 215-226.
153. Орешкова, С. Ф. Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Редактор и составитель Орешкова С. Ф. Москва, 1990.
154. Орешкова, С. Ф. Османская империя. Система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы. Редактор и составитель Орешкова С. Ф. Москва, 1986.
155. Орешкова, С. Ф. Русско-турецкие отношения в начале XVIII в. Москва, 1971.
156. Пейсонель, М. Исследования торговли на Черкесско-Абхазском берегу Черного моря в 1750-62 годах. В изложении Е. Д. Филицина, М для И ЧН. в.2. 1927.
157. Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6, 1928.
158. Петрунь, Ф. О. Старовинні шляхи Одещини: Історично-топографічна довідка. – Вісник Одеської комісії краєзнавства при Укр. АН.: Секція соціально-історична. Ч.4-5., 1929, 32-43.
159. Петрунь, Ф. Степове Побужжя в господарським та військовим укладі Українського пограниччя. – В: Журнал науково-дослідних кафедр міста Одеси. Т. II, №2. Одеса, 1926, 3-15.
160. Петрунь, Ф. Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944.
161. Подградская, Е. М. Экономические связи Молдовы со странами Центральной и Восточной Европы в XVI- XVII вв. Кишинев, 1991.
162. Поповский, Н. История Молдавской ("бессарабской") церкви. 1931.
163. Попруженко, М. Г. Из материалов по истории славянских колонизаций в России. – ЗООИД. Т. XXVIII. Ч. II. Одесса, 1910.
164. Прицак, О. Дослідження з джерелознавства Східної Європи. – В: Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів, 2006, 674-678.
165. Раан фон. Материалы для истории Бесарабии. О войне при завоевании Молдавии и Бесарабии в 1787, 1788 и 1790 годах. Кишинев, 1891.
166. Радусев, Е. Аграрные институции в Османская империя през XVII-XVIII век. София, 1995.
167. Рафиков, А. Х. Историческая литература на турецком языке, хранящаяся в библиотеках Ленинграда. Сводный аннотированный каталог. 1729-1963. Ленинград, 1968.
168. Руссов, А. А. Осада и взятие Очакова.(1788). – Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, 543-598.
169. Русов, А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876.
170. Самаритаки, Е. С., Уварова, Е. А., Пригарин, А. А., Станко, В. Н. ТЕРНОВКА: документы и материалы по истории. (1792-1822 гг.) Т. I. Одесса, 2004.
171. Санин, Г. А. Отношения России и Украины с Крымским Ханством в середине XVII века. Москва, 1987.
172. Сапожников, И. В. К истории исследований Ольвии и Березани: до начала XIX в. – Восточноевропейский археологический журнал, № 5(18) сентябрь-октябрь 2002.
173. Сапожников, И. В. Матеріали з історії та етнографії дельти Дунаю (до 170-річчя скасування Задунайської Січі). Буго-Дністровська експедиція ІА НАН України, Перша українська гімназія, ПП „Петро Екзотик”. Іллічівськ, 1998.
174. Сапожников, И. В. Хаджибей та Північне Причорномор'я. Іллічівськ, 1999.
175. Сапожников, И. В. Штурм острова Березань чорноморськими козаками. Київ-Іллічівськ. 2000.
176. Сапожников, И. В., Сапожникова Г. В. Запорожские и Черноморские казаки в Хаджибее и Одессе (1770-1820-е года). Одесса, 1998.
177. Семенов-Тянь-Шанский, В. П. Новороссия и Крым. – В: Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т. 14. Санкт-Петербург, 1910.
178. Семенова, Л. Е. Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып. I. Кишинев, 1972, 207-235.
179. Сергиевский, М. В. Молдаво-славянские этюды. Москва, 1959.
180. Сергиевский, М. В. Топонимия Бессарабии и ее свидетельства о процессе заселения территории. – Известия АН СССР. 1946. том V. Вып. 4., 333-350.
181. Скальковский, А. А. Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848.

182. Скальковский, А. А. История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1-3. Одесса, 1885-1886.
183. Скальковский, А.А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11-12. 1843.
184. Скальковский, А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края: Ч. 1: География, этнография и народонаселение Новороссийского края. Одесса, 1850.
185. Скальковский, А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края: Ч.1.(1730-1796). Одесса, 1836.
186. Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889.
187. Смирнов, В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887.
188. Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в. Кишинев, 1977.
189. Стойков, Р. Болгарские деревни и их население в кратких реестрах, джизье XVII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969.
190. Стрельбицкий, И. Владение турок на материке Европы с 1700 по 1879 год. Санкт-Петербург, 1879.
191. Татарчевский, А. Путешествие и деятельность барона Тотта в качестве консула в Крыму в 1767 году. – Известия университета Св. Владимира. Киев, 1873.
192. Тверитинова, А. С. Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы: Т. I-III. Москва, 1964-1969.
193. Тверитинова, А. С. Трактат Али Чауша из Софии. – В: Аграрный строй Османской империи XV-XVII в. Документы и материалы. Москва, 1963.
194. Тверитинова, А. С. Турецкие документы о финансово-экономических обязательствах Молдавии и Валахии перед Османской империей во второй половине XVI в. – В: Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. Т. 3. Москва, 1974, 235-257.
195. Тодоров, Н. Балканский град XV-XIX век. Социально-экономическое и демографическое развитие. София, 1972.
196. Тонев, В. Българското Черноморие през възраждането. София, 1995.
197. Тонев, В., Й. Зарчев. Кратка история на Добруджа. Варна, 1986.
198. Трепавлов В. В. История Ногайской Орды. Москва, 2002.
199. Тунманн. Крымское Ханство. Симферополь, 1991.
200. Турция накануне и после Полтавской битвы (Глазами Австрийского дипломата). Москва, 1977.
201. Устрялов, Н. И. История царствования Петра Великого. Т. I-VI. Санкт-Петербург, 1858-1863.
202. Устрялов, Н. И. Русская история. Т. I-II. Санкт-Петербург, 1855.
203. Халиппа, П. Н. Бессарабия по присоединению к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914.
204. Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI век. – В: Българо-румънски връзки и отношения през векове (XII- XIX в.): Изследвания. Т. I. София, 1965.
205. Чемерзин, А. Турция, её могущество и распадение. Т. I. Санкт-Петербург, 1878.
206. Шишмарев, В. Ф. Романские поселения на юге России. Ленинград, 1975.
207. Шмидт, А. Краткий исторический взгляд на Херсонскую губернию. – В: Труды Херсонского губернского статистического комитета. Т. I-Ч. I. Одесса, 1863, 197-200.
208. Шмидт, А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. I-II. Одесса, 1863.
209. Шмидт, А. Отрывки из статистического описания Херсонской губернии и Одесского градоначальства. Ч. I-II. Одесса, 1860.
210. Шмитт, Г. История польского народа. Т. I-3. 1864-1866.
211. Шутый, В. Е. Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, 103-162.
212. Яворницький, Д. І. Історія Запорізьких козаків. Т. II-III. Львів, 1991.

СПРАВОЧНА ЛИТЕРАТУРА

1. تاریخ و جغرافیا لغاتی و تعبیر اصطلحه كافة اسماء خاصه یی جامعدر / Dictionnaire universel D'Histoire et de Geograpfie par Ch. Samy-Bey Frascbery. / استانبول . ۱۳۰۶ / Istanbul, 1889.
2. جغرافیا لغاتی . علی جواد / Ali Cevad. Coagrafia lügati. / در سعادت / Der saadet (İstanbul) / ۱۳۱۳
3. Devellioğlu, F. Osmanlıca-türkçe ansiklopedik Lugat (Eski ve yeni harflerle). Ankara, 1999.
4. Encyclopædia of Islam. Lei den: Brill, 1960.
5. Fekete, L. Die siyâqat-schrift in der Türkischen Finanzverwaltung. Budapest, 1955.
6. Mostras, C. Dictionnaire Geographique par C. Mostras. St-Petersburg, 1873.

7. **Pakalın, M. Z.** Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. 3 cilt. İstanbul, 1946-1953.
8. **Радушев, Е., Р. Ковачев.** Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996.
9. **Лазарев, Л. М.** Турецко-татарско-русский словарь наречий: османского, крымского и кавказского с приложением краткой грамматики. Москва, 1864.
10. **Опис на османско-турски документи за занаяти и търговия (XVI-XIX в.)** запазени в Ориенталски отдел на Народната библиотека "Св. Св. Кирил и Методи". София, 1993.
11. **Опис на джизие регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека "Кирил и Методи".** – София, 1983.
12. **Опис на тимарски регистри, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека "Кирил и Методи".** – София, 1970.

КАРТОГРАФИЯ

1. **ممالك عثمانیه نك اقطار شمالیه سی حریطه سیدر / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.**
2. **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images (apparently at the original size) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.
3. **Bauer.** Carte von der Moldau und Walachey nach der Astronomischen Beobachtungen des Russisch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Bescheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfeheld. Nürnberg bey denen Homaennischen Erben. A=1785.
4. **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774]
5. **Bawr.** Karte von der Moldau nach Bawr mit Benützung der neuesten astronomischen Orts=Bestimmungen und andern Hilfsmitteln entworfen von ABBE ICERBITS. Vertegt in Wien beij Tranguillo Mollo. 1811.
6. **Cantelli da Vignola, G.** Corso del Danubio da Belgrado fino al Mar Nero con le Prouincie, che intorno al medesimo si trouano descritto da Giacomo Cantelli da Vignola su l'esemplare delle Carte migliori e delle più resento notizie dato in Luce da Gio Giacomo de Rossi dalli sue Stampe in Roma alla Pace con Priv. del S. Pont. 1684.
7. **Carte de uervonder Russish-keyser Armee im fabr.1736 zwischen und an dem Dniepr, und Donn wieder die Turken und Tartarn siegreich unternommenen Kriegs Operationen.** [1736].
8. **European Dominions of the Ottomans or Turkey in Europe.** - London, 1838.
9. **Hasius, I.** Asia Minoris ueters et Novae, itemque Ponti Euxini et Paludis Maeotidis mappa uel tabula, ad legitimae projectionis Stereographicae norman, ueterum auctorum et recontiorum itinerarium ac observationum fidem descripta a Ich. Matth. Hasio. Muth. Pror. Editaque cura & Imprensis Homannianaorum Heredum A.1743.
10. **Hasius, I.** Carte D'Hongrie en general contenant selon la division ancienne et methodique, la Hongrie, en particulier, la Croatie, la Dalmatie, la Bosnie, la Seurie, la Bulgarie; la Principaute de Transylvanie, les Despotats de Walachie & de Moldav ; le tour dresse sur le pisd de l'incienne et de la nouvelle Geographie par Mons. I. M. Hasius, Profess. des Mathemat. 1744.
11. **Homanno, I. B.** Dunabii Fluminis (Hic ad urbe Belgrado, per mare Nigrum usq. Constantinopolim befluentis exhibit) pars infima, in Qua Transylvania, Walachia, Moldavia, Bulgaria, Serbia, Romania et Bessarabia cum uicinis regionibus ostenduntur a Joh. Bapt. Hommano S.C.M. Norimbergae. (1707-1716).
12. **Homanno, I. B.** Fluuuorum in Europa principis Danubii cum adiacentibus Regnis nec non totius Graecia et Archipelagi. Novissima Tabula Authore Ioh. Baptista Homanno. 1707.
13. **Homanno, I. B.** Tabula Geographica Qua Pars Russiae Magnae, Pontus Euxinus seu Mare Nigrum et Tataria Minor cum finitimus Bulgariae, Romaniaae et Natoliae provinciis exhibitur a Ioh. Baptista Homanno. Noribergae. [Начало на XVIII век.]
14. **Maire, T. I.** Kriegstheater zwischen Russland und der Ottamanischen Pforte enthaltend den südlichen Ihcil des Russischen Reichs das Asowische und Schwarze Meer die ganze Moldau, Wallachey, Bosnien, Seruien, Bessarabien, Romanien, Bulgarien, Macedonien, Albanien, Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Siebenbürger, ein Thel von Ungarn e Verfasstnach Rizzi Zanoni, Kauffer, Sulzer, Bauerund Kinsbergen von T. I. Maire. 3te uebesserte und uermelirte Auflage. Wien. 1807.
15. **Maison.** Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la Maison d'Autriche d'apres materiaux les plus authentiques et les plus recen, publi'ee et se uende. 1820.
16. **Reilly, F.** Karte von dem Oschmanischen Reiche in Europa. Nach D'Anville, Schmidt und Santini. Neu uerzeichnet herausgegeben von Franz Ioh. Ios. von Reilly – 1796.

17. **Reilly, F.** Schauplatz der fünf Theile der Welt Milt bestaendiger Rücksicht auf die besten Originalwerke in drey Theile zusammengetragen von finer Gesellschaft Geographen. Nach und zu Büschings Grosser Erdbeschreibung Herausgegeben von F.I.I. von Reilly. Wien, 1789.
18. **Rhode, F. C.** Partes confines Trium Magnorum Imperiorum Austriaci, Russici et Osmanici. Folius VI comprehensae ex novissimis observationibus, dimensionibus optimisque tabulis geographicis descriptae AUST. ACAD. REG. SCFENT. et ELEG. LFTT. a F. C. Rhode. Acad. suprad. Geogr. Anno MDCCLXXXV. 1785.
19. **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.
20. **Ricci-Zannoni.** Wizerunek powszechny Polski y Litwy. Sluzacy do zrozumienia zbioru XXIV karta. Wystawionego prz. Rizzi Zannoni, Akademiy Nauk Göttingenskiy. MDCCLXXII. 1772.
21. **Roth, C. M.** Carte speciale de la principaute Moldavie divisee en fes districts publiee par C. M. Roth a St. Petersburg. 1771.
22. **Schenck, P.** Estats de l'Empire des Turqs en Europe. Regni Hungariai Cracia et morea, regionunque Finitinarum Nova Polita, fida Delineatio: per Petrum Schenck. 1725.
23. **Schüts, C.** Kriegstheater oder Graenzkarte Oesterreichs, Russlands, und der Turkey, enthaltend das Koenigreich Ungarn, Siebenbürger, Moldau, Bessarabien, Walachey, Bulgarien, Servien, Bosnien, ... Nach der besten Karten und Handzeichnungen von C. Schüts entworfen, zu finden in Wien. 1788.
24. **Sotzmaun, D. F.** Carte von der oberhalb und seitwärts dem Schwarzen Meere gelegenen Russischen und Türkischen Zändern nach der neuesfen astronomischen Beobachtungen, Zeichnungen und charten auf des genaueste eutworfen von D. F. Sotzmaun: der Wissenschaften zu Berlin. 1788.
25. **Teatrum belli Rusorum** Victoriis illustratum hive Nova et accurata Turcicarum et Tartaricum. –1797.
26. **Tirion, I.** Nieuwe kaart van Europisch Turkyen na de alderlaaste ondekking int licht gebracht, te Amsterdam by Isaak Tirion. 1733.
27. **Turkey in Europe** and Hungary. 1790.
28. **Walchii, J.** Imperii Osmanici sive Turcici Evropaei tabula ad normal recentissimarum observationum concinnata sumtibus Joannis Walchii. 1797.
29. **Weiss, F.** Carte der Europaeischen Turkey nebst einem theile von kleinasien in XXI. Blaettern. Nach dem besten Hülfquelle ent Worten und gezeichnet durch den k.k.Oberstlieutenant Franz von Weiss herausgegeben von dem k.k.Generalquartiermeisterstabe im Jahee 1829.
30. **Де-Волант.** Карта географическая изображающая Область Озу или Едизань иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.
31. **Исленьев, И.** Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.
32. **Карта Бессарабии,** Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.
33. **Карта Бессарабии,** Молдавии. [~ 1817].
34. **Карта Валахии** и Молдавии и Подолии и Татарских территорий. 1769.
35. **Карта учиненная для состоящего в Елизаветградской провинции** в областях турецкой и польской кордона, в каковых по оному местам содержатся форпосты, значит кордон, отушеванный густой земляной краской, а форпосты под красными номерами с надписью. 1772-74.
36. **Карта Черного моря** и сопредельных территорий Оттоманской и Российской империй. 1788.
37. **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. - К.: Археографічна комісія ВУАН., 41аркуш карт. 1931.
38. **Подробная миллитерная карта** по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800
39. **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.
40. **Шмидт, Я. Т.** Пограничная карта Российской и Турецкой Империи и Польши. 1769.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.

Обобщен списък-таблица на картографските и писмените данни на Ричи-Занони относно селищата и местностите на Очаковски и Бендерски санджаки.

Списък-таблицата на селищата и местностите на Очаковска земя е съставена от два източника. Първият е атлас на Полша от Риччи-Занонни¹, в който е представено картографическото изображение на Буго-Днестърското и Днестърско-Прутското междуручие на 23 и 24 страници. Населените пунктове и местности на посочените региони са отбелязани в атласа схематично под формата на рисунки с произволна локализация. Номенклатурата на топонимията и хидронимията е представена в османско и латинско изписване.

Вторият източник представлява т.нар. “Списъкът на селищата и местностите, намиращи се покрай Днестър от Балта до Воджия, а оттам към Очаков, обратно край Буг до Балта, взет от полската ландкарта, издадена от Рици-Цанони в Лондон през 1779 г.”² на руски език. Списъкът е разделен на три части. В първата са описани селищата и местностите покрай посочената граница. Във втората и третата части са дадени селища и местности принадлежащи съответно на Очаковската и Бендерската юрисдикции.

Изработването на таблицата и подреждането на наименованията на селищата и местности в нея се съобразно последователността, представена в руския текст. Изписване на наименования на едно и същото селище е посочено последователно на арабица, латиница и кирилица.

Таблицата е разбита на четири сектора, със следната номерация:

1 – османско наименование, представено в атласа на Риччи-Занонни с възможно изписване, а в някои случаи и с варианти.

2 – транскрипция или възможна транскрипция на османското наименование в съвременната турска вокализация.

3 – наименованието представено в атласа на Риччи-Занонни на латиница.

4 – руско наименование представено в списъка на селищата и местностите от документалната сбирка на Дубровин.

Списък на селищата и местностите, намиращи се покрай Днестър от Балта до Воджия, оттам към Очаков, а от там покрай Буг обратно до Балта.

1	2	3	4
بالتہ	[Balta]	<i>Balta</i>	Балта
قوجمان [قوجه مان]	[Kuçman] [Kocaman]	<i>Kuczman</i>	Коджаман
اوردوی گزوحلی [اوردوی گزوحلی]	[Orduy Gözuhli] [Orduy Gözüceli]	<i>O. Czevdzely</i>	Ордуй Гъезухли
یاورلیکی صوی	[Yaurlikı suyu]	<i>Strumien Jaorlikı</i>	Явурлики-Суи
قینار	[Kaynar, Kinar]	<i>Jaorlik albo Kaynar</i>	Кайнар
تاتار قینار	[Tatar Kaynar, Tatar Kinar]	<i>Tatar Kaynar</i>	Татар-Кайнар

¹ Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. – Paris.,1772. – liste 23-24

² превод от руски на “Список селений и урочищ, лежащих по Днепру от Балты до Воджии, оттуда до Очакова, а от оного по Бугу обратно до Балты, взятый из польской ландкарты, выданной от Рици-Цанони в Лондоне 1779 г.” Представен в: Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. - С.Пб.1887.-Т.III. -С.91-92.

دوبروساری	[Dobrusarı]	<i>Dubresary</i>	Добрусари
اق كوی	[Ak köy]	<i>Bialakev</i>	Ак-Кюй
طنزلق [طشلق]	[Tatızlık] [Taşlık]	<i>Tacılık</i>	Татызлык
-----	-----	<i>Daslika</i>	-----
تاتار انسقان	[Tatar Aneskan]	<i>Tatar Aneskan</i>	Татар-Анескан
زوباسقزی	[Zubaskızı]	<i>Zubaszıy</i>	Зубас-Кызи
قومرول	[Kumrul]	<i>Komorul</i>	Кумрул
کزغار پلنقه [کنی غار پلنقه]	[Kızgâr palanka] [Keni Ağar palanka]	<i>Czagar Palanka</i>	Кени-Агар-Паланка
خاص بك	[Has Bey]	<i>As-beg</i>	Хас Бей
قره كوی	[Kara köy]	<i>Karakul</i>	Кара-Кюй
ولمزسو [اولمزسو]	[Velmezsü] [Olmaz su]	<i>Olmassu</i>	Олмаз-Су, Велмесу
بندر	[Bender]	<i>Bender</i>	Бендер
بيقلمش قلعه	[Yıkılmış kale]	<i>İk. Palanka</i>	Икылмыш-Кале
نعسیر صویي	[Neğsir suyu]		Неасир-Су
لینوتی [لیونتی]	[Linoti] [Livonti]	<i>Linoti</i>	Линоли
ابراهيم تمرک	[İbrahim Temrük]	<i>Ibrahim Temruk</i>	Ибрагим-Темрюк
يکي قزرنه [یکی چورنه]	[Yeni Kazarne] [Yeni Çorne]	<i>Iegni Czarne</i>	Ени-Карзене
اشرق	[Aşrak]	<i>Asrak</i>	Асрак
تاتار پکار	[Tatar pınar]	<i>Tatar Punar</i>	Татар-Пунар
قویه لیچ [قوجه لِقن]	[Kuyalıç] [Kocalıkın]	<i>Kujalicz</i>	Куджалыкин
-----	[Yeni Dünya]	<i>Janiduni</i>	-----
اسیاق صویي	[Asyak suyu]	<i>Asyak souii</i>	Асияк-Су
ووجیا	[Vociya]	<i>Vozia</i>	Воджия
اولو قلّه	[Olu kulle]	<i>Olu kulle</i>	Оллу-Кулле
برزان اطاسی	[Berezan adası]	<i>Berezan Atasi</i>	Березен-Адасы
حسن پاشا قلعه سی	[Hasan Paşa kalesi]	<i>Hasan Paşcha Kalasi</i>	Хасан-Паша-Каласы
قلعهء اوزی	[kale-i Ozi]	<i>Oczakov, Kal-ai-Ouzi</i>	Каляй-Ози
قریمندی بازار	[Krimendi bazar]	<i>Krimendi bazar</i>	
قریمندی	[Krimendi]	<i>Crimendi</i>	Крыменди
قورو صویو	[Kuru suyu]	<i>Kourou s.</i>	
اوتدن قلّه	[Öteden kule]	<i>Otden K.</i>	Отдан-Кулле
کومر کویي	[Kömür köyi]	<i>Kumer Kewii</i>	Кумюр-Кюй
اسکی بدرقی قلعه	[Eski Badraki kale]	<i>Eski Badraki Kal.</i>	Эски-Бадураки-Кале
قپی قولی قلعه سی	[Kapı Kuli kalesi]	<i>Kapikuli Kalasi</i>	Капу-Кули-Калесы
تره قلّه	[Tarîh kule]	<i>Tara Koulle</i>	Тара-Кулле
کلکیره صویي [کلکلره صویي]	[Gülgükra suyu] [Gülgüllere suyu]	<i>Kukukra Kewii</i>	Гюлгюлре-Су
ادساق	[Adsak]	<i>Adsak</i>	Адсак

قراتعه قير	[Karatağı Kır]	<i>Karanga Kir</i>	Каранга-Кыр
اوزون كوی	[Uzun köy]	<i>Ouzoun K.</i>	Узун-Киой
صولونطسه	[Solonitsa]	<i>Solonitza</i>	Сулунитсе
اوچ چشمع	[Üç çeşme]	<i>Utsch Tchechme</i>	Уч-Чешме
روس اسكى مترسى	[Rus Eski meteresi]	<i>Rus Eski Meteresi</i>	Рус-Эски-Метересы
اندرويوي	[Andreyuv]	<i>Andreev</i>	Андреюф
قردغان [قزه غان]	[Kızdıgân] [Kazagân]	<i>Kazagan</i>	Курган
على سراى	[Ali saray]	<i>Ali Serali</i>	Али-Сарай
زقزاقلو	[Zikzaklu]	<i>Zikzakli</i>	Зиккаклу
اوسان اطه سى	[Osan adası]	<i>Osan Atasi</i>	Осан-Адасы
بیزانوتى	[Beyzanuti]	<i>Byzanoti</i>	Базанути
قوز كمويى [قزكمولى]	[Kokuz Kemuyi] [Karkaz Kemuli]	<i>Cryczkiezemy</i>	Кокюр-Кемули
كروان اسكى مترسى	[Kervan Eski meteresi]	<i>Kervan Eski Meteresi</i>	Керван-Эски-Метересы
قپى قولى اسكى قلعه سى	[Kapı Kuli Eski kalesi]	<i>Kapikuli Eski Kal.</i>	
وردوى مير على	[Ordui Mir Ali]	<i>Ourd Mir Ali</i>	Ордуй-Мир-Али
كرد مكزت [كرد مچت]	[Kurd manzıt] [Kurt meçet]	<i>Kourd Meczet</i>	Кюрд-Мекзет
كورد ايرمچق	[Kurd ırmacık]	<i>Kourd İrmadzık</i>	Кюр-Ирмаджик
سنور قلّه	[Sinor kule]	<i>Sinor Koulle</i>	Синор-Куле
رومان	[Roman]	<i>Roman</i>	Роман
تатар اورل	[Tatar Orel]	<i>Tatar Orel</i>	Татар-Урел
قدمه دره سى	[Kodma deresi]	<i>Kodeme Deresi</i>	Катга-Дересы
كريوه بالته بازارى	[Kriva Balta Bazarı]	<i>Kriva Balta Bazari</i>	Крива-Балта-Базары

[Ozi tatarlarının toprağı] اوزى تاتارلرينىڭ تپراغى

Ouzi-Kala Tatarlerinungn Topraghi, Ози-Татарларын-Топраги

1	2	3	4
روسلى دره سى [رومىلى دره سى]	[Rusli deresi] [Rumeli deresi]	<i>Roumeli Deresi</i>	Русли-Дересы
اون چادر	[On çadır]	<i>On Tschadir</i>	Он-Чадыр
كروان يولى	[Kervan yolu]	<i>Kervan Joli</i>	Керван-Уолы
چرباتى صوبى	[Çerbatı suyu]	<i>Tscherbati Sou.</i>	Чербаты-Суи
قزل ايدل	[Kızıl İdil]	<i>Kizil İdel</i>	Кызыл-Идиль
تامان	[Taman]	<i>Taman</i>	Таман
قزق قيو [قوق قيو]	[Kazak köyu] [Kavak köyu]	<i>Kuk Kuju</i>	Кюк-Кою
وردوى كساي ميرزا	[Orduy Kasay mirza]	<i>Ourd Kasai Mirza</i>	Ордуй-Касай-Мирза
كرش	[Kerş]	<i>Gersch</i>	Керш
كسكنا ايدل	[Keskâna İdil]	<i>Kskenna İdel</i>	Кескена-Идиль

يشيل قيو	[Yeşil köy]	<i>Iaschel Kuju</i>	Ешил-Кою
اولى دره سى	[Avlı deresi]	<i>Auli Deresi</i>	Авли-Дересы
زقراقلو صوبى	[Zikzaklu suyu]		Зикзаклу-Суи
تسيقرتباته سوبى	[Tesikâretbate suyu]	<i>Sakrembata souii</i>	
بوغان	[Bogan]	<i>Bogan</i>	Буган
اولغانى او	[Olağanı Ev]	<i>Ulgani ev</i>	Олгани-Эв
طنه ايدل	[Tane İdil]	<i>Tana Idel</i>	Тана-Эдиль
يكي زاپلزاقلی اسلعم كراى	[Yeni Zapelzaklı İslam Girey]	<i>Iegni Zapelzaklu Islam Kerai</i>	Ени-Запелзаклы- Ислям-Гирей
چورتلى صوبى	[Çorteli suyu]	<i>Tschertoly Sou.</i>	Чуранли-Суи
جنويز كويى	[Ceneviz köyu]	<i>Dgenewiz Kewi</i>	Дженевиз-Киой
قرو صوبى	[Kuru suyu]	<i>Kourou Souii</i>	Куру-Суи
وردويى ايرخان قانلى	[Orduyu İrhan Kanlı]	<i>Irkhan Kangli</i>	Ордуй-Ирхан-Канли
اوى	[Evi]	<i>Evi</i>	Эви
الماح	[Almah]	<i>Almah</i>	Алмах
صولونطسه صوبى	[Solonitsa suyu]	<i>Sulonitze Souii</i>	Солонитсе-Суи
برزان صوبى	[Berezen suyu]	<i>Berezan Souii</i>	Березен-Суи
سلقان دره سى	[Salkân deresi]	<i>Salkan Dere</i>	Салкан-Дересы
اولو قغلىق صوبى	[Olu Kağılnık suyu]	<i>Olu Kagalnik Souii</i>	Олу-Кагалник-Суи
اولو بطاقلو بيابان	[Olu Bataklı Beyaban]	<i>Olu Bataklı Beiaban</i>	Олу-Батаклу-Бейбан
قورى قغلىق صوبى	[Kuru Kağılnık suyu]	<i>Kourou Kagalnik S.</i>	Куру-Кагалник-Суи
كوچك قغلىق صوبى	[Küçük Kağılnık suyu]	<i>Kutschuk Kagalnik Souii</i>	Кючюк-Кагалник- Суи
قبيلهء نوغاي يوزان	[Kabile-i Nogay Yedızan]	<i>Kabilei Nougai Jedsani</i>	Кабилги-Ногай- Едисан
وردوى كروتوجاكي	[Orduy Krutuçaku]	<i>Ourd Krotojaki</i>	Ордуй-Крютючки
نرد دره سى	[Narrad deresi]	<i>Narrad derisi</i>	Наррад-Дересы
ويرانه شهر	[Veyrane şehir]	<i>Virane Chehir</i>	Вейране-Шегер
جىللى صوبى	[Ceylli suyu]	<i>Dschili Souii</i>	Джилли-Суи
سوسار كولى	[Susar gölü]	<i>Susar Gheuli</i>	Сусаз-Киой
قره قيو	[Kara köy]	<i>Kara Kuju</i>	Кара-Кую
بهادور	[Bahadur]	<i>Bahadur</i>	Багадур
اورمان ايدل	[Orman İdil]	<i>Urmani Idel</i>	Орман-Идиль
اي اورمان	[Ay orman]	<i>Ai Urman</i>	Эй-Орман
قارچالليك	[Karçaleylek] [Karçalılık]	<i>Kar Tchialilik</i>	Карча-Лейлек
اولو تلى كولى	[Olu Teli gölü]	<i>Olu Teli Gheuli</i>	Улутчи-Киой
اسياق	[Aseyak]	<i>Asyak</i>	Асияк
وردوى اسماعيل ميرزا	[Ordu-i İsmail Mirza]	<i>Ourd Ismail Mirza</i>	Ордуй-Исмаил- Мирза
قوملى اراضيسى	[Kumlı arazısı]	<i>Kumli Arazisi</i>	Кумлу-Аразыси
ياللى توزلى	[Yalı Tuzlu]	<i>Jali Tuzli</i>	Ялы-Тузла
ييقلمش جامع	[Yıkılmış cami-i]	<i>Iikilmich Dgiami-i</i>	Икылмыш-Джами
وردوى الاش ميرزا	[Ordu-i Alaş Mirza]	<i>Ourd Alasch Mirza</i>	Ордуй-Алаш-Мирза

بوجاق تاتارلرينك طپراغى [Bucak tatarlarının toprağı]
 Budzak Tatarlerinungn Topraghi, Буджакъ-Татарларынь-Топраги

1	2	3	4
يوز قيو	[Yüz köy]	<i>Iuz Keiou</i>	Юз-Кую
اوج چشمه	[Üç Çeşme]	<i>Utch Tchechme</i>	Учь-Чешме
منغولى صويى [منغولى صويى]	[Menguli suyu] [Numguli suyu]	<i>Manguli S.</i>	Мангули-Су
وردوى منذاب	[Ordu-i Manzab]	<i>Ourdoui Mandzab</i>	Ордуй-Манзаб
اللى صو	[Elli su]	<i>Elli S.</i>	Элли-Су
دوه نك صو	[Devenin şu]	<i>Devenugii Souii</i>	Девенен-Су
قورغاش صويى	[Koragaş suyu]	<i>Korgasch Souii</i>	Кургаш-Су
چشمه كويى	[Çeşme köyü]	<i>Tschischma Kev.</i>	Чешме-Киой
قتينى صويى	[Katımı suyu]	<i>Katini Souii</i>	Кайнаны-Су
		<i>Baran S.</i>	
قومرول صويى	[Kumrul suyu]	<i>Komorul Souii</i>	Кумруль-Су
بيقلمش قوبان	[Yıkılmış Kuban]	<i>Tatar Kuban</i>	Икылмыш-Кубан
اسكى زاپلзаقلы سليم كراى	[Eski Zapelzaklı Selim Girey]	<i>Eski Zapelzakly Selim Kerai</i>	Эски-Заперзаклу- Селим-Гирей
وردوى قياسول	[Ordu-i Kıyasul]	<i>Ourd. Kajasul</i>	Ордуй-Кыясуль
اق قيو	[Ak köy]	<i>Ak Kuju</i>	Ак-Кую
قورومش ايرمق	[Kurumuş ırmak]	<i>Koroumich Irmak</i>	Курумыш-Ирмак
وردوى قلچجى	[Ordu-i Kalıçıcı]	<i>Ourd. Keliczi</i>	Ордуй-Клыджу
ردمانى صويى	[Radamanı suyu]	<i>Radamani Souii</i>	Редманы-Суи
هديم كولى	[Hedim gölü]	<i>Hedjm Gheuli</i>	Гедим-Киой
خاص بك	[Has Bey]	<i>Ass beg</i>	Хас-бей
كوچك تلى كولى	[Küçük Teli gölü]	<i>Kutschuk Teli Gheuli</i>	Кючюк-Тели-Гооли
بيابان اراضيسى	[Beyaban arazısı]	<i>Bejaban Arazisi</i>	Беябан-Аразосся
ابوالغازى [ابدالغازى]	[Abulgazi] [Abdalgazi]	<i>Abulgasi</i>	Абулгазы
	[Çorbut]	<i>Tschorbut</i>	
تابناق صويى [يلبئاق صويى]	[Tabannak suyu] [Yalbattak suyu]	<i>Tabannak S.</i>	Табанак-Суи
كفه	[Keffeh]	<i>Keffeh</i>	Кефе
اسكى پسقه	[Eski Peski]	<i>Eski Piska</i>	Эски-Писка
يكي پسقه	[Yeni Peski]	<i>Iegni Piska</i>	Ени-Писка
كورك زغان صويى [كوچرغان صويى]	[Kürk Zağan suyu] [Küçürgân suyu]	<i>Kurczagan Souii</i>	Кюркуган-Суи
مرد كراى كويى	[Murad Girey köyü]	<i>Mourad Kerai K.</i>	Мурад-Гирей-Киой
بوساو صويى [برساو صويى]	[Busau suyu] [Birsav suyu]	<i>Busau S.</i>	Бусау-Суй
تاتار قزان	[Tatar Kazan]	<i>Tatar Kazan</i>	Татар-Казан

ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.

“Регистър на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.¹

Сего тысяча сто девяносто третьего года Луны Ребиуль Еввеля в 3-й день, а от Рождества Иисуса 1779 года марта 10-го дня. О исполнении по 5-му артикулу подписанной уполномоченными от обеих Империй конвенции, во втором пункте написано, что между реками Днестром и Бугом от Польской границы даже до конца берега Черного моря имеющиеся ныне жилые деревни и все прочие селения и жилища с их состоянием, о которых ясный, точный и действительный **реестр** от Оттоманской Империи при высоком мемориале сообщен Российской Империи, что в помянутых землях из шатающихся, а наипаче из беглых россиян, поляков и татар, ни один не токмо приниман, но ниже укрыван не будет, о чем Очаковскому и Бендерскому обер-комендантам высокопочтенным визирям, да и Волошскому государю именно и каждому особо высокие указы даны. А в удовольствие Российской империи копии с оных пространно написанных указов сообщаются, с таким сугубым обещанием Оттоманской Империи, что если такие появятся, то прежде требования от тамошних командиров, немедленно оные выдаваны и возвращаемы будут. 193 года Луны Джемазиль Еввеля 13-го дня.

Абдул-Резак.

“Опись деревень, принадлежащих к Бендерам.

1) В 6-ти часах расстоянием от реки Сары-Су на берегу Днестра лежит деревня, именуемая *Suchiunli*, жители которой подданные Бендер, расстоянием от Очакова в 40 часах.

2) В 2-х часах расстоянием от помянутой деревни *Suchiunli*, лежит деревня, именуемая *Parcan*, населена некоторыми Бендерскими подданными, которая расстоянием 42 часа.

3) От помянутой деревни *Parcan*, есть деревня *Chilacu* расстоянием в 3-х часах, имеющая более 40 домов, которой жители суть подданные и расстоянием в 45 часах.

4) От вышеупомянутой деревни *Chilacu*, расстоянием на час находится деревня *Taslik*, состоящая в пяти или шести домах, из подданных, расстоянием в 46 часах.

Опись принадлежащих деревень к Дубасарам.

1) На 1½ часа расстоянием от деревни *Taslik* лежит деревня при реке Тулчи, именуемая *Torschia*, в которой около 25 домов подданных, которая расстоянием 47 часов.

2) В получасе расстоянием от помянутой деревни *Torschia*, лежит деревня *Costansa*, имеющая от 40 до 50 домов подданных и которая расстоянием 48 часов.

3) На час от деревни *Costansa*, на берегу реки Тулчи стоит деревня *Nevharit*, в которой подданных находится 50 домов, расстоянием в 49 часах.

4) 2 часа от деревни *Nevharit* лежит малое местечко, т.е. небольшой город *Tombassar* при реке Днестре, принадлежащий к Каушанам, который расстоянием 51 час.

5) На час от Дубасар на берегу реки Днестра есть деревня, называемая *Molovana*, имеющая около 30 домов подданных, которая расстоянием 52 часа.

6) На час с половиной от деревни *Molovana* есть деревня, лежащая близ польской границы при реке Бергорлык, именуемая *Coiana*, которая состоит в 10 домах из подданных и расстоянием 53 часа.

¹ Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т. III. Санкт-Петербург, 1887, с. 286-287.

7) В 3-х часах от деревни *Coiana*, равномерно же при реке Бергорлык, есть деревня, именуемая *Chesfebulka*, которая состоит в 6 или же 7-ми домах подданных расстоянием в 56 часах.

8) На 1½ часа от деревни *Chesfebulka*, лежит деревня *Octa*, состоящая в 10 домах подданных, на расстоянии на 58 часов.

9) В 2-х часах от *Octa* стоит деревня, называемая *Bersu*, которая расстоянием в 60 часах.

10) В 3-х часах от *Bersu* при озере Делигиоль есть деревня, которая называется *Chidrim*, состоящая в 15 домов подданных, на расстоянии 63 часов.

11) В 3-х часах от *Chidrim* лежит деревня *Bunegil*, состоящая около 50 или 60 домах подданных, на расстоянии в 66 часах.

12) На 2 часа от деревни *Bunegil* на польской границе есть местечко, называемое *Balta*, расстоянием от Очакова в 68 часах, а прямою дорогою нет более 50 часов.

13) В 2-х часах от *Balta* лежит деревня *Perlcin*, которая населена подданными, от Очакова в 77 часах, а прямою дорогою 50 часов.

14) 2 часа от *Perlcina* есть деревня *Halime*, которая населена подданными и расстоянием 70 часов, а прямою дорогою 48 часов.

15) От *Halime* в двух часах лежит деревня *Buberk*, в 72 часах расстоянием, а прямою дорогою 40 часов.

16) В 2-х часах от *Buberk* по реке Курма есть деревня *Ghaivaresi*, расстоянием в 76, а прямым путем 46 часов.

17) В 8-ми часах расстоянием от *Ghaivaresi* противу крепости Орела на польских и российских границах, где соединяются реки *Гуок-Су* и *Ак-Су* есть одна деревня, именуемая *Havlita*, состоящая в 15 или же в 16-ти домах подданных молдавской нации, принадлежащая к Дубасарам, на расстоянии в 84 часах, а прямою дорогою 44 часа.

18) В 8-ми часах от *Havlita* при реке Ак-Су есть одна рыбная ловля, называемая *Arda*, где имеется жилище рыбаков, расстоянием от Очакова 92 часа, а прямым путем 36 часов.

19) На 4 часа расстоянием от *Arda* при реке Ак-Су есть деревня, называемая *Bagzeli*, расстоянием 96 часов, прямою же дорогою не более 32 часов.

20) В 4-х часах от *Bagzeli* при реке Ак-Су есть деревня *Acmezit*, где по ныне видны знаки Акъ-Мечета, т.е. Москеи, которая расстоянием от Очакова 100 часов, а прямою дорогою 28 часов.

21) От *Acmezita* на час расстоянием есть деревня *Cumghezdi*, от Очакова 101 час, а прямою дорогою 27 часов.

22) От деревни *Cumghezdi* в 3-х часах лежит деревня, именуемая *Hottanli-devesi*, на расстоянии в 104 часах, а прямою дорогою 25 часов.

23) 1,5 часа от *Hottanli-devesi* при реке Ак-Су лежит одна деревня, называемая *La Palanka di Suleima-Aga*, которая расстоянием 106 часов, а прямым путем 21 час.

24) От паланки Сулейман-Ага в 4-х часах расстоянием на горе при реке Ак-Су лежит деревня на месте Татинлик, именуемая *Zabezekil Calasi*, т.е. крепость *Zabezekil*, которая расстоянием 110 часов, а прямою дорогою 17 часов.

25) От помянутой деревни *Zabezekil* 4 часа расстоянием лежит одна деревня, именуемая *Ormangi*, в долине между двумя горами, близ новой крепости Азиос, при реке Ак-Су, которая расстоянием 114 часов, а прямою дорогою 12.

26) На 2 часа от *Ormangi* при реке Ак-Су на каменистом и гористом месте лежит деревня, именуемая *Sulunzchi*, которая расстоянием 112 часов, а прямым путем 10.

27) От *Sulunzchi* на 2-х часах расстоянием при реке Ак-Су, лежит деревня *Carenschi* на 114 часах, а прямою дорогою 8 часов.

28) На 1,5 часа от *Carenschi* при реке Ак-Су в долине *Кетик Дересибурну* т.е. на мысу, называемом *Chetik-Deressi*, где лежит одна деревня при маленькой речке, расстоянием в 116 часах, а прямым путем 6 часов.

29) В 3-х часах от *Chetik-Deressi*, где смыкается Ак-Су с рекою Очакова или Днестра, лежит деревня в урочище, называемом *Basavia-Calasi*, т.е. Бозавическая крепость, которая расстоянием 119 часов, а прямым 6.

30) Во 2-х часах от *Basavia* при реке Ак-Су и Озу-Су лежит деревня, называемая *Agighol*, которая достаточно населена и находится 15 оттоманских хуторов, расстоянием в 4-х часах.

31) От *Agighol* на час расстоянием находится деревня *Jassi-belgha*, которая, имея между домами и хуторами турецких и подданных от 30 до 40 дворов, расстоянием 3 часа.

32) При озере Березень лежит деревня, именуемая *Bicuza*, в которой от 30 до 40 дворов, населена турецкими военными тех мест ямаками и подданными, которая расстоянием 21 час.

33) На час от *Bicuza* лежит деревня, называемая *Onichi*, состоящая в 20 домах, которая населена ямаками-мужиками и подданными, расстоянием на 31 час.

34) В 12,5 часах есть одна деревня, именуемая *Giangin-Cosaghi*, в которой находится от 30 до 40 домов турецких ямаков и подданных, расстоянием 4 часа.

35) На 4-х часах от *Giangin-Cosaghi* есть одна деревня, называемая *Canlioba*, расстоянием в 8-ми часах.

36) В 4-х часах от *Canlioba* во рву есть деревня, именуемая *Sarighiol*, которая расстоянием 12 часов.

37) В 7-ми часах от *Sarighiol* при озере Дели-Гиоль лежит одна древняя деревня, именуемая *Hanturan*, расстоянием 18 часов.

38) На 8-ми часах от *Hanturan* лежит одна древняя деревня в большой лощине, называемая *Cubanlic*, которая расстоянием 26 часов.

39) В 4-х часах от *Cubanlic* тоже есть древняя деревня, именуемая *Orta-Cubanlic*, в одной большой лощине, расстояние оной 30 часов.

40) В 2-х часах от *Orta-Cubanlic* есть еще одна древняя большая деревня, именуемая *Caracas-Cubanlighi*, с одной стороны есть долина, которая простирается до Балты, расстоянием 32 часа.

41) От *Caracas-Cubanlighi* на 2-х часах лежит еще другая древняя большая деревня, именуемая *Sarise*, также с одной стороны имеет долину, простирающуюся до самой Балты, расстоянием 34 часа”.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.

Регистър за държавни доставки на зърно от казите Бендер и Аккерман през 1708 г.¹

بندر قارشو سنده اوزي قيرنگ اولون جاوم قبيله سيدرنگه دگر اولوز

کدده	کدده	کدده	
هوت	۱۰۸	اق سمار	۲۵
ارسلو	۱۰۸	بنوگود	۲۰
صنحوایه	۱۰۷	غرقازی	۱۵
مالهتزه	۱۰۵	سید علی	۰۶
بای علی	۱۰۵	اسلام قازی	۰۷
ضفر	۱۰۷	القازی	۰۲
اسن آقای	۱۰۵	تزو بلك	۰۸
نورادوس	۱۰۸	بوسیف	۰۶
صوبه کلدی	۱۰۵	صهاری خود	۰۶
نکی	۱۰۸	جور فرور	۱۲
غاری بای	۱۰۸	ظوق بوگود	۰۸
شایمیت	۱۰۸		
احمد صوفی	۱۰۷	نار دگرای	۱۱
دوبون آقای	۱۰۸	ابراهیم	۰۷
استکلدی	۱۰۸	صهر	۰۸
اسلام	۱۰۲	باهر محمد	۰۷
بور صوفی	۱۰۸	دوبون کلدی	۰۶
بایشن	۰۳	اسن آقای	۰۷
ستول	۰۵	صاریجه	۰۸
محمد	۰۵	جناتقاي	۰۸
سلمان	۰۵		
میر علی	۰۵	ولے افندی	۱۷
دوبون کلدی	۱۰۸	نار دگرای	۱۵
اسن آقای	۱۰۸	عم	۰۷
اسنقول	۱۰۹	بایدار	۰۶
فان علی	۱۰۸	باقر	۰۷
بک میرزه	۱۰۸	فاو محمدی	۰۶
مالکلدی او علی	۰۵	فاو محمد	۰۶
قوه علی بک	۰۸	بکباش	۰۶
عوجعاجی	۱۰۵	اسن آقای	۱۰۵
اوکوز کلدی	۱۰۸	دوبوشن	۱۰۸
علی بک	۱۰۵		
اسن آقای	۱۰۸		
علی	۱۰۵		
اشن آقای	۱۰۸		
بایشن	۱۰۸		
		کلیمت	۱۷۱
		بغذال	۰۵
			۰۵

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

۱۱۲۵	1120	1708			
سنه	sene		بندر و اکرمان	Bender ve Akkerman	
فی ۱۹ صفر	fi 19 sfr	10.05.	وضع اولنان ارزن دفتریدر	vaz'-1 olunan erzen defteridir	

برای	berayi		برای	berayi	
قالعءه اکرمان	kalâ-i Akkerman		قالعءه بندر	kalâ-i Bender	
ارزن اکرمان	erzen Akkerman-i		ارزن بندر	erzen Bender-i	
کیل	kile		کیل	kile	
۱۳۳۳۳	13333		۷۵۰۰	7500	
استانبولی	İstanbbuli		استانبولی	İstanbbuli	
کیل	kile		کیل	kile	
		fi 17			fi 17
فی سا ۱۷	۴۰۰۰۰	60000	فی سا ۱۷	۶۰۰۰۰	60000
	۷۰۰۰۰۰	700000		۱۰۵۰۰۰۰	1050000

بندر قارشوسنده اوزی قیرنده اولان جاوم قبيله سیدر که ذکر اولنور

Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kîbilesidir ki zikr olunan

ارزن	erzen	کیل	kile	ارزن	erzen	کیل	kile
همت	۰۰۸	8	Himmet	یارتی	۰۰۴	4	Yartı
ارسلان	۰۱۵	15	Arslan	اش آقای	۰۰۳	3	Aş Akay
حسن حواجه	۰۰۸	8	Hasan Hoca	اق بولاد	۰۰۴	4	Ak Bulad
مالقره	۰۰۷	7	Malkara	قوچوق	۰۰۳	3	Kuçuk
بای علی	۰۱۵	15	Bay Ali	اوشاق علی	۰۰۴	4	Uşak Ali
صفر	۰۰۵	5	Safer	اق بولاد	۰۰۶	6	Ak Bulad
اسن آقای	۰۰۷	7	Esen Akay	جان کلدی	۰۰۴	4	Can geldi
نورادین	۰۰۵	5	Nuradin	مالکلدی	۰۱۳	13	Malgeldi
جمعه کلدی	۰۰۸	8	Cuma Geldi	چوبان	۰۰۵	5	Çoban
یکی	۰۰۵	5	Yeni	تزویلیق	۰۰۴	4	Tezvilik
علی بای	۰۰۸	8	Ali Bay	یمان صدق	۰۰۵	5	İman Sadak
شایمبت	۰۱۰	10	Şaimbet	جوره	۰۰۳	3	Core
	۰۱۰	10		قوچوبای	۰۰۴	4	Koçubey
احمد صوفی	۰۰۷	7	Ahmed Sufi		۰۶۲	62	
دویون آقای	۰۰۸	8	Duyun Akay	پاشای	۰۰۸	8	Paşayi
اسنکلدی	۰۰۸	8	Esengeldi	صاری	۰۰۷	7	Sarı
اسلام	۰۱۲	12	İslam	قازیم	۰۰۵	5	Kazım
بورجوق	۰۰۸	8	Burcuk	قول جوره	۰۰۴	4	Kul Core
بایش	۰۰۳	3	Bayış	محمد	۰۰۸	8	Mehmed
متوللی	۰۰۵	5	Muteveli	قولوب	۰۰۴	4	Kulub
محمد	۰۰۵	5	Mehmed	عظمت	۰۰۷	7	Azmet
سلیمان	۰۰۵	5	Suleyman	علی امام	۰۰۹	9	Ali İmam
میر علی	۰۰۸	8	Mir Ali	بایمبت	۰۰۶	6	Baymubet
دویون کلدی	۰۰۸	8	Duyun Geldi		۰۱۲۰	120	
اسن آقای	۰۱۵	15	Esen Akay	علی بك	۰۰۳	3	Ali Bek

۱۹۳	193	اوتنه پای	۰۰۶	6	Öte Bay	
اسنقول	۰۰۸	8	Esenkol	۰۰۹	9	Sufi Akay
جان علی	۰۱۰	10	Can Ali	۰۰۴	4	Duyun Geldi
بک میرزه	۰۱۰	10	Bek mirza	۰۰۵	5	Esen Bulad
مالکلدی اوغلی	۰۰۵	5	Malgeldi oğlu	۰۰۴	4	Akay Geldi
قره علی بک	۰۰۸	8	Kara Ali Bek	۰۰۹	9	Otuş (Otaş)
دکرمانجی	۰۱۵	15	Diyermenci	۰۰۶	6	Otekay
اوکوز کلدی	۰۱۰	10	Öküz Geldi	۰۰۵	5	Devi Sufi
علی بک	۰۰۵	5	Ali Bek	۱۷۱	171	
اسن آقای	۰۰۸	8	Esen Akay	۰۰۵	5	Kelembet
علی	۰۰۵	5	Ali	۰۰۵	5	Bogdan
اش آقای	۰۰۸	8	Aş Akay	۰۰۴	4	Kavat
بایش	۰۱۰	10	Bayış	۰۰۵	5	Acamibad
۲۹۵	295	علی آقای	۰۰۵	5	Ali Akay	
یکی	۰۰۸	8	Yeni	۰۰۵	5	Bogdan
اشتفان	۰۰۵	5	İştefan	۰۰۵	5	Can Bek
کلدی علی	۰۱۰	10	Geldi Ali	۰۰۳	3	Samakay
اسن آقای	۰۱۵	15	Esen Akay	۰۰۶	6	Haceyar Mehmed
صفر	۰۱۳	13	Safer	۰۰۶	6	Mevlud
مالقره	۰۱۳	13	Malkara	۰۰۴	4	Mehmed
ابرهیم	۰۰۵	5	İbrahim	۰۰۸	8	Karakul
القازی	۰۰۴	4	Alkazi	۰۰۴	4	Kaz Dogan
قوکراد	۰۰۵	5	Kukerad	۰۰۴	4	Malkara
الوب کل	۰۰۸	8	Alub Kel	۲۴۰	240	
دکوزبای	۰۰۵	5	Dokuz Bay	۰۰۸	8	Ahmed
تزوئی لک	۰۰۷	7	Tezvi lik	۰۰۵	5	Göseb
سید علی	۰۰۵	5	Seyd Ali	۰۰۶	6	Devi Mirza oğlu
۳۹۸	398	علی صوفی	۰۰۶	6	Ali Sufi	
نماز	۰۰۸	8	Namaz	۰۱۰	10	Aşak
جان آقای	۰۱۵	15	Can Akay	۰۰۶	6	Tarkan Sufi
متوللی	۰۰۵	5	Müteveli	۰۰۴	4	Donak
بای علی	۰۰۵	5	Bay Ali	۰۰۳	3	Bay Çore
یابک	۰۰۸	8	Ya Bek (Yatık)	۰۰۸	8	Şakay
ارص آقای	۰۰۷	7	Ars Akay	۰۰۴	4	Beyt geldı
صفر	۰۰۴	4	Safer	۰۰۸	8	Selamet
مالقره	۰۰۷	7	Malkara	۰۰۸	8	Mehmed
ابراهیم	۰۰۷	7	İbrahim	۰۰۵	5	Kazi Bek
الیار	۰۰۵	5	İlyar	۳۲۱	321	
قوکراد	۰۰۶	6	Kukerad	۰۰۶	6	Uyub
سیوندک	۰۰۴	4	Sivendik	۰۰۷	7	Zipe ki
دکیزبای	۰۰۶	6	Deniz Bay	۰۰۶	6	Musa Hoca
۴۸۵	485	جان قازی	۰۰۷	7	Can kazi	
طور علی	۰۰۶	6	Dur(Taver) Ali	۰۰۵	5	Çoban
سید علی	۰۰۶	6	Seyd Ali	۰۰۶	6	Mehmed
نیاز	۰۰۹	9	Niyaz	۰۰۴	4	Sarı

جنایای	۰۰۸	8	Canakay	موسی خواجه	۰۰۴	4	Musa Hoca
اوتولی	۰۰۴	4	Otuli	قرمان	۰۰۴	4	Karaman
بای علی	۰۰۴	4	Bay Ali	مرتضی	۰۰۴	4	Murtaza
بایوک	۰۰۵	5	Bavik	قائلی منلا علی	۰۰۹	9	Kanlı mula Ali
صاری	۰۰۹	9	Sarı	دکرماتجی علی	۰۲۳	23	Diyermancı Ali
یغمورجه	۰۰۸	8	Yamurca	اسنکلدی	۰۰۶	6	Esengeldi
حسین اوده باشی	۰۰۶	6	Huseyin oda başı		۴۱۲	412	
طنه	۰۰۴	4	Tane	بای تیمور	۰۰۹	9	Bay Timur
	۵۵۴	554		ابراهیم	۰۰۸	8	İbrahim
جمعه کلدی	۰۰۹	9	Cuma Geldi	قاسم	۰۱۰	10	Kasım
بکقواد	۰۱۰	10	Beykavad	دویون کلدی	۰۱۵	15	Duyun Geldi
پاشای	۰۰۸	8	Paşayi	حاروم نوگری	۰۰۸	8	Havum Nugri
باطر	۰۰۵	5	Batır	اسن اقای	۰۱۷	17	Esen Akay
بولک	۰۰۷	7	Bülük (Polâk)	طنا	۰۰۵	5	Tana
قیالی	۰۰۶	6	Kıyalı	اسن قول	۰۰۸	8	Esen Kul
بولک	۰۰۵	5	Bülük (Polâk)	کلمبت	۰۱۰	10	Kelembet
یارین قای	۰۰۶	6	Yarın Kay	سید علی منلی	۰۱۵	15	Sayid Ali mula
منلا علی	۰۱۱	11	Munla Ali	یوسف طارقان	۰۰۸	8	Yusuf Tarkan
قرمان	۰۰۵	5	Karaman		۵۲۵	525	
مرتضی	۰۰۵	5	Murtaza	دویون کلدی	۰۰۸	8	Duyun Geldi
اش اقای	۰۰۴	4	Aş Akay	عثمان	۰۱۶	16	Osman
اوتولی	۰۰۵	5	Otuli	پاشای	۰۰۸	8	Paşayi
خلویچه	۰۰۵	5	Halviçe	یوسف میرزن	۰۲۰	20	Yusuf Mirza
	۶۴۵	645		اق محمد	۰۰۸	8	Ak Mehmed
واصل	۰۱۲	12	Vasil	اقای کلدی	۰۰۶	6	Akay Geldi
بولتروک	۰۰۵	5	Poltarak	بای چوره	۰۰۶	6	Bay Çore
موسی خوجه	۰۰۸	8	Musa Hoca	نارد اقای	۰۰۵	5	Nard Akay
استفان	۰۰۴	4	İstefan	بویوک	۰۰۸	8	Büyük
بایکلدی	۰۱۵	15	Baygeldi	باطر	۰۰۸	8	Batır
صاندول	۰۰۴	4	Sandul	قابل	۰۱۰	10	Kabil
مهای	۰۰۳	3	Mihay	بولک	۰۰۵	5	Bülük (Polâk)
واصل	۰۰۳	3	Vasil		۶۳۳	633	
مکلی	۰۱۶	16	Megli (Mengli)				
	۷۱۵	715					
علی صوفی	۰۰۵	5	Ali Sufi				
صاقای	۰۰۴	4	Sakay				
علی بک	۰۰۸	8	Ali Bek				
اوشاق	۰۰۵	5	Uşak				
دالی	۰۰۳	3	Dali				
نارد کرای میرزه	۰۰۸	8	Nard Giray Mirza				
صاری گول	۰۰۴	4	Sarı göl				
واصل	۰۰۵	5	Vasil				
تزوئلیک	۰۰۵	5	Tezvilik				
دوکور بای	۰۰۸	8	Tükürbay				
	۷۷۰	770					

ارزن	erzen	ارزن	erzen
کیله	kile	کیله	kile
اق سمار	۲۵	۲۵	25 Ak simmar
بکبولاد	۲۰	۲۰	20 Beybulad
عمر قازی	۱۵	۱۵	15 Emir kazi
صید علی	۰۶	۰۶	6 Said Ali
اسلام قازی	۰۷	۰۷	7 İslam kazi
القازی	۰۴	۰۴	4 Alkazi
تزوئیک	۰۸	۰۸	8 Tezvilik
یوسف	۰۶	۰۶	6 Yusuf
صاری کول	۰۶	۰۶	6 Sarı göl
چورقوری	۱۲	۱۲	12 Çurkuri
طوق بولاد	۰۸	۰۸	8 Tokbulad
	۱۱۷	۱۱۷	117
نارد کرای	۰۰۷	۰۰۷	7 Nard Giray
ابراهیم	۰۰۸	۰۰۸	8 İbrahim
صغر	۰۰۷	۰۰۷	7 Sağır
باطر محمد	۰۰۶	۰۰۶	6 Batır Mehmed
دویون کلدی	۰۱۰	۰۱۰	10 Duyun Geldi
اسن آقایی	۰۰۷	۰۰۷	7 Esen Akay
صاریجه	۰۰۸	۰۰۸	8 Sarıca
جناقایی	۰۰۸	۰۰۸	8 Canakay
	۱۷۸	۱۷۸	178
ولی افندی	۰۱۵	۰۱۵	15 Veli Efendi
نارد کرای	۰۰۶	۰۰۶	6 Nard Giray
عمر	۰۰۷	۰۰۷	7 Ömer
بایداری	۰۰۶	۰۰۶	6 Baydar
باطر	۰۰۷	۰۰۷	7 Batır
جاوقچدی	۰۰۶	۰۰۶	6 Cav Kaçtı
جان محمد	۰۰۶	۰۰۶	6 Can Mehmed
بکتاش	۰۱۵	۰۱۵	15 Bektaş
اسن آقایی اوغلی	۰۱۱	۰۱۱	11 Esen Akay oğlu
کتخداسی			kethudası
دولوش	۰۱۰	۰۱۰	10 Doluş
التوق	۰۰۷	۰۰۷	7 Altuk
جان	۰۱۱	۰۱۱	11 Can
	۲۸۵	۲۸۵	285
بای چوره	۰۱۵	۰۱۵	15 Bay Çore
عیسی	۰۱۵	۰۱۵	15 İsa
بیاق	۰۰۷	۰۰۷	7 Bıyak
دوکوز یایی	۰۰۶	۰۰۶	6 Dokuz Bay
خاق طوغان	۰۱۲	۰۱۲	12 Hak Dogan
مدد	۰۰۶	۰۰۶	6 Meded
بای علی	۰۰۴	۰۰۴	4 Bay Ali
بولاد	۰۱۵	۰۱۵	15 Bulat
بیوطاق	۰۰۴	۰۰۴	4 Buyutak
الله اوکار	۰۰۷	۰۰۷	7 Allah efkar
اشقایی	۰۰۶	۰۰۶	6 Aşkay
جان صاری	۰۰۶	۰۰۶	6 Can Sarı
منکلی صاری	۰۰۹	۰۰۹	9 Mengli Sarı
جمایی	۰۰۴	۰۰۴	4 Camay
نماز	۰۰۵	۰۰۵	5 Namaz
درویش	۰۰۸	۰۰۸	8 Derviş
ولی آغا	۰۰۴	۰۰۴	4 Veli Aga
دلی باشی	۰۰۷	۰۰۷	7 Deli Baş1
اش محمد	۰۰۴	۰۰۴	4 Aş Mehmed
شاهین	۰۰۴	۰۰۴	4 Şahin
شعیان	۰۰۷	۰۰۷	7 Şayan
مراد	۰۰۴	۰۰۴	4 Murad
	۵۰۱	۵۰۱	501
یعمورچه	۰۰۶	۰۰۶	6 Yamurça
متوللی	۰۰۴	۰۰۴	4 Müteveli
نارد کرای میرزه	۰۰۲	۰۰۲	2 Nard Giray Mirza
یرقاری	۰۰۴	۰۰۴	4 Yerkan
عمر	۰۰۴	۰۰۴	4 Ömer
درویش	۰۰۴	۰۰۴	4 Derviş
ابراهیم	۰۰۲	۰۰۲	2 İbrahim
سلیمان	۰۰۱	۰۰۱	1 Suleyman
چوره	۰۰۳	۰۰۳	3 Çore
ابراهیم	۰۰۲	۰۰۲	2 İbrahim
جان بک	۰۱۳	۰۱۳	13 Can Bek
ظوی	۰۰۵	۰۰۵	5 Zuy (Toy)
توقتار علی	۰۱۱	۰۱۱	11 Toktar Ali
بکقواد	۰۰۶	۰۰۶	6 Beykovad
صاری	۰۰۸	۰۰۸	8 Sarı
اوته بایی	۰۰۴	۰۰۴	4 Ötebay
	۵۸۰	۵۸۰	580
جمعه کلدی	۰۰۵	۰۰۵	5 Cuma Geldi
طارقایی	۰۰۵	۰۰۵	5 Tarkay
دکیز بایی	۰۰۷	۰۰۷	7 Deniz Bay
اوتولی	۰۰۸	۰۰۸	8 Otuli
دویون قول	۰۰۳	۰۰۳	3 Duyun Kul
شماقایی	۰۰۸	۰۰۸	8 Şımakay
ادراز کلدی	۰۰۸	۰۰۸	8 İdraz Geldi
میرتلان اتالیق	۰۰۸	۰۰۸	8 Mirtalan Atalık
خوش تیرک	۰۰۴	۰۰۴	4 Hoş Tırak

علی آقای	۰۱۵	15	Ali Akay	نورالدین میرزه	۰۰۵	5	Nureldin Mirza
محمود	۰۰۴	4	Mahmud	اسن قول	۰۰۸	8	Esen Kul
طوغوش	۰۰۸	8	Doğuş	چتاق	۰۰۵	5	Çıtak
بای طوغان حاجی	۰۰۷	7	Bay Dogan Hacı	الوب کل	۰۰۵	5	Alub Kel
اکردی	۰۰۵	5	Akiradi	حسن	۰۰۵	5	Hasan
مراد سیمو	۰۰۴	4	Murad Simo	طاز	۰۰۵	5	Taz
اکردی	۰۰۷	7	Akiradi	کنجه آقای	۰۰۸	8	Gence Akay
شاب کلدی	۰۰۷	7	Şab geldi		۶۷۷	677	
	۴۰۷	407					

ارزن	erzen	.	ارزن	erzen			
کیله	kile	-	کیله	kile			
سید علی	۰۵	5	Seyd Ali	بیراش	۰۰۴	4	Bayraş
اسلام غازی	۰۸	8	İslam Gazi	بیان صوفی	۰۱۳	13	Beyan Sufi
کوسب	۰۶	6	Göseb	اجی کلدی	۰۰۶	6	Acı Geldi
الله ویردی	۰۷	7	Allah verdi	میرزه کلدی	۰۰۵	5	Mirza Geldi
اقای کلدی	۰۶	6	Akay Geldi	الله اوکار	۰۰۴	4	Allah efkâr
یوان	۰۴	4	İvan (Yuvan)	اسنکلدی	۰۱۱	11	Esengeldi
یاتقول	۰۳	3	Yankul	باکنی صوفی	۰۰۸	8	Bagni Sufi
استفن	۰۵	5	İstefan	قارطاقای	۰۰۵	5	Kartakay
ولادی	۰۴	4	Vladi	قره محمد	۰۰۸	8	Kara Mehmed
شاهین	۰۵	5	Şahin	محمد	۰۰۵	5	Mehmed
بشلی اغا	۰۴	4	Beşli Aga	اوتوکلدی	۰۱۸	18	Ötü Geldi
دمتراشقو	۰۳	3	Demitraşku	جان میرزه	۰۲۵	25	Can Mirza
	۶۰	60			۴۹۱	491	
اسلام غازی	۰۷	7	İslam Gazi	چرکرتلو	۰۰۶	6	Çerkeztelü
یوسف	۰۸	8	Yusuf	مراد اصل	۰۰۶	6	Murad Asıl
مراد قازی	۰۴	4	Murad Kazi	دلنجی	۰۰۳	3	Delenci
دالی اغا	۰۴	4	Dalı Aga	اسن بولاد	۰۰۴	4	Esen Bulat
مراد	۰۵	5	Murad	باویک	۰۰۳	3	Bavik
طوسقای	۰۵	5	Doskay	افکرمان	۰۰۵	5	Akkerman
طارقان	۰۴	4	Tarkan	بایش	۰۰۳	3	Bayiş
صمانای	۰۹	9	Samanay	اسنی	۰۰۵	5	Aseniy
علی امام	۱۲	12	Ali imam	نوروز میرزه	۰۰۵	5	Navruz Mirza
حاجی یارمحمد	۰۷	7	Hacı Yar Mehmed	بایمیت	۰۰۷	7	Baymet
کوسب	۰۶	6	Göseb		۵۳۸	538	
دکرمانجی	۲۵	25	Deyirmancı	احمد	۰۱۵	15	Ahmed
شاهین	۰۴	4	Şahin	حسین	۰۱۵	15	Hüseyin
	۱۶۰	160		دوی محمد	۰۰۶	6	Devi Mehmed
علی صوفی	۰۰۷	7	Ali Sufi	قوچان	۰۰۳	3	Koçak
اوشاق	۰۱۲	12	Uşak	توقای	۰۰۵	5	Tokay
سلامت	۰۰۹	9	Selâmet	قادر	۰۰۶	6	Kadır
محمد	۰۰۹	9	Mehmed	حاجی صوفی	۰۰۳	3	Hacı Sufi
قازی بك	۰۰۶	6	Kazı Bey	اق محمد امام	۰۰۶	6	Ak Mehmed imam
اوتب	۰۰۷	7	Üteb	بخشی	۰۰۴	4	Yahşı

موسی خواجه	۰۰۳	3	Musa Hoca	محمد	۰۰۳	3	Mehmed
یای علی بای	۰۲۲	22	Yay Ali Bay	احمد افندی	۰۰۶	6	Ahmed Efendi
اوسکان	۰۰۴	4	Ösgan	بای طوغاه	۰۰۵	5	Bay Tugah
داود	۰۰۵	5	Davud	بکتمور	۰۰۵	5	Beytimur
اسن کلدی	۰۰۳	3	Esen Geldi		۶۲۰	620	
چولاق	۰۰۴	4	Çolak	سقای	۰۰۳	3	Sakay
	۲۵۱	251		جان محمد اتالیق	۰۱۲	12	Can Mehmed Atalık
مویسن (مویسی)	۰۰۳	3	Muyesin (Moysi)	صغر غازی	۰۰۷	7	Sağır Gazi
طناس	۰۰۴	4	Tanas	ایدا بول	۰۰۶	6	Ayda bol
دمیان	۰۰۲	2	Damian	اشقای	۰۰۶	6	Aşqay
التون	۰۰۲	2	Altun	شویناق	۰۰۵	5	Şoynak
لیفوراس	۰۰۳	3	Lifuras	تلی	۰۰۴	4	Teli
مویسن (مویسی)	۰۰۲	2	Muyesin (Moysi)	قره	۰۰۵	5	Kara
یوسف	۰۰۶	6	Yusuf	محمد	۰۰۶	6	Mehmed
چورقان	۰۰۴	4	Çurkan	اوتی	۰۰۵	5	Ötü
استانبول	۰۰۸	8	İstanbul	اورقازی	۰۰۴	4	Or Kazı
بای علی	۰۰۷	7	Bay Ali	احمد	۰۰۶	6	Ahmed
موسی خواجه	۰۰۲	2	Musa Hoca	جان کلدی	۰۰۴	4	Can Geldi
استفن	۰۰۲	2	İstefan	مولود	۰۰۶	6	Mevlüd
واصل	۰۰۳	3	Vasil	صفر علی	۰۰۴	4	Safer Ali
بورانچه	۰۰۴	4	Burance		۷۰۳	703	
بای قره	۰۰۴	4	Bay Kara				
مراد	۰۰۵	5	Murad				
	۳۱۲	312					
کوچک	۰۰۷	7	Küçük				
باویک	۰۰۶	6	Büyük				
مراد	۰۰۴	4	Murad				
اسنی	۰۰۵	5	Aseniy				
اتالیق	۰۰۴	4	Atalık				
آصف	۰۰۳	3	Asıf				
طورای	۰۰۴	4	Turay				
دولت قازی	۰۰۵	5	Devlet Kazı				
دویناق	۰۰۴	4	Doynak				
قریم کلدی	۰۰۷	7	Kırım Geldi				
سیوندک	۰۰۸	8	Sivendik				
اوتقای	۰۱۰	10	Otkay				
	۳۷۹	379					

کيله	ارزن	erzen	kile	
يکي کوي رعایاسندن	۱۰۰	100	Yeni köy reâyâsından	
طلماس قریه سندن	۱۰۰	100	Talmas karyesinden	
قویانق قریه سندن	۱۰۰	100	Kuyanık karyesinden	
یرلوقول کتحداسی احمد اغا	۰۰۹	9	Yerlüköl kethudası Ahmed aga	
چری باشی یوسف اغا	۰۸۰	80	Çeri Başı Yusuf aga	
حمزه بك	۰۲۰	20	Hamza Bek	
مصطفی افندی	۰۴۰	40	Mustafa Efendi	
ارناوڈ محمد اغا	۰۳۰	30	Arnavud Mehmed aga	
ارناوڈ حسن اغا	۰۵۰	50	Arnavud Hasan aga	
زاعم ابراهیم اغا	۰۲۰	20	Zayim İbrahim aga	
	۵۴۹	549		
کورد په په کی بکر	۰۲۰	20	Kürd pepeki Bekir	
ابراهیم اغا	۰۶۰	60	İbrahim aga	
صور علی	۰۸۰	80	Sur Ali	
ذاعم احمد اغا	۰۴۰	40	Zayim Ahmed aga	
سلیمان اغا	۰۵۰	50	Süleyman aga	
یوسف اغا	۰۲۰	20	Yusuf aga	
حاجی عثمان	۰۱۵	15	Hacı Osman	
محمد بك	۰۲۰	20	Mehmed Bek	
چری باشی	۱۰۰	100	Çeri Başı	
ذاعم سلیمان اغا	۰۲۰	20	Zayim Süleyman aga	
داوڈ ذاعم	۰۱۲	12	Davud zayim	
یوسف ذاعم	۰۴۰	40	Yusuf zayim	
رمضان اغا	۰۲۰	20	Ramazan aga	
	۱۰۴۶	1046		
جبه جی باشی قرنداشی	۰۰۲۰	20	Cebeci Başı karındaşı	
جبه جی عبدالکریم	۰۰۲۰	20	Cebeci Başı Abdulkerim	
دفعه چری باشی	۰۰۹۰	90	defa Çeri Başı	
قلندر قریه سندن	۰۰۵۰	50	Kalender karyesinden	
پاشا قریه سندن	۰۱۱۰	110	Paşa karyesinden	
وایدی قریه سندن	۰۰۳۰	30	Vaydı karyesinden	
اوسقروینه قریه سندن	۰۰۵۰	50	Uskravena karyesinden	
پولوبوق قریه سندن	۰۰۷۵	75	Polubok karyesinden	
	۱۴۹۱	1491		
قلعه کتحداسی	۰۰۵۰	50	Kalâ kethudası	
قلعه دزداری	۰۱۰۰	100	Kalâ dizdari	
کوچوک وایدی قریه سندن	۰۰۲۰	20	Küçük vaydi karyesinden	
قرلزن قریه سندن	۰۰۸۰	80	Kırlezan karyesinden	
آیو یوردندان	۰۰۵۰	50	Ayo Yurdandan	
اورسویه قریه سندن	۰۰۶۰	60	Ursoya karyesinden	
صالح سپاهی	۰۰۲۵	25	Salih Spahi	
علی سپاهی	۰۰۱۰	10	Ali Spahi	
درویش بك	۰۰۳۰	30	Derviş Bey	
الای بك	۰۰۸۰	80	Alay Bek	

	۱۹۹۶	1996	
وارنسه قریه سندن	۰۱۶۰	160	Varnise karyesinden
دستی قزان قریه سندن	۰۱۰۰	100	Deseti kazan karyesinden
دالیان قریه سندن	۰۰۷۰	70	Daliyan karyesinden
قلفه قریه سندن	۰۰۵۰	50	Kalfa karyesinden
علی سپاهی	۰۰۲۰	20	Ali Spahi
احمد سپاهی	۰۰۲۵	25	Ahmed Spahi
تاتار کوچوق علی	۰۰۲۰	20	Tatar küçük Ali
پتروسه قریه سندن	۰۱۰۰	100	Petruse karyesinden
عثمان سپاهی	۰۰۱۴	14	Osman Spahi
	۲۵۵۵	2555	
صالقوچه قریه سندن	۰۱۰۰	100	Salkuçe karyesinden
دفعه پولبوق قریه سندن	۰۰۸۰	80	defa Polubok karyesinden
حاجی ابراهیم	۰۰۴۰	40	Hacı İbrahim
دفعه قلندر قریه سندن	۰۰۶۰	60	defa Kalender karyesinden
مصطفی اغا	۰۰۴۰	40	Mustafa Aga
يقول كتخدا	۰۰۳۰	30	Yakul kethuda
پاشا کویلی حاجی یوسف	۰۰۲۰	20	Paşa köylü Hacı Yusuf
پولبوقلی یوسف اغا	۰۰۳۰	30	Poluboklu Yusuf aga
قرنداشی	۰۰۲۰	20	Karandaşı
	۲۹۷۵	2975	
چوقه دار اسماعیل	۰۰۴۰	40	Çokadar İsmail
زاعم عمر اغا	۰۰۳۰	30	Zayim Ömer aga
دفعه وایدی قریه سندن	۰۰۴۰	40	defa Vaydi karyesinden
مصلی زاعم	۰۰۲۵	25	Musala zayim
حسن اغا	۰۰۲۵	25	Hasan aga
خزیندار سلیمان	۰۰۸۰	80	Hazinedar Süleyman
لونتته قریه سندن	۰۰۹۰	90	Levonti karyesinden
حاجی یش قریه سندن	۰۰۸۰	80	Hacıyaş karyesinden
یکی کوی قریه سندن	۰۰۵۰	50	Yeni köy karyesinden
	۳۴۳۵	3435	
واروش محله سندن	۰۰۹۰	90	Varoş mahalesinden
شهره کوستی محله سندن	۰۰۷۰	70	Şhrekusti mahalesinden
کول قریه سندن	۰۱۴۰	140	Göl karyesinden
طاشلق قریه سندن	۰۱۰۰	100	Taşlık karyesinden
اسییه قریه سندن	۰۰۹۰	90	Asiye karyesinden
دوکمه چی قریه سندن	۰۰۵۷	57	Dökmeci karyesinden
داود اوه قریه سندن	۰۰۴۰	40	Davud ova karyesinden
شارین قریه سندن	۰۱۵۰	150	Şerin karyesinden
عربه چی قریه سندن	۰۰۸۰	80	Arabaci karyesinden
غورچوه قریه سندن	۰۱۴۰	140	Gurçova karyesinden
قرمان قریه سندن	۰۰۹۰	90	Karman karyesinden
چوقراق قریه سندن	۰۰۸۰	80	Çokrak karyesinden
قوشنی قریه سندن	۰۱۵۵	155	Kuşanı karyesinden
	۴۷۱۷	4717	

جمعاً يكون
بحساب كيل بندری

۷۵۰۰ 7500

بحساب كيل استانبولی كيل سكرزیه

۶۰۰۰۰ 60000

ماكتب فى الوثيقة وقع على وجه الحقيقة حرره الفقير اليه عزّ شانه
السيد عبداللطيف القاضى بمحروسه بندر حميت عن الحظر
غفرله

اقرماتده در انبار اولنان ارزن دفتریدر

Akkermanda der anbar olunan erzen defteridir

ارزن	erzen	كيله	kile	
پلنقه ده احمد كتخدا	۱۹۲	192	Palankada Ahmad kethuda	
قاضى اوغلى قريه سنده چولاق افندى	۰۶۰	60	Kadı Oğlu karyesinde Çolak efendi	
عجم اوزون اوانس	۱۴۴	144	Acem Uzun Avanes	
قريش اوغلى عبدالله چلبى	۰۰۴	4	Karış Oğlu Abdullah Çelebi	
ارناود مصطفى اغا	۰۲۷	27	Arnavud Mustafa Aga	
صول قول كتخداسى مصطفى	۰۳۶	36	Solkol kethudası Mustafa	
حاجى قوتلوشان	۰۶۰	60	Hacı Kutluşan	
بلبان قريه سنده صنع الله چلبى	۰۰۴	4	Balaban karyesinde Sunullah Çelebi	
جبه جى باشى عبدالرحمن اعا	۱۱۲	112	Cebeci Başı Abdulrahman Aga	
قزىل بيكارده يوسف كتخدا	۱۶۸	168	Kızıl Binarda Yusuf kethuda	
تاتار على	۰۲۴	24	Tatar Ali	
	۰۸۳۱	831		
صيامى قريه سنده ابراهيم كتخدا	۰۰۳۶	36	Seyemi karyesinde İbrahim kethuda	
جابه حاجى على اغا	۱۵۰۰	1500	Cabı Hacı Ali Aga	
خان قشلاسنده عجم	۰۳۰۰	300	Han Kışlasında Acem	
قره قش	۰۳۰۰	300	Karakaş	
حاجى حسين اغا	۰۰۳۶	36	Hacı Huseyn Aga	
قره يعقوب	۰۰۳۳	33	Kara Yakub	
دفعه قره قش يديله	۰۰۴۸	48	defa Karakaş yediyle	
اوزتيمور كتخدا	۰۰۲۰	20	Öztimur kethuda	
مصطفى چلبى	۰۰۴۸	48	Mustafa Çelebi	
	۳۱۵۲	3152		
اسكندر اوغلى	۰۰۰۵	5	İskender oğlu	
حسن	۰۰۱۲	12	Hasan	
محمود	۰۰۰۸	8	Mahmud	
اوزتيمور	۰۰۲۱	21	Öztimur	
سفر غازى	۰۰۰۸	8	Sefer Gazi	
على تاتار	۰۰۰۸	8	Ali Tatar	
احمد	۰۰۰۷	7	Ahmed	
عوض	۰۰۰۸	8	İvaz	
شهbaz اوغلى	۰۰۱۹	19	Şahbaz oğlu	

مر نضی	۰۰۰۵	5	Murtaza
درویش اغا	۰۰۰۴	4	Derviş Aga
	۳۲۵۷	3257	
سليمان	۰۰۰۴	4	Suleyman
عبدالرحمن افندی	۰۰۱۹	19	Abdulrahman Efendi
موسی	۰۰۱۰	10	Musa
علی تاتار	۰۰۲۴	24	Ali Tatar
عبدی چلبی یدیلہ	۵۰۰۰	5000	Abdi Çelebi yediyle
جان سید	۰۰۰۴	4	Can Sayid
مصطفی	۰۰۶۰	60	Mustafa
تاتار علی بای	۰۰۵۸	58	Tatar Ali Bay
اقای تاتار	۰۰۹۰	90	Akay Tatar
مصطفی چلبی	۰۰۲۹	29	Mustafa Çelebi
	۸۵۵۵	8555	
اقای کلدی	۰۰۳۶	36	Akay Geldi
بای کلدی	۰۰۱۳	13	Bay Geldi
جانبولاد	۰۱۹۶	196	Canbulat
صاری بای	۰۰۴۴	44	Sarı Bay
عمر قازی	۰۱۲۶	126	Ömer kazı
قیطاس کتخدا	۰۰۳۴	34	Kıtaş kethuda
محمد افندی	۰۰۳۰	30	Mehmed Efendi
بیرام تاتار	۰۰۱۳	13	Bayram Tatar
محمد	۰۰۱۸	18	Mehmed
	۹۰۶۵	9065	
علی اغا	۰۱۲۰	120	Ali Aga
دفعه علی اغا	۰۰۸۳	83	defa Ali Aga
دفعه قریس زاده	۰۰۱۲	12	defa Kırış zade
مصطفی	۰۰۰۴	4	Mustafa
عثمان	۰۰۳۴	34	Osman
حسن	۰۰۴۵	45	Hasan
ابراہیم کتخدا	۰۰۹۰	90	İbranim kethuda
منای تاتار	۰۰۱۸	18	Manay tatar
	۹۴۷۱	9471	
خان قشلاسی کتخداسی	۰۵۰۰	500	Han Kışlası kethudası
صول قول مصطفا اغا	۰۳۰۰	300	Solkol Mustafa Aga
قطرجه قریه سندن	۰۴۰۰	400	Katırca karyesinden
مناق قریه سندن	۰۳۰۰	300	Manak karyesinden
صیامی قریه سندن	۰۱۱۹	119	Seyemi karyesinden
طناس قریه سندن	۰۲۱۰	210	Tanas karyesinden
جان سید قریه سندن	۰۱۲۹	129	Can Sayid karyesinden
	۱۱۴۲۹	11429	
حان قشلاسی کتخداسی حسن اغان	۰۰۴۰۰	400	Han Kışlası kethudası Hasan Agadan
اورز علی صوفی	۰۰۲۰۰	200	Uzun Ali Sufi
بای تیمور	۰۰۱۵۰	150	Bay Timur
جایی دن	۰۰۲۰۰	200	Cebiden

۱۲۳۷۹	12379	
علی اغادن ۰۰۲۵۰	250	Ali Agadan
احمد اغادن ۰۰۳۰۰	300	Ahmed Agadan
سید علی چلبی دن ۰۰۲۰۰	200	Seyd Ali Çelebiden
حسن اغادن ۰۰۲۰۴	204	Hasan Agadan
بجساب کیل اقکرمانی		
۱۳۳۳۳	13333	
بجساب کیل استانبولی سا ۱۷ فی اقچه		
۴۰۰۰۰	40000	
		ماکتب فی الوثیقه وقع علی وجه الحقیقه نمقه الفقیر الیه تعالی
		السید عبداللطیف القاضی بمدینه اقکرمان
		عفی عنه

ПРИЛОЖЕНИЕ № 4.

Регистър на селищата, населението и тяхното данъчно облагане във вилаета Буджак през 1780 г.¹

سجل

بوجاقره الاول محمود اولون قبائل تانار فرالزنگ ابله

۱۱۹۶
۱۹۶۲

دور اول و غلام قلمه فرالزنگ	
نقدان اراضين منار فيها اولون اول الفضا عتلك مملک اولون فرالزنگ	۴۱۶
خلد باشا حد و دنگ اولون فرالزنگ	۴۱۰
مضابخ قشوي طبر اعن اولون فرالزنگ	۲۰۵
قبل نصف بوز عدد فرالزنگ	۷۲
وار اجنبی	
دور اول و غلام قلمه فرالزنگ	
خلد باشا حد و دنگ اولون فرالزنگ	۲۴
اقلامان قضا سن اولون فرالزنگ	۲۰۴
قبل نصف بوزون مياوز فرالزنگ	۶۶
وار اجنبی	

¹ НБКМ, Ориенталски отдел. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708],

باش محسبه يه

بوجاقده الان موجود اولان قبائل تاتار قرالرينك اجمالى

۱۱۹۴
سـنـه
فى ۱۹ احـا

اورمحمد اوغلى قبيله سى قرالريدر

	عدد
بغدان اراضيسنده منازع فيها اولان اون التى ساعتك محلده اولان قرالر	۳۶
خليل پاشا حدودنده اولان قرالر	۳۱
مضاخى قشلاسى طپراغنده اولان قرالر	۰۵
قيل السفر يوز عدد قرالرى وارايمش	۷۲

اوراق اوغلى قبيله سى قرالرى

	عدد
خليل پاشا حدودنده اولان قرالر	۲۳
اقكرمان قضااسنده اولان قرالر	۰۳
قيل السفر يوزدن متجاوز قرالرى وارايمش	۲۶

اسمعيلى قضااسنده اولان قرالر

	عدد
قيل السفر طقساتدن متجاوز قرالرى وارايمش	۲۹
يالکز يكرمى طقوزدر	

ايساقچى قضااسنده اولان قرالر

	عدد
قيل السفر طقوز عدد قرالرى وارايمش	۵
يالکز بش عدددر	

كيلى قضااسنده اولان قرالر

	عدد
قيل السفر اوتوز التى عدد قرالرى وارايمش	۱۸
يالکز اون سکز عدد قرالرىدر	

اقكرمان قضااسنده اولان قرالر

	عدد
قيل السفر يوز يتمش عدد قرالرى وارايمش	۳۷
يالکز اوتوز يدى عدد قرالرىدر	

جمعاً يكون قراء قضاهاً مزبورون

عدد
۸۹

جمعاً يكون قراء قبيلتين مزبورتين

عدد
۹۸

بوجاقده شمد یکی حالده حاصل اوله جق ایراد بروجہ آتی ذکر اولنور
اور محمد اوغلی و اوراق اوغلی قرالرنده اولان

	موجود		
	مُسَجَّل		
اسمعیل و کیلی و افکرمان و ایساقچی	عدد		
قضالرنده اولان	۷۲		
موجود	۲۶		
مُسَجَّل	۹۸		
عدد		فی	یکون
۸۹		غروش	غروش
فی		۵	۴۹۰
غروش	یکون		
۸	غروش		
	۷۱۲		

قبطیان جزیه سی التزامی واجب سنه ۱۱۹۴

غروش

۷۰۰

یالکز یدی یوز غروش

Or Mehmed oğlu kabîlesi karalarıdır

aded

36 Bogdan arazısında munaza'a fiha olan on altı saatlık mahalde olan kararlar

31 Halil Paşa hududunda olan kararlar

5 Muzahîb kışlası toprağında olan kararlar

72Kabl al-sefer yuz aded karaları
var imiş**Orak oğlu kabîlesi karaları**

aded

23 Halil Paşa hududunda olan kararlar

3 Akkerman kazasında olan kararlar

26Kabl al-sefer yuzden mütecevuz karaları
var imiş**İsmail kazasında olan kararlar**

aded

29 Kabl al-sefer doksanden mütecevuz

Yalnız yermi dokuz dir karaları var imiş

İsakça kazasında olan kararlar

aded

5 Kabl al-sefer dokuz aded karaları

Yalnız beş aded dir var imiş

Kili kazasında olan kararlar

aded

18 Kabl al-sefer otuz altı aded karaları

Yalnız on sekiz aded
karaları dir var imiş**Akkerman kazasında olan kararlar**

aded

37 Kabl al-sefer yuz yetmiş aded karaları

Yalnız otuz yedi aded
karaları dir var imişCem'en yekün kura-i kabîleteyn
mezbureteyn

aded

98

Cem'en yekün kura-i kazaha-i
mezburun

aded

89

Bucak'ta şimdiki halde hasıl olacak ırad bervech-i ati zıkr olunur

Or Mehmed ođlu ve Orak ođlu karalarında olan

mevcud

müseccel

aded

72

26

98

fi

guruş

yekün

5

guruş

490

İsmail ve Kili ve Akkerman ve İsakça

kazalarında olan

mevcud

müseccel

aded

89

fi

guruş

yekün

8

guruş

712

Kıptiyan cizyesi iltizami vacib-i sene 1194

guruş

700

yalnız yedi yuz guruş

Иджмал на селата на татарските ордите, които се намират на територията на Буджак

1194

година

19

хазиран

Селата на ордата Ор-Мехмед-оглу

брой

36 Селата, които се намираше в местността на оспорван "16 часов участък" от земите на Молдова

31 Села в границите на Халил-Паша [юрду]

5 Села в землището на "Музахиб-къшла"

72

Преди похода е имало сто села

Селата на ордата Орак-оглу

брой

23 Села в границите на Халил-Паша [юрду]

3 Села намиращи се в казата Аккерман

26

Преди похода е имало повече от сто села

Села намиращи се в казата Исмаил

брой

29 Преди похода е имало повече от деветдесет села

Само двадесет и девет

Села намиращи се в казата Исакча

брой

5 Преди похода е имало девет села

Само пет

Села намиращи се в казата Килия

брой

18 Преди похода е имало тридесет и шест села

Само осемнадесет села

Села намиращи се в казата Аккерман

брой

37 Преди похода е имало сто и седемдесет села

Само тридесет и седем села

Общо цифром и словом селата
от двете поменати орди

брой

98

Общо цифром и словом селата
от споменатите кази

брой

89

Приходът, който ще се събере в Буджак, е се споменава, както е показано по-долу от намиращите се в селищата на Ор-Мехмед-оглу и Орак-оглу

регистриран

брой

72

26

98

по 5

гуруша

цифром и словом

490 гуруша .

Намиращи се в казите Исмаил, Килия,

Аккерман и Исакча

регистриран

брой

89

по 8

гуруша

цифром и словом

712 гуруша

Илтизам на джизieto от циганите за 1194 година

гуруш

700

Само седем стотин гуруш

ПРИЛОЖЕНИЕ № 5.

Обобщен списък-таблица на картографските данни на Бауер
относно селищата и местностите на Буджак.¹

1	Ackerman	39	Sariar	78	Kiutschuk Siliuschar
2	Purnar	40	Adebei	79	Kaburga Tatar
3	Topal	41	Bekirolu	80	Pakyltsche
4	Sultan Suat	42	Jslaeme	81	Gasyлкоi Kiutschuk
5	Korkmaz	43	Odobasche	82	Gasyлкоi Biuk
6	Gadgi Assan	44	Norokasch Biuck	83	Asijs Peer
7	Palanka	45	Norokasch Kiutschuk	84	Gasijlij Kuptschak
8	Kischla Chanulij	46	Teschobalatschi	85	Kuptsak Denisbay
9	Kisilpana	47	Unbet Agi	86	Bolotschi
10	Jenikei	48	Selikiu	87	Kurudere
11	Bebeul	49	Bigukiu	88	Kumrat
12	Bebeul	50	Banraitschi	89	Beschurup
13	Galkilia	51	Tontebe	90	Sloboda Tatarska
14	Manasch	52	Kiriit Kiutschuk	91	Kanbul
15	Edelbai	53	Kiriit Biuk	92	Cantemir Mursa
16	Romasen	54	Saelli	93	Dongasi
17	Tschealmectschi	55	Naiman	94	Boschak
18	Bektasch	56	Umar	95	Kaptschak
19	Barambatschi	57	Bebeul	96	Akbasch
20	Isakiui	58	Kaplan	97	Jenikiui
21	Kibatschi	59	Tontebe	98	Surum Agi
22	Adgibrias	60	Tschietschelli	99	Koschana Kalnij
23	Neorastrum	61	Kasak Mursa	100	Ganaeska
24	Tuzla (nemaе nadpisu)	62	Kalmijk Mursa	101	Hadgilar
25	Badseraen	63	Naiman	102	Kiriit
26	Bajieramadgi	64	Kiutschuk	103	Kischene
27	Burnass	65	Kringoge	104	Tongar
28	Burnassul	67	Tress Kuanduk	105	Teschtilizij
29	Balaban	68	Orokasch	106	Ajuschi Kijtschak
30	Budak	69	Sariar	107	Kanlij
31	Budak	70	Kara Tschausch	108	Jsch Murza
32	Deeren	71	Jenikiui	109	Saentlaer
33	Kadolu	72	Badur	110	Saentlaer
34	Kiutschuk Katersa	73	Murtasa	111	Aksiuriu
35	Akenbot	74	Magala	112	Hadgilar
36	Schoba	75	Biuk Schagine	113	Jarmoklij
37	Turlak	76	Kiutschuk Schagine	114	Karai Mirza
38	Kara Braim	77	Biuk Siliuschar	115	Salkuza

¹ Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoie militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

116	Kan Murza	162	Barschau	206	Jukun Cocos
117	Apatsche	163	Kanischlij Dschaleir	207	Seclia
118	Malkosch	164	Mantschijr	208	Omeer
119	Kauschen	165	Aksakal	209	Bolotschi
120	Kauschen Viaux	166	Ass	210	Schuortschi
121	Kirkizen	167	Turnien	211	Mangijt
122	Jenikei	168	Barijn	212	Kiptschak
123	Kirkizen	169	Kai Mambet Bai Mursa	213	Ailii
124	Lewuten	170	Naures Mursa	214	Kondural
125	Tolmas	171	Kasai Mursa	215	Schoragara
126	Tolmas	172	Taraklij	216	Naiman
127	Stantschik	173	Tschawschali	217	Saidack Mursa
128	Popofka	174	Batmaklij	218	Lipoween
129	Arpente	175	Kaplan Jerei	219	Minschir
130	Schuburtschu	176	Aak Mursa	220	Minschir
133	Mijn	177	Dschabij	221	Kaptschak
134	Pakyltsche	178	Ack Mursa	222	Bodoga
135	Komorat	179	Tschegelbei	223	Tscherkeli
136	Mangijt	180	Siriu	224	Scholoman
137	Tatar Bunar	181	Batyr Mursa	225	Scholoman
138	Bairantsche	182	Dschantik Mursa	226	Schantimir Mirsa
139	Jenikiui	183	Tschuka	227	Kosijbai
140	Mollola	184	Zare Mursa	228	Schmaili
141	Ecksengesch	185	Kaat	229	Karadsche Mursa
142	Oblees	186	Baiock	230	Kalak Kastangalij
143	Dschalair Unschilibiore	187	Tubokli	231	Dschapar
144	Mijnul	188	Aschikeoi	232	Kudurugliu
145	Olatanijr	189	Kantemir Mursa	233	Tagay Kastangalij
146	Pekbaltij	190	Kolbarijsch	234	Aidar Kastangalij
147	Kolbargsch	191	Batir Mursa	235	Pascha Mursa
148	Kotschbolat	192	Dschebij	236	Bulat Mursa
149	Omatkiui	193	Mijn	237	Pascha Mursa
150	Deschalair	194	Naiman	238	Schogolak
151	Akaraman Agi	195	Komurat	239	Kaplan Mursa
152	Kysildijk	196	Kederaschi	240	Tschiobalatsch
153	Kolpak	197	Mijnsa	241	Keletschi Gabo
154	Temir Kapy	198	Mijnsa	242	Tscheke Mursa
155	Dschabij	199	Alemschi	243	Schamaili
156	Osendijkiui	200	Sansuit	244	Tugurukli
157	Orkabarijn	201	Mangijt	245	Tarladane
158	Mijsuit Komrad	202	Aole	246	Gadge Batijr
159	Bescheli can Mambet	203	Kelesche	247	Bei Mursa
160	Teltesch Ulgan	204	Kosgova	248	Orak Mursa
161	Deoi Mijrsa	205	Kitschkene Cocos	249	Karakiu

250	Kislar	296	Jeks-keschoi	342	Baitschimiili
251	Adaklij Kasajaklij	297	Kodreni	343	Kasai
252	Garlijku	298	Bescherani	344	Mangijt
253	Garlijku	299	Altschemaile	345	Burlaku
254	Ormambet Mursa	300	Kajod	346	Baurschi
255	Estak Derwisch	301	Tschabolaschti	347	Kadermambet Mangit
256	İsmail Mursa	302	Baimaclij	348	Karatiklen
257	Dschaim Bonlacu	303	Kiosului	349	Caigalij
258	Redi Mynsaculi	304	Kostangali	350	Orak Gasi
259	Dran	305	Tschabolaschti	351	Gandarul
260	Chaidar-Ului	306	Taraclij	352	Tschapschik
261	Dschaguru	307	Tartaul	353	Juschun
262	İbrahim Agi	308	Stijnga	354	Kutschubkiui
263	Mescheen	309	Lutscheschti	355	Dschumajeschi
264	Meschen Caimursa	310	Lutscheschti	356	Atlutscheschi
265	Aschamaili	311	Gadge	357	Tschuliuuanbtscha
266	Jendek Schugur	312	Kocsche Murza	358	Kitschintschu
267	Dolaku	313	Ali Murza	359	Tschijetschel
268	Aschim Gashi	314	Borlak	360	Kiriit
269	Kuptsak Togus	315	Kilesei	361	Kijrgijsu
270	Togusbai	316	Kiosului	362	Bankilei
271	Togus	317	Luseschti	363	Kasan Kulak
272	Cumrad	318	Ackirman	364	Orachulde
273	Karanaimak	319	Kalalar	365	Chanlij
274	Kiriit	320	Musaitul	366	Kenegees
275	Mescheen	321	Gritschenij	367	Kenegees
276	Mescheen	322	Jeks-keschoi	368	Kanschegalij
277	Lepes	323	Tuguntschi	369	Kanschegalij
278	Tschobolashi	324	Ackbota	370	Jemelli Diusch
279	Tschobolashi	325	Togolacu	371	Kiptschaak
280	Tschobolatshi Mara	326	Tschobolatsche	372	Kanlijkul
281	Kargaschi	327	Crusaw Togolacu	373	Kitai
282	Ton Gaschi	328	Crusaw Togolacu	374	Lababodoi
283	Ton Gaschi	329	Taracklij	375	Karamambet
284	Basi Asij	330	Taracklij	376	Dschan Mursa
285	Tartaulu	331	Baitimir	377	Kadikajutschu
286	Tartaulu	332	Ack Mursa	378	Dschangsuit
287	Borgan Balschi	333	Dschagistai	379	Sacaubodogasi
288	Borgan	334	Sultan Murat	380	Dschangsuit
289	Schubiniu	335	Koack	381	Kebeulnou
290	Boss Gose	336	Ackbolat	382	Dschantimur Mursa
291	Sijdijcu	337	Kasan Kulak	383	Almaga
292	Dschanui	338	Arapur Dunau	384	Mambetsche
293	Dschanui	339	Tschukur	385	Kalalar
294	Taraclij	340	Murtasa	386	Dschaugul
295	Jeks-keschoi	341	Keletschi	387	Jestimanaku vieaux

388	Jestimanaku nuow	415	Karaschikiur	442	Dondare
389	Kotaganu	416	Parapara	443	Kishla Kiwi
390	Tschischmele	417	Karabasch	444	Babili
391	Memi Aga	418	Kilia	445	Kischliza
392	Naiman	419	Omarbi	446	Now
393	Kadijkuju	420	Derwisch Kiui	447	Ampuzite
394	Karakui	421	Kischlizij	448	Waidu
395	Tschuoit	422	Adschi Kaldar	449	Bulboka
396	Baktscha	423	Derekiui	450	Petreschei
397	Taptijk	424	Samaschar	451	Kartal
398	Bijk Dschangsut	425	Keletschi	452	Oduinsi
399	Kuitschuk Dschangsut	426	Balijkschi	453	Reni
400	Tscheschmij	427	Kitai	454	Giurgulest
401	Noroschel	428	Burkut	455	Woliescht
402	Metschet Kiui	429	Gassin Paga	456	Woliana
403	Hallileschti	430	Kurmatkwi	457	Brijnsa
404	Hadschibriam	431	Jrdik Burnu	458	Kolibasche
405	Lipoweni	432	Taschpanar	459	Wadu Jsaculi
406	Gadsche	433	Koschpanar	460	Manta
407	Rosmambet	434	Burlak Agi	461	Kagul
408	Keremkiui	435	Bijcla	462	Pelenei
409	Tongatar	436	Orlack	463	Tschilibikiui
410	Jeni Kiui	437	Tobak	464	İsmail
411	Kurmankiui	438	Asan Aga	465	Now
412	Kurmankiui	439	Skinosa		
413	Kitai	440	Karacujet		
414	Kara Magmet	441	Sarlijka		

ПРИЛОЖЕНИЕ № 6.

Обобщен списък-таблица на писмените данни на Скалковски относно селищата и местностите на татарите в Буджак.¹

I. Селищата на Йедисанската орда

1	Керейс	22	Бебек	43	Джеф-макът
2	Шакай	23	Хаджилер	44	Гассан-Хаджа
3	Той-тепе	24	Бувешин	45	Юсуф-Али-Ходжа
4	Байрамча	25	Машдър	46	Нуказ
5	Еникьой	26	Нокюз 1	47	Менлели-Ага-Нокуз
6	Булатджи	27	Нокюз 2	48	Тобук-Нокюз
7	Одобаши	28	Нокюз 3	49	Келесе
8	Ислам-Ага	29	Съдън	50	Темир-Ходжа
9	Деведжи	30	Козел-Хаджи	51	Как-баш
10	Рамаш	31	Аладемир	52	Мамай
11	Кебабчи	32	Джеламир	53	Алисе
12	Саръяр	33	Единохта	54	Мустафа-Хаджи
13	Махалле	34	Съндък	55	Ой-Мадуд
14	Келле-Каджи (Куле-Коджа)	35	Демир-Ходжа	56	Саке
15	Иакълджи	36	Кадаш	57	Алсън
16	Секли 1	37	Тоглъдъ	58	Уидъд
17	Секли 2	38	Таки-Хаджи	59	Кара-бурдъд
18	Курудере	39	Казъ-Ага	60	Тебеди
19	Ислебоз	40	Баш-Дул	61	Есибей
20	Манкъд	41	Сикли		
21	Каиб-Оглу	42	Он-ики		

II. Селищата на Орак-Оглу орда

1	Янар-Манзър	11	Абакли	21	Таракли
2	Чукур-Манзър	12	Карлък	22	Саръ-оглу
3	Коста-Мегали	13	Кокуз	23	Ихтияр-бейн-къой
4	Чимишли	14	Капли-Джаби	24	Бадъ-осман
5	Къзъл-бай-къой	15	Мирза-бей	25	Сагаде-сагалак
6	Джаглама	16	Магалак	26	Ес-Мърза
7	Содакли	17	Диорджи	27	Ак-суру
8	Бодуча	18	Кара-къой	28	Токур-Къой
9	Копчак	19	Кальмбет-оглу	29	Умур
10	Орак-Джаби	20	Богмаз	30	Батършах-Къой

III. Селищата на Орумбет-Оглу орда

1	Бурлак	26	Ядал-байли	51	Беш-гиоз
2	Кара-Китай	27	Ачик	52	Джур-адалък-къой

¹ Скалковский, А. А. Болгарские колонии ... Одесса, 1848, с. 15, 50-52.

3	Чумай	28	Бешдин-оглу	53	Беш-алма
4	Бантемир	29	Баш-бураган	54	Чубаладжи
5	Кърк-багли	30	Шал-дьол	55	Кондаз (или Конгаз)
6	1 Костамгали	31	Ютма	56	Беш-юз
7	2 Костамгали	32	Караджа-бураган	57	Аланли
8	Туденси	33	Богавли	58	Бадакнали
9	Ушеш	34	Терс-Кондук	59	Томай
10	Баурчи	35	Докуз-бай	60	Дуван
11	Чабалджи	36	Кълъзли	61	Айдар-оглу
12	Бадък	37	Ак-бута	62	Чапчик
13	Тарт-оглу	38	Кара-тудалак	63	Баурчи
14	Джан-къой	39	Султан-Мурад-авли	64	2 Кара-Китай
15	Чашкъли	40	Джам-бай	65	Казаякли
16	Каят	41	Аладват	66	Кидачин
17	Бююк-Кесевли	42	Ядур	67	Дудал
18	Кючюк-Кесевли	43	Аталък-улу	68	2 Докуз-бай
19	Каранайман	44	Каар (или Каир)	69	Адъран
20	Бошак	45	Саахдън	70	Бешкали
21	Баймакли	46	Кереид	71	Аджикъой
22	1 Таракли	47	Кипчак	72	Ленес
23	2 Таракли	48	Ислам-аджи-къой	73	Къой-Хаджи
24	Чукур-Мешин	49	Комрат	74	Кадрали-Хаджи
25	Тарт-оглу	50	Мешим	75	Агамайли

IV. Селищата на Киргиз орда

1	Комрат	4	Алджи
2	Адъл-байрактар	5	Ягуб-Яджи
3	Саар	6	Мембет-Казадже

V. Селищата на Джамбулат-Оглу орда

1	Кудай-дул	7	Джубали-ишеши	13	Диокарди-Ташлък
2	Сарайли	8	Беш-алма	14	Ашаа-Ташлък
3	Калитаде	9	Адар-беш-алма	15	Кадър-Юс
4	Казан-дулак	10	Абдул-аджи	16	Каракъой
5	Орак-Кулада	11	Салакли	17	Шюют
6	Ашагаишеши	12	Куй-бой	18	Бокшали

VI. Селищата на Киейли орда

1	Къой-бей	3	Таракли	5	Саатли-дааджи
2	Татар-даншаге	4	Таш-Ташкем	6	Иотной-бей

VII. Селищата на Келеше орда

1	Кайракли	2	Каракурт
---	-----------------	---	-----------------

ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчния дефтер за събрания данък “джизие” от населението на четирите кази на Дунавско-Днестърското междуречие.¹

قضاء کیلی [kaza-i Kili]

کیلی واروش [Kili varoş]
 ایوب چلبی قشلاسی [Eyüb Çelebi Kışlası]
 حللشتی [Halileşti]
 مسجد [Mescid]
 نورشای [Norşay]
 قربات [Karbat]
 حسن سپاخی [Hasan Spahi]
 حیلکی بوجاق [Heyliki Bucak]
 حاجی قوردعلی [Hacı Kurdalı]
 قطای [Kıtay]
 چماشیر [Çamaşır]
 عمر بیک [Omer Bey]
 یسکی کیلی [Eski Kili]
 قره باشی [Karabaşı]
 ارمتیان [Armenian]

قضاء تاتار بیکاری [kaza-i Tatâr pınar]

صارتہ [Sarata]

قضاء افکرمان [kaza-i Akkerman]

واروش [Varoş (mezbur)]
 قطرجهء کبیر [Katurca-ı Kebir]
 بالوبانجی [Balobancı]
 کتان سوادی [Ketan Suadi]
 سلطان سوادی [Sultan Suadi]
 یانق حصار پلنقه سی [Yanık Hisar Palankası]
 حلپاش [Haliyaş],[Caliyaş]
 تودر [Tudor]
 ذوالفقار زاده مرتضی چلبی قشلاسی [Zülfakir Zade Murtaza Çelebi Kışlası]
 باقوبانچه [Bakobançe],[Balobançe]

¹ BOA. Fon adı: “Maliyeden Müdevver Defterler”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 67-92.
 (defterde orijinal sayfalar: ۱۸۶ - ۱۳۶)

کتابچی ذاده مصطفی چلبی قشلاسی	[Kıtıbcı Zade Mustafa Çelebi Kışlası]
بویاجی	[Boyacı]
قورقماز	[Korkmaz]
قره ابراهیم	[Kara İbrahim]
قیابیک	[Kaya Bey]
شاهین	[Şahin]
پیر علی آغا قشلاسی	[Pir Ali Aga Kışlası]
بازرکان	[Bazargân]
حاجی ابراهیم قشلاسی	[Hacı İbrahim kışlası]

قضاء بندر [kaza-i Bender]

ورنچه	[Varniçe]
شاره کوستو	[Şare küstü]
شهره کوست	[Şehre küstü]
حربینان	[Hırbinan]

ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното "джизие" от населението на всички административни единици с централизирано османско управление в Дунавско-Днестърското междуречие.¹

قائمة کلی

نفسی کلیدیہ بدولتہ عالیہ
 در سال ۱۲۰۰ نفسی کلیہ
 در کتبخانه لیبیہ

۱۲۰۰
 ۱۲۰۱
 ۱۲۰۲
 ۱۲۰۳
 ۱۲۰۴
 ۱۲۰۵
 ۱۲۰۶
 ۱۲۰۷
 ۱۲۰۸
 ۱۲۰۹
 ۱۲۱۰
 ۱۲۱۱
 ۱۲۱۲
 ۱۲۱۳
 ۱۲۱۴
 ۱۲۱۵
 ۱۲۱۶
 ۱۲۱۷
 ۱۲۱۸
 ۱۲۱۹
 ۱۲۲۰
 ۱۲۲۱
 ۱۲۲۲
 ۱۲۲۳
 ۱۲۲۴
 ۱۲۲۵
 ۱۲۲۶
 ۱۲۲۷
 ۱۲۲۸
 ۱۲۲۹
 ۱۲۳۰
 ۱۲۳۱
 ۱۲۳۲
 ۱۲۳۳
 ۱۲۳۴
 ۱۲۳۵
 ۱۲۳۶
 ۱۲۳۷
 ۱۲۳۸
 ۱۲۳۹
 ۱۲۴۰
 ۱۲۴۱
 ۱۲۴۲
 ۱۲۴۳
 ۱۲۴۴
 ۱۲۴۵
 ۱۲۴۶
 ۱۲۴۷
 ۱۲۴۸
 ۱۲۴۹
 ۱۲۵۰
 ۱۲۵۱
 ۱۲۵۲
 ۱۲۵۳
 ۱۲۵۴
 ۱۲۵۵
 ۱۲۵۶
 ۱۲۵۷
 ۱۲۵۸
 ۱۲۵۹
 ۱۲۶۰
 ۱۲۶۱
 ۱۲۶۲
 ۱۲۶۳
 ۱۲۶۴
 ۱۲۶۵
 ۱۲۶۶
 ۱۲۶۷
 ۱۲۶۸
 ۱۲۶۹
 ۱۲۷۰
 ۱۲۷۱
 ۱۲۷۲
 ۱۲۷۳
 ۱۲۷۴
 ۱۲۷۵
 ۱۲۷۶
 ۱۲۷۷
 ۱۲۷۸
 ۱۲۷۹
 ۱۲۸۰
 ۱۲۸۱
 ۱۲۸۲
 ۱۲۸۳
 ۱۲۸۴
 ۱۲۸۵
 ۱۲۸۶
 ۱۲۸۷
 ۱۲۸۸
 ۱۲۸۹
 ۱۲۹۰
 ۱۲۹۱
 ۱۲۹۲
 ۱۲۹۳
 ۱۲۹۴
 ۱۲۹۵
 ۱۲۹۶
 ۱۲۹۷
 ۱۲۹۸
 ۱۲۹۹
 ۱۳۰۰

¹ BOA. Fon adı: "Maliyeden Müdevver Defterler". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 107-187. (defterde orijinal sayfalar: ۴۲۶ - ۲۳۸)

قضاء ایساقچی [kaza-i İsakçı]

قريهء مناستر	[karye-i Manastır]	قريهء جديد	[karye-i Cedid]
قريهء راكل	[karye-i Rakel]	قريهء برسيطه	[karye-i Birsita]
قريهء دكلش	[karye-i Dekileş]	قريهء قره حسن	[karye-i Kara Hasan]
قريهء تماراوه	[karye-i Tımarova]	قريهء تلين	[karye-i Telin]
قريهء بوبويش	[karye-i Bubuyış]	قريهء دعمز	[karye-i Damaz]
قريهء جرجلش	[karye-i Curculeş]	قريهء ظاين	[karye-i Tain]
قريهء قره اغاچ	[karye-i Kara Ağaç]	قريهء قالمت بك	[karye-i Kalamet Bey]
قريهء بارطه	[karye-i Barta]	قريهء ميدان	[karye-i Meydan]
قريهء قرطال	[karye-i Kartal]		

قضاء اسمعيل كچيدي [kaza-i İsmail-geçidi]

قشلاء اوردك برنه	[kışla-i Ördek burnu]
قريهء دوندار	[karye-i Dondar]
قريهء قوش بيكار	[karye-i Koş pınar]
قريهء چلبى	[karye-i Çelebi]
قريهء طوباق	[karye-i Tobak]
قريهء بابيله	[karye-i Babile]

قضاء كيلى [kaza-i Kili]

قريهء حسن سپاخى	[karye-i Hasan Spahi]
قريهء قشلاء	[karye-i Kışla-i]
قريهء حاجى قورد الى	[karye-i Hacı Kurd Ali]
قشلاء كوچك چلبى	[kışla-i Küçük Çelebi]
قشلاء كويه لى زاده مرهوم وزير اعظم	[kışla-i Geviyelü zade merhum vezir-i azam asbak Mustafa paşa]
قريهء حلاشتى معه چفتلكى	[karye-i Halileşti ma'a Çiftliği]
قشلاء سردار اوغللى	[kışla-i Serdar oğulları]
قشلاء عمر افندى	[kışla-i Omer efendi]
قشلاء ايوب چلبى	[kışla-i Eyüb Çelebi]
قشلاء بطر اغا	[kışla-i Batır aga]
قريهء يسكى كيلى	[karye-i Eski Kili]
قريهء چشمه	[karye-i Çeşme]
قريهء قره باش	[karye-i Karabaş]
قريهء قره شكور	[karye-i Kara Şekür]
قشلاء مراد بك	[kışla-i Murad bey]
قريهء نورشاي قشلاء مرهوم سولمان	[karye-i Norşay Kışla-i merhum Süleyman paşa]
پاشا	

[kaza-i Sarata] قضاء سارته

قسهبه تاتار بیکاری	[kasaba-i Tatar pınar]
قریهء یکی کوی	[karye-i Yeni köy]
قریهء بغجلی	[karye-i Bagçeli]
قریهء ترس قوندع	[karye-i Ters Kundug]

[kaza-i Akkerman] قضاء اکرمان

قریهء اشاغ باغ	[karye-i Aşağa Ba'a]
قریهء قطرجه صقیر	[karye-i Katırca-ı Sakır]
قریهء قطرجه کبیر	[karye-i Katırca-ı Kebir]
قریهء آق محمد	[karye-i Ak Mehmed]
قریهء بوداق	[karye-i Budak]
قریهء قاضی زاده	[karye-i Kadı zade]
قریهء بلبان	[karye-i Balaban]
قریهء چلبیلر	[karye-i Çelebiler]
قریهء بازارگان	[karye-i Bazargân]
قریهء چفتچی اوغلری	[karye-i Çiftçi oğulları]
قریهء اسلام اغا	[karye-i İslam aga]
قریهء قره چاوش	[karye-i Kara Çauş]
قریهء عیسی اغا	[karye-i İsa Aga]
قریهء الحاج ایراهیم زاده	[karye-i El-hacc İbrahim zade]
قریهء علی بك زاده	[karye-i Ali Bey zade]
قریهء بکر اوغلی	[karye-i Bekir oğlu]
قریهء بودر یوسف	[karye-i Budur Yusuf]
قریهء مرتضی جلیبی ذولفقار زاده	[karye-i Murtaza Çelebi Zülfakir zade]
قریهء کور خسرو	[karye-i Kör Hosrev]
قریهء قیا بك	[karye-i Kaya Bey]
قریهء کباتچی دده	[karye-i Kebaççi dade]
قریهء قورقماز	[karye-i Korkmaz]
قریهء پلنقه	[karye-i Palanka]
قریهء طورلاق	[karye-i Turlak]
قریهء صیامی	[karye-i Seyemi]
قریهء قره ایراهیم	[karye-i Kara İbrahim]
قریهء قورجای	[karye-i Kurcay]
قریهء کتان سوادی	[karye-i Ketan Suadi]
قریهء ذولفقار زاده احمد بك و ایراهیم چلبی	[karye-i Zülfakir zade Ahmed Bey ve İbrahim Çelebi]
قریهء شاهین اغا	[karye-i Şahin Aga]
قریهء قبورغه	[karye-i Kaburga]
قریهء محله ی کبیر	[karye-i Mahale-i Kebir]
قریهء باخالچه	[karye-i Bahalçe]

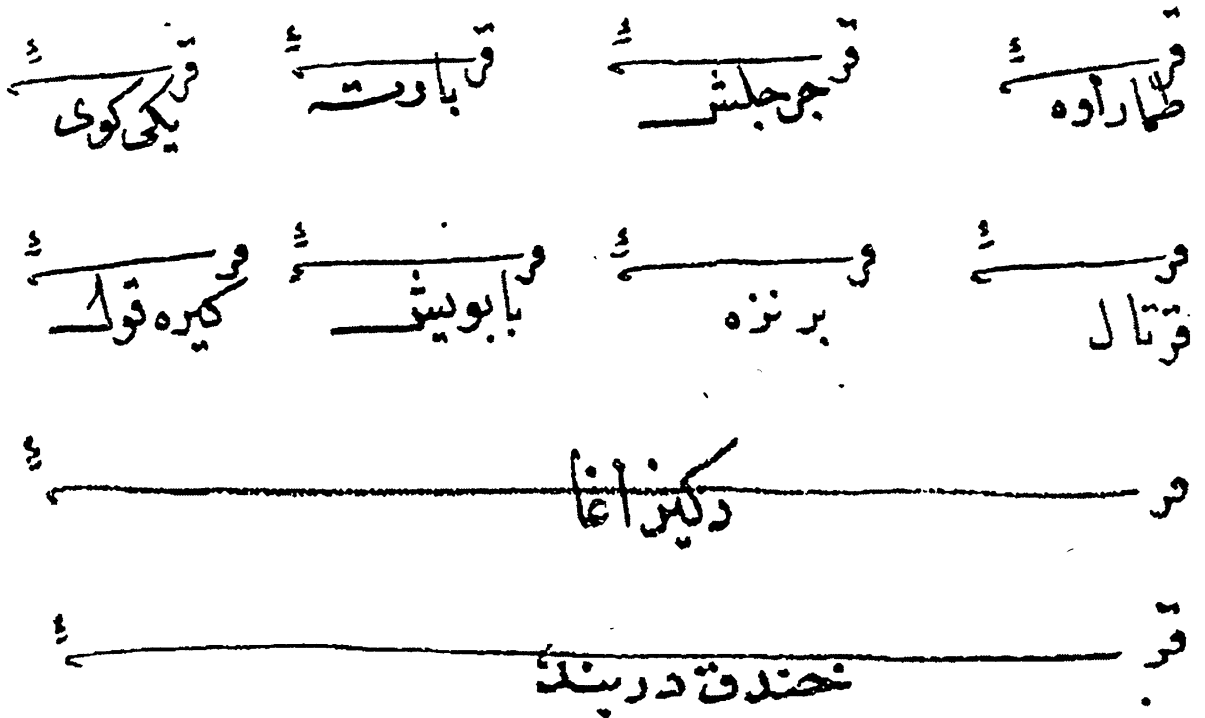
قریهء او طرباشی اوغلی	[karye-i Oturbaşı oğlu]
قریهء قزیل بیگار	[karye-i Kızıl pınar]
قریهء چرکز	[karye-i Çerkes]
قریهء عادلбай	[karye-i Adilbay]

قضاء بندر [kaza-i Bender]

قریهء ورنجه	[karye-i Varniçe]
قریهء دالیان	[karye-i Dalyan]
قریهء پاشا	[karye-i Paşa]
قریهء دستی قران	[karye-i Desti Kıran]
قریهء اصلابوز و قشلاء یهیه پاشا	[karye-i Islaboz ve Kışla-i Yahya Paşa]
قریهء قرلاذن قشلاء جعفر و قدیری	[karye-i Kırılazan Kışla-i Cafer ve Kadırı Çelebi]
قریهء غمر باشی	[kışla-i Ömer-başı]
قریهء جدید	[karye-i Cedid]
قریهء بارکش قشلاء مضطفی چلبی	[karye-i Barkeş Kışla-i Mustafa Çelebi]
قریهء قلفی	[karye-i Kalfi]
قریهء کیرچلکده اولان قشلالری	[karye-i Girçelek'te olan kışlaları]
قریهء کول قشلاء بك	[karye-i Göl Kışla-i Bey]
قریهء علای بك	[kışla-i Alay Bey]

ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението на нахията Томарова.¹

قریهء طماراوه	[karye-i Timarova]
قریهء جرجلش	[karye-i Cerçeş]
قریهء بارته	[karye-i Bârta]
قریهء یکی کوی	[karye-i Yeniköy]
قریهء قرتال	[karye-i Kartal]
قریهء برنزه	[karye-i Brınza]
قریهء بابویش	[karye-i Bâbuiş]
قریهء کیره قول	[karye-i Girekul]
قریهء دکیز اغا	[karye-i Deniz Ağa]
قریهء خندق دربند	[karye-i Handek Derbend]

¹ BOA. Fon adı: “Maliyeden Müdevver Defterler”. Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6. (defterde orijinal sayfalar: ۶ - ۵)

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР.....	3-6
ГЛАВА I	
Северозападното Причерноморие в османската административно-териториална система за управление през XVIII в.....	7-94
§ 1. Историко-географски преглед (XV-XVIII в.)	7-30
1.1. Включване на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в.	7-22
1.2. Хронология на събитията в Северозападното Причерноморие през XVIII – нач. на XIX в.....	22-30
§ 2. Системата на административно-териториално деление и провинциално управление.....	31-39
§ 3. Военно-административно управление и териториално устройство на отвъддунавските земи на Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в.....	40-72
3.1. Наченки на административното и териториално деление в Буджак и Очаковска земя.....	42-53
3.2. Съдебно-административни единици и фискално-териториалното им деление в Буджак и Очаковска земя. Църковното управление на християнското население.....	54-62
3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет.....	62-72
§ 4. Особености в управлението на татарско-ногайските владения и територията на Ханска Украйна.....	73-147
4.1. Татарско-ногайските владения и тяхното административно устройство. Буджашка и Едисанска орди.....	74-87
4.2. Ханска Украйна в административната структура на Силистренско-Очаковския еялет.....	88-94
ГЛАВА II	
Селища и население в Буго-Днестърското междуречие през XVIII в.....	95-144
§ 1. Местности и селища на Ханска Украйна.....	103-112
§ 2. Местности и селища на Очаковски санджак в Буго-Днестърското междуречие.....	113-126
§ 3. Местности и селища на Буджашките санджаци в Буго-Днестърското междуречие.....	127-139
§ 4. Етнически състав на населението в Очаковска земя	140-144

ГЛАВА III

Селища и население на Днестърско-Дунавското междуречие**през XVIII в. – нач. на XIX в.**.....145-299

§ 1. Местности и селища на Бесарабия, подчинени на Бендерския санджак147-154

§ 2. Местности и селища на Буджак, подчинени на Аккерманския санджак155-185

§ 3. Местности и селища на Халил-Паша юрду в Централен Буджак.....186-194

§ 4. Етнически състав на населението в Буджак.195-199

ЗАКЛЮЧЕНИЕ201-208

БИБЛИОГРАФИЯ209-220

Извори.....209-212

Изследвания.....212-219

Картография.....219-220

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. Обобщен списък-таблица на картографските и писмените данни на Ричи-Занони
относно селищата и местностите на Очаковски и Бендерски санджаки.....221-225

2. Регистър на селищата на Очаковската земя на Абдул-Резак от 1779 г.....226-228

3. Регистър за държавни доставки на зърно от казите Бендер и Аккерман през
1708 г.....229-240

4. Регистър на селищата, населението и тяхното данъчно облагане.....241-247

5. Обобщен списък-таблица на картографските данни на Бауер.....248-251

6. Обобщен списък-таблица на писмените данни на Скалковски.....252-253

7. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата
и местностите, взети от данъчния дефтер за събрания данък “джизие” от
населението на четирите кази на Дунавско-Днестърското междуречие.....254-3558. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата
и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението
на всички административни единици с централизирано османско управление
в Дунавско-Днестърското междуречие.....256-2599. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата
и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението
на нахията Томарова.....260

Монография

Александр Григориевич Серeda

Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в.

Административно-териториално устройство, селища и население в
Северозападното Причерноморие.

За връзка с автора: olexer@mail.bg

Издава: Дио Мира – Никодима Медарова

България

1184 София

Бул. Цариградско шосе 138

Тел.: (+ 359 2) 974 11 47

GSM (+ 359 88) 8206 408

E-mail: diomira@mail.bg

Тираж 300

Формат А4

Печатни коли 68.25

Корица мека

София

2009

اقلان ولايتى

بىلغاغور مملكتى

سمايلى

